

\* \*

ოსმალეთი და რუსეთი ერთი-მეორეს უკვე მე-16 საუკუნის მეორე ნახევარში დაუპირისპირდნენ. ასტრახანის დაპყრობით რუსეთმა ხელთ იგდო მეტად მნიშვნელოვანი პუნქტი, სადაც ძველი დროიდანვე თავს იყრიდნენ დიდი სავაჭრო გზები დასავლეთიდან (კავკასიონი), აღმოსავლეთიდან (გურგანჯზე), სამხრეთიდან (შამახია-დარუბანდზე) და ჩრდილოეთიდან (მოსკოვ-ყაზანზე). ასტრახანს (და ყაზანს) ყირიმის ხანი იჩემებდა, უკანასკნელი კი 1475 წლიდან ოსმალეთის სულტანის ყმა იყო. 1569 წელს სულტან სელიმმა ასტრახანის დაპყრობა სცადა, მაგრამ უშედეგოდ. ამის შემდეგ ბონტჰარი დაეინებოდა მოითხოვდა მოსკოვის მეფისაგან ასტრახანზე თავისუფალ გზას მუსლიმანებისათვის. იმავე დროს სელიმ სულტანი არა ნაკლებად დაეინებოდა რუსეთის მეფისაგან იმ ციხის მოთხოვას, იოანე მეოთხემ რომ ააგებინა იმიერ-კავკასიაში მდინარე თერგის ნაპირზე. მოსკოვის მეფე უნაყოფოდ ცდილობდა დაერწმუნებია ოსმალეთი, რომ ამ ციხის დანიშნულებაა მხოლოდ მეფის სიმამრის, ჩერქეზთ-ბატონი თემურყვას, ქვეყნის დაცვა სხვა ჩერქეზთ-ბატონებისა და შამხლის თავდასხმებისაგან. ოსმალეთის სულტანი (ყირიმის ხანის მეშვეობით) ამ დროს უკვე ყველა იმიერ-კავკასიის ხალხს: ჩერქეზებს, ყუბუზებს, ლეკებს თუ სხვა, ვითომცდა ერთმორწმუნეებს, იჩემებდა. ის კარგად ჰხედავდა, რომ თერგზე ციხეების აგებით რუსეთი იმიერ-კავკასიის საქმეებში ერეოდა და ოსმალეთის ექსპანსიას წინ ეღობებოდა. 1571 წელს მეფე ივანე იძულებული იყო სელიმ სულტანის მოთხოვნა დაეკმაყოფილებინა და თერგზე ციხეები მოეთხარა, ხოლო მეციხოვნე ჯარი ასტრახანს დაებრუნებინა<sup>1</sup>. ოსმალეთის მექარის წინაშე რუსეთმა, მართალია, უკან დაიხია, მაგრამ იმიერ-კავკასიაში მასთან მეტოქეობაზე საბოლოოდ ხელი სრუ-

---

<sup>1</sup> С. М. Соловьев. История России с древнейших времен, том VI, гл. V, 211—227 (СПб, издание товарищества „Общественная польза“).

ლიადაც არ აუღია. თერგზე თანდათან ჩამოსხდნენ ყაზახები. ეს არა ნაკლებ აწუხებდა ოსმალეთის სულტანს. ყაზახები მოსკოვის კარნახით მოქმედებდნენ. ამავე დროს „უბატონო ყაზახების“ მოქმედებისათვის პასუხისმგებლობას მოსკოვის მეფე არ კისრულობდა<sup>1</sup>.

რუსეთ-ოსმალეთის ურთიერთობა განსაკუთრებით მე-16 საუკუნის ოთხმოციან წლების შემდეგ გამწვავდა, როცა ოსმალეთი ამიერკავკასიაში გაბატონებასთან ერთად იმიერ-კავკასიის უფრო მტკიცედ დაუფლებას შეეცადა. დონის, ვოლგის და თერგის ყაზახები ძლიერ აფერხებდნენ ოსმალთა საქმეს. თავს ესხმოდნენ, ძარცვავდნენ, ატყვევებდნენ, ხოცავდნენ ოსმალთა მოხელეებს, იენიჩართა მცირე რაზმებს, ვაჭრებს. 1585 წელს ოსმალეთი მოითხოვდა რუსეთისაგან ყაზახების აღაგმვას. მოსკოვის მეფე მეტოქის ამ მოთხოვნას არ ასრულებდა და თავის მხრით სულტანისაგან მოითხოვდა ყირიმ-ხანის თათართა ურდოებისა და „ჩერქეზთა“ ტომების აღაგმვას, მოსკოვის სამეფოს სამხრეთ ნაპირებს რომ ძარცვავდნენ. სხვა თავის მეზობლებთან რუსეთს ეხლა სამშვიდობო დამოკიდებულება ჰქონდა და ამიტომაც ოსმალეთის მუქარას აგრე რიგად აღარ ეპუებოდა<sup>2</sup>.

ამავე დროს განიხლდა რუსეთ-საქართველოს შორის პოლიტიკური ურთიერთობა.

ოსმალეთთან მეტოქეობაში რუსეთი მოკავშირეებს ეძებდა იმიერსა და ამიერ-კავკასიაში. მოსკოვის სამეფოს პოლიტიკის მესვეურთ, ბუნებრივია, აზრად მოუვიდათ კახეთთან პოლიტიკური კავშირის აღდგენა, ძალაუნებურად რომ გაწყვიტეს 1570-იან წლებში<sup>3</sup>.

1585 წელს მოსკოვის მეფის მოხელემ, ასტრახნელ მეთოფეთა ასისტავმა, ტოლმაჩმა რუსინ-დანილოვმა<sup>4</sup> მოვლო საშამხლო, შარვანი, კახეთი. დანილოვს რამდენიმე დავალება ჰქონდა. მოსკოვის მთავრობას სურდა სამხრეთის საქონელი რუსეთისაკენ მიეზიდა. დანილოვი ასტრახნის სარდლების სახელით არწმუნებდა იმიერ და ამიერ-კავკასიის ხალხებს ევაჭრათ ასტრახანს, სადაც ყველა პირობა საამი-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения Рос. с Кавк., შესავალი. LXXXVIII—XC

<sup>2</sup> იქვე, XC—XCII.

<sup>3</sup> იქვე, XCIV—XCV.

<sup>4</sup> Белокуров. Сношения..., 30.

სოდ მზად იყო<sup>1</sup>. ამავე დროს დანილოვს ევალებოდა შეესწავლა საქართველოსაკენ მიმავალი გზები და ისიც, თუ რას წარმოადგენდა ეს ქვეყანა. დანილოვმა ალექსანდრე კახთა მეფეს თედორე რუსთა მეფის წიგნი მიუტანა. რუსეთის მეფე პოლიტიკურ კავშირს და მფარველობას სთავაზობდა საქართველოს<sup>2</sup>.

მეფე ალექსანდრე ამაზე უმჯობესს ეხლა ვერას ისურვებდა თავისი ქვეყნისათვის. ამიერ-კავკასია თითქმის მთლიანად ოსმალეთს დაექირა და ხონთქარი მის საბოლოოდ დაუფლებას გამალებით ცდილობდა. აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო-სამთავროებიდან მხოლოდ კახეთი იყო, სადაც ოსმალეთს ჯერ თავისი ლაშქარი არ შეეყვანა. მაგრამ უეჭველი იყო, რომ ოსმალეთი, როგორც კი მოიცლიდა (ე. ი., როგორც კი ქართლის წინააღმდეგობას საბოლოოდ გასტეხდა), კახეთის მოხარკეობას<sup>3</sup> აღარ დასჯერდებოდა და ამ ქვეყნის დაპყრობას შეეცდებოდა<sup>4</sup>. ამავე დროს მეორე დამპყრობელი, — ერანი დაცემულ-დამარცხებული იყო. კახეთის „საპატრონოდ“ შაჰს ეხლა ხელი არ მიუწვდებოდა; ის საკუთრივ ერანის ქვეყნების დაცვასაც კი ელარ ახერხებდა. ამდენადვე კახთა მეფეს ფორმალურ-იუ-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения России с Кавказом, შესავალი, XCIV.

<sup>2</sup> დანილოვისათვის მიცემული პოლიტიკური დავალება ნაკლულად გადმოცემული ჩანს როგორც Грузин. стат. список № 1 л. л. 1-8-ის (Б е л о к у р о в. Сношения..., 10), ისე Выписка из персидских дел-ის (М. Полиевктов. Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615—1640, стр. 1) შემდგენელთა მიერ. ალექსანდრე კახთა მეფის საპასუხო მოკმედებიდან (ელჩებისა და წიგნის გაგზავნა მოსკოვის მეფესთან) ირკვევა, რომ ტოლმაჩ დანილოვს კახეთის მეფესთან მნიშვნელოვანი დიპლომატიური დავალებაც ჰქონია. მას ალექსანდრე მეფისათვის მოსკოვის მეფის მოკითხვის წიგნი გადაუცია და სიტყვა ჩამოუგდია იმის შესახებ, რომ ხელმწიფე მზადაა კახთა მეფე და მისი ქვეყანა „ურწმუნოთა“ მხრით ძალადობისაგან დაიცვას (Б е л о к у р о в, Сношения..., 12; М. Полиевктов. Материалы..., 1). ამ მოსაზრებას მთლიანად ადასტურებს: Б е л о к у р о в, Сношения..., 562. Вопрос о Грузии... в сношениях России с Персией.

<sup>3</sup> „Грузинская деи земля ясачная ево, турсково царя“, см. Памятники дипломатических и торговых сношений Московской Руси с Персией, изданы под редакциею Н. И. Веселовскаго, II, стр. 350.

<sup>4</sup> იმის შესახებ, თუ როგორ ეხატებოდა ალექსანდრე კახთა მეფეს ახლო აღმოსავლეთის, კერძოდ, კახეთის საერთაშორისო მდგომარეობა მე-16 საუკუნის მიწურულს, იხ. Б е л о к у р о в. Сношения... 214.

ჩიდიული უფლებაც კი ჰქონდა „საწუნელ პატრონს“ წასვლოდა და სხვა შეერჩია<sup>1</sup>.

მაგრამ კავკასიაში ოსმალეთის გაბატონების სხვა შედეგებიც ფრიად მძიმე იყო კახეთისათვის.

XVI საუკუნეში იმიერ-კავკასია მრავალი ფეოდალურ-ტომობრივი ერთეულებისაგან შედგებოდა. ურთიერთ შორის ამათ ჩვეულებრივი ქიშპი-მტრობა, თუ კეთილმეზობლობა ჰქონდათ. ოსმალეთ-ყირიმზანი აღვილად გაუპატრონდნენ ზოგ მათგანს. მოძმისა თუ მეზობლისაგან შევიწროვებული ესა თუ ის ფეოდალი-მთავარი ახლად მოსულ ძალაში „მფარველს“ ეძებდა, დანარჩენთ კიდევ დამპყრობელი თავის ბატონობას ძალად ახვევდა თავზე. ესენიც იბრძოდნენ და ამ მოძალადის წინააღმდეგ, თავის მხრით, სხვა „მფარველს“ ეძებდნენ<sup>2</sup>.

კერძოდ, შამხლის სამთავრო ოსმალეთის ერთგული დასაყრდენი შეიქნა იმიერ-კავკასიის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. ამ სამთავროს პოლიტიკურ პოზიციებს ეხლა ორი გარემოება არკვევდა. სამხრეთიდან მას დარუბანდის სახანო ესაზღვრებოდა. დარუბანდი კი შარვანთან ერთად 1579 წლიდან ოსმალთა ხელში იყო. ჩრდილოეთიდან საშამხლოს მეზობლად ჩერქეზთა ერთ-ერთი სამთავრო გამოდიოდა. უკანასკნელი რუსეთის პოლიტიკურ ორიენტაციას ადგა და შამხალთან ქიშპში ზურგი მოსკოვის მეფისაგან ჰქონდა გამაგრებული<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> სწორედ ასეთი იყო მოსკოვის დიპლომატიების არგუმენტები, კახთა მეფის ამ პოლიტიკური ნაბიჯის გასამართლებლად რომ მოახსენებდნენ შაჰ-აბასს 1607 წელს (Белокуров. Сношения..., 574).

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., შესავალი; М. Полиевятов. Материалы..., Предисловие; Соловьев. История, loc. cit. და 627, აგრეთვე გვ. 99—100.

<sup>3</sup> მაინცდამაინც თერგზე ციხეების აგებას შეშფოთებულ ყირიმის ხანს და ოსმალთა მთავრობას მოსკოვის მეფეს სწორედ იმით უსაბუთებდა, რომ ის ამ ციხეებით თავის ყმას, ჩერქეზთ-ბატონს, მომტრე მეზობელთაგან, და მათ შორის, შამხლისაგან, იცავდა. Белокуров. Сношения..., შესავალი; Соловьев, История (op. cit.), 218.



ოსმალეთის გაბატონებას იმიერ-კავკასიაში ტყვეებით ვაჭრობის გაძლიერება მოჰყვა. ოსმალეთი ამ „საქონლის“ დიდი მომხმარებელი იყო. ეს ვაჭრობა მეტად სარფიანი საქმე იყო: ტყვე ძვირად იყიდებოდა. ეკონომიურად შევიწროებულმა მთის მოსახლეობამ, ბუნებრივია, ამ საქმეს ხელი მოჰკიდა. ტყვეების შოვნა ადვილი საქმე არ იყო და მისი მოქმედი ამ სახიფათო საქმეზე ხშირად თავსაც წააგებდა ხოლმე, მაგრამ მთის მოსახლეობის ეკონომიური შევიწროვებულობა ისე დიდი იყო, ხოლო ტყვეები ისეთი ძვირი „საქონელი“, — რომ სახიფათოობისდა მიუხედავად ადამიანთა ტყვეებად დატაცება სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა.

შამხალს კახეთთან სამტრია მრავალი რამ ჰქონდა. კახეთის მეფე საშამხლოს შინაურ საქმეებში ერეოდა: ალექსანდრე შველოდა შამხლის სახლის კაცს, რომელიც შამხალს მთავრობას ეცილებოდა. კახეთი ამ დროს ჯერ კიდევ ჰფლობდა დალისტურ-ლეკურ ზოგიერთ პირაქეთელ თემს და იალალს<sup>1</sup>, რომლებზედაც შამხალიც პრეტენზიებს აცხადებდა. კახთა მეფის მიერ შამხალი პირადადაც შეურაცხყოფილი იყო: ალექსანდრემ უარჰყო შამხალთან მოყვრობა, ხოლო მის მოქიშპეს დაემძახლა<sup>2</sup>. მაგრამ ახალს პირობებში, როგორიც ოსმალთა გაბატონებით შეიქმნა ამიერ-და იმიერ-კავკასიაში, მთავარი საფუძველი კახეთის მიმართ შამხლის სამტრია განწყობილებისა ის იყო, რომ ეს მდიდარი საქრისტიანო ქვეყანა მთიელებისათვის, ოსმალთა მიერ ხელისშეწყობით, შესაძლებელი იყო ტყვეებისა და სხვა საშოვრის დაუშრეტელ წყაროდ ქცეულიყო.

სანამ ერანი შარვანს ფლობდა და შაჰის ხელმწიფობას შამხალი სცნობდა, უკანასკნელი ერანის საყმო ქვეყნების ძარცვას აგრე ხელალებით ვერ ბედავდა. თანაც, ამ დროს შუა და პირიქითი დალისტნის ტომები შამხლის გავლენას ჯერ კიდევ ნაკლებად განიც-

<sup>1</sup> ...от Казаныча до Казыкумука до Сафурского с 4 днища—а Сафурской подданой Александра царя; а от Сафурского до Иверские земли ходу з 2 дни (Белокуров. Сношения..., 59)

...„И Грузинские земли город Цакур, а в нем Адикоркю князь, у него 200 человек конных“ (Белокуров. Сношения..., 293)

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 213.

დიდნენ. თვით შამხალს ამ დროს კახეთის მეფის რიდი ჰქონდა და მისი მომსმინოც იყო. მაგრამ მას შემდეგ, რაც კავკასია ოსმალეთმა დაიკირა და შამხალს მფარველად მოევლინა, უკანასკნელმა შუა დალისტინის ტომები უფრო დაიმორჩილა<sup>1</sup> და კახეთის მიმართაც სამტრო მოქმედება გააძლიერა<sup>2</sup>. მთიელთა ქედფიცხელი ტომები არც აგრე რიგად ემობდნენ შამხალს, რომ თავისდაუნებურად ყოველ საქმეზე გაჰყოლოდნენ მას, მაგრამ კახეთის რბევა ღარიბ მთიელებს ისეთ მიმზიდველ საქმედ ეჩვენებოდათ, რომ ის ტომებიც კი, რომელნიც შამხლის პოლიტიკურ პეგემონობას სრულიადაც არ სცნობდნენ, კახეთის ტყვენვა-რბევაში ხალისით თანამშრომლობდნენ ამ საქმის ორგანიზატორთან.

საშამხლო მცირე სამთავრო იყო. კახეთის მეფეს მეტი ლაშქრის გამოყვანა შეეძლო, ვიდრე შამხალს<sup>3</sup>. ამისდა მიუხედავად კახეთს შამხალთან ბრძოლა განსაკუთრებით უჭირდა. შამხალი დიდი ჯარით კახელებთან აშკარა ომს ერიდებოდა: ასეთ ომებში, ჩვეულებრივ, კახელები იმარჯვებდნენ (ომები 1580, 1588, 1589, 1604 წლებში). ამიტომაც იყო, რომ „ლქები“ ჭურდულად მოდიოდნენ. ლამით და შედარებით მცირე დასტებით ისინი თავს ესხმოდნენ კახეთის განაპირა სოფლებს და ტყვეებითა და ალაფით საჩქაროდ გარ-

<sup>1</sup> კახეთში კარგად იციან, რომ დალისტინელი ტომები შამხლისგან შევიწროვებული არიან. კახელ პოლიტიკოსებს, ამიტომ, იმედი აქვთ, რომ ხერხიანი მოქმედებით ამათი ამხედრება შამხლის წინააღმდეგ შესაძლებელია... „А Шевкала они и сами не любят, что им от него обидно. А государь бы их ратным своим не велел воевать; а они станут на Шевкала з государевыми людьми заодно“, — მოახსენებდნენ კახეთის ელჩები (ყაფლან ვაჩნაძე, კირილე წინამძღვარი და ხურშიტ ალა) 1588 წელს მოსკოვის კარს. Б е л о к у р о в. Сношения..., 59.

<sup>2</sup> Тысяча лет есть, что мы православные хрестьяне есми да сею землею владеем и царствуем, а в которых всегда те неверные собзки Шевкалские покорени под нашею рукою... Да в коем времени Турский царь хрестьянскую землю стал громити, а они в те поры Шевкалские отступили и хрестианский род в пленение и в неверстви ведут — სწერდა 1588 წელს ალექსანდრე კახთა მეფე მოსკოვის მეფეს. ამავე საგნის შესახებ იხ. Б е л о к у р о в. Сношения..., 56, 214, 302.

<sup>3</sup> იქვე, 293, 302. ✓

ბოდნენ მიუვალ მთებში. სწორედ ასეთი მტრის წინააღმდეგ სუსტი იყო ფეოდალური ქვეყანა<sup>1</sup>.

საჭირო იყო ლეკი მოთარეშეების საპასუხოდ მუდმივად მზად ყოფნა. მაგრამ ქართული სოციალურ-პოლიტიკური სისტემა (ბატონყმურ-თავადური) ასეთი თავდაცვის ორგანიზაციის შექმნას მეტისმეტად აძნელებდა. საჭირო იყო ლეკთა შემოსასვლელი გზების შეკერა ციხეებით, სადაც საკმაო მეციხოვნეები გამოუწვევებლად იქნებოდნენ. საჭირო იყო დალისტნის დასამხარ განაპირა კახური სოფლების განსაკუთრებული გამაგრება მუდმივი ჯარით. კახეთს კი თავისი სოციალურ-პოლიტიკური სისტემის შესაბამისი ფეოდალური ლაშქარი ჰყავდა, რომელიც, საჭიროების მიხედვით, მეფის ბრძანებისამებრ საკუთარის ნუზლითა და ცხენ-იარაღით მოკლე ხნით გამოდიოდა. სხვა დროს კი ეს მოლაშქრეები ჩვეულებრივი მიწის მფლობელები ან კიდევ მიწის-მუშა მუშრენი იყვნენ. ასეთი ჯარი კი ქურდ თავდამსხმელთაგან ქვეყანას მუდმივად ვერ დაიცავდა. („მორიგე ლაშქრის“ სისტემა ამ დროს საქართველოს ახლოს არსად იყო და რომც ყოფილიყო, მისი კახეთში შემოღება იმავე სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის გადაულახველ სიძნელეებს წააწყდებოდა).

ჯარის დაქირავება (როქის სპა) საქართველოში უძველესი დროიდანვე იცოდნენ, მაგრამ ასეთი რამ ეხლა მცირე ხნით თუ შეიძლებოდა მხოლოდ. თავადურ-ბატონყმური ქვეყნის მთავრობა ღარიბი იყო. მას უცხოელთა ხანგრძლივად დაქირავების სახსარი არ გააჩნდა, მით უფრო, როდესაც ასეთი ჯარი მხოლოდ ქვეყნის თავდაცვას ემსახურებოდა და არა უცხო ქვეყნების დარბევა-დახარკვას. მონასპის სისტემასაც იცნობდა ფეოდალური საქართველო, მაგრამ ზემოხსენებული მიზეზების გამო ასეთი ლაშქარიც მრავალრიცხოვანი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო და მისი დანიშნულებაც, უმთავრესად, სა-

<sup>1</sup> შამხლისა და სხვა დალისტნელი აბრაგების წინააღმდეგ ბრძოლის სიძნელის შესახებ იხ. ალექსანდრე კახთა მეფის წიგნი მოსკოვის მეფესთან, *Белокрыв, Сношения...*, 225; მისივე წიგნები მოსკოვის პატრიარქთან, გოდუნოვთან (იქვე, 233, 234, და სხვა მრავალი ადგილი ამავე გამოცემაში. გვ. გვ. 163, 213—215 302, 401 და სხვ.).

პოლიციო-საგანდარმო საქმე უნდა ყოფილიყო. ალექსანდრე კახთა მეფესაც ჰყავდა ხუთასი „იენიჩარი“<sup>1</sup>, რაც ლეკ-აბრაგთა მიერ რბევისაგან ქვეყანას, რა თქმა უნდა, ვერ დაიცავდა.

ჩვეულებრივ პირობებში ფეოდალური ქვეყანა სამაგიერო ტყვენვა-რბევით უპასუხებდა ხოლმე მტრის ქვეყანას. კახეთს საშამხლოს მიმართ ამის საშუალებაც არა ჰქონდა. საშამხლო-დაღისტანი კახეთიდან ძნელად მისადგომი მთიანი ქვეყანა იყო. ძლიერი ოსმალეთიც მას მფარველობდა. ასე რომ ეს მტერი კახელებისათვის თითქმის ხელმიუწვდომელი გამხდარიყო.

ამრიგად, ფეოდალური კახეთი განსაკუთრებული სიძნელის წინაშე იდგა და მის დასაძლევ გზებს ეძებდა.

შამხალთან მტრობას კახეთისათვის კიდევ ერთი უსიამოვნო შედეგი სდევდა. სავაქრო-სამიმოსელო გზა კახეთიდან თერგსა და ასტრახანისაკენ დაღისტან-საშამხლოზე გაივლიდა (ძეგამი—ყაზიყუმუხი—ყაზანიჩი—ქიაფირყუმუხი—ტარკი—ტიუმენი—თერგი). კახეთისათვის ამ გზას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს უმოკლესი მაგისტრალი იყო (ქარაივანი მას 6—7 დღეს გაივლიდა) და შარვან-დარუბანდის გვერდის ავლით მარჯვედ შედიოდა იმიერ-კავკასიაში<sup>2</sup>. კახეთი ამ გზით უძველესი დროიდანვე სარგებლობდა მთასა და იმიერ-კავკასიასთან ურთიერთობისას. ძველად ამ გზის უდიდესი ნაწილი საქართველოს (კახეთის) საყმო ქვეყნებზე გაივლიდა. ეხლა კი ამ გზის ოთხი მეხუთედი შამხლისა და მისი მორჩილი დაღისტნის ტომების ხელთ იყო. საშამხლოსა და კახეთის მტრობის გამო სავაქრო-კულტურული ურთიერთობისათვის ეს გზა ჩაკეტილი იყო. თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა კახეთისათვის ამ გზას, ეს იქიდანაც ჩანს, რომ მისი გახსნა და უშიშროება ქვეყნის პოლიტიკურ მესვეურთა ერთ მთავარ

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 171.

<sup>2</sup> ეს იყო, უძველესი, ქართულ წყაროში აღნიშნული „გზა ბელაქნისა“, კახეთ-ჰერეთიდან რომ ლუნძეთს შედიოდა. იხ. ჟამთააღმწერედი, 691 (846).

საზრუნავთაგანს შეადგენდა მე-16 საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში<sup>1</sup>.

ალექსანდრე მეფეს კარგად უნდა ხსომებოდა კახეთის პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ მოსკოვის სამეფოსთან<sup>2</sup>. უეჭველია, კახეთის მეფეს კარგად ჰქონდა წარმოდგენილი, თუ რა გზით და როგორ შეეძლო მოსკოვის მეფეს ჩისთვის დახმარება აღპოეჩინა. კახეთ-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობის განახლებისათვის დროც მარჯვე იყო. ერანი ოსმალეთს დაეძალა და შაჰს კახეთის „პატრონობის“ თავი არ ჰქონდა<sup>3</sup>. ოსმალეთი კი მოძალადე იყო და კახეთის მეფეც საშუალებას სწორედ ამ მოძალადისაგან თავის დასაცავად ეძებდა.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 10, 15, 30, 38, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 85, 88, 96, 112, 116, 162, 174, 215, 253, 255, 257, 318, 319, 322, 333, 391.

<sup>2</sup> საინტერესოა, რომ რუსეთ-კახეთის ურთიერთობის შესახებ მე-16 საუკუნის 60—70-იან წლებში არც მოსკოვი და არც კახეთის მეფე ეხლა არას ამბობდნენ. ლევან კახეთის მეფესა და ივანე მეოთხეს შორის აღნიშნულ დროს პოლიტიკური ურთიერთობა რომ არსებობდა, ამის უეჭველი მოწმობა არა ერთია. (იხ. Б е л о к у р о в. Сношения... LXXXIII—LXXXIV; М. Полиевктов. Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615—1640 г. г. 71). ამ ურთიერთობის შესახებ თითქო კარგად ანსოვდათ კახეთშიაც და მოსკოვშიაც. მით უფრო უცნაურია ეს დუმილი. შეიძლება ეს მოვლენა შემდეგი გარემოებით აიხსნებოდეს: ლევან მეფე მოსკოვის მეფის ხელდებული არ შექმნილა (წინააღმდეგ შემთხვევაში ასეთი რამ მოუხსენებელი არ დარჩებოდა მოსკოვ-კახეთის ცხოველ დიპლომატიურ ურთიერთობისას 1586—1605 წლებში). ამდენადვე მოსკოვის დიპლომატებს არ მიაჩნდათ საჭიროდ სიტყვა ჩამოეგდოთ ერანის შაჰთან ამ ურთიერთობაზე: მოსკოვის საბუთიანობას კახეთზე მფარველობის უფლების შესახებ ამ ფაქტის აღნიშვნა ვერაფერს შეჰმატებდა. ბელოკუროვის მიერ გამოცემულ მასალებში მოიპოვება ერთი ადგილი, რომელიც, შეიძლება, ამართლებდეს ვახუშტის ცნობას ივანე რუათა მეფის მიერ ლევან კახთა მეფისათვის მეციხოვნე ჯარის თხოვნების შესახებ: 1590 წელს კახეთზე მეფე ალექსანდრე თერგის ციხიდან რუს მეთოფეებს მოითხოვდა. მოსკოვ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობის პირობა ასეთ დანხარებას ითვალისწინებდა. მოსკოვის მეფის ელჩები მეთოფეთა თხოვნებზე უარს არ ამბობდნენ, ოღონდ თერგის ციხიდან მათ მოსაყვანად კახეთის მეფისგან ცხენებს ითხოვდნენ. ამაზე ალექსანდრე მეფის დიპლომატებმა. თავადნა სოლომონ და თარსა მდივანმა, რუს ელჩებს მიუგეს: „Прежде сего здесь государевых казаков было пятсот человек; а лошадей у них не было и телюди пешии шли же“. (Б е л о к у р о в, Сношения..., 210). არაა საფიქრებელი, რომ ეს ცნობა იმ ყაზახებს შეეხებოდეს, სიზონ ქართლის მეფესთან რომ იყვნენ 1586—1589 წლებში. (Б е л о к у р о в. Сношения..., 125; С. М. С о л о в ъ е в. История..., 100).

<sup>3</sup> ჩვენი შეიძლება დავეთანხმოთ ვახუშტის (თუნცა მისი წყაროს შესახებ არაფერი ვიცით), როცა ეს მეცნიერი მოსკოვ-კახეთის ურთიერთობის შეფერხება-შეწყვეტას მე-16 საუკუნის 60—70-იან წლებში ერანის შაჰის, თაშაზის, პოზიციით ხსნის (საქართველოს ცხოვრება 1469—1800-მდე ბატონიშვილის ვახუშტის მიერ, გვ. 163, კიკ. გამოც.).

ალექსანდრე მეფემ დანილოვს მოსკოვის მეფესთან თავისი ელჩებიც გაატანა.

1586 წლის 9 ოქტომბერს ალექსანდრეს ელჩები, იოაკიმე ღვდელი, კირილე ბერი და ჩერქეზი ხურშიტი, მეფე თედორეს წარუდგნენ და კახთა მეფის „აჯა“ მოახსენეს. კახეთის მეფე „თავს უდებდა“ მოსკოვის ხელმწიფეს და მისგან „მფარველობას“ ითხოვდა. ეს მფარველობა შემდეგში უნდა გამოხატულიყო: კახეთი რუსეთს ყველა მტრისაგან უნდა დაეცვა; ამხელად კი რუსეთის მეფეს თერგზე უნდა ციხე აეგო, აქ დიდი ჯარი მოეთავსებინა და გზა თერგიდან კახეთამდის, საშამხლოზე რომ გადიოდა, საკუთრად დიეკირა.

მართალია, მოსკოვის მეფის წიგნი, ალექსანდრეს რომ გამოუგზავნა ბირკინისა და პიეოვის ხელით, საქმეს ისე წარმოგვიდგენს, თითქო თერგზე ციხის აგებისა და შიგ რუსი მეციხოვნეების მოთავსების საკითხი მოსკოვის მეფის წინაშე ალექსანდრეს წამოეყენებინოს (ისევე, როგორც კახეთ-თერგის გზის დაპყრობის საკითხიც), მაგრამ, თუ თერგის ციხესთან დაკავშირებულ სხვა ისტორიულ მონაცემებსაც გავითვალისწინებდით და, მათ შორის, თერგის ციხის აგება-მოთხრის ამბავს, XVI საუკუნის 70-ან წლებში რომ მოხდა (Белокуров. Сношения..., XXV), ჩვენ გვეჩვენოდა საფუძველი საეჭვოდ მიგვეჩნია, თითქო რეალური ინიციატივა თერგის ციხის აგების საკითხში ალექსანდრეს ჰქუთვნებოდეს (ესევე შეიძლება ითქვას კახეთ-თერგის გზის შესახებაც).

ეს ფორმალური ხასიათის გარეგნობა, რა თქმა უნდა, ოდნავადაც არ მოწმობს, რომ ალექსანდრე მეფეს და მის დარბაისელთ ეს მოსკოური გეგმა მთელის სისავსით კახურად არ ესმოდათ და ამ გეგმის განხორციელების მნიშვნელობა კახეთის ინტერესებისათვის გათვალისწინებული არ ჰქონდათ. პირიქით, კახეთ-მოსკოვის ურთიერთობის შემდგომი განვითარებიდან შექველად ჩანს, რომ ალექსანდრე მეფეს ეს გეგმა არა ნაკლებ რეალურად ესმოდა, ვიდრე მის კონტრაგენტს. (Белокуров. Сношения..., 37, 38 და განსაკუთრებით 214 და სხვ.).

თერგის ციხის სანახებიდან კახეთში რამდენიმე გზა მოდიოდა. კახელების აზრით უმარჯვესი, ნაკლებ-მთიანი და ადვილად სავალი ის გზა იყო, რომელიც საშამხლოზე გამოდიოდა. კახელი ელჩების ცნობით მისი მიმართულება შემდეგი იყო: კახეთი, წახური, ყაზი-ყუმუჭი, ყაზანიჩი, ქიაფირ-ყუმუხი, ტარკი, ტიუმენი — თერგის ციხე. ეს გზა მხედრისათვის 7 1/2 დღის სავალი იყო, ხოლო ქვეითისათვის 15 დღისა (საამისო ტექსტში, როგორც ჩანს, შეცდომაა: გამოტოვებულია ყაზი-ყუმუხ-წახურს შუა მანძილი, რომელიც 2 დღის სავალი უნდა ყოფილიყო, როგორც ეს საფიქრებელია სავალ დღეთა საერთო ჯამიდან (Белокуров. Сношения..., 59).

მეორე გზა ის იყო, რომელიც ჩერქეზთა ქვეყანას და შემდეგ ხევსა და მთიულეთს გაივლიდა და გინვანით საკუთრივ კახეთში შედიოდა. ამ გზაზედ შემდეგი პუნქტებია დასახელებული: Ларской кабак, Черешашов кабак, Сонской

кабак, Архидьякон Степан და არაგვის საერისთავოსა და კახეთის საზღვარზე არაგვის მარჯვენა ნაპირას Аристов кабак (შეიძლება ვიფიქროთ, ეინვანი). ეს გზა შორი იყო, მაღალმთიანი და ძნელად სავალი (Белокуров, Сношения..., 58).

მესამე გზა სუნჯა—საჩაჩნო—ხუნძახზე მოდიოდა. კახელი ელჩები ამ გზას ახლო არ იცნობდნენ (უნდა ვიფიქროთ, ამ გზით მიმოსვლა კახეთში ცხოველი არ იყო). ჩერქეზ მთავართა (Ших Мурза და Алкас князь) ელჩები კი ამ გზას დიდად აქებდნენ: მცირე მთიანია, არც დიდი მდინარეები აფერხებს და არც უდაბურიაო („дорога добре добра: гор мало и воды не велики и государевым ратным людям, которые будут в провожанье, прокормитца будет мочно“. „Белокуров. Сношения..., 60. ამ გზის მანძილები იყო: А ходу от Терки от Суншина городища до Шиха пешему 2 дни, а конному день... А до Аварского от Шиха 3Ж дни; а от Аварского до Черного князя 3 днище; а от Черного князя до Иверские земли днищъ 3 10. И всего по той дороге ходу с 15 днищ в. Белокуров. Сношения..., 60—61).

კახელი ელჩები უპირატესობას მაინც პირველ გზას აძლევდნენ და მის გასწვრივ და დაცვას მფარველსა სთხოვდნენ.

კახეთის მეფის აჯა მოსკოვში ხელსაყრელად ეჩვენათ. ბოიარებმა თედორე მეფეს მისი დაკმაყოფილება განუზრახეს. კახთა მეფის თხოვნა თერგზე ციხის აგების შესახებ მით უფრო მისაღები იყო, რომ ამასვე ითხოვდა ოსმალებისა და შამხლის მძლავრობისაგან შევიწროვებული არა ერთი ჩერქეზთ ბატონი<sup>1</sup>. ასე რომ თერგზე ციხე რუსის ჯარით, ე. ი. მოსკოვის სახელმწიფოს უშუალოდ ჩარევა კავკასიის საქმეებში სავსებით მომწიფებული ჩანდა.

იმისთვის, რომ საბოლოოდ გაფორმებულიყო კახეთ-რუსეთის ურთიერთშორის დამოკიდებულება, ქართველ ელჩებს თედორე მეფემ თან გამოატანა „წყალობის სიტყვით“<sup>2</sup> თავისი ელჩებიც — ბიჩინი და პიგოვი. ამათ დაევალათ: გაერკვიათ როგორც ალექსანდრე მეფის „ხელდებულობის“, აგრეთვე მოსკოვის მეფის „მფარველობის“ ხასიათი, ურთიერთის მიმართ მათი უფლება-მოვალეობანი; ზედმიწევნით შეესწავლათ იმიერ-კავკასიიდან კახეთს მიმავალი გზები;

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., გვ. 49.

<sup>2</sup> „Жаловалным словом“. Белокуров. Сношения..., 15.

<sup>3</sup> ხსენებული გზების შესახებ იხ. М. А. Полиевктов. Экономические и политические разведки московского государства XVII в. на Кавказе. Издание научно-исследовательского института Кавказоведения Академии наук СССР, Тифлис, 1932 г., გვ. 28—31.

შემუშავებინათ კახეთის მეფესთან ერთად თერგის ციხის გარნიზონის შენახვის პირობები და, ბოლოს, როცა ყველაფერი გაირკვეოდა, ბირკინსა და პივოვს რუსეთის მეფის ერთგულობაზე ფიცი უნდა მიეღებინებინათ ალექსანდრე კახთა მეფისათვის მისი შვილებით და დარბაისლებით. ფიცის ტექსტი მოსკოვს იყო შემუშავებული და ელჩებს თან მოჰქონდათ. ყველა ამის შესრულების შემდეგ ალექსანდრე მეფე კვლავ თავის ელჩებს გაგზავნიდა მოსკოვის მეფესთან და აჯას მოახსენებდა. ხელმწიფე მოუსმენდა, „შეიწყალებდა“ ხელდებულს და წყალობის წიგნს ოქრო ბეჭედით გამოუგზავნიდა<sup>1</sup>. ამით მფარველობა-ხელდებულობის აქტი საბოლოოდ ძალაში შევიდოდა<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> „Грамоту жаловалную с золотою печатью“.. Белокуров. Сношения..., 15.

<sup>2</sup> დანასაქმით (наказ) ბირკინსა და პივოვს ალექსანდრე მეფესთან დანილოვის ელჩობის მოგონება არ ევალებოდათ. მოსკოვის მეფის კარი ეხლა ასეთი წარმატებით დასრულებული საკუთარი ინიციატივის შესახებ დუმილს ირჩევდა. ამას მოითხოვდა, სხვა არსებითი ხასიათის მოსაზრებათა გვერდით, თვით საქმის ფორმალური მომენტრიც: კახეთის მეფე მოსკოვის მეფის ხელდებული ხდებოდა. ამიტომ მასვე შეუფენოდა როგორც „აჯა და მოახსენება“, ისე ხაამიხო წინახწარი მოხამზადებელი საქმიანობაც.

ბირკინსა და პივოვს სიტყვა იმით უნდა დაეწყათ, რომ კახეთის მეფემ ხელმწიფეს „თავი დაუკრა“, ელჩები გაუგზავნა, მისი მფარველობა ითხოვა და მორჩილება აღუთქვა. ასევე საქმე წარმოდგენილი კახთა მეფის ფიცის წიგნში და მოსკოვის მეფის წყალობის სიგელშიაც (Белокуров. Сношения..., 14—15, 19—20, 24. განსაკუთრებით, 25, 26, 32, 36, 38, 87).

რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის ამ დეტალს ჩვენ უყურადღებოდ დავტოვებდით, რომ მას მნიშვნელოვანი პრაქტიკული შედეგები არ მოჰყოლოდა, არაერთი ისტორიკოსი, ზოგი განხრახ, ზოგი საკირო დაკვირვების არქონების გამო ხსენებულ ურთიერთობას სწორედ ისე წარმოგვიდგენს, როგორც ეს მოსკოვის მეფის საგარეო საქმეთა ხელმძღვანელობას სურდა... მაგალითისათვის საკმაოდ ბელოკუროვი, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის მასალათა გამომცემელი, რომელიც ხსენებულ საკითხს მის მიერვე გამოცემული დოკუმენტების უდავო ჩვენებათა წინააღმდეგ აშუქებს (Белокуров. Сношения... XCIV—XCV CXVII; Соловьев. op. cit. 61), და ეს არა მხოლოდ ამ შემთხვევაში. ასევე არა სწორად და სრულიად შებრუნებულად არის გაშუქებული რუსეთ-საქართველოს შორის დიპლომატიური ურთიერთობის წამოწყების საკითხი ყველა იმ შემთხვევაში (და ასეთი შემთხვევა კი საკმაოდ ხშირია), როცა ამ ურთიერთობის წამოწყების ინიციატივა მოსკოვის მეფის მხრიდანაა.



ელჩები დარიალის გზით მოვიდნენ კახეთს. ეს გზა ნუგზარ არაგვის ერისთავის ხელთ იყო<sup>1</sup>. ნუგზარი, თუმცა კახეთს მეფის ყმა იყო, თავს საკმაოდ დამოუკიდებლად გრძნობდა. კახეთის მეფესთან მიმავალი მოსკოვის ელჩები რომ თავის ქვეყანაზე გაეტარებინა, ის საგანგებო წიგნსა და „წყალობას“ ითხოვდა რუს ხელმწიფისაგან. ნუგზარი არა მარტო მთიულეთს, ხევსაცა ჰყოლობდა. ამ დროს მას მტრობა ჰქონდა მეზობელ ჩერქეზ ბატონ ალკასთან იმიერ-კავკასიაში<sup>2</sup>.

28 აგვისტოს 1587 წელს თედორე მეფის ელჩები მეფე ალექსანდრეს წარუდგნენ.

ერთი თვის მოლაპარაკებით შეთანხმებას მიაღწიეს. 28 სექტემბერს 1587 წელს ალექსანდრე მეფემ თავისი შვილებით (ერეკლე, დავითი, გიორგი) და დარბაისლებით (იასონი, გორჯასპი, შერმაზანი, ზაალი, დავითი და ანდერმანი) მოსკოვის მეფის ხელდებულობის ფიცი მიიღო. კახეთის მეფე აღთქვამდა, რომ მან საუკუნოდ თავი დაუკრა მოსკოვის მეფეს, რომელმაც შეიფარა კახეთის მეფე და თავს იღვა მისი ქვეყნის დაცვა ყველა მტრიხაგან. ალექსანდრე მეფე ფიცსა სდებდა, რომ ის სხვას აღარავის დამორჩილდებოდა, არც მოსკოვის მეფის სამტროს რასმე იმოქმედებდა; მოსკოვის მეფის მტრის მიმართ ის მტრობას ივალეზდა, ხოლო მოყვრის მიმართ მოყვრობას<sup>3</sup>.

ამასთან ერთად, როგორც მოსკოვი, ისე ალექსანდრე კახეთის მეფე ნომინალური აქტის საერთაშორისო ლეგალიზაციას ცდილობდნენ. მფარველსაც და ხელდებულსაც კარგად ესმოდათ, რომ ხსენებული აქტი კავკასიის საერთაშორისო ვითარებაში მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება იყო და ის ერან-ოსმალეთის განსაკუთრებული ყურადღების გარეშე ვერ დარჩებოდა. მაგრამ, თუ ოსმალეთთან საჭმე (უფლების თვალსაზრისით) შედარებით მარტივი იყო (ქრისტიანული კახეთი ოსმალეთის მიმართ სრულიად დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო, ხოლო მოსკოვის მეფე ერთ-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 34—35... არაგვის ერისთავის შესახებ რუსულ წყაროებს უხვი ცნობები შემოუნახავთ. ქართულ გვიანფეოდალურ ერისთავისა და საერისთავოს ბუნების შესასწავლად ეს ცნობები განსაკუთრებით ძვირფასია.

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 32—33, 41.

<sup>3</sup> ალექსანდრე მეფის ამ ფიცის წიგნის რუსული ტექსტი და მისი ქართულად გადმოცემა იხილე შრომის ბოლოს, დანართი № 1.

მორწმუნე ქრისტიანების მფარველობას ოფიციალურად იჩემებდა), ერანთან ურთიერთობის საკითხი სულ სხვა რიგად იდგა. მრავალი ათეული წელი იყო, რაც ერანის შჰები კახეთს თავის ხელქვეშეთ ქვეყნად სთვლიდნენ. კახეთის მეფე იძულებული იყო მორჩილების ნიშნად ყოველწლიური ხარკი ეძლია შაჰისათვის, ხოლო ერთგულების საწინდრად ერთ-ერთი კახი ბატონიშვილი (XVI საუკუნის სამოციანი წლებიდან იესე ლევანის-ძე, ხოლო 80-იანიდან—კონსტანტინე ალექსანდრეს-ძე) შაჰის კარზე ჰყოლოდა. ამას გარდა, კახეთის მეფე მოვალე იყო შაჰის მოწოდებაზე სალაშქროდ გამოსულიყო თავისი ჯარიო, როცა ერანის ხელმწიფეს ომი კახეთის საზღვრად მოუხდებოდა. შაჰი თავის მხრით მოვალე იყო კახეთი უცხო დამპყრობელთაგან დაეცვა. (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и... 110; Б е л о к у р о в, С н о ш е н и я..., 574. ჩვენი მსჯელობა ერან-კახეთის პოლიტიკური დამოკიდებულების უფლებრივი მხარის შესახებ ემყარება: 1. ფაქტებს, XVI საუკუნის სიგარძეზე რომ ჰქონდა ადგილი ერან-კახეთის ურთიერთობაში; 2. თანამედროვე მწერალთა მსჯელობას; 3. რუს ელჩების და მოსკოვის სამეფო კარის თვალსაზრისს, რაც, გვაქვს საფუძველი ვივარაუდოთ, კახეთის სამეფო კარიდან მიწოდებული თვალსაზრისი შეიძლება იყოს და 4. სხვა ქვეყნების ანალოგიურ ურთიერთობას შუასაუკუნეებში).

XVI საუკუნის 80-ანი წლებიდან ერან-კახეთის ურთიერთობაში განსაკუთრებული მდგომარეობა შეიქმნა. ოსმალეთმა ერანი დაამარცხა და ის ამიერ-კავკასიიდან თითქმის განდევნა. მაგრამ, თუ ერანს ძალა არ აღმოაჩნდა კახეთის დასაცავად, კახეთის მეფეს კიდევ უფრო ნაკლები ხალისი აღმოაჩნდა ერანთან ერთად ოსმალთა წინააღმდეგ ბრძოლისა (ამჟამად ჩვენთვის მნიშვნელობა არ აქვს იმ გარემოებას, რომ ალექსანდრე კახთა მეფის ასეთი საქციელი შეიძლება რამდენადმე შაჰ-აბასთან მისი პირადი უწყაოფილუბრითაც აიხსნებოდეს. ვგულისხმობთ ჯამისეული ტაბტისათვის ალექსანდრეს ხანგრძლივ ბრძოლას თავის ძმებთან და ერანის შაჰის პოზიციას ამ საქმეში). ერანი ბრძოლას განაგრძობდა და კახეთის მეფეც მოვალე იყო (შაჰის თვალსაზრისით) ოსმალეთს არ მორიგებოდა მაგრამ სულ სხვაგვარად მოიქცა კახეთის მეფე. ის უმაღლესად გაეწყო ოსმალეთს და ახლად შექმნილი ვითარების გამოყენება საქართველოს (=კახეთის) პოლიტიკურად გასაძლიერებლად სცადა. ალექსანდრე მეფემ ერთგულება და პოლიტიკური კავშირი შესთავაზა ოსმალეთს, თუ კი ხონთქარი მას ქართლს (თბილისით) უწყალობებდა. ასეთი შეთანხმება არ მოხდა და ალექსანდრე მეფისათვის ჩქარა სავსებით აშკარა შეიქმნა ოსმალეთის დამპყრობლური ზრახვები საქართველოს (და კერძოდ კახეთის) მიმართ. მაგრამ ხერხიანი გეგმაშეწონილი პოლიტიკით ალექსანდრე მეფემ იმას მაინც მიაღწია, რომ ოსმალთა დამპყრობელი კახეთის შიგნით არ შემოეშვა. ხონთქარი კახეთიდან ყოველწლიურ ღირსე ხარკს დაქაყოფილდა. კახეთ-ოსმალეთს შორის ამის შემდეგ, მართალია, „პატრონ-ყმური სიყვარული“ არ ჩამოვარდნილა, მაგრამ არც მშვიდობა დარღვეულა. სპარსული თვალსაზრისით ალექსანდრე მეფის საქციელი ორგულობა იყო. შაჰი ამის შემდეგაც კახეთს ძველებურად თავის მოხარკე ქვეყნად სთვლიდა (და მრავალი წლის გადაუხდელ ხარკს ერთად ახდევინებდა მას, როცა კი საამისო დროს იხელთებდა).

კახური თვალსაზრისით ორივე, ოსმალეთიცა და ერანიც, მოძალადენი იყვნენ და განსხვავება მათ შორის მხოლოდ ის იყო, რომ ერანი თავის „უფლებას“ ნაბეჯარ საუკუნოვან ტრადიციებზე ამყარებდა, ოსმალეთი კი ეხლა ცდილობდა ასეთი „უფლება“ მოეპოვებინა.

კახეთ-რუსეთის ხელშეკრულება (მფარველობა-ხელდებულობის აქტი) ფორმალურად ერანის უფლებების დარღვევა იყო. მოსკოვში ერანის ამ თვალსაზრისს არ იზიარებდნენ და კახეთს ერანის მიმართ თავისუფალ ქვეყნად სცნობდნენ, თუმცა კარგად იცოდნენ, რომ შაჰი თავის ყოფილ მოხარკებზე აგრე ადვილად ხელისაღებას არ აპირებდა (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и..., 110; Б е л о к у р о в, С н о ш е н и я..., 573—574). აღნიშნული ხელშეკრულებით მფარველი და ხელდებული ერანის შაჰს „მომხდარი ფაქტის“ წინაშე“ აყენებდნენ. მოსკოვის დიპლომატები სარგებლობდნენ იმ გარემოებით, რომ ოზბეგებისა და ოსმალეებისაგან შევიწროვებული შაჰი დახმარებას სთხოვდა რუსეთის მეფეს და პოლიტიკური ექსპანსია, მოსკოვი რომ კავკასიაში ეწეოდა, ერანისთვის მეგობრობა-დახმარების აქტად მოხერხებულად გამოქჷონდათ. 1589 წელს რუსი ელჩი ვ ა ს ი ლ ჩ ი კო ვ ი შაჰ-აბასის კარის კაცს ფ ა რ ჰ ა დ-ხ ა ნ ს აცნობებდა, რომ მოსკოვის მეფის ხელდებული კახეთის მეფე და ჩერქეზთ მთავრები,—ყველანი (თერგის ციხის სარდლების ხელმძღვანელობით) ყირიმის ხანისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ერთიანდებიანო (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и..., 93.) კახეთის მეფის შესვლა რუს-ხელმწიფის მფარველობის ქვეშ ჯერ კიდევ 1588 წელს ოფიციალურად აცნობეს მოსკოვში ხუდაბანდა-შაჰის ელჩს ანდი-ბეის (Б е л о к у р о в, С н о ш е н и я..., 563).

შაჰ-აბასი, გასაგებია, კახეთის საკითხში ერანის უფლებების შელახვაზე „მეგობართან“ სიტყვის ჩამოგდებას ეხლა მოეოიდებოდა. და მოსკოვიც არ იყო უკმაყოფილო შაჰის ასეთი პოზიციით (თუმცა რუსეთ-კახეთის აქტის იურიდიულად ცნობას ერანის შაჰის მხრით მოსკოვი ამის შემდეგაც დაეინებით ცდილობდა, მაგრამ ასეთ ცნობას ასეთივე დაეინებით გაუბრუნდა შაჰ-აბასი...).

ალექსანდრე მეფეც მოხერხებულად დიპლომატობდა. კახეთის მეფე სწორად აფასებდა რუსეთ-ერანის პოლიტიკურ მეგობრობას და თავის საკუთარ პოლიტიკასაც ამ ფიქრებას უფარდებდა. მოსკოვის მეფისადმი ხელდებულობის ფიცის მიღების შემდეგ ალექსანდრე მეფემ ერანის ტახტზე ახლად ასულ შაჰ-აბასს ელჩი ჭუსეინ ბეგი (У с е и н б е к) აახლო, გახელმწიფება მიულოცა, მოსკოვის მეფის საფარველში კახეთის შესვლა აუწყა და მასაც მფარველობას ეაჯა (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и..., 65..)

ოსტატური სულა იყო. ერანს საპატრონოდ კახეთზე ხელი არ მიუწვდებოდა. მათ შორის ოსმალეთი ჩამდგარიყო. ალექსანდრე მეფემ კარგად იცოდა, რომ ამის მიუხედავად ერანი კახეთზე ხელის აღებას არ აპირებდა. მაგრამ შაჰის ეს პრეტენზია სულ უფრო და უფრო უწყინარი ხდებოდა: საშუალებები მისი რეალიზაციისათვის, რაც დრო გადიოდა, შაჰს სულ უფრო და უფრო უმცირდებოდა. ასეთ პირობებში შაჰის ეს პრეტენზია შეიძლება კახეთისათვის სასარგებლოც აღმოჩენილიყო: კახეთი ოსმალეთის ანაბარად მიტოვებული ქვეყანა კი არ იყო, არამედ ძლიერი მოკავშირეების (ერან-რუსეთის) ორ მხრივ ხელდებული სახელმწიფო.

ამიტომაც ალექსანდრე მეფე არ ჩქარობდა ერანის პრეტენზიების უარყოფას იმის-  
და მიუხედავად, რომ ეს „მფარველი“ თავის უმთავრეს მოვალეობა, ოსმალეთი-  
საგან კახეთის დაცვას, დიდი ხანია ვეღარ ასრულებდა. მეორე მხრით, შაჰის ამ  
რომანტიკული პრეტენზიების არ უარყოფა ალექსანდრე მეფეს ხელს სრულიადაც  
არ უშლიდა თავისი ქვეყნის გადარჩენის მიზნით ოსმალეთისათვის „ერთგულება“  
ეჩვენებინა..

მით უფრო არ იყო სასურველი ერანელი „მფარველის“ საქვეყნოდ „დაწუნება“  
მას შემდეგ, რაც რუსეთსა და ერანს შორის ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართული  
„მეგობრობა“ გაიჩარხა და მოსკოვის მეფემ კახეთს ოფიციალურად მფარველობის  
ხელი დასდო. ამიერიდან კახეთის მეფის ცდაც იქით იყო მიმართული, რათა ორი  
დიდი სახელმწიფოს ეს პოლიტიკური მეგობრობა თავისი ქვეყნის სასარგებლოდ  
მაქსიმალურად გამოეყენებინა. ამისთვის კი საჭირო იყო, რათა ალექსანდრე მე-  
ფეს კახეთისათვის გარკვეული ადგილი მოეძებნა ერან-რუსეთის პოლიტიკურ  
მეგობრობაში... კახეთის მეფეც ამ მიზნით ოსტატურად ცდილობდა ერან-  
მოსკოვის პოლიტიკური ურთიერთობის მოსაშუალებედ გამოსუ-  
ლიყო, რათა კახეთს ორივე მეგობრის მფარველობით თანაბრად ესარგებლა. კი-  
დევე მეტი: კახეთის მეფე ოსმალეთის წინააღმდეგ ერან-მოსკოვის სამხედრო ლო-  
ნისძიებათა დაჩქარების ინიციატივის ხელში აღებასაც კი შეეცადა (1589 წელს  
კახეთის მეფე ერთი მხრით მოსკოვის მეფეს შაშხლის წინააღმდეგ ლაშქრობას  
აჩქარებდა, მეორე მხრით ის დიპლომატიურ მოციქულს ჰგზავნიდა ერანს, შაჰს  
ოსმალთა განზრახვას აცნობებდა და კახეთის გადასარჩენად „მფარველს“ დაუ-  
ყოვნებლივ სალაშქროდ მოუწოდებდა. დიპლომატი მეფე აქვე აცნობებდა შაჰს  
რუს-ქართულთა მომაგალი შეერთებული ლაშქრობის შესახებ ერანის ჯართან  
ერთად).

ალექსანდრე მეფემ, უეჭველია, კარგად იცოდა, რომ საბოლოოდ ერანი და  
რუსეთი კახელი ხელდებულის თანაბრად მფარველი ვერ იქნებოდნენ, რომ მათი  
პოლიტიკური ინტერესების შეჯახების უბანი ამიერ-კავკასიაში კახეთიც იყო,  
მაგრამ ჯერჯერობით, სანამ ორივე პარტნიორისათვის ოსმალთა წინააღმდეგ  
ბრძოლა პირველ რიგში იდგა, კახეთს გულმშვიდად შეეძლო ორივე „მფარველის“  
ოფიციალური კეთილგანწყობილებით თანაბრად ესარგებლა. კიდევ მეტი: ერან-  
რუსეთის ფარული კიშპისას (ამ კიშპის ერთ-ერთი მთავარი საგანი სწორედ კახე-  
თი იყო) თითოეული მათგანისათვის კახელი ხელდებულის ერთგულება-მორჩილე-  
ბა ჩვეულებრივზე ძვირად უნდა დაფასებულიყო. კახეთის მეფე, უეჭველია, ასეთი  
ხელსაყრელი მდგომარეობის სათანადოდ გამოყენებას არ დააყოვნებდა...

რა თქმა უნდა, ეს ასე იყო მანამ, სანამ კავკასიის საერთაშორისო ასპარეზზე  
ამ დროისთვის შექმნილი ძალთა განწყობილება უცვლელი რჩებოდა.

შესაფერი მოქნილობით დახვდა შაჰ-აბასი მოსკოვისა და კახეთის მეფეების ამ  
დიპლომატიურ შეტევას. კახეთის მეფეს შაჰმა უკო საქციელი, რომ მან, როგორც  
ეს ერთგულ ყმას შეეფერებოდა, ხელმწიფე-პატრონს (ე. ი. შაჰს) თავისი პოლიტი-  
კური ნაბიჯის შესახებ აცნობა, ხოლო თვით აქტის გამო შაჰმა დიპლომატიური  
ხაზმოვნება გამოსთქვა, რომ „მეგობრობა“ ხელმწიფემ (ე. ი. რუსეთის მეფემ)  
ალექსანდრე მეფისა და კახეთის (ერანის მოზარკის) დაცვა-მფარველობა იკისრა.

ამავე დროს შაჰი კახეთის მეფეს, თავის მხრით, ოსმალთა და სხვა მტერთაგან დაცვას შეჰპირდა (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 65). თუ ნამდვილად რა აზრისა იყო შაჰ-აბასი რუსეთ-კახეთის მფარველობა - ხელდებულობაზე, ეს შემდეგ წლებში თანდათან ნათელი გახდა, თუმცა შემდეგაც შაჰი ისე მოხერხებულად მოქმედებდა, რომ მისი ნამდვილი ზრახვები კახეთის მიმართ ბევრმა ერთობ გვიან გაიგო, ზოგს კიდევ ბოლომდისაც გაუგებარი დაჩა. ასე რომ კახეთის საერთაშორისო მდგომარეობის საბოლოო გადაჭრა, როგორც რუსეთმა და კახეთმა, აგრეთვე შაჰ-აბასმა მომავალ დროს მიანდევს. ამჟამად აღნიშნული საკითხის კარდინალურად დასმას ორივე მხარე თანაბრად მოერიდა და ეს, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, რომ ამიერ-კავკასიაში ამ დროს ამათგან დამოუკიდებელი და მათი მოწინააღმდეგე მესამე ძალა (ოსმალეთი) იმდენად დიდი ფაქტორი იყო, რომ ორი ხელმწიფის ხელდებული ალექსანდრე მეფე, „Будучи промеж таких великих государей во оберегание“ (В е с е л о в с к и й, Памятники..., 65), იძულებული გახდა ომის შექარის ქვეშ ზონტკრისათვის მოეჩილება გამოცხადებია და მისთვის ყოველწლიური ხარკიც ეძლია (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 111).

პატრონობა - მფარველობის განხორციელების გზით მოსკოვის ხელმწიფე თერგზე ციხეს<sup>1</sup> ამთავითვე ააგებდა და თერგ-კახეთის გზას დაიკერდა.

თერგის ციხის გარნიზონის პურით მომარაგების საკითხი დადგა. მფარველის აზრით ეს საქმე ალექსანდრეს უნდა ეკისრა: თერგის მეციხოვნეები კახეთის დაცვას ემსახურებოდნენ. ალექსანდრე მეფეც არ იდგა უარზე, მაგრამ სიშორის, უგზოობისა და ამოდენა მარაგის უქონლობის გამო (15000 ჩეტვერტი წლიურად) ამ მოვალეობის შესრულებას არ კისრულობდა. მაშინ მოსკოვის ხელმწიფემ თერგის მეციხოვნეების ასტრახანიდან მომარაგება იკისრა და სამაგიეროდ კახთა მეფეს „ხაზინით დახმარება“ მოსთხოვა: ორმოცდაათი ყიზილბაშური ოქრონემსული ფარჩა და ათი ოქროქსოვილი ხალი ყოველწლიურ „მოსაკითხად“ უნდა მიერთმია „ხელდებულს“

<sup>1</sup> კახეთს ყოფნისას ბირკინმა და პივოვმა შეიტყვეს, რომ შამხალი ოსმალეთის სულტანს თერგზე ციხის ჩადგმას აჩქარებდა. შეიძლება ეს ცნობა მართალიც იყო, მაგრამ აქ ჩვენთვის საინტერესო ისაა, რომ ოსმალეთის ანტიმოსკოვური განზრახვების შესახებ რუს ელჩებს ალექსანდრე მეფის კარზე ატყობინებდნენ. ისიც შესაძლებელია (სხვა ანალოგიური ფაქტების მიხედვით), რომ მოსკოვზე დიპლომატიური ზემოქმედების მიზნით ეს ცნობა ალექსანდრე მეფის კარზე შეეთხზათ და ეს დამოუკიდებლად იმისგან, რომ მოსკოვის პოლიტიკოსები ამ საქმეში ზემოქმედებას არ საჭიროებდნენ. რუს ელჩებმა განაგონი სასწრაფოდ აცნობეს მოსკოვის მეფეს (Б о л о к у р о в. Сношения..., 563).

„მფარველისათვის“. კახთა მეფე ამის თანახმა იყო, მხოლოდ ჩიოდა, რომ ასეთი საქონელი კახეთში არ მზადდება, ის ერანიდან შემოჰქონდათ; ერან-ოსმალეთის ომის გამო კი სავაჭრო გზა ერან-საქენ დიდი ხანია შეკრულია; ასე რომ ასეთი გადაკვეთილი „მოსაკითხის“ ძლევა მას გაუქირდება. კახეთის მეფე, ამიტომ, ითხოვდა, რომ „მოსაკითხად“ კახური საქონელი ყოფილიყო დასახელებული: აბრეშუმში და ბედაურებში.

მოსკოვის მეფე ჰპირდებოდა ალექსანდრეს, რომ კახეთის დასაცავად თერგიდან მეთოფეთა ჯარს გამოუგზავნიდა. კახთა მეფეს ამ ჯარის გადმოსაყვანად უნდა ცხენ-უნაგირი მიეწოდებინა, ხოლო კახეთში მოსული ეს ლაშქარი უნდა საკუთარი ხარჯით შეენახა. ალექსანდრე ამ პირობის თანახმა იყო, მაგრამ მისი შესრულება მხოლოდ მას შემდეგ მიაჩნდა შესაძლებლად, როცა თერგ-კახეთის გზა რუსთ-ხელწიფის ხელში იქნებოდა<sup>1</sup>.

1789 წელს ალექსანდრე მეფემ მოსკოვის მეფის „წყალობის სიგელი“ მიიღო, სადაც დადასტურებული იყო ამ ახალი მფარველ-ხელდებულის უფლება-მოვალეობანი<sup>2</sup>.

ალექსანდრე მეფე რეალისტი პოლიტიკოსი იყო. მას კარგად ესმოდა, რომ, სანამ თერგსა და კახეთს შორის ოსმალეთის მომხრე საშამხლო იყო, რუსეთ-კახეთის ამ საკავშირო აქტს დიდი ფასი არ ჰქონდა, რომ მოსკოვის მეფე კახეთს „ყველა მტრისაგან“ ვერ დაითარავდა. ასეთ პირობებში რუს მეთოფეთა მცირე რაზმების ჩამოყვანა კახეთში (დიდ ლაშქარს, რომც მოეცათ, ვერ მიიღებდა კახეთის მეფე...) საქმეს ვერ უშველიდა; პირიქით, შეიძლება საზარალოც აღმოჩენილიყო. რეალური დახმარების ერთადერთი გზა საშამხლოს დაპყრობა და თერგ-კახეთის სავაჭრო-სამომოსვლო გზის გახსნა-გაწმენდა იყო. ამიტომაც იყო, რომ ალექსანდრე მეფე, უპირველეს ყოვლისა ამ გზის გახსნას მოითხოვდა „მფარველისაგან“<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 13—41.

<sup>2</sup> ამ წყალობის სიგლის რუსული ტექსტი და მისი ქართულად გადმოცემა იხილე შრომის ბოლოს, დანართი № 2.

<sup>3</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 38.

საშამხლოს დაპყრობით მოსკოვის მეფე არა მარტო ლეკების ქურდობა-ავაზაკობისაგან იხსნიდა კახეთს. თერგ-კახეთის გზაზე საშამხლო-დალისტანში ციხეების აგებით კახეთს მფარველისაგან „ზურგი მობმული“ ექნებოდა, ხოლო ოსმალების საბატონო იმიერ-და ამიერ-კავკასიაში გაწყვეტილი აღმოჩნდებოდა კახეთ-დალისტან-თერგის ზოლით. ამის შემდეგ მოსკოვის სამეფო ამიერ-კავკასიაში ერან-ოსმალეთის მართლაც ღირსეულ მოქიშპედ გამოვიდოდა.

1588 წელს მოსკოვის მეფემ ციხეები მართლაც ააგებინა თერგზე და აქ საკმაო მეციხოვნე ჯარი განაწესა. ამავე დროს ასტრახანიდან ზღვით და ხმელეთით უნდა წამოსულიყო ლაშქარი, რომ შამხალი ნებით თუ ძალით დაემორჩილებინა და კახეთის გზა გაეხსნა.

თერგის ციხე მოსკოვის საგარეო პოლიტიკის ერთი ყველაზე უფრო შესანიშნავი აქტი იყო ახლო-აღმოსავლეთში. სამხედრო დანიშნულების გვერდით თერგის ციხეს უაღრესად დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. მოსკოვის მთავრობას ბრწყინვალედ გაეთვალისწინებინა თერგის ციხის ეს ორივე მნიშვნელობა და ახლო-აღმოსავლეთის რთულ პოლიტიკურ ურთიერთობაში თავისი ამ ნახელავით დიდი ოსტატობით სარგებლობდა.

თერგის ციხე კავკასიაში მოსკოვის პოლიტიკური ექსპანსიის დასაყრდენი იყო. ეს კარგად ესმოდა მოსკოვის მტერსაც და მოყვარესაც, მეტოქესაც და მოკავშირესაც. მაგრამ თითოეული მათგანი მოსკოვის მეფის ამ აქციას საკუთარი ინტერესების თვალსაზრისით განიხილავდა და ხსენებული მოვლენისადმი თავის დამოკიდებულებას ამისდა მიხედვით განსაზღვრავდა.

თერგის ციხე (სუნჯა-თერგის ხერთვისთან) ჯერ კიდევ 1567 წელს ჩადგა ივანე IV-მ (Солоньев, op. cit. 217—218; Белокуров. Сношения, შესავალი, XVIII), მაგრამ მოსკოვის ეს პირველი პოლიტიკური სვლა შორეულ კავკასიაში ნაადრევი აღმოჩნდა. ყირიმი და ოსმალეთი გადაჭრით წინ აღუდგნენ ამ აქტს. ივანე მეფის ფიცი, რომ ამ ციხეს მეზობელ მთავრებისაგან შევიწროებული ჩერქეზ ბატონი თემურყვას, მეფის სიმამრის, დაცვა აქვს მიზნად, არავის სჯეროდა. თანაც ოსმალეთი, ვითომცდა სჯულის ერთობის საფუძველზე, მთელ იმიერ-კავკასიას თავისად აცხადებდა (Белокуров. Сношения..., შესავალი, LXXIV). ამავე დროს მოსკოვსა და ყირიმ-ოსმალეთს შორის ყაზან-ასტრახანის საკითხის გამო უთანხმოება არ დასრულებულიყო (ყირიმ-ოსმალეთი ამ ყოფილს თათრულ სამეფოებს, მოსკოვმა რომ დაიპყრო XVI საუკუნის 60-ან წლებში, თავისთვის მოითხოვდნენ). თერგის ციხის გარშემო ატეხილ მეტოქეობაში მოსკოვი განმარტოებული აღმოჩნდა (მცირე ვინმე მომხრე ჩერქეზ-ბატონი ძალთა განწყობილებას საგრძნობლად ეერ სცელიდა). ერან-ოსმალეთს შორის ჯერ კიდევ გრძელდებოდა ზავი და შაჰ-თამაზი მოსკოვის ცდებს, კავკასიაში ექსპანსიისაკენ მიმართულს, უეჭველია, სიამოვნების გრძნობით არ შეხედავდა. მარტო ის რად ღირდა, რომ მოსკოვის მეფემ ერანის მოხარკე ქრისტიანულ კახეთზე ხელის დადებაც კი

სცადა (ვახუშტი სარწმუნო ჩანს, როცა ამტკიცებს, რომ ლევან მეფის მიერ კახეთიდან დათხოვა ყაზახ რუსთა ჯარისა, იოანე IV-მ რომ ათხოვა მას მეციხოვნეებად, შედეგი იყო შაჰ-თამაზის მტრული პოზიციისა ამ საქმეში (იხ. საქართველოს ცხოვრება, 1469—1800, ბატონიშვილის ვახუშტის მიერ, 163). და მოსკოვმაც დასთმო რამდენადმე ნაადრევად წამოწყებული და ამდენადვე პოლიტიკურად მოუზადებელი საქმე. 1571 წელს იოანე მეფემ თერგზე ციხე მოშალა (Соловьев, op. cit., 223; Белокуров. Сношения..., შესავალი, LXXV).

დიდად შეცვლილი იყო პოლიტიკური ვითარება XVI საუკუნის 90-ან წლებში. ერან-ოსმალეთს შორის დიდი ომი წარმოებდა. მართალია, ოსმალეთი უტევდა და მოწინააღმდეგე მას საკმაოდაც დაეძალა, მაგრამ ერანი ფარ-ნშაჰს არა ჰყრიდა და თავს მედგრად იცავდა. შევიწროებული შაჰი მოკავშირეს ეძებდა და ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მოსკოვის მიმხრობას ცდილობდა. ოსმალეთს არც დასავლეთის მეზობლებთან ჰქონდა მტკიცე ხავი და ერანთან ომის დროს, ბუნებრივია, მოსკოვთან კონფლიქტს უნდა მოერიდებოდა. იმიერ-კავკასიის მთავრები ურთიერთშორის ძველებურად კინკლაობდნენ. მოქიშპე ფეოდალთა დაჯგუფებანი დახმარების მიღებას ზოგი ყირიმ-ოსმალეთში ცდილობდა, ზოგი კიდევ მოსკოვისაკენ იცქირებოდა. ამიერ-კავკასია ოსმალეთის ხელში გადადიოდა. ქართული ფეოდალური სამეფო-სამთავროები დამპყრობელის წინააღმდეგ ბრძოლაში დამხმარე-მოკავშირეს მოწყურებული ეძებდნენ.

შექმნილი ვითარება მოსკოვმა სავსებით შეისწავლა, ხელსაყრელი პირობები სწორად შეაფასა და შესაფერისი ნაბიჯიც გადადგა. 1588 წელს მოსკოვის მეფის, თედორე ივანეს ძის, ბრძანებით თერგზე (ეხლა უკვე ამ მდინარის შესართავში) ციხე კვლავ ჩაუდგეს.

რუსეთის დიპლომატიამ საქმე ისე ოსტატურად გაჩარხა, რომ თერგზე ციხის აგებას და შიგ მეციხოვნეთა დიდი ჯარის მოთავსებას მოსკოვის მეფეს ერთსა და იმავე დროს სთხოვდნენ მთელი რიგი ჩერქეზთა მთავრები და კახეთის მეფე ალექსანდრე და, თითქო, თვით შამხალიც კი (Белокуров. Сношения.. 49, 87, 114, 163). ამავე დროს ხელმწიფის ეს ხელდებულნი თავს იღებდნენ შესწოდნენ მფარველს თერგის ციხის გარნიზონის შენახვის ხარჯში (იქვე, 20) და აგრეთვე იარაღით ხელში გამოსულიყვნენ რუსეთის ექსპანსიის ამ დასაყრდენის დასაცავად. თუ მტერი-ვინმე ამ ციხის წინააღმდეგ ომით წამოვიდოდა (იქვე, 22). ამის შემდეგ რუსი დიპლომატები დატინებით არწმუნებდნენ მოსკოვის მეფის ხელდებულებს იმიერსა თუ ამიერ-კავკასიაში, რომ თერგის ციხე მხოლოდ მათი თხოვნის შედეგად და მათ დასაცავად იქნა აგებული.

როგორც აღვნიშნეთ, მოსკოვს სავსებით სწორად ჰქონდა შეფასებული ამ ციხის მნიშვნელობაც და დანიშნულებაც. იმიერ-კავკასიაში რუსეთ-ოსმალეთის მეტოქეობისას თერგის ციხის დანიშნულება იყო „чтоб всем Черкасом мимо всех смотрити на государя и быти отъгосударя неотступним“ (Белокуров. Сношения..., 18). ამავე დროს თერგის ციხე ყირიმ-დარუბანდის გზაზე დიდი სამხედრო და პოლიტიკური მნიშვნელობის ფაქტი იყო. შორს, შარვანში შეჭრილ ოსმალთა ლაშქარს ამ გზით მისდიოდა დახმარება ყირიმიდან. მართა-



ლია, მოსკოვის დიპლომატები საკითხის ნაადრევად გამწვავებას ერიდებოდნენ და შეშფოთებულ ზონტქარს დაეინებით არწმუნებდნენ, რომ ყირიმ-დარუბანდის გზა ძველებურად თავისუფალია ოსმალთა ჯარებისა, მოხელეებისა თუ ვაჭრებისათვის, მაგრამ რომ ეს ასე არ იყო (რომ ყირიმ-დარუბანდის გზის თავისუფლება ამიერიდან მოსკოვის კეთილგუნებაზე იყო დამოკიდებული), ოსმალეთშიაც ისევე კარგად ესმოდათ, როგორც მოსკოვში. მიუხედავად ამისა, ოსმალეთს არ აღმოაჩნდა მეტოქეზე რეალური ზემოქმედების საშუალება. ომის მუქარა (1593 წ.) გამოცდილმა მოსკოვის დიპლომატიამ, საესებით საფუძვლიანად, არასერიოზულ გამოსვლად ჩასთვალა და მას სწორედ იმდენი ანგარიში გაუწია, რამდენის ლირსიც ეს პოლიტიკური შანტაჟი იყო (იქვე, შესავალი, XCIX—C). ბოლოს და ბოლოს ოსმალეთი იძულებული იყო შექმნილ ვითარებას შერიგებოდა.

მაგრამ თერგის ციხის მნიშვნელობა ამით არ ამოიწურებოდა. ეხლა, ერან-ოსმალეთის ომის დროს, მოსკოვის მოახლოებას დარუბანდის კარებთან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. შევიწროებული ერანი მოკავშირეს ეძებდა (ხუდაბანდა-შაჰი მხად იყო მოსკოვისათვის დიდმნიშვნელოვანი დარუბანდი და ბაქოც კი დაეთმო, ოღონდ რუსეთი ოსმალეთთან ომში მის მოკავშირედ გამოსულიყო. ასეთ პირობებში ადვილი საქმე იყო, მოსკოვის დიპლომატები წარმატებით ცდილიყვნენ და თერგზე ციხის ჩადგმა შაჰისადმი მეგობრობის აქტად გაესაღებინათ. ერანში ექვნარევი ყურადღებით, მაგრამ მაინც სიამოვნებით ისმენდნენ რუს ელჩი ვასილჩიკოვის ან სხვა რუსი დიპლომატის მტკიცებას, რომ მოსკოვის მეფემ ხუდაბანდა-შაჰის სიყვარულისათვის ჩადგა თერგზე ციხე, რომლის დანიშნულებაცაა გზა შეუკრას ყირიმ-ოსმალთა ჯარს, თუ უკანასკნელი იმიერ-კავკასიაზე გამოვლით შარვანისაკენ წამოვიდოდა (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 1, 54, 51, 97, 139). მოსკოვის დიპლომატებმა არც ეს იცმარეს და თერგის ციხე მსოფლიო პოლიტიკის სარბიელზე ოსტატურად გაიტანეს. ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებს მოსკოვი არწმუნებდა, და ამის წინააღმდეგ არც არაფერი ითქმოდა, რომ თერგის ციხე რუსეთმა ქრისტიანობის ამ საერთო მტერთან (=ოსმალეთთან) საბრძოლველად ააგო და, მაშასადამე, ამით ანტიოსმალურ კოალიციას, რომელიც უნდა შეიქმნას, მან უკვე რეალური საშუალები გაუწია.

რუსეთის ჩარევამ იმიერ და ამიერ-კავკასიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ძალთა ახალი გადაჯგუფება გამოიწვია. ოსმალეთ-ყირიმ-შამხალს რუსეთ-კახეთი დაუპირისპირდა. იმიერ-კავკასიის მრავალრიცხოვანი ბატონები ზოგი რუსეთის მხარეზე დადგა, ზოგი ყირიმ-ოსმალეთის ერთგული დარჩა. ერანი ცალკე იდგა. ოსმალეთთან მეტოქეობაში ის რუსეთს უპერდა მხარს, მაგრამ იმიერ და ამიერ-

კავკასიის საქმეებში შაჰი დამოუკიდებელ მესამე ძალად გამოდიოდა. ერანი აქამდის ფლობდა განჯა-ყარაბაღს და ქართლის მეფეც ჯერ კიდევ შაჰის აშკარა მოკავშირედ რჩებოდა.

ვიდრე მოსკოვ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულება საბოლოოდ ჩამოყალიბდებოდა, ერანში შაჰ-აბასი გახელმწიფებულიყო. 1587 წელს 15 ოქტომბერს შაჰის აგენტი, ხოჯა მაჰმუდი, კახეთს მოსულიყო და აქაურ პოლიტიკურ ამბებს ხეერავდა. რუს ელჩებთან საუბარში შაჰის აგენტმა მნიშვნელოვანი ცნობები გამოარკვია: მოსკოვის მეფე მზად იყო ანტიოსმალურ პოლიტიკას გადაკრით დასდგომოდა; ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ ის შაჰთან შეთანხმება-კავშირზე ჰთქმოდა. კიდევ მეტი: ირკვეოდა, თითქო, რომ მოსკოვის საშუალებით შეიძლებოდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ქრისტიანულ სახელმწიფოთა მთელი კოალიცია შექმნილიყო (Белокуров. Сношения., 42).

ხოჯა მაჰმუდი სწრაფად ეახლა თავის ხელმწიფეს (იქვე, 44) და რუსი ელჩები უკან ჯერ კიდევ არ დაბრუნებულყვენ, რომ შაჰ-აბასის ელჩი, ჯიმშიტ, ალექსანდრე კახთა მეფის კარზე გაჩნდა (1588 წ. თებერვალი). ჯიმშიტმა ბირკინი და პივოვი ინახულა. შაჰი თავის ელჩის პირით სიამოვნებას გამოსთქვამდა რუსი ელჩების მიერ მიწოდებული ცნობების გამო, მზად იყო ხელმწიფესთან დიდი ელჩობის გასაგზავნად, როგორც კი ხუდაბანდა-შაჰის ბიერ მოსკოვის მეფესთან გაგზავნილი ელჩი, ანდი-ბეკი, უკან დაბრუნდებოდა (იქვე, 44). ასე რომ შაჰ-აბასი ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს ყველაფერს, რაც კი მის გარშემო პოლიტიკურ სამყაროში ხდებოდა. რუსეთ-კახეთის შეთანხმების შესახებაც, უეჭველია, დაუყოვნებლივ აცნობებდა შაჰს მისი პოლიტიკური მხვერავი. ჯიმშიტ ელჩის ალექსანდრე მეფესთან სწრაფად მოვლინების ერთ-ერთი მიზეზი ეს გარემოებაც უნდა ყოფილიყო.

ამრიგად, კახეთიდან შაჰს უსიამოვნო და სასიამოვნო ცნობა ორივე ერთად მოუვიდა. მის წინაშე ამოცანა იდგა: შესაძლებელი მოკავშირე კახეთს ართმევდა მას, მტერი კი—ნახევარ ერანს. ასეთ პირობებში კახეთის მოსაჩვენარი დათმობა მოსკოვთან კავშირის მოპოვების ფასად, რა თქმა უნდა, გონივრული იყო.

რუსეთის მიერ თერგზე ციხეების აგებამ ოსმალეთს მოსვენება დაუკარგა. იმიერ-კავკასია მას თავის განუყოფელ საბატონოდ ეგულებოდა. გარდა ამისა, შარვან-დარუბანდის პროვინციას ოსმალეთი ლაშქრით თუ სხვა მოწყობილობით ყირიმ-დარუბანდის გზით ამარაგებდა. ამ გზაზე ყაზახებისა თუ სხვა თავდამსხმელთაგან მშვიდობიანობის უზრუნველსაყოფად ოსმალეთს გადაწყვეტილი ჰქონდა თერგზე რამდენიმე ციხე აეგო და შიგ. იანიჩარები ჩაეყენებინა. რუსეთმა დაასწრო და ყირიმ-შამხალის გზის დიდი ნაწილი თავის კონტროლის ქვეშ მოაქცია. დარუბანდ-შარვანის დიდ შემოსავლიანი პროვინცია საფრთხეში იყო. მით უფრო, რომ რუსეთის მფარველობით იმედმოცემული კახეთის მეფე ურჩობას ჰბედავდა და ოსმალეთს შირი-

ვანისაქენ კახეთზე მიმავალ გზას უჭერდა (ამ დროს განჯა-ყარაბაღი ჯერ კიდევ ყიზილბაშებს ეჭირათ და ოსმალეთს შარვანს მისასვლელი მხოლოდ ორი გზა ჰქონდა: ყირიმიდან საშაქლოზე და არზრუმიდან სამცხე-ქართლ-კახეთზე). ოსმალთა მოხელის მხრით ომის მუქარაზე (1588 წელი, 25 აპრილი) კახეთის მეფემ ფრიად უსიამოვნო სინამდვილეზე მიუთითა ხონთქრის ჩაუშს: რომ ასტრახანი და თერგი უფრო შორს არაა, ვიდრე სტამბოლი...<sup>1</sup> მაგრამ სწორედ იმავე 1588 წელს ოსმალეთმა ამიერ-კავკასიაში ახალს წარმატებას მიაღწია. ფარჰად ფაშამ განჯა დაიპყრო და ამით ერანს ამიერ-კავკასიაში სულმთლად ფეხი ამოუკვეთა. შაჰ-აბასს სხვა არაფერი დარჩენოდა და მანაც დიდი მსხვერპლის გაღებით ზავი გამოსთხოვა ხონთქარს (1590 წ.).

ასეთ მეტოქესთან საქმის ომამდის მიყვანა რუსეთს ამხელად სასურველად არ მიაჩნდა. ის ჯერჯერობით მომავალი ომის პოლიტიკურ სამზადისში იყო. ამიტომ იყო, რომ კახეთის მეფის ელჩებს მოსკოვში ჯერ კიდევ 1587 წელს ურჩიეს, რათა რუსეთის მეფის ხელდებული ალექსანდრე მეფე ოსმალებს ნუ განარისხებს, არამედ დაყუევებით ატყუოს მოძალადე, სანამ მოსკოვის მეფე მოლაპარაკებისა თუ სხვა გზით ოსმალთა მძლავრებისაგან კახეთს არ დაიხსნის<sup>2</sup>. ალექსანდრე მეფემ ჩქარა დაინახა, რომ ჯერჯერობით ასტრახან-თერგი „უფრო შორს“ იყო კახეთიდან, ვიდრე ოსმალეთი და ისიც ძალაუვნებურად გაეწყო შექმნილ ვითარებას. მოსკოვის ხელმწიფის ხელდებული კახეთის მეფე ოსმალეთისათვის ჩარკის ძლევას განაგრძობდა (წლიურად 30 საპალნე აბრეშუმი) და ლოიალობის დამატკიცებელ სხვა საქმეებსაც აჩვენებდა მოძალადეს<sup>3</sup>.

თავის მხრით შამხალიც თანდარიგს იჭერდა. რუსეთს ის მორჩილებას ჰპირდებოდა. ამავე დროს ოსმალეთს კახეთის დასაპყრობად იწვევდა და არც თითონ ზოგავდა ძალ-ღონეს მოსკოვის ხელდებულისათვის ვნების მისაყენებლად. შამხალი ევეჯრება ოსმალეთს, დაასწროს რუსეთს თერგზე ციხეების აგება და აფრთხილებს: თუ

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения... 44—45.

<sup>2</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 175—176: С. М. С о л о в ь е в. op. cit., 627.

<sup>3</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., იქვე, 310 და სხვ. 1588 წელს ალექსანდრეს უფროსი ვაჟი ერეკლე ხონთქართან „გაიქცა“ (Б е л о к у р о в. Сношения... 155-156). მართალია, შამხა საქვეყნოდ ჰგმობდა შვილს ამ ურჩობისათვის, მაგრამ მისი ამ ფიციის არავისა სწამდა და ერეკლე ბატონიშვილს კახეთის მეფის მიერ ხონთქრის კარზე გაგზავნილ მძევლად სთვლიდნენ. ფრთხილი ალექსანდრე კიდევ უფრო შორს წავიდა. ის ჯერჯერობით ალარ მოითხოვს მოსკოვის მეფისაგან, მფარვე-

მოსკოვმა მოასწრო აქ ციხეების აგება, მაშინის (შამხალი) იძულებული გახდება ეყმოს რუსთა მეფეს<sup>1</sup>. 1588 წელს კახეთის განაპირა სოფლებს ყუმუხები დაეცნენ. ალექსანდრეს სარდლებმა მიუსწრეს და სასტიკად დაამარცხეს მომხდურნი<sup>2</sup>. ავაზაკობით ნიადაგ მოხდომას არ კმაყოფილდებოდა და 1590 წლისათვის შამხალი განადგურებით ემუქრებოდა კახეთს. მისი გეგმით ოსმალეთი და დაღისტანი ერთად შეუტევდნენ ურწმუნოთა ქვეყანას და საბოლოოდ მოშლიდნენ იქ მოსკოვის ექსპანსიის დასაყრდენს.

ოსმალეთ-ყირიმ-მრავალგზის პროტესტით მიმართავდნენ რუსეთს, ყაზახების ალაგმვას და თერგის ციხეების მოშლას მოითხოვდნენ.

1593 წელს სულტანი ომით დაემუქრა მოსკოვის მეფეს, თუ უკანასკნელი მის მოთხოვნას არ შეასრულებდა და ყირიმ-დარუბანდის გზას არ გაათავისუფლებდა<sup>3</sup>. თედორე მეფე 1594 წელს უპასუხებდა ხონთქარს: დონზე აზოვის ახლოს მას ციხეები არ აქვს, იქ მოსახლე მეკობრე ყაზახები არავის ემორჩილებიან; რაც შეეხება ციხეებს თერგსა თუ საშამხლოში, ეს მან იმ ყაბარდო-ჩერქეზთ ბატონების თხოვნით ააგებინა, რომელნიც მამა-პაპით მოსკოვის მეფის ყმები არიან; ხონთქარის სამფლობელო დარუბანდ-ბაქო-შამახიას თუ სხვა ერანულ ციხე-ქალაქებს, ოსმალეთმა რომ ყიზილბაშებს წაართვა,—ამ ადგილებს მოსკოვის მეფის ლაშქარი არც სხვა ვინმე მისი ხელქვეშეთი არაფერს აწყენს; ყირიმ-დარუბანდის გზაც თავისუფალია ოსმალთა მოხელეებისა, ვაჭრებისა თუ ლაშქრი-

ლობა-ხელდებულობის აქტით რომ იყო გათვალისწინებული, კახეთში რუს მეთოფეთა რაზმის შემოყვანას და მფარველს მხოლოდ საშამხლოს დაპყრობასა და თერგ-კახეთის გზის გახსნასა სთხოვს.

1589 წელს კახეთის მეფის მოხელე ომანი მოახსენებდა რუს ელჩებს, რომ ალექსანდრე მეფეს რუს ხელმწიფის რაზმი კახეთში არც სჭირია (Белокуров, იქვე, 175—176), სათხოვარი მას მხოლოდ ისა აქვს, რომ ხელმწიფის ჯარი თერგის ციხიდან შამხალზე წამოვიდეს; ოსმალეთს კი ალექსანდრე მეფე თვით გაეწყობა სწორედ ისე, როგორც ეს რუს-ხელმწიფემ 1587 წელს ურჩია მას...

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 563.

<sup>2</sup> იქვე, 215.

<sup>3</sup> იქვე, შესავალი, XCIX.

სათვის; ოღონდ ეს არის, სულტანმაც უბრძანოს შარვანის ოსმალთა მოხელეებს, არ შეავიწროონ რუსეთის ვაჭრები შარვანში და კეთილმეზობლობდნენ ყაბარდო-ჩერქეზეთსა და საშამხლოში მდგომ რუსთა მხედრობას.

მოსკოვის მეფის პასუხი ოსმალეთისათვის დამაკმაყოფილებელი არ იყო: რუსეთი თავის უფლებებს აღმოსავლეთ იმპერ-კავკასიაზე ოფიციალურად ადასტურებდა, ამავე დროს ოსმალეთის ასეთსავე უფლებებს საშამხლოზე არ სცნობდა, არც ციხეების მოშლას აპირებდა.

ოსმალეთმა ბუქარა ვერ შეასრულა. მოსკოვთან ომი ეხლა სახიფათო იყო: ერანი გამალებით ემზადებოდა რეგანშისათვის. სულტანი იძულებული იყო თავი დაეკმაყოფილებულად ეცნო და ყირიმ-დარუბანდის გზის თავისუფლების შესახებ პირობითსა და სათუო აღთქმას და რუსთა ციხეების დანიშნულების არანაკლებ საეჭვო ოფიციალურ ახსნას დასჯერებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ მას კარგად ესმოდა ამ ციხეების სხვა დანიშნულება.

ოსმალეთი იძულებული იყო იმით დაეკმაყოფილებულიყო, რომ მოსკოვის მეფეს ამპერ-კავკასიის საქმეები მსჯელობის საგნად არ გამოჰქონდა და აქ მინატაცებს, ერანის სამფლობელო შარვანს, ოსმალეთის საკუთრებად ოფიციალურად აღიარებდა.

არც ერანის შაჰსა სწამდა მთლად მოსკოველი მეგობრისა და კასპიის ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ სანაპიროზე მის ფეხის მოკიდებას აღმაცერად უყურებდა. მაგრამ ამჟამად რუსეთთან თანხმობა მას უფრო ძვირად უღირდა. შაჰ-აბასი მთელი ძალღონით ცდილობდა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში ჩაეთრია მოსკოვის მეფე. იმ ოსმალთა მიერ მიტაცებულ დარუბანდ-ბაქოსაც კი უთმობდა მოკავშირეს, თუ უკანასკნელი ამ ქალაქებს ოსმალებს წაართმევდა<sup>1</sup>.

შაჰი კარგად ხედავდა, რომ მოსკოვის გამოსვლა ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკურ ასპარეზზე საბოლოო ანგარიშში ერანს უფრო ნაკლებად როდი ემუქრებოდა, ვიდრე მის მტერს, ოსმალეთს. საშამხლო-დაღისტანს, რომლის დაპყრობას მოსკოვი აპირებდა, ერანი თავის საცმო კვეყნად უყურებდა, ხოლო გახეთი, რომლის მფარველობას, სჯულის ერთობის საფუძველზე, მოსკოვი ოფიციალურად იჩემებდა, ერანის ძველი მოხარკე კვეყანა იყო. ამავე დროს ერანის ეს

<sup>1</sup> Веселовский Н. Памятники..., 129.

3. მასალები საქართ. და კავკ. ისტორიისათვის, ნაკვ. I, 1944 წ.

მეგობარი საეკუმენო ინტერესს იჩენდა შაჰის ხელქვეშე ზოგიერთ მუსლიმანურ ქვეყნებისადმი, შარვან-გილანისადმი (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 142, 147, 149). მაგრამ ერანის პოლიტიკური მდგომარეობა მძიმე იყო და ოსმალეთის წინააღმდეგ ომში მოსკოვის შესაძლებელი მოკავშირეობა მისთვის მეტად ძვირფასი რამ იყო. გარდა ამისა, ერანს მოსკოვის შუაობით დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან დაკავშირების და დიდი ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის პერსპექტივი ესახებოდა. ამის გამო იყო, რომ შაჰ-აბასი მოსკოვის ექსპანსიის ამ უსიამოვნო გამოვლინებებს დიპლომატურად ითმენდა, მით უფრო, რომ მეგობრის ეს ზრახვები, უმთავრესად მომავალში და მისი ოსმალეთთან ომის გზით ჩანდა შესასრულებელი.

1589 წლისათვის კახეთის მეფეს განსაკუთრებით რთული მდგომარეობა შეექმნა. მოსკოვის მეფესთან კავშირისათვის ოსმალეთი აოხრებით ემუქრებოდა მას. ერანის შაჰი თავის მხრით ელჩს ელჩზე უგზავნიდა „ორგულ“ მოხარკეს, ხონთქრისადმი მორჩილებას უსაყვედურებდა, მოვალეობას მოაგონებდა და ოსმალთა წინააღმდეგ ამხედრებას უბრძანებდა<sup>1</sup>. ამავე დროს არაფერი სანუგეშო ჯეროვანობით მოსკოვთან კავშირს არ მოჰყოლია. თერგზე ციხეები, მართალია, ააგეს, ყაზახებმა შამხალს კოისუს ხეობის ნაწილიც წაართვეს, მაგრამ საშამხლოს დაპყრობა და კახეთ-თერგის გზის გახსნა ჯერ არსადა ჩანდა, ხოლო შამხალმა არა მარტო კახეთზე თავდასხმებს მოუხშირა, არამედ ამავე დროს ეს მთავარი ფრიად ენერგიულად ცდილობდა ოსმალეთი კახეთის დაპყრობის აუცილებლობაში დაერწმუნებინა. დროს მოსაგებად კი შამხალი მოსკოვის მეფეს ელჩებს უგზავნიდა, ყმობას უცხადებდა, შვილის მძევლად მიცემას ჰპირდებოდა<sup>2</sup>. მეორე მხრით შამხალი მეგობრობა-ერთობას სთავაზობდა კახეთის მეფესაც. ალექსანდრეს ამ თავის მეტოქისა არაფერი სწამდა. მან შამხლის გულისნადები უეჭველი ცნობებით იცოდა.

ახლო-აღმოსავლეთის პოლიტიკური პირობების იმ ვითარებაში, როგორიც მე-16 საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედისათვის შექმნილიყო, მოსკოვ-კახეთის ეს შეთანხმება (მფარველობა-ხელდებულობის აქტი) ორივე მხარის ინტერესებს შეესაბამებოდა. მაგრამ ეს გარემოება, რასაკვირველია, იმას კიდევ არ ნიშნავდა, რომ მოსკოვისა და კახეთის პოლიტიკური ინტერესები ახლო-აღმოსავლეთის ყოველ

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 169, 173.

<sup>2</sup> იქვე, 64.

საკითხში იდენტური იყო, რომ მხარეთა დაინტერესებულობა ყველა ამ საკითხში თანაბარი იყო და თანხმობის გვერდით ინტერესთა სხვაობა მხარეებს შორის, აღარ არსებობდა.

იმერ-კავკასიაში შემოსვლით მოსკოვი ოსმალეთს შეეჯახა, მაგრამ ეს იყო, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ადგილობრივი ხასიათის კონფლიქტი და მოსკოვი ოსმალეთის წინააღმდეგ გადამწყვეტი ხასიათის საერთო შეტევის დაწყებას ამით სრულიადაც არ აპირებდა. საქართველო კი ოსმალეთის აგრესიასთან გადამწყვეტ ბრძოლას აწარმოებდა და კახეთის მეფე მოსკოვის წინაშე ოსმალეთის განადგურების საკითხს პრაქტიკულად სვამდა. „მესამე რომისთვისაც“ ოსმალეთის მოთხრა (და ქრისტიანული „მეორე რომის“ განთავისუფლება) სასურველი იყო, მაგრამ ეს „პროგრამა მაქსიმუმი“ სრულიადაც მისი ოსმალური პოლიტიკის დღის წესრიგში არ იდგა (და ალექსანდრე მეფეც ანგარიშს უწევდა მფარველის ამ პოლიტიკურ პოზიციას და ოსმალეთთან კახეთის ურთიერთობის მოწესრიგებას რეალურ პირობების შესაბამისად ცდილობდა).

ოსმალეთის მიერ შევიწროებული ერანი მოსკოვთან დაახლოვებას ეძებდა. ყირიმ-ოსმალეთის მოქიშე მოსკოვს ერანთან ასეთი დაახლოვება სასურველად მიაჩნდა. ამ პირობებში ჩაეყარა საფუძველი რუსეთ-ერანის პოლიტიკურ მეგობრობას, რომელმაც ფორმალურად თითქმის ორი საუკუნე იცოცხლა. კახეთი ერანის ყაფილი მოხარკე იყო და შაჰი კახეთს ძველებურადვე თავისად სთვლიდა. კახეთის ახალი მფარველი, მოსკოვი, შაჰის თვალსაზრისს არ იხიარებდა (იხ. Белокуров. Сношения..., 574), თუმცა ერანულ მეგობართან ამ საკითხის გადაჭრით დასმას ერიდებოდა და მის საბოლოოდ მოსაგვარებლად უფრო ხელსაყრელ პოლიტიკურ მომენტს უცდიდა (დამახასიათებელია: თუ 1588 წლიდანვე არა, 1593 წლიდან მაინც რუსეთის მეფის ტიტულაციაში უკვე შეტანილი იყო „государь Иверской земли Грузинских царей“—Белокуров. Сношения..., შესავალი, CVII, მაგრამ შაჰთან პოლიტიკური მიმოწერისას მოსკოვის მეფის წოდებულებიდან ამ ნაწილს საგანგებოდ ამოშლიდნენ ხოლმე. იხ. Веселовский. Памятники..., I, 377, შენ. 1). კახეთი კი ერანს ისევე უყურებდა, როგორც ოსმალეთს: შაჰიც ქართველობის ისეთივე მტერი იყო, როგორც ხონთქარი. მიუხედავად ამისა კახეთის მეფე საკირო ანგარიშს უწევდა ერან-მოსკოვის პოლიტიკურ მეგობრობის (ალექსანდრე მეფეს კარგად ესმოდა ამ მეგობრობის ანტიოსმალური საფუძველი) და იძულებული იყო სათანადოდ გასწყობოდა ამ მდგომარეობას. ასეთ პირობებში შემუშავდა კახეთის მეფის კარზე ის დიპლომატიური ფორმულა, რომელიც მთელი ორი საუკუნის განმავლობაში არა ერთხელ წამოუყენებიათ საქართველოსა და ერან-რუსეთის ურთიერთობაში. ქართველსა თუ რუს პოლიტიკურ მოღვაწეებს (პეტრე I, ვახტანგ VI, თეიმურაზ II, ერეკლე II): საქართველო (მოსკოვის ხელდებული) რუსეთ-ერანის კავშირის მოსაშუალებ.

სრულიად განსაკუთრებულად იდგა მოსკოვ-კახეთის ურთიერთობაში საშამხლო-დალისტინის საკითხი. თავდაპირველად მოსკოვის მეფე საშამხლოს ისევე უყურებდა, როგორც სხვა მაჰმადიანურ სამთავროს იმერ-კავკასიაში. მაგრამ ზეპირა საშამხლოს საკითხს სხვა იმერ-კავკასიის სამთავროთა საკითხთან შედარებით

მოსკოვის თვალში გაცილებით მეტი მნიშვნელობა მიენიჭა. ამ ხანებში ერან-მოსკოვის დიპლომატიური ურთიერთობა გაცხოველდა.

შევიწროებულმა ერანმა მოსკოვს ოსმალეთის წინააღმდეგ კავშირი შესთავაზა და საზღაურად ბაქო-დარუბანდის დათმობას მოხერხებულად შეჰპირდა. ეს ქალაქები ამ დროს ოსმალთა ხელში იყო. რუსი პოლიტიკოსები, ფრთხილად, თუმცა დიდის სურვილით, საკითხის შესწავლას შეუდგნენ. ცდილობდნენ გაერკვირათ, თუ რა პირობებში იქნებოდა შესაძლებელი ამ მნიშვნელოვანი კომპენსაციის მიღება (და მეტისაც: შამახიასაც თვალი გაუყარეს) მინიმალური რისკის ფასად. რუს პოლიტიკოსთათვის აშკარა იყო, რომ საშამხლოს საკითხის წინასწარი გადაჭრა სავსებით აუცილებელი იყო ბაქო-დარუბანდის მიღების საკითხის პრაქტიკულად დასმისათვის: საშამხლო თერგის ციხიდან დარუბანდ-ბაქოზე მისასვლელი გზა იყო.

მეორე მხრით, საშამხლო ოსმალეთის შარვანს (იმევე ბაქო-შამახია-დარუბანდს) მოსკოვისაგან (თერგის ციხიდან) იცავდა და იგივე საშამხლო ოსმალთათვის შარვანის მხრიდან თერგის ციხეზე მისასვლელი გზაც იყო. ამიტომაც ყირიმ-დარუბანდის გზაზე მდებარე საშამხლოს საკითხი ოსმალეთისათვის ასევე განსაკუთრებული მნიშვნელობისა იყო.

მესამე მხრით, საშამხლო, კახეთივით, ერანის ყოფილი მოხარკე ქვეყანა იყო და შაჰი მას ეხლაც თავის საყმო ქვეყნადა სთვლიდა. შამხალმა ჩინებულად გამოიყენა თავისი ქვეყნის ეს განსაკუთრებული საერთაშორისო მნიშვნელობა და საშამხლოს პოლიტიკური ბედი ოსტატურად დაუკავშირა მოსკოვ-ერან-ოსმალეთის ურთიერთობის საკითხს ამიერსა თუ იმიერ-კავკასიაში. ასე რომ მოსკოვი საშამხლოს საკითხის გადაწყვეტისას იძულებული იყო თავისი მოქმედება აღნიშნულ საერთაშორისო ვითარებისათვის შეეფარდებინა.

კახეთისათვის საშამხლო-დალისტნის საკითხს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. შამხალთან დამოკიდებულება ერთი უმთავრესი მიზეზი იყო, რამაც ალექსანდრე მეფე მოსკოვის მეფის ხელქვეშ მიიყვანა (კახეთის მეფის ელჩი ყაფლან ვაჩნაძე მართალი იყო, როცა 1589 წელს მოსკოვში რუს დიპლომატებს არწმუნებდა, „что государь их Александр царь для того государю бил челом в подданные, чтоб государь оборонил его от недруга его от Шевкалесского“). (Белокуров. Сношения..., 61). კახეთის მეფეს ჩინებულად ესმოდა, რომ, სანამ რუსეთი საშამხლო-დალისტნის საკითხს არ გადასწყვეტდა, მოსკოვ-კახეთის კავშირი მხოლოდ ნომინალური და კახეთისათვის საზიანოც იქნებოდა. ამავე დროს კახეთისათვის საშამხლოს საკითხის გადაწყვეტის ერთადერთი ფორმა იყო მისაღები: მისი დაპყრობა რუსთა ჯარის მიერ. მხოლოდ მაშინ, როცა რუსეთი საშამხლო-დალისტანს სულ დაიპყრობდა და კახეთის საზღვარზე, ყაზი-ყუმუხში, თავის მეციხოვნე ჯარს ჩააყენებდა, საქართველოს (კახეთს) რუსეთის მხრით ზურგი მობმული რეალურად ექნებოდა, კახეთი დალისტნის მხრით ტყვენვა-ობრებისაგან მოისვენებდა და საქართველოს შეკრებისა და ერან-ოსმალთა დამპყრობელთაგან მისი განთავისუფლების საქმე წარმატებაში შევიდოდა (იხ. Белокуров. Сношения..., 190, 482 და სხვ.).



კახეთის მეფე შეე(ყადა დიპლომატიური ზეგავლენა მოეხდინა საკუთარ მფარველზე და მოსკოვი, რაც შეიძლება ჩქარა, შამხლის წინააღმდეგ აემხედრებინა. ზემოქმედებისათვის ალექსანდრე მოხერხებულად მიჰმართავს მკვეთრ საშუალებებს, რაც უექველად მოწმობს როგორც მის მაღალ პოლიტიკურ ნიჭს, აგრეთვე ფართო პოლიტიკურ ცოდნასაც.

ალექსანდრე მეფის სახლთუხუცესმა ომან ჩოლაყაშვილმა რუს ელჩებს, ეინვანიდან გრემისაკენ მიმავალთ, აცნობა, რომ შაჰ-აბასი ალექსანდრეს მეგობრობს, რომ შაჰის ელჩი ეხლაც კახეთის მეფესთანაა. არ ვიცი, მიუსწრებთ თუ არაო. ვგონებ, ვერ მიუსწროთო. შაჰი ალექსანდრე მეფეს ოსმალეთის წინააღმდეგ კავშირში მოუწოდებს და სამაგიეროდ კახეთის საზღვრად ქვეყნების დათმობას ჰპირდებაო. არ ვიცი კი, რაზე შეთანხმდნენო. რუსი ელჩები არ დაიბნენ. ჰკითხეს ალექსანდრე მეფის დიპლომატს, თუ რა გზით, როგორ და როდის მოვიდა შაჰის ელჩი? ომანმა ამაზე სრული პასუხი არ გასცა. უპასუხა მხოლოდ: შაჰის ელჩები ალექსანდრე მეფესთან თქვენი ხელმწიფის მოციქულის (посланник) შემდეგ მოვიდნენო. რუს ელჩებმა (ზვენიგოროდსკი და ანტონოვი) გრემს მისვლის შემდეგ გამოიკითხეს, მართლა იყო თუ არა შაჰის ელჩი კახეთს და შეიტყვეს, რომ „Уман то лгал, а послы от Кизылбашского к Олександру царю не бывали“<sup>1</sup>.

თუ რუსი ელჩების ცნობა სინამდვილეს შეეფერება (შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს ცნობა სწორია) და შაჰის ელჩი კახეთის მეფესთან ნამდვილად არ ყოფილა, ეს ფრიად საინტერესო ფაქტია. უექველია, ომან სახლთუხუცესი ასეთ რამეს საკუთარის პასუხისმგებლობით ვერ შეთხზავდა და ეს ალექსანდრე მეფესთან შეთანხმებული ხერხი იყო. რად სჭიროდათ ასეთი სელა? უექველია, მფარველზე ზემოქმედების მიზნით: კახეთის მეფის პოლიტიკური წონა ანგარიშ-გასაწევია, შაჰი მას მეგობრობა-კავშირს სთხოვს და ქვეყნების დათმობას ისევე ჰპირდება, როგორც შაჰ-ხუდაბანდა მოსკოვის მეფეს ჰპირდებოდა

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 155.

ბაქო-დარუბანდს. ამით ალექსანდრე მეფე რუს-ხელმწიფის თვალში უნდა გაძვირფასებულყო: ერან-მოსკოვის ურთიერთობაშიაც მას შეეძლო მნიშვნელოვანი როლი ეთამაშა. თანაც ეხლასწორედ ის დრო იყო, როცა შაჰი რუსეთის შეუტყობლად, ოსმალეთს ზავს სთავაზობდა<sup>1</sup>.

ამავე დროს იმან სახლთუხუცესმა კიდევ ერთი უსიამოვნო ამბავი არ დაივიწყა: რომ ბატონიშვილი ერეკლე ალექსანდრეს-ძე ხვანთქართან „გაიქცა“. მართალია, მანვე დაუმატა, თითქო რუსი ელჩების სანუგეშოდ: იქ უპატიოდა გდიაო<sup>2</sup>, მაგრამ ეს საქმეს არ შეელიდა: შაჰ-აბასი მეგობარ მოსკოვის ზურგს უკან ოსმალეთს ეზავებოდა და სპარსელ ბატონიშვილს (ჰამზა მირზას-ძეს ისმაილ მირზას) მძევლად უგზავნიდა ხონთქარს, შაჰი ალექსანდრეს მეგობრობდა და მოსკოვის მეფის ამ ხელდებულს ქვეყნებს ჰპირდებოდა, ალექსანდრე მეფე ერანის შაჰსაც გასწყობოდა (კონსტანტინე ალექსანდრეს-ძე დიდხანია შაჰის კარზე მძევლად იყო) და ოსმალეთის ხონთქარსაც. (მოსკოვში, რათქმაუნდა, შეეკვდებოდნენ, რომ ალექსანდრე კახეთის მეფემ ერეკლე ბატონიშვილი ისევ მძევლად გაუგზავნა ხონთქარს, როგორც შაჰ-აბასმა თავისი ძმისწული). მოკლედ, ახლო-აღმოსავლეთში დიდი პოლიტიკური ამბები წყდებოდა მოსკოვის მონაწილეობის გარეშე. ასეთ პირობებში მოსკოვი იძულებული შეიქმნებოდა თავისი ხელდებულისათვის მეტი ყურადღება მიექცია, უფრო დაეფასებინა ის. მოსკოვის პოლიტიკა ხომ იქით იყო მიმართული, რათა ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლ სახელმწიფოთა ცენტრში მხოლოდ ის, მოსკოვი, მდგარიყო, ოსმალეთის წინააღმდეგ კოალიციური ბრძოლის სადავეები მხოლოდ მას სჭეროდა ხელთ<sup>3</sup>. მოსკოვის ამ პოლიტიკურ გეგმას სრულიად არ ეთანხმებოდა ის, რაც ეხლა ერანსა და კახეთში ხდებოდა...

შემდეგი დიპლომატიური იერიში რუს ელჩებზე ალექსანდრე მეფემ თავისი მდივნის, თარსას<sup>4</sup>, პირით მიიტანა. „შამხალმა მოციქუ-

<sup>1</sup> Веселовский. Памятники..., 140—141, 168—169.

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 155—156.

<sup>3</sup> იქვე, 175.

<sup>4</sup> ეს თარსა (Терс) არის ის მათარსი, გრგზის ეკლესიის სამეწოვან წარწერაში რომ იხსენიება.

ლით შემომითვალაო: ამას წინათ ჩვენ ორნივე ოსმალეთის ხელქვეშ ვიყავით და ურთიერთს ვმეგობრობდით. ეხლა შენ მოსკოვის ხელმწიფის საფარველში შეხველ და მე მარწმუნებდი, რომ შენი სურვილია რუსთა ჯარის გამოყვანა ოსმალთა ციხის, დარუბანდის, წინააღმდეგო“... საეჭვოა, რომ თარსა მდივნის მონათხრობი მართალი იყოს. უფრო საფიქრებელია, რომ კახეთის მეფე თითონ თხზავს შამხლის შემონათვალს. როგორც არ უნდა იყოს, აქ საინტერესო ისაა, რომ დიპლომატიური საუბრის საგანია დარუბანდი,—რუსეთის პოლიტიკის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი კავკასიაში.—„ეხლა კი ირკვევაო,—შემოუთვალა თითქო კახთა მეფეს შამხალმა,—რომ შენ რუსთა ჯარი ჩემ წინააღმდეგ აგიმხედრებიაო, ტიუმენის ციხიდან დიდად შემავიწროესო, კოისუც წამართვეს და იქ ციხის ჩადგმას აპირებენო. მოდი, ისევ ძველი მეგობრობა განვაახლოთო; გავიგე ჩემი ძმის ქალი შენი ვაჟის, გიორგისათვის, გითხოვიაო. ჩემ ქალსაც გამოგიკზავნი და ჩემი ძმისასაცო: აირჩიეო, ერთი გიორგი ბატონი შეიღს შერთე, მეორე, ყიზილბაშში რომ შეიღი გყავს, იმას გაუგზავნეო, და შევიქნებით ურთიერთის ერთგული და ერთად ვიქნებით მტრების წინააღმდეგო. მე ელჩები მოსკოვ-ასტარხან-ტიუმენსაც გავგზავნეო“. ასეთი რამ (დაახლოებით) შეეძლო შამხალს კახეთის მეფისათვის შემოეთვალა... მაგრამ ალექსანდრე მეფე სულ სხვა მიზნით იყენებს მას (და არა იმ მიზნით, რომ რუს ელჩებს მოახსენოს მათთვის სასურველი: რუსთა მეფის ძალით შამხალი გატყდაო). თარსას მონათხრობიდან შემდეგი გამოდიოდა: შამხალთან კახეთის მეფეს ფორმალურად ზავი ჰქონდა; ორნივე ოსმალეთს მორჩილებდნენ; მაგრამ შამხალი კახეთის მტრობისაგან ხელს არ იღებდა, ქურდობა-აბრაგობას არ იშლიდა; ქრისტიანული კახეთი ნამდვილ მოკავშირე-მფარველს ეძებდა; ოსმალეთი არ შეიძლებოდა ასეთი ყოფილიყო: მას მთელი საქრისტიანოს გამაჰმადიანება სურდა; კახეთის მეფისა და შამხლის ერთობა-მეგობრობა მოუხერხებელი იქო: შამხალი მთელ დაღისტანს დაპატრონებოდა და კახეთი მთიანეთიდან გამოეძევებინა; კახეთ-თერგის გზაც მთლად ხელთ ეგდო; ოსმალეთი კი შამხალს უჭერდა მხარს; და კახეთის მეფე რუსთა მეფის საფარველში შევიდა, რომ შამხალი დაიმორჩილოს, რათა საქრისტიანოს მხრიდან „ზურგი მოიბას“.

კახეთს შამხლის გულწრფელობისა არა სწამდა. შამხლის გულწრფელობის არც მოსკოვს სწამდა, მაგრამ, ალექსანდრე მეფისაგან განსხვავებით, მოსკოვის მეფე შამხლის ამ მოსაჩვენარ მორჩილებას ამჯერად საკმაო მიღწევად სთვლიდა. „შამხალი მატყუილებსო, — განაგრძობდა თარსას პირით ალექსანდრე მეფე. — ვიცი, რომ შამხალმა ტიუმენს და ასტარხანს მართლაც გაგზავნა ელჩები, მაგრამ მოსაჩვენარადო. ნამდვილი ელჩები კი მან ოსმალეთს გაგზავნაო. ხონთქარს შეუთვალაო: ალექსანდრე მეფე შენი მორჩილი იყოო, ეხლა მოსკოვის მეფის ხელდებული შეიქმნა იმ მიზნით, რომ მე ჩემი ქვეყნიდან გამაძევოს, ან გამაქრისტიანოსო. თერგის მეციხოვნეები მაფიწროებენო. კოისუ მდინარე წამართვეს და ჩემს ქვეყანაში ციხე ჩადგესო. ამავე ზაფხულს ტიუმენ-ასტარხნიდან, ვიცი, რუსთა ჯარი წამოვა ჩემზედო. ალექსანდრე მეფე კი თავის მხრიდან შემომიტევსო. შენ მუსლიმანთა იმედი ხარ, ვიდრე ჩემზე რუსთა ჯარი არ წამოსულა, კახეთს დიდი ლაშქარი შეუსიე, ან ააოხრონ, ან დაიპყრონ და მუსლიმანად მოაქციონო. თუ ამ წელს ამას არ იქმ, მოსკოვის მეფის ჯარი ჩემზე წამოვაო, ალექსანდრე მეფეც შემომიტევს და დაშიქერენო. გასაქცევი არსაით მაქვს, ქვეყანას ამიოხრებენ, გამაქრისტიანებენო.. და როცა ჩემს ქვეყანას აიღებენ, შენმა დარუბანდ-შამახია-შარვან-განჯამ და ყველა იმ ციხეებმა, შენ რომ ყიზილბაშებს და ალექსანდრე მეფის სიძეს, სიმონს, წაართვი, როგორ გაუძლონო? ყველას მოსკოვი დაიპყრობს, მუსლიმანებს გაჟლეტენ და ღმერთს შენ გაეცი პასუხიო; ამის შემდეგ რუსთა ჯარი ყიზილბაშისას შეუერთდება ალექსანდრე და სიმონ მეფეებთან ერთად და შენ მათ თვით სამეუფო ქალაქამდის, სტამბოლამდის, ველარ შეიკავებო და, როგორც კი სამეუფო ქალაქს ეს ჯარი ამ მხრიდან მოადგება, მეორე მხრიდან ფრანგები და ესპანიის კოროლიც შემოგადგებიან და თვით შენ მაგ ქალაქში როგორღა დამაგრდებიო? აგიღებენ, მუსლიმანებს გაჟლეტენ, გააქრისტიანებენ. მუსლმანობა შენის მიზეზით მოიშლება, რომ არ მოგვეშველეო და ღმერთიც პასუხს შენგან მოითხოვსო<sup>1</sup>.

ნამდვილად გაგზავნა თუ არა შამხალმა ასეთი ელჩი, ამას ამ შემთხვევაში ჩვენთვის მნიშვნელობა არა აქვს (თავისთავად დაუჯე-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 203.

რეზელ აქ არაფერია, თუმცა ალექსანდრე მეფის აგენტებმა შამხლის ეს ელჩი მისი წიგნით ხელში ვერ ჩაიგდეს..). სარწმუნოა, რომ შამხლის წიგნის ეს შინაარსი საკუთარ მფარველზე დიპლომატიური ზემოქმედების მიზნით კახეთის მეფის გაჭედილი იარაღი იყო. ალექსანდრე მეფე კარგად იყო მიხვედრილი მოსკოვის შორეულ გეგმებს ოსმალეთის მიმართ: „მეორე რომის“ კეისრად „მესამე რომის“ — მოსკოვის ხელმწიფე უნდა იყოს; მხოლოდ მას, ავგუსტუს იმპერატორის ჩამომავალს (მოსკოვის მეფეთა ასეთ ჩამომავლობას რუს ელჩებს კახთა მეფე „წერილზე“ დაყრდნობით უმოწმებდა<sup>2</sup>...) აქვს სამეუფო ქალაქში (და მთელს მსოფლიოში) ხელმწიფობის უფლება... და დიპლომატი მეფე თვალწინ გადაუშლის თავის მფარველს მისი უმაღლესი მიზნის განხორციელების რეალურ გეგმას და ამ გეგმის განსახორციელებლად კახეთის დაცვა-შენარჩუნების საქმეს გადამწყვეტი მნიშვნელობის მქონე საკითხად წარმოუდგენს: კავკასიაში სამხლო-ოსმალეთის კავშირზე კახეთ-მოსკოვის კავშირის გამარჯვება რუსეთის მეფეს სტამბოლს ჩაიყვანს.

შემდეგი დიპლომატიური იერიში რუს ელჩებზე ალექსანდრე მეფემ თავადი სოლომონისა და მდივანი თარსას პირით მიიტანა. შეუთვალა: თქვენ იცით, ჩემი ქვეყანა როგორ ურთიერთობაშია უცხო ქვეყნებთან. მინდა გულისნადები გაგანდოთ. სტამბოლს, ეროპას, გილანს, ყაზვინს ჩემი ხალხი, ვითომც ვაჭრები, ყველგან დადიან. ერთი ჩემი სომეხი რომს იყო. პაპმა ის დააჭერინა. საქონელი მძევლად დაატოვებინა: თუ ალექსანდრე მეფის კაცი ხარ, წადი, მისგან წიგნი მომიტანე და საქონელსაც დაგიბრუნებო. ამ სომეხმა მაცნობა: ესპანეთის კოროლს ინგლისი დაულაშქრავს, მასვე ფრანგების კოროლთან ერთად ოსმალეთის წინააღმდეგ გამოულაშქრიაო. და, მართლაც, ჩემმა ელჩმა, ოსმალეთს რომ იყო, დიდ მარხვაში დაბრუნდა, ამბავი მომიტანა, რომ წელს ესპანელთა და ფრანგთა ჯარებმა ოსმალებს ხუთი ათასი კატარღა დაუღუპესო<sup>3</sup>. ეხლა მინდა ის სომეხი ვაჭარი გავგზავნო და პაპს, ესპანეთის კოროლს და კეისარს გამარჯვება მიულოცო, შემდეგი ომისათვის მოუწოდო და ვაუწყო, რომ მე მოსკოვის მეფის ხელდებული შევიქნეო.

<sup>2</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 161. „წერილით“ საეკვოა, მაგრამ ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველ საზოგადოებაში, შეიძლება, ზეპირად უკვე გავრცელებული იყო „მესამე რომის“ მესვეურთა ეს იდეოლოგია.

<sup>3</sup> იქვე, 205.

რუს ელჩებს ძლიერ ემწვავათ: სანამ მოსკოვი ცარიელი დაპირებით ჰკვებავდა ხელდებულს და არა თუ ოსმალეთი, შამხალიც კი ვერ დაემორჩილებინა, ესპანეთის კოროლს და იმპერატორს ოსმალეთიც კი ძლიერ დაუმარცხებიათ. მფარველის მიმართ უსიამოვნო საყვედურად გაისმოდა კახეთის მეფის ეს სიტყვები. ასეთი მფარველი შეიძლება საწუნელადაც შერაცხილიყო...

რუს ელჩების პასუხის (საკმაოდ სუსტის) შემდეგ ალექსანდრე მეფის მოციქულებმა კიდევ უფრო დაგრიბეს დიპლომატიური საუბარი: ჩვენი მეფე ღმერთს სულ იმასა სთხოვს, რომ რუს-ხელმწიფე და ყველა ქრისტიანი საერთო ძალით აღდგნენ მუსლიმანებზედო, და ასეც მოხდება, რომ სამაჰმადიანო დაილუპებაო. ეს წიგნებში სწერიაო: ქრისტიანთა ხელი სამაჰმადიანოზე დარუბანდის მხრიდან აღიმართებაო, ქრისტიანთა ლაშქარი გადმოლახავს რკინის კარებსო. და იმ ქრისტიანებს: რომის პაპს, კეისარს, ესპანეთის კოროლს და ფრანგთა მეფეს შეუძლიათ დარუბანდის მხრით მოსვლაო? თითქო გულუბრყვილოდ იკითხეს სოლომონმა და თარსამ. შეშფოთებული რუსი ელჩები დამშვიდდნენ: დარუბანდის მხრით მხოლოდ ჩვენი ხელმწიფის ლაშქარს შეუძლია მოსვლა, სივას არავისო<sup>1</sup>. რაც არ უნდა იყოს, ეს აზრი, სულერთია „წიგნებში“ ეწერა ის თუ არა, მეტად საინტერესოა: კახეთში, მას შემდეგ, რაც კონსტანტინოპოლში თურქები გაბატონდნენ და დასავლეთის საქრისტიანოსთან საქართველოს ურთიერთობა გაწყვიტეს, შემუშავებულია აზრი—იმედი (შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ასეთი რამ XVI საუკუნის მეორე ნახევრიდან შეიქმნა, როცა ასტარხანს მოსული მოსკოვი იმიერ-კავკასიაში ფეხის შემოდგმით ოსმალეთს დაუპირისპირდა), რომ საქრისტიანოს ხსნა დასავლეთიდან კი არა, დარუბანდის კარებზე გამოსვლით (ჩრდილოეთიდან) მოვაო. და სოლომონი და თარსა ეხლა უკვე თავისად ეუბნებიან რუს ელჩებს იმას, რაც წინააღმდეგობის მიერ ხონთქრისადმი მიწერილად უთხრეს: ჩვენმა მეფემ კარგად იცის, რომ დარუბანდის ახლოს რუს-ხელმწიფის ქვეყანა არისო, რომ მხოლოდ ხელმწიფის ლაშქარს შეუძლია ზღვით და

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 206.

ხმელთ დარუბანდზე მოვიდესო. და როგორც კი მოსკოვის მეფე დარუბანდს მოვა, ჩვენი მეფე ალექსანდრე ოლაზანზე ყიზილბაშის შაჰს შეეყრება და მეორეს მხრით ესენი წამოვლენ და ყველა ციხეს, ოსმალთა ხელში რომაა, გაათავისუფლებენო. ამათ ვერაფერ დაუდგება, და ჩვენ ვიცით, რომ ოსმალთა მეციხოვნეებს გული უსკდებათ: იციან, რუსთა ჯარი, თუნდაც მცირე, რომ გამოჩნდეს, იმათ უნდა ციხეები დასცალონ; იქაური ქრისტიანები და სომხები ხომ ღმერთს ევედრებიან, რათა ურწმუნოთა ხელიდან იხსნასო. ჩვენ კი, ალექსანდრე მეფის აზნაურები, მხოლოდ იმის ნატვრაში ვართ, რომ მოვესწრათ ტარკში რუს-ხელმწიფის და ალექსანდრე მეფის ჯარების ერთად შეყრასო. ამას მოვესწრათ და შემდეგ თუნდაც მოვეკვდეთო. ალექსანდრე მეფე მოხუცია, მისი ერთადერთი სურვილი ისაა, რომ მფარველის წყალობა თავის სიცოცხლეში იხილოსო. ეს აქვს ჯავრად მასაც და ჩვენცო<sup>1</sup>. შესანიშნავად არის საკითხი დასმული: დარუბანდი მოსკოვის გაძლიერებისა და ოსმალეთის დასუსტება-დაღუპვის გამოსავალი წერტილია<sup>2</sup>. მაგრამ დარუბანდის დასაპყრობად საშამხლოს დაპყრობა აუცილებელია.

ამის შემდეგ ალექსანდრე მეფე სოლომონისა და თარსას პირით კიდევ ერთხელ აუწყებს რუს ელჩებს „თავის გულისნადებს“. მოუთხრობს მათ კახეთის პოლიტიკურ ამბებს, მის ურთიერთობას მეზობელ ქვეყნებთან. კახეთის მეფე განსაკუთრებით ამახვილებს ქრისტიანების და მაჰმადიანების ურთიერთ დამოკიდებულებას, მაჰმადიანთ შემოტევას, საქრისტიანოს მოშლას და ამ ბრძოლაში ოსმალეთს წარმოადგენს მაჰმადიანობის მფარველად, ხოლო მოსკოვს ქრისტიანობის მცველად. ალექსანდრეს მიზანია ერთხელ კიდევ ხაზი გაუსვას კახეთ-საშამხლოს საკითხის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ახლო-აღმოსავლეთის საერთაშორისო ურთიერთობაში: საშამხლო-კახეთშია განასკეული მაჰმადიანობისა თუ ქრისტიანობის საბოლოო გამარჯვება ახლო-აღმო-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 207.

<sup>2</sup> კახეთში, ჩანს, კარგად იციან მოსკოვის პოლიტიკოსთა ზრახვები დარუბანდ-ბაქოს მიმართ.

სავლეთში; საშამხლო-კახეთის ბრძოლა ეს მაჰმადიანობის და ქრისტიანობის ომია, ოსმალეთის და რუსეთის შეტაკებაა. მაჰმადიანთა სულთათვის (თუ მათ გაქრისტიანება დაემართებათ) ღვთის წინაშე პასუხისმგებელი ხონთქარია, ქრისტიანთა დალუპულ (გამაჰმადიანებულ) სულთათვის კი ღვთის წინაშე პასუხს მოსკოვის მეფე აგებს<sup>1</sup>. მაგრამო, მოხერხებულად შემოაბრუნებს სიტყვას დიპლომატი მეფე, ასეთ პასუხისგებაშდის ხელმწიფე-მფარველს საქმე არ მიუვა. ამის საწინდარია მისი წყალობის სიგელი და ჩემი ფიცის წიგნით...

ამავე დროს კახეთის მეფე ცდილობს დაარწმუნოს მფარველი, რომ ეს პატარა ქვეყანა საკმაოდ დიდი ძალის მქონეა. ალექსანდრე მეფე ალღუმს იწვევს და რუს ელჩებს თავისი ლაშქრის საგანგებო ნაწილს აჩვენებს<sup>2</sup>. ლაშქრის სიმრავლე, მისი შეკრუვილობა სასურველ შთაბეჭდილებას ახდენენ: ასეთ ხელდებულს მფარველი დიდად უნდა აფასებდეს და ფრთხილობდეს, რომ მფარველობის იმედგაცრუებული ხელდებული არ განდგეს და სხვას არ მიუვიდეს...

დასასრულ, ალექსანდრე მეფე განსაკუთრებული მნიშვნელობით საიდუმლოდ აცნობებს რუს ელჩებს, როგორი დიდი პოლიტიკური წარმატება ელის რუსეთს ამიერ-კავკასიაში, თუ ხელმწიფე კახეთს საქმიან დახმარებას ეხლავე გაუწევს: დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები, ოსმალეთს რომ ძალით უპყრავს, სუყველანი რუს-ხელმწიფის ხელდებულობას ეცდებიან, როგორც კი კახეთს მოსკოვის მეფის მფარველობით გაბედნიერებულს იხილავენ<sup>3</sup>.

მოსკოვის მღვდის კარმა, უეჭველია, ამ დროს უკვე იცოდა, რომ ამიერ-კავკასიაში კახეთს გარდა არა ერთი „საქართველო“ არსებობდა. ეს იმ დანასაქმოდანაც კარგად ჩანს, მოსკოვის მეფემ თავის ელჩებს, ბირკინსა და პივოვს, რომ მისცა 1587 წელს (იქვე, 25). რა თქმა უნდა, ისიც იცოდა, რომ ეს „საქართველოები“ ოსმალეთის აგრესიის წინააღმდეგ მდგარ ბრძოლას აწარმოებდნენ. მაგრამ, როგორც ჩანს, ყველა ამ სამეფო-სამთავროს მიმართ მოსკოვში რაიმე მტკიცედ გარკვეული სამოქმედო გეგმა ჯერ კიდევ შემუშავებული არ ჰქონიათ. თანაც ეს ქვეყნები ოსმალეთში ითვლებოდნენ (იმის შესახებ, რომ „опричен государства

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 215.

<sup>2</sup> იქვე, 172.

<sup>3</sup> იქვე, 220.



нашего иную Иверскую землю Турские люди поймали и города у них поставили“ ჯერ კიდევ 1588 წელს ატყობინებდა ალექსანდრე მეფე მოსკოვის ხელმწიფეს. იქვე, 55), ხოლო მოსკოვის ანტიოსმალური გეგმები ჯერ-ჯერობით იმიერ და ამიერ-კავკასიის აღმოსავლეთს არ სცილდებოდა. კახეთის მეფეს ახალი მომენტი შეჰქონდა მოსკოვის ანტიოსმალურ პოლიტიკაში. ქართულ სამეფო-სამთავროებზე მფარველობის ხელის დადებით მოსკოვი ოსმალეთთან გადამჭრელ ბრძოლაში უნდა ჩაბმულიყო. ამ ბრძოლის მიზანი ნხოლოდ ერთი შეიძლებოდა ყოფილიყო: ოსმალეთის აღგვა და ქრისტიანობის აღდგენა ახლო აღმოსავლეთში... ამით ალექსანდრე მეფეს XV საუკუნის ქართველ პოლიტიკოსთა ანტიოსმალური გეგმა კვლავ გამოჰქონდა. თუმცა უნდა აქვე ითქვას: ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობის იდეა ქართველ პოლიტიკოსთა ცხოველი იდეა იყო მთელ XVI საუკუნეში. განსხვავება ის იყო, რომ კახეთის მეფის ხერხიანი გეგმით საქართველოს გამოხსნა-აღდგომა წინასწარი პირობა იყო ოსმალეთის წინააღმდეგ შეტევის წარმატებისათვის. ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ წამოყენებული ეს დიპლომატიური ფორმულა ორი საუკუნის მანძილზე მომქმედ პროგრამად დარჩა რუს და ქართველ პოლიტიკოსთათვის: ოსმალეთის (თუ ერანის) წინააღმდეგ ბრძოლაში რუსეთის მიზანია ქართულ სამეფო-სამთავროთა შემოკრება საქართველოს მიზანია რუსეთის მფარველობის ქვეშ გაერთიანება და აღდგომა...

ყოველივე ამასთან ერთად ალექსანდრე სჩივის მფარველის მხრით მოვალეობის შეუსრულებლობას, რამაც აგრე გასაქირში ჩააგდო მფარველობის მოიმედე ხელდებული: შამხალი უარესად არბევს კახეთს; ოსმალეთი დაპყრობით ემუქრება მას, მეზობლებს სასაცილოდ არ ჰყოფნით კახთა მეფის პოლიტიკური მარცხი... და აი, მფარველისგან ხელაღებული ალექსანდრე მეფეც თადარიგს იქერს, რათა საკუთარი ძალღონით პასუხი გასცეს თავის მტერ-მოყვარეთ და, როგორც ელჩები დაინახავდნენ, მას მრავალი ჰყავს ხალხი, ლაშქარი მხედარი და კარგად შეჭურვილი ახლავს, ხაზინაც მდიდარი მოეპოვება. მართალია, მისი ქვეყანა დიდი არაა, მაგრამ უხვია და არც არა აკლია და არც არავისი მორჩილია ის. აქ დიპლომატი მეფე ხერხიანად შემოაბრუნებს შეწყვეტის პირზე მიყვანილ საუბარს: მან მხოლოდ ერთადერთ რუს ხელმწიფეს დაუკრა თავი და, როგორც ეს „ფიცის წიგნში“ სწერია, ემსახურება კიდევ მას; მაგრამ მოითხოვს მფარველისაგან „წყალობის სიგელში“ აღთქმულის შესრულებას<sup>1</sup>. ალექსანდრეს არ სურს რუსეთთან ურთიერთობის გაწყვეტა.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 220.

ერიდება მფარველის წყენას და კახეთის საქმის დაბრკოლების მიზეზად... საკუთარი ელჩები გამოჰყავს, რომელთაც, თითქო, მეფის დანასაჯში რუს-ხელმწიფის წინაშე ჯეროვანად ვერ გაარიგეს<sup>1</sup>... მეფე უმეორებს რუს ელჩებს თხოვნას ზარბაზნის ჩამოსხმისა და სროლის ოსტატის ბოძების შესახებ და აქაც დიპლომატიურად უმატებს: ასეთი ოსტატები მას საკუთარიც ჰყავს, ოღონდ მფარველის წყალობა სასახელოდ სჭირია<sup>2</sup>...

1590 წელს რუსი ელჩები მოსკოვს დაბრუნდნენ. ალექსანდრე მეფემ მათ თავისი მოციქულებიც გაატანა (თავადი სოლომონი და ხურშიტ-ალა). „ფიცის წიგნით“ გათვალისწინებული მოსაკითხიც გაუგზავნა ხელდებულმა მფარველს და აჯა-მოხსენებაც აახლო: შამხალ-დალისტნელთაგან თავისი ქვეყნის შეწუხება აცნობა და „წყალობის წიგნით“ აღთქმული მფარველობის შესრულება სთხოვა, — საშამხლოს დაპყრობა და თერგ-კახეთის ჭზის გახსნა. ხელდებულს არ ავიწყდება აქვე მოაგონოს მფარველს, რომ ამ საქმიდან „დიდი სარგებელი“ („великая прибыль“) ელის თვით მას, რუს-ხელმწიფეს. დიპლომატი მეფე არ აღნიშნავს, თუ რას ჰგულისხმობს ის ამ დიდ სარგებელში. ამას, უნდა ვიფიქროთ, ქართველი და რუსი ელჩები ზეპირად საიდუმლოდ მოახსენებდნენ მოსკოვის მეფეს. მაგრამ ჩვენთვის ეხლა უკვე ძნელი აღარაა ალექსანდრე მეფის ნაგულისხმევი ზოგადად მაინც გამოვიცნოთ: მხოლოდ ამ გზით (საშამხლო-დალისტნის დაპყრობით) შეეძლო დაეწყო მოსკოვს დიდი საქმის განხორციელება, — დარუბანდ-შარვანის დაპყრობა, „საქართველოებზე“ ხელის დადება, მეგობარ ერანთან და ხელდებულ საქართველოსთან ერთად ოსმალეთის წინააღმდეგ კოალიციური ლაშქრობა და საქრისტიანოს (კონსტანტინოპოლის, იერუსალიმის<sup>3</sup>) განთავისუფლება მაჰმადიან დამპყრობელთაგან<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 219.

<sup>2</sup> იქვე,

<sup>3</sup> იქვე, 208.

<sup>4</sup> იქვე, 333.

იმაზე დამოუკიდებლად, თუ რამდენად რეალურად შესასრულებელი აღმოჩნდა ეს დიპლომატიური ღონისძიება, გადაჭრით შეიძლება ითქვას კახეთის მეფის სასარგებლოდ, რომ თავის დროსა და პირობებში გვიან-ფეოდალურ ხანაში უფრო ფართოდ, ღრმად და უფრო მარჯვედ საქართველოს საკუთარი ინტერესების დაკავშირება ახლო-აღმოსავლეთის საერთაშორისო პოლიტიკის საკითხებთან იშვიათია, რომ ვინმეს მოეხერხებინოს. ალექსანდრე კახთა მეფის მიერ საქართველოს საკითხის ეს დიპლომატიური გამართვა *mutatis mutandis* სახელმძღვანელოდ რჩებოდა ჩვენი ქვეყნის ყველა შემდგომ მსხვილ პოლიტიკოსისთვის.

ალექსანდრე მეფემ ცალკე წიგნები გაუგზავნა მოსკოვის პატრიარქს და ბორის გოდუნოვს. მოსკოვის პატრიარქთან გაგზავნილ მოხსენებაში კახეთის მეფე შესაძლებლად სცნობს ისეთ საკითხსაც შეეხოს, რომლის შესახებაც მოსკოვის მეფესთან მიმოწერაში ის დუშილს ირჩევს. კახი დიპლომატი აქ უფრო მკვეთრად სვამს მაჰმადიანობისა და ქრისტიანობის დაპირისპირების საკითხს და ქრისტიანობის მტრად მხოლოდ ოსმალებს (შამხალ-დალისტნელებით) როდი ჰგულისხმობს, არამედ ასეთივე მტრებად ასახელებს ყიზილბაშებსაც. აქ კახეთის მეფე იგონებს კონსტანტინე დიდს, ქრისტიანთ მოდგმას რომ წარმართობისადმი მიქცევისაგან იხსნა; იგონებს იმ დროს, როცა „брат брату помогал и рука способствовала, потом и в дело происходило“, ე. ი. როცა სხვადასხვა ქრისტიანული ხალხები („ძმები“) ურთიერთს მხარში უდგნენ. რატომაუნდა, ასეთი დრო არასოდეს ყოფილა, მაგრამ არც საქართველო ასეთი უმეზობლო, უკეთ, უკეთილმეზობლო, ასე მტრებშემოცეული არასოდეს ყოფილა და ადვილად გასაგებია, რომ საქართველოში ცოცხლობდა წარსულის რომანტიკული იდეალიზაცია, როცა ჩვენი ქვეყნის გვერდით იყვნენ ძლიერი ბიზანტია და სხვა ქრისტიანული ხალხები, რომლებთანაც ქართველი ხალხი საუკუნეთა მანძილზე აგრე ნაყოფიერად კულტურულად თანამშრომლობდა..

გოდუნოვისათვის წიგნში განსხვავებული ისაა, რომ აქ ალექსანდრე მეფე საკითხს კატეგორიულად სვამდა: თუ ხელმწიფის ჯარი შამხლის წინააღმდეგ არც ეხლა გამოიგზავნება, ხელდებული ამის შემდეგ მფარველს დახმარებას ველარა სთხოვს<sup>1</sup>. ეს უკვე პოლიტიკური ურთიერთობის გაწყვეტის მუქარა იყო.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 234.

ალექსანდრე მეფის ცალკე სათხოვარს შეადგენდა მხატვრები, სონლულები ბაზიერებით და ზარბაზნის ჩამოსხმისა და სროლის ოსტატები.

ალექსანდრე მეფის დიპლომატიურმა ღონისძიებებმა გასჭრა: რუსი და ქართველი ელჩების მოხსენებათა შედეგად 1591 წლის 18 აპრილს თედორე მეფემ ბოიარებთან მოითათბირა. გადაწყდა: დაუყოვნებლივ გაიგზავნოს შამხლის წინააღმდეგ ლაშქარი თავადი საზეკინის სარდლობით<sup>1</sup>.

ქართველი ელჩები უკან გამოისტუმრეს (1591 წლის 25 აპრილს). მათთან ერთად კახეთის მეფეს ამ სასიხარულო ცნობით რუსი ელჩებიც (პლეშჩეევი და კუდრინი) მოუვლინეს. ხელდებულს მფარველისაგან „წყალობაც“ მოუვიდა: ოთხი სონლული ორი ბაზიერით, სამი მხატვარი, ხოლო ზარბაზნის ოსტატების გამოგზავნა, მათი მოუცლელობის გამო, სხვა დროისათვის გადაიდო<sup>2</sup>.

შამხლის დამორჩილებას მოსკოვის სამეფო კარი უმთავრესად თავის კავკასიელ ხელდებულთა საშუალებით აპირებდა. რუსთა მცირე რაზმს საშამხლოზე ჩერქეზთ ბატონები უნდა მიჰყოლოდნენ, ხოლო სამხრეთიდან, როცა ამას რუსთა სარდლობა მოითხოვდა, ალექსანდრე მეფეს უნდა დაეკრა. შამხალიც, ასე ჰფიქრობდნენ მოსკოვში, დამორჩილდებოდა რუსთა მეფეს<sup>3</sup>.

პლეშჩეევს და კუდრინს რთული დავალება უნდა შეესრულებინათ. კახთა მეფის ელჩები მათ ისე სწრაფად უნდა წამოეყვანათ, რომ ასტარხანსა და თერგის ციხეში შამხალზე მიმავალი რუსი მხედრობა მათთვის არ ეჩვენებინათ, სუნჯაში კი ისინი განზრახ უნდა შეჩერებულიყვნენ, რომ ქართველ ელჩებს ყაბარდო-ჩერქეზთა ლაშქრის საშამხლოზე შეყრა საკუთარი თვალთ ენახათ. რუს ელჩებს ალექსანდრე მეფისათვის უნდა ეცნობებინათ, რომ საშამხლოში ხუთიათასი რუსი მეთოფე იგზავნება და ათიათასი ჩერქეზი<sup>4</sup>. გარდა ამისა, რუს ელჩებს დაევაღათ, ურთიერთობა გაეხადათ სხვა ქართველ მეფე-მთავრებ-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 235.

<sup>2</sup> იქვე, 227.

<sup>3</sup> იქვე, 242, 244.

<sup>4</sup> იქვე, 242.

თან<sup>1</sup>, ხელმწიფის მფარველობას შეჰპირებოდნენ და მოსკოვის მეფის ხელ-ქვეშ ყველა მათ გაერთიანებას ცდილიყვნენ „ქრისტიანობის საერთო მტრის“ (ოსმალეთის) წინააღმდეგ. მოსკოვში ეხლა უფლება ჰქონდათ ეფიქრათ, რომ სხვა ქართველი მეფე-მთავრებიც, რაკი ალექსანდრე კახთა მეფის გაბედნიერებას იხილავდნენ, მიჰბაძავდნენ მას და ხელმწიფის საფარველს მიაშურებდნენ.

1591—92 წელს, ზამთარში რუსთა და ჩერქეზთ ლაშქარი მართლაც დაეცა საშამხლოს. შამხალი დაიჭრა ბრძოლაში, ერთი ციხეც წაართვეს მას<sup>2</sup>, მაგრამ საქმე ამას იქით არ წასულა. რუსთა მცირე მხედრობას საშამხლოს იარაღით დაპყრობა არც ჰქონია მიზნად. მას უნდა შამხალი მოსკოვის მეფის მორჩილებაში მოეყვანა. შამხალი კი დამორჩილებას არ აპირებდა. რუსთა ჯარი უკან დაბრუნდა.

ჯერ კიდევ 1588 წელს ხუდაბანდა-შაჰის ელჩს, ანდი-ბეგს, ოსმალეთის წინააღმდეგ დახმარებისა და კავშირისათვის მოსკოვის კარზე მისულს, რუსმა დიპლომატებმა შესჩივლეს, რომ შამხალი, როგორც ეს კახეთიდან რუსმა ელჩებმა მოიწერეს, რუსეთს მტრობდა: შამხალს ოსმალეთის ხონთქრისათვის ელჩი გაუგზავნია, მოსკოვის მეფის განზრახვა თერგზე ციხის ჩადგმის შესახებ უცნობებია მისთვის და უთხოვია, რომ ოსმალეთმა დაასწროს, დაუყოვნებლივ ციხე ჩადგას თერგზე და ამით შამხლის ქვეყანა რუსეთის მიერ დაპყრობისაგან დაიცვას, თორემ, თუ მოსკოვმა დაასწრო და თერგზე ციხე ჩადგა, შამხალი მოსკოვის მეფის ყმობას ვერ ასცდება. მეორე მხრით, შამხალმა ჩერქეზი ალკას მურზა დაატყვევა იმიტომ, რომ უკანასკნელმა კახეთს მიმავალი რუსი ელჩები თავის ქვეყანაზე გაატარა და ისინი კახეთის საზღვრამდის მიაცილა; და ყველაფერი ეს იმ დროს, როცა შამხალი მოსკოვის მეფეს ელჩებს უგზავნიდა და თაყვანისცემით არწმუნებდა, რომ მის მაღალ მფარველობაში შესვლა სურდა. რუსმა დიპლომატებმა სთხოვეს ანდიბეგს, ნამდვილი აცნობოს თუ როგორ მორჩილებს შამხალი შაჰს. (Белокуров, Сношения..., 563).

მოსკოვში კარგად იცოდნენ, რომ შამხალი შაჰის ყმა იყო; იცოდნენ, რა თქმა უნდა, ისიც, რომ შაჰის უდასტუროდ მის ყმაზე ხელის დადების ცდა მეგობრობაში არ ჩამოერთმეოდა მოსკოვის მეფეს. რუსი დიპლომატების ცდაც იქით იყო მიმართული, რათა დახმარება-მეგობრობის მათხოვარ შაჰისაგან, ნაგვიანეუად მაინც, მიეღოთ იმის ფორმალური დასტური, რის შესრულებაც მოსკოვმა უკვე შაჰის

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 247—248.

<sup>2</sup> იქვე, 255—266.

უდასტუროდაც დაიწყო. შაჰთან საუბრის ჩამოგდებით შამხლის ორგულობაზე, პირისმტეხელობაზე და ოსმალეთის მომხრეობაზე მოსკოველი დიპლომატები საამისო ნიადაგს სინჯავდნენ.

შაჰის ელჩმა პასუხად მხოლოდ რუსი დიპლომატების ნათქვამი დაადასტურა შამხლის უპირობის შესახებ და იმედი გამოსთქვა, რომ ერანის შაჰი და მოსკოვის მეფე, რაკი დამეგობრდებიან, ორგულ შამხალსაც ადვილად დაიმორჩილებენ (Белокуров. Сношения..., 564).

მოსკოვის მეფის ელჩს ვასილჩიკოვს (1588—89 წ. წ.) ნაბრძანები ჰქონდა მოეხსენებინა შაჰისათვის, რათა მას თავისი ყმა, შამხალი, მტკიცე მორჩილებაში მოეყვანა, რომ შამხალს და მის შვილებს შაჰის ორგულობა ველარ გაეხედნათ, როგორც ეს აქამდის იყო, როცა შამხალი შაჰს მორჩილებდა, მას მსახურებდა და ამავე დროს კი ოსმალთა ფაშას ყიზილბაშთა წინააღმდეგ სამოქმედოდ მოუწოდებდა (Белокуров. Сношения..., 564). ასეთი რჩევის უფლებას მოსკოვის მეფეს საერთო საქმის ინტერესი აძლევდა: მოსკოვში პრინციპულად მისაღებად სცნეს შაჰის წინადადება მეგობრობისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო გალაშქრების შესახებ; რუსთა ლაშქრობა ოსმალეთის წინააღმდეგ ყირიმს ან შარვანს იგულისხმებოდა; ამ საქმეში წარმატებისათვის მოსკოვში აუცილებლად მიაჩნდათ ოსმალეთის წინააღმდეგ ამხედრება იმიერ და ამიერ-კავკასიის ხალხებისა, რომლებიც მოსკოვის სარდლების საერთო ხელმძღვანელობით იომებდნენ (Белокуров. Сношения..., 564; Веселовский..., Памятники..., 91—92). შამხალის პოზიცია ასეთ პირობებში მეტად მნიშვნელოვანი გარემოება იყო.

შაჰ-აბასის ვეზირი ფარჰად-ხანი შეჰპირდა ვასილჩიკოვს, რომ შაჰი საკირო ზომებს მიიღებდა, რათა ხსენებული მთავრები (და მათ შორის შამხალიც) ყველანი მოსკოვისა და შაჰის ჯარებთან ერთად ოსმალეთის წინააღმდეგ ამხედრებულიყვნენ (Веселовский..., Памятники..., 91—92).

ერან-მოსკოვის ურთიერთობაში, ამრიგად, შამხლის საკითხმა თავიდანვე მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკირა. შამხალი ერანის შაჰის ყმა იყო. ერან-ოსმალეთის ომში ეს მთავარი სულ უფრო და უფრო ოსმალთა გავლენის ქვეშ მოექცა. ერანის მიერ შარვანის დაკარგვის შემდეგ შაჰისა და შამხლის პატრონ-ყმობა არსებითად შეწყდა. მაგრამ შაჰი, რა თქმა უნდა, ამის შემდგომც შამხალს თავის ყმადა სთვლიდა.

კავკასიაში მოსკოვის სახელმწიფოს აქტიურმა გამოსვლამ შამხალი შეაშფოთა. რუსეთ-კახეთის კავშირი და თერგზე ციხე, მოსკოვი რომ ჩადგმას აპირებდა, შამხალს პეტად სახიფათო მდგომარეობაში აყენებდა. მოსკოვ-კახეთის ეს ღონისძიებანი, უპირველეს ყოვლისა, შამხლის გასატეხად ჩანდა მიმართული. შევიწროებული ერანი შამხალს ეხლა ვერ უპატრონებდა. ერთადერთი იმედი ოსმალეთი ჩანდა. და შამხალმაც მას მიჰმართა და თერგზე ციხის ჩადგმა სთხოვა, რათა მოსკოვისათვის დაესწრო და ის (შამხალი) მოსკოვის ხელმწიფის მორჩილებისაგან ეხსნა.

კავკასიაში პოლიტიკური გამოსვლისათვის მოსკოვმა მეტად ხელსაყრელი დრო შეარჩია. ოსმალეთის მიერ დამარცხებული ერანი რუსეთს მეგობრობასა და

კავშირის სთხოვდა. მომავალ მოკავშირეს შაჰი დადმნიშვნელოვანი ადგილების, ბაქო-დარუბანდის, დათმობასაც კი აღუთქვამდა. მოსკოვი ზერხიანად სარგებლობდა ერანის სიძნელეებით და საერთო საქმეში (ოსმალთა წინააღმდეგ მომავალი ლაშქრობა) წარმატების საბაბით შამხლის დამორჩილებაში მეგობრისაგან დასტურსა და დახმარებას მოითხოვდა. ამით მოსკოვი საშამხლოზე შაჰის უფლებას აღიარებდა. მაგრამ ისიც კარგად ჩანდა, რომ მეგობარს შაჰისათვის ამ ორგული ყმის (ისევე როგორც საქრისტიანო კახეთის) წართმევა განებრაზა.

შაჰ-აბასი კარგად იყო მიხეუდრილი მეგობრის განზრახვას. ამიერიდან საშამხლოს საკითხი (ისევე როგორც კახეთის საკითხიც) დიპლომატიური ბრძოლის საგანი იყო ერან-მოსკოვის პოლიტიკურ ურთიერთობაში. შაჰ-აბასი საშამხლოს პატრონობას არ ეხსნებოდა და მოსკოვთან დაუოკიდებულებაში შამხლის მოქმედების კონტროლს იჩემებდა. ასეთ პირობებში, ვიდრე მოსკოვის მეფესა და ერანის შაჰს შორის პოლიტიკური მეგობრობა გრძელდებოდა, რუსეთი საშამხლოს ძალით დაპყრობას, შაჰის უდასტუროდ, ვერიდებოდა. შაჰი კი ასეთი დასტურის მიცემას დაჟინებით გაუბოდა.

ამავე დროს შამხალი აქტიურად მოქმედებდა. კახეთს არბევდა და ოსმალეთს რუსეთ-კახეთის წინააღმდეგ სამოქმედოდ მოუწოდებდა.

კახეთის მეფე კი წყალობის წიგნით ნაკისრ ვალდებულების შესრულებას (ე. ი. საშამხლო-დაღისტნის დაპყრობას და თერგ-კახეთის გზის გახსნას) მფარველისაგან დაჟინებით ითხოვდა.

და მხოლოდ 1591 წელს, როცა ერან-ოსმალეთს შორის ხავის დადების გამო რუსეთ-ერანის პოლიტიკური მეგობრობა დროებით შეწყდა, მოსკოვმა შამხლის დასამორჩილებლად უფრო მოქმედ საშუალებას მიჰმართა (1591 წელს 19 აპრილს ბორის გოდუნოვი აღექსახდრე მეფის ელჩებს, თავად სოლომონს და ბურშიტ-ალას, შამხლის წინააღმდეგ რუსთა ლაშქრობის დაყოვნების სხვა მიზეზსაც უსახელებდა: ყირიმელი უფლისწული მურად-გირეი რუსთა ხელმწიფეს მისვლოდა; ამ უფლისწულს შამხლის ქალი ცოლად ჰყავდა; მურად-გირეიმ სთხოვა ხელმწიფეს, არ გაეგზავნა ლაშქარი საშამხლოს დასაპყრობად და აღუთქვა მას, რომ თავის სიმამრს უომრად დაუმორჩილებდა. და, იგულისხმება, ეხლა, როცა ეს იმედი არ გამართლდა, ლაშქარიც იგზავნება შამხალის გასატყუადო, დაასკენიდა გოდუნოვი (Белокуров. Сношения..., 231). გოდუნოვის მიერ მოთხოვნილი ფაქტი მართლაც იყო, მაგრამ ის სრულიადაც არ გამორიცხავს ჩვენ მიერ ნავარაუდევ მიზეზს. პირიქით, ყირიმელი უფლისწულის აჯის შეწყნარება, შამხლის დალაშქრვისაგან თავის შეკავება და მისი უომრად დამორჩილების ხანგრძლივი ცდა, ყველა საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, ჩვენ მიერ ზემოთ აღნიშნულ ამ მთავარ მიზეზს ემყარებოდა).

შამხალი ნიკიერი პოლიტიკოსი და უშიში მეომარიც იყო. ეს მთავარი საფრთხეს არ შეუშინდა და ენერგიულად იბრძოდა. მის დასამორჩილებლად მოსკოვში ნავარაუდევ საშუალება არ აღმოჩნდა საკმაო და შამხალიც ამხელად გადარჩა.

1592 წელს კახეთიდან დაბრუნებულ რუს ელჩებს მოსკოვს თან მიჰყვნენ ალექსანდრეს ელჩებიც (თავადი იორამი და კირილე არქიმანდრიტი).

მოსკოვის მეფისადმი მოხსენებაში ალექსანდრე მწუხარებით აღნიშნავდა, რომ შამხალი ძველებურად მტრობს კახეთს. სთხოვდა მოსკოვის მეფეს, მეთოფეთა დიდი ჯარი გამოგზავნოს და მას ტარკის ალება და შემდეგ ხუნძახის დაპყრობა უბრძანოს, რომ გზა კახეთიდან თერგ-ასტარხანზე გაიხსნას.

ამავე დროს მეფე საკუთარი პოლიტიკური საქმიანობის შედეგსაც აცნობებდა მფარველს. ალექსანდრე მეფეს მეგობრობს და მის კარზე არის შამხლის მეტოქე კრიმ-შამხალი, გიორგი უფლისწულის სიმამრი, რომლის მხარეზეა ყუმუხების ნახევარი. ამის გამო შამხლის ძალა შესუსტებულია: იქ ურთიერთშორის ბრძოლაა გაჩაღებული. დასასრულ, არც ამ მოხსენებაში ავიწყდება კახთა მეფეს ზარბაზნის ჩამოსხმისა და სროლის ოსტატების თხოვნა<sup>1</sup>.

თავის აჯა-მოხსენებას ალექსანდრე უგზავნის ბორის გოდუნოვს და მასა სთხოვს ხელმწიფის წინაშე შუამდგომლობას<sup>2</sup>.

ამ დროს მოსკოვში კახეთის საქმეები თედორე მეფემ ბორის გოდუნოვს მიანდო<sup>3</sup>. უკანასკნელის რეკომენდაციით მართლაც გადაწყდა შამხლის წინააღმდეგ „დიდი ლაშქრის“ გაგზავნა. სარდალს ხვაროსტინინს დაევალა აეღო ტარკი, დაელაშქრა ყუმუხები, გაეხსნა და გაეწმინდა კახეთ-თერგის გზა<sup>4</sup>.

გოდუნოვმა ენერგიულად დაიწყო. ხუთმეტი ათასი მეთოფის გაგზავნა შამხლის წინააღმდეგ ალექსანდრე მეფეს აცნობა (ეს რიცხვი, რა თქმა უნდა, გაბერილი იყო) და ხელდებულს მთელი რიგი ბრძანება აუწყა: გიორგი ბატონიშვილი კახეთის ჯარით და კრიმ-შამხალი ტარკს უნდა ხლებოდნენ რუსთა ჯარის სარდალს, რათა საშამხლო

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 253—254, 256. ალექსანდრე მეფის ამ წიგნში განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი ადგილი: დიპლომატი მეფე, ხელმწიფეზე ზემოქმედების მიზნით, ცდილობს კახეთის დაცვის საქმე მოსკოვის სახელმწიფოს პრესტიჟის საკითხად წარმოუდგინოს მფარველს. „ეხლა ეკვე ყოველ ქვეყანაში ხმა გასულია: ყველა მტერმა და მოყვარემ ჩვენი საქმე იცის, რომ დიდმა ხელმწიფემ ალექსანდრე მეფეს მფარველობის ხელი დასდო“ — სწერს კახეთის მეფე. ბოლო თუ რა უშუალო პრაქტიკული მნიშვნელობა ჰქონდა პრესტიჟის საკითხს, ამის შესახებ არა ერთხელ სწერდა ხელდებული მფარველს: კახეთის მფარველობის რეალიზაციაზე იყო დამოკიდებული არა ერთი ქართველი მეფე-მთავრის მიერ მოსკოვის საფარველს ქვეშ შესვლა...

<sup>2</sup> იქვე, 255—256.

<sup>3</sup> იქვე, 262.

<sup>4</sup> იქვე, 256.



საერთო ძალით დაეპყრათ<sup>1</sup>. ტარკში კი შამხლის ადგილზე კრიმ-შამხალს დასვამდნენ. ალექსანდრე მეფეს თავისი შვილი გიორგი ან შვილასშვილი კონსტანტინე მოსკოვს უნდა გაეგზავნა დიდხელმწიფის სათაყვანოდ. ამავე დროს მას ძმისშვილების სამუდამოდ მოსკოვში გაგზავნას სთხოვდნენ. გარდა ამისა, ალექსანდრე მეფეს შაჰ-აბასის კარიდან უნდა გამოეყვანა მძევალი კონსტანტინე ბატონიშვილი და მოსკოვს გაეგზავნა<sup>2</sup> (შაჰ-აბასთან საამისო შუამდგომლობას მოსკოვის მეფე ჰპირდებოდა ალექსანდრეს). ამიერიდან კი კახთა მეფეს რუს-ხელმწიფის ნებართვის გარეშე არავისთვის არც ვაჭი, არც ქალი არ უნდა მიეცა<sup>3</sup>.

რუსთა „დიდი ჯარი“ მართლაც გაიგზავნა შამხლის წინააღმდეგ. სარდალმა ხვაროსტინინმა ზღვის ნაპირის ადგილები აიღო. მდინარე კოისუზე ციხე ააგო და ტარკის აღებას ცდილობდა. ეს იყო 1594 წელს<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> სწორედ ამ დროს (1593—1594 წ. წ.) შაჰ-აბასის ელჩი, აჯი ხოსროვ. მოსკოვს იმყოფებოდა. შაჰს 1590 წელს შეწყვეტილი ურთიერთობის აღდგენა სურდა. მოსკოვიც არ იყო ამ ურთიერთობის განახლების წინააღმდეგი, ოღონდ ცდილობდა ესარგებლნა მოხერხებული შემთხვევით და „მეგობრისაგან“ ხელშესახები დათმობანი მიეღო..., ბორის გოდუნოვთან აუდიენციისას შაჰის ელჩს სიტყვა ჩამოუვდეს, რომ მოსკოვის მეფემ კახეთის მეფის მფარველობა იკისრა და რომ შამხალი კახეთის მტრობას არ იშლის. ამიტომ ხელდებულის დასაცავად და ორგული შამხლის გასატეხად ხელწიფის დიდი ჯარი გაიგზავნაო, აცნობა ბორის გოდუნოვმა ელჩს აჯი ხოსროვს (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 186—187).

<sup>2</sup> საშამხლოს საკითხთან ერთად მოსკოვის დიპლომატებს არც კახეთის საკითხი ავიწყდებოდათ; მოხერხებულად სცადეს, რათა შაჰს მოსკოვ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობის აქტი, თუ ოფიციალურად არა, არაპირდაპირ მაინც ეცნო. მეფე-ბოიარების ბჭობის თანახმად ბორის გოდუნოვმა მისწერა შაჰ-აბასს, რომ „ძმური სიყვარულის“ ნიშნად ალექსანდრე კახთა მეფის მძევალი ერანის კარზე, ბატონიშვილი კონსტანტინე, ხელმწიფისათვის დაეთმო და მოსკოვს გამოეგზავნა (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 216—217).

<sup>3</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 261—262. გოდუნოვი ენერგიული ჩანს. მას სურს საქმით, რეალურად, დაიცვას ხელდებული, მაგრამ ერთგულება-მორჩილების ახალ ნიშნებსაც მოითხოვს მისგან. მოსკოვის კაოის ასეთი ნაბიჯი მოულოდნელს არაფერს შეიცავდა. მხოლოდ ეს იყო, რომ ჯერჯერობით, სანამ მფარველს თავისი მთავარი ვალდებულება ხელდებულის მიმართ ვერ შეესრულებინა, ყველაფერი ეს უსაფუძვლოდ გამოიყურებოდა.

<sup>4</sup> იქვე, 266, 273, 301; შესავალი, CV; იხ. აგრეთვე Полное собрание Русских летописей, XIX, 45—46 (ესარგებლობ ე. ს. З е в а к и ნ-ის მიერ ამოყრებილი მასალით: Материалы о сношении с Персией, 62).

ალექსანდრემ რუს-ხელმწიფეს და გოდუნოვს არა ნაკლებ ენერგიული და დიპლომატიური პასუხი გასცა. კახეთის მეფეს არ აკმაყოფილებდა რუსთა ჯარის მცირე წარმატება. თითონ კი მისდა მისაშველებლად არ იძვროდა: ეშინოდა, რომ სათნოება უგუნურებად არ გადაქცეოდა<sup>1</sup>. სანამ რუსთა მხედრობას შამხალი არ გაეტეხა, კახთა მეფე ვერ გამოვიდოდა, რადგან მფარველის ჯარის უკუქცევის შემთხვევაში შამხალს ოსმალთა ფაშებიც მიეშველებოდნენ და კახეთსაც გაათავებდნენ. ამიტომაც ალექსანდრე კატეგორიულად მოახსენებდა თედორე მეფეს: სანამ ხელმწიფის ჯარი ყაზიყუმუხში ციხეს არ ააგებს, ე. ი. სანამ საშამხლოსა და დალისტანს არ დაიპყრობს და თერგ-კახეთის გზას არ გახსნის, მანამდის კახეთიდან ვერც მოციქული, ვერც ვაჭარი და ვერც ლაშქარი საშამხლოში მომქმედ რუსთა მხედრობასთან ვერ მივა.

საერთო საქმეში მონაწილეობის სახით ალექსანდრე მეფე შესაძლებლად სცნობდა კახეთის მოსაზღვრე ერთი მცირე დალისტნური თემი დაერბია<sup>2</sup>. ბატონიშვილი გიორგის თუ კონსტანტინეს მოსკოვს გაგზავნის შესახებ ალექსანდრე დიპლომატიურად ღუმდა. ხოლო მოლაღატე ძმისწულების გაგზავნას ენერგიულად და კატეგორიულად უარყოფდა<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> კახეთიდან საშამხლოზე ლაშქრობის შეუძლებლობას ალექსანდრე მეფე დალისტნის მიუდგომლობით უსაბუთებდა მფარველს (თუმცა მოსკოვში ამ საბუთებისა არა სჯეროდათ).

კახთა მეფეს სხვა უფრო საპატიო მიზეზიც ჰქონდა იმისა, რომ ქართველთა ჯარი ხეე-ყაბარდოს გზით სუნჯა-თერგზე რუსეთის ჯართან შესაერთებლად არ გაეშვა, თუნდაც რომ ეს შორი გზა უზრუნველი ყოფილიყო. ლაშქრობის დამარცხებისას კახთა მეფის ჯარი ამ უცხოეთში შეიძლებოდა სულ ერთიანად განადგურებულიყო; და მეორე, ვიდრე ეს ამოღენა ძალა აგრე დიდის ხნით უცხოეთში იქნებოდა, დაუცველად დარჩენილი კახეთი მეზობელ დალისტნელების სარბევ-სათარეზოდ გადაიქცეოდა (Белокуров. Сношения..., 385).

ასეთ საზიფათო ლაშქრობას ფრთხილი ალექსანდრე, რა თქმა უნდა, არ გადასწყვეტდა და არც კახეთის ფეოდალები დაუმტკიცებდნენ მას ასეთ ომს.

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 262.

<sup>3</sup> იქვე, 264.

ალექსანდრე მეფე ამ წიგნს ბორის გოდუნოვსა სწერს. იწყებს ის მოსკოვის მეფის წყალობის სიგლის მოხსენიებით. შემდეგ აღნიშნავს, რომ ხელმწიფემ ბვროსტინინის სარდლობით შამხალ-ხუნძახის წინააღმდეგ მართლაც დიდი ლაშქარი გამოგზავნა. კახეთის მეფის აზრთა მსვლელობა აშკარაა: ხელდებული ადასტურებს, რომ მფარველმა ნაიკსრი მოვალეობის შესრულება იწყო. შემდეგ ალექსანდრე მეფეს მოჰყავს ადგილი იმ წიგნიდან, რომელიც მას ბვროსტინინის ლაშქრობასთან დაკავშირებით მფარველისაგან მიუღია (ეს წიგნი კახეთის მეფეს ბორის გოდუნოვმა გამოუგზავნა): „А государь писал: Божьим произволением в которые поры Шевкалского повоюют и через Кумыцкую землю дорогу очистят и всю Кумыцкую землю под его царскую руку покорим (sic, б. ბ.) и мне б в те поры прислати к воеводам сына своего царевича Юрья с своею ратью на помощь“ (Белокуров. Сношения..., 263). ჩვენც ხელმწიფის ბრძანების აღმასრულებელი ვართო, დაასკვნოდა ალექსანდრე მეფე და შემდეგ განაგრძობდა: ბვროსტინინმა ძლიერად ილაშქრა, საშამხლოს ზღუესპირა ადგილები დაიპყრო, მაგრამ ის ხელმწიფის ლაშქრითურთ ჯერ კიდევ შორსა დგას და კახეთ-თერგის გზაც არ გაწმენდილაო... და, როგორც კი ყუმუზის ქვეყანაზე გზა გაიწმინდება, ჩვენც ხელმწიფის სარდლებთან გიორგი ბატონიშვილს ჩვენის ლაშქრით გამოვგზავნითო (Белокуров. Сношения..., 263).

ხელოვნოვანილი ამონაწერის შედარებიდან გოდუნოვის წიგნის შესაბამის ადგილთან ირკვევა, რომ კახეთის მეფეს სულ სხვაგვარად ესმის, ან უკეთ, სულ სხვაგვარად სურს გაიგოს მფარველის „ბრძანება“. მოსკოვის მეფე (ბორის გოდუნოვის პირით) ალექსანდრე მეფეს კი ატყობინებდა, რომ მისი ვედრების თანახმად შამხალ-ხუნძახზე დიდი ლაშქარი გაიგზავნა და უბრძანებდა: „чтоб Александр царь к Таркам послал от себя рать свою с сыном своим с царевичем Юрьем и с тестем его Крым-Шевкалом, сослався царского величества с околничим и воеводою со князем Ондреем Ивановичем Хворостининым с товарищи, чтоб им прити на Шевкала царского величества с воеводами вместе и великого государя нашего его царского величества и своим делом велел бы им промысли с воеводами вместе, чтоб Шевкала извоевать и разорить“ (Белокуров. Сношения..., 257).

ამრიგად, საშამხლოს დამორჩილებისა და თერგ-კახეთის გზის გაწმენდის საკითხში მფარველი და ხელდებული სხვადასხვა შეხედულებებისანი აღმოჩნდნენ. მოსკოვის მეფის აზრით შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობა და თერგ-კახეთის გზის გახსნა რუსეთისა და კახეთის საერთო ძალით უნდა შესრულებულიყო (აქვე იგულისხმებოდა სხვა კავკასიელ ხელდებულთა დახმარებაც), ალექსანდრეს აზრით კი ეს საკმე მხოლოდ მფარველის მოვალეობას შეადგენდა.

ამ საკითხის შესწავლიდან შემდეგი ირკვევა.

ალექსანდრე მეფეს ჯერ კიდევ 1586 წელს უთხოვია მოსკოვის მეფისათვის იმ გზის დაჭერა მუსლიმანთა ქვეყანაზე გავლით რუსეთიდან რომ კახეთს მო-

დიოდა (Белокуров. Сношения., 15). ასევე 1587 წელს, რუს ელჩებსა და ალექსანდრე მეფეს შორის დიპლომატიური მოლაპარაკებისას, კახეთის მეფე ხელდებულობის ფიცის მიღების წინ სრულიად გარკვეულად სვამდა საკითხს, რომ მოსკოვის მეფის მიერ კახეთის მფარველობა რეალური მხოლოდ მას შემდეგ იქნებოდა, რაც თერგ-კახეთის გზა, საშამხლოზე რომ გადიოდა, რუსეთის ძალით გაიწმინდებოდა.

თერგ-კახეთის გზის დაცვის საკითხი უშუალოდ უკავშირდებოდა შამხლის მტრობისაგან კახეთის დაცვის საკითხს. ეს უკანასკნელი კი იყო ის საკითხი, რომელიც ამხელად კახეთის „ყველა მტრისაგან დაცვის“ ზოგად ფორმულაში უპირველეს ყოვლისა კონკრეტულად იგულისხმებოდა. შამხალ-ლექთა მტრობისაგან კახეთის დაცვა იყო ალექსანდრე მეფის უმთავრესი სათხოვარი მფარველის წინაშე და კახთა მეფის ხელდებულობის უმთავრესი პირობაც (Белокуров. Сношения., 61). ალექსანდრე მეფის ენაზე, მაშასადამე, ეს გზა მხოლოდ ეკონომიური კატეგორიის მოვლენა როდი იყო. თერგ-კახეთის გზის საკითხის გადაჭრა, კახთა მეფის აზრით, რუსეთ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობის რეალიზაციის აუცილებელი წინასწარი პირობა იყო.

გასაგებია, ამ საკითხის გადაჭრის სასურველი ფორმა კახთა მეფისათვის სრულიად გარკვეული იყო: თერგ-კახეთის გზა თერგის ციხიდან კახეთის საზღვრამდის მოსკოვის უშუალო მფლობელობაში უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც იყო, რომ მფარველის გეგმა ამ საკითხში ალექსანდრე მეფეს არ აკმაყოფილებდა. მოსკოვი საკმაოდ სთვლიდა, თუ შამხალი რუს ხელმწიფის მფარველობას მიიღებდა, ხელმწიფის ხელდებულ ალექსანდრე კახთა მეფის მტრობას მოშლიდა, თერგ-კახეთის გზას გახსნიდა და ამ გზაზე მშვიდობიან მიმოსვლას უზრუნველყოფდა (Белокуров. Сношения., 100).

შამხლის მტრობისაგან კახეთის დაცვა და თერგ-კახეთის გზის გახსნა მოსკოველი მფარველის მოვალეობა იყო კახელ ხელდებულის წინაშე. ამას რუსი დიპლომატები არაერთხელ ოფიციალურად აღნიშნავდნენ (Белокуров. Сношения., 62, 57, 77, 79, 85, 96, და სხვ.). ამ მოვალეობას ითვალისწინებდა „წყალობის წიგნის“ ერთ-ერთი მუხლიც: „и мы великий государь царь и великий князь Федор Иванович всея Руси тебя, Александра царя, и твоих детей и всю твою Иверскую землю пожаловали, под свою царскую руку приняли и обороняти тебя и твою землю ото всех твоих недругов нашим Астараханским и Терским воеводам велели есмя и на нашего непослушника, а на твоего недруга, на Шевкала рать свою послать и дорогу в наше государство ис твоей Иверской земли очистить велим“ (Белокуров. Сношения., 88).

შამხლის მტრობისაგან კახეთის დაცვისა და თერგ-კახეთის გზის გაწმენდის საქმეს ემსახურებოდა თერგის ციხე. ის ხომ, როგორც რუსი დიპლომატები ამტკიცებდნენ, კახელი ხელდებულის დასაცავად იქმნა აგებული და ალექსანდრე მეფეს შამხლის მტრობისაგან კახეთის დასაცავად მოყვანილ რუსთა ჯარის, თერ-

გის ციხის მეციხოვნეების, შენახვის ხარჯად ყოველწლიურ „მოსაკითხს“ უგზავნიდა მფარველს (Белокуров. Сношения..., 20, 24, 38, 39, 40, 96...).

ამ საფუძველით კახეთის მეფეს უფლება ჰქონდა ემტკიცებინა, რომ მოსკოვის მეფისათვის ყოველწლიური მოსაკითხის გაგზავნით ის ხელდებულის მოვალეობას პირნათლად ასრულებდა და მფარველისაგან შესაბამისი მოვალეობის შესრულება (საშამხლოს დაპყრობა და თერგ-კახეთის გზის გახსნა) დაჟინებით მოეთხოვა.

თერგ-კახეთის გზის გახსნა და მისი უშიშარყოფა, როგორც ეხედოთ, მოსკოვ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობის აქტით გათვალისწინებული იყო და ამ საქმის შესრულებას მფარველი ოფიციალურად ივალდებდა. ეს გზა შამხალ-ყუმუხების ხელთ იყო. შამხალი კახეთის შეურიგებელი მტერი იყო, ხოლო მოსკოვის ურჩი—(непослушник). კახეთშიაც და მოსკოვშიაც იმ აზრით იყვნენ, რომ თერგ-კახეთის გზის გასახსნელად საჭირო იყო შამხლის დამორჩილება. მაგრამ შამხლის დამორჩილება და გზის გაწმენდა, რაც თავდაპირველად აგრე აღვილ ამოცანად ესაზებოდათ მოსკოვში, ძნელი საქმე აღმოჩნდა.

შამხალი ნიჭიერი პოლიტიკოსი იყო, შეუპოვარი მეომარიც. თავისი ქვეყნის საკითხი მან ოსტატურად გახლართა რუსეთ-ერან-ოსმალეთის პოლიტიკურ ინტერესთა რთულ თხზულში. შამხალი მოსკოვს ზოგჯერ ხმლით ებრძოდა, ზოგჯერ კიდევ მოსაჩვენარ მორჩილებას უცხადებდა, ფეხს ითრევდა, დროს იგებდა (ოსმალეთს, ხან ერანს ესაქმებოდა) და ამავე დროს კახეთს სასტიკად არბევდა და არც თერგ-კახეთის გზის გახსნას აპირებდა. მოსკოვი ერან-ოსმალეთის ინტერესებს ანგარიშს უწევდა და საშამხლოს დამორჩილების საქმეში მტკიცე და გადამწყვეტ ნაბიჯს ვერა სდგამდა. სხვადასხვა საშუალებით ცდილობდა მოსკოვი შამხლის დამორჩილებას, მაგრამ არც ერთი მათგანი ის არ იყო, რასაც ალექსანდრე მეფე საჭიროდ სცნობდა. როგორც ზემორე აღვნიშნეთ, კახეთის მეფე იმ-თავითვე ნათლად და გარკვეულად სვამდა საკითხს: რუსეთს კახეთის მფარველობა მაშინ შეეძლება, რუსეთ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობა რეალური მა. შინ იქნება, როცა თერგ-კახეთის გზა მაჰმადიანთა ხელში აღარ იქნება, ე. ი. როცა საშამხლო-დაღისტანს რუსეთი დაეუფლება.

მეორე მხრით, მფარველობა-ხელდებულობის პირობის თანახმად კახეთის დაცვა „ყველა მტრისაგან“ (და, მაშ, შამხლისაგან) მფარველის უმთავრეს მოვალეობას შეადგენდა (Белокуров. Сношения..., 88). ასე რომ, ალექსანდრე მეფე არსებითად მართალი იყო, რომ გზის გახსნასაც და შამხლის დამორჩილებასაც მხოლოდ მფარველს ავალდებდა.

მაგრამ მფარველობა-ხელდებულობის პირობაში გათვალისწინებული იყო სხვა მუხლიც, რომელიც მფარველს, თუ არსებითს არა, ფორმალურ საბუთს აძლევდა შამხლის დამორჩილების საქმეში ხელდებულისათვის მონაწილეობის მიღება მოეთხოვა. წყალობის წიგნის ამ მუხლში ნათქვამი იყო: „А которые будут князи и мурзы нашему царскому величеству непослушны будут и к нашей отчине к Астарахани и к Терскому городу не пристанут и в нашем жалованье быти не хотят—Шевкал и Черкаские и горские князи хто из них,—и тебе, Александру царю, и твоим детям и всей твоей Иверской земле на тех на всех наших непослушников с нашими с Астараханскими и с Терскими воеводами самому на них ходити и рат своя посылати и в нашу волю их к нашей отчине к Астарахани и к Терскому городу под нашу царскую руку приводити с нашими людьми вместе и заклады у них имати для укрепления, что им с нашими воеводами и с тобою вместе стояти заодин на всех наших недругов“ (Белокуров. Сношения..., 88—89).

ამ მუხლის საფუძველზე მოსკოვის პოლიტიკოსები ალექსანდრე მეფეს რუს ვოევოდებთან ერთად შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობას აეალებდნენ (Белокуров. Сношения..., 265 და სხვ.).

როგორც აღეხიშნეთ, თერგ-კახეთის გზის გახსნა გაძნელდა. მფარველი პირობას ვერ ასრულებდა. ხელდებულს ეჭვი შესდიოდა მოსკოვის განზრახვებში და ალექსანდრე მეფეც შესაფერის ღონისძიებებს იღებდა. ერთი მხრით დიპლომატიური ხეგავლენით ის ცდილობდა მფარველის აქტიურობა გაემძლიერებინა, ხოლო მეორე მხრით თითონ სიფრთხილეს უმატებდა და პირობის შესრულების სიძლიერეს მფარველს აკისრებდა.

ამასობაში ხვაროსტინინმა ტარკი აიღო, მაგრამ იქ ფეხი ვერ მოიკიდა, შამხალს ყუმუხები და ჩერქეზები მიეშველნენ და რუსთა სარდალს სამი ათასი კაცი დაუხოცეს. ხვაროსტინინი დამარცხებული ლაშქრით თერგს დაბრუნდა<sup>1</sup>.

თავის მოხსენებაში ალექსანდრე კვლავ დაჟინებით სთხოვს მფარველს „წყალობის სიგლით“ აღნათქვამის შესრულებას: საშამხლოს დაპყრობას, გზის გახსნას და ყაზიყუმუხში ციხის აგებას. ამავე მოხსენებაში ხელდებული აუწყებს მფარველს, რომ მისი ბრძანების თანახმად ის შეურიგდა თავის სიძეს სიმონს (ქართლის მეფეს) და იმედი აქვს, რომ ჩქარა გამდგარ მთავრებს: დადიანს, გურიელს და ათაბაგს მორჩილებაში მოიყვანს და ხელმწიფის საფარველს შეავედრებს<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 266. 273, 301 და შესავალი, CV.

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 267, 276. ალექსანდრეს კარზე ჩასახული ეს გეგმა საქართველოს გაერთიანებისა რუსეთის დახმარებით და მის მოკავშირედ („ხელდებულად“) ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეთა სამოქმედო პროგრამად იქცა XVII—XVIII ს-ში, რუსეთ-საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობის მთელს სიგრძეზე.

კახეთის მეფე ალექსანდრე ამ გეგმის ავტორია და თეიმურაზ I-ის წინამორბედი.

ალექსანდრე და თეიმურაზი (ისე როგორც სხვა შემდგომნი) ათასჯერ მართალი იყვნენ: საქართველოს გადარჩენა (ერეკლე მეორის ენით რომ გამოვთქვათ: საქართველოს „გამოხსნა და აღდგომა“) მხოლოდ მისი გაერთიანებით შეიძლებოდა. ეს იდეა ქვეყნის გაერთიანებისა გვიანდყოფილ საქართველოში არასოდეს გამჭრალა და ამ საქმის მოღვაწენი არასოდეს გადალუღლან. ხოლო ეს გაერთიანება ერანის ან ოსმალეთის საშუალებით არ შეიძლებოდა. ერანის ან ოსმალეთის დახმარებით უკეთეს შემთხვევაში საქართველოს გაერთიანება მხოლოდ მისი გაყიზილბაშების ან გაოსმალეების პირობით შეიძლებოდა (ამას მოწმობენ სიმონ I-ის, ალენსანდრე II-ის, თეიმურაზ I-ის და სხვათა ცდები)... საქართველოს ბრძოლა ერან-ოსმალეთის წინააღმდეგ იყო ბრძოლა „ქართველობისათვის“, ქართველთა ეროვნული არსებობის გადარჩენისათვის. არც ერთი დამპყრობელი თავისი გეგმიდან უკან არ იხევდა. საქართველოს არსებობას არასოდეს არ ურიგდებოდა და მუდამ მისი გაქრობისათვის იბრძოდა.

კახთა მეფემ ხელმარჯვედ ისროლა. მოსკოვის სამეფო კარი, მართალია, თავისი ხელდებულის კმაყოფილი არ იყო<sup>1</sup>, მაგრამ ოსმალეთთან ქიშპში ან კიდევ ერანთან ურთიერთობაში კახეთის მეფის ხელდებულობა ძვირფასი რამ იყო მოსკოვისათვის. კიდევ უფრო მიმზიდველი ჩანდა ის პერსპექტივი, ალექსანდრე მეფე რომ ოსტატურად უთვალისწინებდა თავის მფარველს: ყველა ქართულ სამეფო-სამთავროს მოსკოვის მეფის მფარველობაში შეყვანა...

მიუხედავად უკმაყოფილებიდან, მოსკოვის მეფე 1596 წელს ქართველ ელჩებთან ერთად თავის ელჩებსაც (სოვინი და პოლუხანოვი) ჰგზავნის კახეთის მეფესთან და მას აჯის შესრულებას ჰპირდება<sup>2</sup>.

მაინც ამხელად შამხლის წინააღმდეგ ახალი ლაშქრის გაგზავნას ალექსანდრე მეფეს მფარველი არ აღუთქვამდა და დაპყრობის მაგივრად (რასაც კახეთის მეფე მოითხოვდა), როგორც ჩანდა, მოსკოვის მეფე საშამხლოს დამორჩილებასაც დაკმაყოფილდებოდა. ეს საკმე თერგის ციხის სარდლებს ევალდებოდა.

ეს მოვლენა მარტო იმ გარემოებით არ იყო გამოწვეული, რომ საშამხლოს დაპყრობა ძნელი საკმე აღმოჩნდა. ამოცანა კიდევ უფრო იმან გაართულა, რომ საშამხლოს საკითხში შაჰ-აბასი ებლა აქტიურად ჩაერია.

ამ დროისათვის ერან-რუსეთის მეგობრული ურთიერთობა, მცირე ხნით რომ შეწყვეტილიყო, განახლდა. საკმის ინიციატორი შაჰი იყო (Веселовский И. Памятники..., 168-169). ამას მოჰყვა ცხოველი დიპლომატიური მოლაპარაკება, რომლის მიზანი ოსმალეთის წინააღმდეგ საიდუმლო სამხედრო კავშირის დადება იყო. სწორედ ამ ხანებში იყო, რომ მოსკოვის მეფემ ხეოროსტინინი საშამხლოს დასაპყრობად გაგზავნა. შამხალმა შევლისათვის შაჰს მიჰმართა. ეს მთავარი, ჩანს, კარგად ითვალისწინებდა ერან-რუსეთის წინააღმდეგობებს აღმოსავლეთ კავკასიის საკითხებში და იმედი ჰქონდა, რომ შაჰი მის ჰვეყანას მოსკოვის მეფის მიერ დაპყრობისაგან დაიფარავდა. ასე ფიქრობდა შამხალი, მიუხედავად იმისა, რომ ოსმალეთის ერთგულებით ის თავის პატრონ-ყოფილის (ე. ი. შაჰის) წინაშე პირ-შავადაც კი იყო.

„А шевкальской де князь, слыша на себя государеву рать, посылал послов своих к шаху бити челом, что они изначально бывали подданные шаховы, и к ним к шахом посылавали дочерей своих, и ныне де идут на него на Шевкала государева рать, и ему пробьти негде. А государь де Московской с ним с шахом в дуржде, и шах бы де по-

<sup>1</sup> ხეოროსტინინის ლაშქრობის წარუმატებლობას მოსკოვის მთავრობა იმ გარემოებით ხსნიდა, რომ კახეთის მეფემ რუსთა ჯარს დაღისტანში თავისი ლაშ-კარი არ მიაშველა (Белокуров. Сношения..., 275).

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 297.

слал ко государю чтоб государь его Шевкала воевати не велел; а он Шевкал во всей государеве воле учинитца" (Веселовский. Памятники., 286).

წასული ყმა, ამრიგად, შაჰს უკან დაუბრუნდა და მოსკოვის მეფის მიერ დაპყრობისაგან დახსნას შეეუდრა. შამხალმა კარგად იცოდა, რომ შაჰი მისი გულისათვის მოსკოვის მეფესთან მეგობრულ ურთიერთობას ეხლა არ წაახდენდა, ამიტომაც ეს გონიერი პოლიტიკოსი მოსკოვს მორჩილება-გამგონებობას აღუთქვამდა, მაგრამ როგორც შაჰის ყმა და მისივე მოსაშუალოებით.

ოსტატური სულა იყო: ოსმალეთის მიმდგური და რუსეთის ძალით გატეხილი შამხალი მოსკოვის მეფეს ხელიდან უსხლტებოდა და შაჰს უბრუნდებოდა.

ამ ვითარებით შაჰ-აბასმა მარჯვედ ისარგებლა. მოსკოვის მეფის ელჩი ზენიგოროდსკი ერანს იყო, რომ შაჰმა საგანგებო რწმუნებული, ანდი-ბეგი, რუსეთს გაგზავნა. 1595 წლის 18 თებერვალს ანდი-ბეგი მოსკოვის მეფეს წარუდგა (Веселовский. Памятники..., 293). თავისი რწმუნებულის პირით შაჰ-აბასმა „მეგობარს“ ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირი შესთავაზა (Веселовский. Памятники..., 295).

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ელჩობის ეს უჩვეულო წესი, შაჰმა რომ მიჰმართა, მხოლოდ ამ დიდი საქმით არ ყოფილა გამოწვეული, არამედ (და შეიძლება ეს იყო უმთავრესი) იმ მცირე სათხოვარით, ანდი-ბეგმა გამოსათხოვარ აუდიენციაზე ბორის გოდუნოვს სხვათა შორის რომ განუცხადა: „год тому минул, как был посол Шевкалов у государя нашего шахова величества, Утемишем зовут, а братья посла того ныне на Терне сидят засажены, и тот посол говорил шахову величеству, чтоб шахово величество со мною приказал к Москве к тебе, чтоб государь Шевкалову вину отдал, а Шевкал государю добьет челом и заклад даст. И ныне только будет государю годно и тебе, и государь бы меня велел отпустить в Асторохань, и как яз буду в Асторохани..., и сошлюся с Шевкалом, и шахов приказ ему прикажу, чтоб он государю добил челом и заклад сына дал на том, как к шаху присылал посла“ (Веселовский, Памятники., 302).

შაჰის მოქმედება გასაგებია. საშამხლოს დასაპყრობად რუსთა ჯარი უკვე წამოსულიყო. საგანგებო სასწრაფო ზომით შაჰი ცდილობდა არ დაეშვა მოსკოვის მიერ საშამხლოს დაპყრობა და ამავე დროს თავისი ძველი უფლება ამ სამთავროზე შეენარჩუნებინა. ხოლო, თუ რუსთა ჯარი საშამხლო-დალისტანს დაიპყრობდა და შიგ ციხეებს ჩადგამდა, ეს ქვეყანა შაჰს სამუდამოდ დაეკარგებოდა. ამხელად მოსკოვისათვის სხვაგვარად ხელის შეშლის საშუალება შაჰ-აბასს არ გააჩნდა და საკითხის მოგვარებას მოქნილი დიპლომატიური ნაბიჯით ცდილობდა: შაჰი უბრძანებდა თავის ყმა-შამხალს და ისიც ამ ბრძანებით მოსკოვის მეფის მორჩილი და გამგონე შეიქნებოდა. კიდევ უფრო გარკვეულად გამოსთქვა შაჰმა თავისი პოზიცია საშამხლოს საკითხზე რუს ელჩ ზენიგოროდსკისთან 11 მარტს 1595 წელს: „вперед бы государь ваш Шевкала воевати не велел, а будет похочет



государь ваш послати рать свою в Ширванскую землю к городом, и яз к Шевкалу пошлю-гонца своего, а велю ему государю вашему добити челом и быти под государевою рукою и дорогу в Ширванскую землю через свою землю очистить“ (Веселовский. Памятники..., 273).

იმავე წლის 6 აპრილს შაჰმა შამხლის საკითხი ერთხელ კიდევ მოიგონა. გამოსათხოვარ აუდიენციაზე შაჰ-აბასმა რუს ელჩ ზენიგოროდსკის აცნობა, რომ ის (შაჰი) შამხალთან საგანგებო მოციქულს (Амир Яфеля) ჰგზავნის ბრძანებით, რათა ეს მთავარი მოსკოვის მეფის სრულ მორჩილებაში დადგეს (Веселовский. Памятники..., 278).

საკითხი სრულიად ნათელი იყო. შაჰი შამხლის მფარველობას ინარჩუნებდა და, თუ მტერი არა, სხვა ვინმე შაჰის ამ უფლებაში ჩარევას ვერ იკადრებდა. და შაჰ-აბასი მეგობარს აღუთქვამდა, რომ შამხალს მის მორჩილებაში მოიყვანდა და რუსთა ჯარისათვის გზახსნილს მიაცემინებდა, როცა უკანასკნელი ოსმალთა მიერ დაპყრობილი ქალაქების ასაღებად შარვანს სალაშქროდ წამოვიდოდა..

შაჰ-აბასმა შამხლისაგან, უეჭველია, იცოდა (მაგრამ ამაზე განზრახ დუმდა), რომ საშამხლოში რუსთა ჯარის მიზანი ამ დროს არა თერგ-დარუბანდის, არამედ თერგ-კახეთის გზის გახსნა იყო...

გულუბრყვილობა მოსკოვის დიპლომატიას არც იმ დროს ანასიათებდა. მიუხედავად ამისა, შაჰის წინადადება, ანდი-ბეგმა რომ მიიტანა, მოსკოვში მისაღებად სცნეს (Веселовский. Памятники..., 302).

ამ წინადადების თანახმად ანდი-ბეგი სასწრაფოდ ასტარხანს გაისტუმრეს, რათა შაჰის ბრძანება მოსკოვის მეფისათვის „თავის დაკერის“ შესახებ შამხლისათვის გადაეცა. მომავალ გაზაფხულზე შამხლის შვილს მოსკოვში მძევლად ელოდნენ (Веселовский. Памятники..., 316). ამავე დროს თერგის ციხის სარდლებს მისწერეს, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო შამხლის საფეცრის ტექსტი. შამხალს უნდა აღეთქვა, რომ ამიერიდან ის ოსმალეთთან ურთიერთობას გაწყვეტდა, მოსკოვის მეფის ერთგული იქნებოდა, თერგ-კახეთის გზას გახსნიდა და პირმტკიცეობის საწინდრად შვილს მძევლად გამოგზავნიდა (Веселовский. Памятники..., 317).

როგორც ვხედავთ, მოსკოვში ამ დროს თერგ-დარუბანდის გზის გახსნაზე სრულიადაც არ სწუხდნენ. და ეს იმიტომ, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ შარვანში ლაშქრობას არ აპირებდნენ. შარვანის ქალაქები, ოსმალთა რომ ეპყრათ, მოსკოვში შაჰის ხელით სურდათ მიეღოთ...

დიპლომატიური კიდილი იყო. შაჰი მოსკოველი მეგობრის მოსარგებლებას ცდილობდა, რუსეთის სამეფო კარიც არა ნაკლებ მოხერხებულად ცდილობდა თავისი პოზიციის შესაძლებლობანი სისრულით გამოეყენებინა.

\* \*

მაგრამ ვიდრე მოსკოვსა და კახეთს შორის ეს ბოლომოუღებელი მოლაპარაკება იყო გამართული საშამხლოს დაპყრობის შესახებ, შაჰ-აბასი ერანში დიდის ენერგიით ემზადებოდა ოსმალეთთან.

ზავის დასარღვევად და უკანასკნელის მიერ მინატრაციები ქვეყნების უკან დასაბრუნებლად. ტექნიკური მზადების გვერდით ნიჟიერი შაჰ-აბასი მომავალი ომისათვის შესაფერ პოლიტიკურ მომზადებას დიდ ყურადღებას აქცევდა. შაჰის ოფიციალური ელჩები თუ საიდუმლო აგენტები განუწყვეტლად მიმოდრიოდნენ ახლობელსა თუ შორეულ ქვეყნებში და დაუცხრომლად ცდილობდნენ ოსმალეთის წინააღმდეგ დაერაზმათ შორეული ხელმწიფენი, ახლობელი მეფე-მთავრები, საერო და საეკლესიო ფეოდალები, ვაჰრები.

ამიერ-კავკასიაში მოკავშირე-მომხრეები შაჰ-აბასს მისი უკიდურესი სისუსტის დროსაც კი არ გამოსწყვეტია. მით უფრო საგრძნობი იყო შაჰის ხელი ეხლა, როცა ერანი სწრაფად იკრებდა ძალებს ძველი დიდების დასაბრუნებლად.

ოსმალეთის წინააღმდეგ მოსკოვის სამეფო ერანის ბუნებრივ მოკავშირედ ითვლებოდა. ერან-შაჰები (ხუდაბანდა, შაჰ-აბასი) რუს-ხელმწიფეს მრავალგზის ელჩებს უვლენდნენ და ოსმალთა წინააღმდეგ ამიერ-კავკასიაში სალაშქროდ ეპატიებოდნენ. შევიწროებული ხუდაბანდა-შაჰი დახმარების სანაცვლოდ ბაქო-დარუბანდის დათმობასაც კი შეჰპირდა მომავალ მოკავშირეს<sup>1</sup>.

მოსკოვის მეფე მუშტრის თვალებით უცქეროდა ოსმალთა იანიჩარების ხელში მყოფ ამ ქალაქებს და შორეული ლაშქრობისათვის ერანის შაჰთან ერთად იმიერ და ამიერ-კავკასიის მფლობელთა დარაზმვას ცდილობდა<sup>2</sup>. ამავე მიზანს ემსახურობდა თერგზე ციხეები, ამ დროს რომ ააგეს აზოვ-დარუბანდის გზაზე<sup>3</sup>. შაჰ-აბასმა ოსმალეთთან საზავო მოლაპარაკებისას ოსტატურად გამოიყენა რუსეთთან შესაძლებელი სამხედრო კავშირის ეს დემონსტრაცია. 1590 წელს შაჰმა სულტანთან დროებითი ზავი დასდო<sup>4</sup>. და მასთანვე მომავალი ომისთვის საფუძვლიან სამზადისს შეუდგა.

მოსკოვში კარგად მიუხვდნენ „მეგობარს“ და ერანის ზავს, რუსეთის უცნობებლად რომ დასდო შაჰმა ოსმალეთთან, სათანადოდ უპასუხეს. 1592 წელს თედორე მეფემ აცნობა ხვანთქარს, რომ აზოვ-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 563; Веселовский. Памятники..., 5.

<sup>2</sup> Веселовский. Памятники..., 91—93.

<sup>3</sup> იქვე, 54, 61, 97, 137.

<sup>4</sup> იქვე, 168—169.

დარუბანდის გზა ოსმალეთის ჯარებისათვის თავისუფალია და რომ თერგზე ციხეებს სრულიადაც ოსმალეთის ჯარების საწინააღმდეგო დანიშნულება არ აქვს<sup>1</sup>. ამავე დროს მოსკოვის მეფემ შაჰთან მოლაპარაკება შესწყვიტა<sup>2</sup>.

ჩქარა შაჰი ენერგიულად შეეცადა გაბუტული „მეგობრის“ შემორიგებას. 1593 წელს შაჰის ელჩი, აჯი ხოსროვი, არწმუნებდა მოსკოვის მეფეს, რომ ზავი ერან-ოსმალეთს შორის დროებითია და რომ შაჰი ომს ხვანთქრის წინააღმდეგ უმაღლეს განაახლებს, როგორც კი მორჩება საქმეს ბუხარის ხანთან, რომელთანაც მას აგრეთვე ომი აქვს. აჯი ხოსროვის პირით შაჰმა სამხედრო კავშირზე მოლაპარაკების განახლება სთხოვა მოსკოვის მეფეს<sup>3</sup>.

ელჩის ეს განცხადება მოსკოვში დამაკმაყოფილებლად სცნეს და შაჰს მეგობრული ურთიერთობის განახლებაზე თანხმობით უპასუხეს. ამავე დროს მოსკოვის დიპლომატები შეეცადნენ ესარგებლნათ შექმნილი ვითარებით და ერან-რუსეთის ურთიერთობის ზოგიერთ საკითხში (ბაქო-დარუბანდის, კახეთის, საშამხლოს საკითხები) გარკვეულობა შეეტანათ. შაჰ-აბასი მხურვალე მომხრე იყო რუს-ხელმწიფესთან მეგობრობისა, ძვირად აფასებდა მასთან კავშირს, მაგრამ კონკრეტულ დაპირებებს დაეინებით გაუბოდა და მეგობრობა-კავშირის ზოგადი დეკლარაციით კმაყოფილდებოდა.

შაჰის ასეთი ქცევა კავკასიაში ერანისა და რუსეთის პოლიტიკურ ინტერესთა მნიშვნელოვანი დაპირისპირებით აიხსნებოდა. კავკასიის პოლიტიკურ ასპარეზზე ერანის დასახმარებლად გამოსული რუსეთი, უპირველეს ყოვლისა, ერანის ხარჯზე აპირებდა აქ ფეხის მოკიდებას. თუ ბაქო-დარუბანდს თვით ერანი ჰპირდებოდა „მოკავშირეს“, კახეთზე ხელის დადებისა და საშამხლოს დამორჩილების საქმეში მოსკოვი ერანთან კონსულტაციას მაინც არ ცდილა. ეს ჭეყნები კი ერანის სამფლობელოში ითვლებოდნენ და მხოლოდ ოსმალთა მიერ შარვან-ყარაბაღის დაპყრობის შედეგად ჩამოშორდნენ მას<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., შესავალი; С. Соловьев. op. cit., 626

<sup>2</sup> Веселовский. Памятники..., 224—225.

<sup>3</sup> იქვე, 185, 186.

<sup>4</sup> იქვე, 186, 276.

ნიკიერმა შაჰმა აღვილად განსკვრიტა, რომ მოსკოვი ამიერ-კავკასიაში ერანისათვის არა ნაკლებ საშიშია, ვიდრე ოსმალეთისათვის. და შაჰ-აბასიუ შემთხვევას არ უშვებდა მოეგონებინა მეგობრისათვის, რომ კახეთი და საშამხლო ერანის მოხარკე ქვეყნებია და თუ სხვა უფრო მნიშვნელოვან გარემოებათა გამო შაჰმა მოკავშირეს ამ ქვეყნებზე ხელის აღება ვერ მოსთხოვა, მან ის მაინც მოახერხა, რომ, მოსკოვის მხრით ყოველგვარი ცდის მიუხედავად, არც ერთხელ ეს ქვეყნები ოფიციალურად მოსკოვის მეფის სახელოდ არ იცნო.

შაჰი და რუს-ხელმწიფე ურთიერთს მეგობრობენ. სამხედრო კავშირის დადებასაც კი აპირებენ. შაჰ-აბასს რუსეთთან კავშირი ოზბეგებისა და ოსმალების წინააღმდეგ სჭირია. მოსკოვიც მტერია იმათი, მაგრამ მათგან უშუალო საფრთხე არ უდგას. ასე რომ მეგობარ-პარტნიორების (შაჰის და რუს-ხელმწიფის) პოზიციები ერთნაირი არაა. მოსკოვი ხერხიანად სარგებლობს თავისი პოზიციის ხელსაყრელობით და ცდილობს მეგობრობა, რაც შეიძლება, ძვირად დაუსვას ერანს. კავშირის ფასად რუს-ხელმწიფე ბაქო-შამახია-დარუბანდის დათმობას მოითხოვს შაჰისაგან. ეს ქალაქები შაჰ-აბასმა უნდა წაართვას ოსმალებს და დაუთმოს მოკავშირეს, რომელიც ამ ომში მასთან ერთად გამოვა. კიდევ მეტი: მოსკოველი მოკავშირე ცდილობს უჩუმაოდ ჩაერიოს გილანის და გურგანჯის საქმეებში. სამაგიეროდ საქვეყნოდ აცხადებს, რომ კახეთს ხელი დასდება (კახეთზე, რა თქმა უნდა, ის არ შეჩერდება და სხვა „საქართველოებსაც“ მფარველობის ხელს დასდებს..) და რომ საშამხლოს იმორჩილებს.

შაჰის პოზიცია მეტად მძიმე იყო. ოსმალეთს ერანის დასავლეთი მიეტაცნა, ოზბეგებს—აღმოსავლეთი. ერანის მეგობარ-მოკავშირე მხოლოდ რუსეთი ღა იყო.

შაჰ-აბასი დიდი კაცი იყო, დიდი დიპლომატი და პოლიტიკური მოღვაწე. მეგობრობის დაუზიანებლად რუს-ხელმწიფეს ჯერ გილან-გურგანჯზე გაუცრუა იმედი (В е с е л о в с к и й. Памятники..., I, 153—160), ბაქო-დარუბანდის დათმობის საკითხიც გაურკვეველი დასტოვა, კახეთი წაიყრუა, თუმცა კონსტანტინე ბატონიშვილის არ დათმობით თავისი ზრახვები ამ ქვეყნის მიმართ საკმაოდ ცხადყო. და სხვა მხრივაც ცხადი იყო, რომ შაჰ-აბასი კახეთზე ხელის აღებას არ აპირებდა. პირიქით, სწორედ იმ დროს, როცა რუს-ქართველი ელჩები მოსკოვ-კახეთს შორის განუწყვეტლად მიმოდრიოდნენ, შაჰი შეუწუხებელ ინტერესს იჩენდა საქართველოს მიმართ: ატარებდა მოციქულებს ქართველ მეფეებთან, უხედავ ასაჩუქრებდა მასთან მისულ კახელ ელჩებს, დიდ პატივში ჰყავდა თავის კარზე მყოფი ქართველები (შაჰის მემკვიდრის აღმზრდელი ქართველი თავადი. თამაზი, იყო. В е с е л о в с к и й. Памятники..., I, 260).

ამავე დროს, შაჰ-აბასი რუსეთ-კახეთის მფარველობა-ხელდებულობის წინააღმდეგ კრინტსაც არ სძრავდა. თუმცა შაჰი მეგობრისათვის იმის მოხსენებას

მაინც საჭიროდ ხედავდა, რომ კახეთი მისი ყოფილი მოხარკე იყო, ხოლო ალექსანდრე მეფე — „უნდო იყო და უპირო“ (სწორედ ისევე, როგორც მოსკოვი შამხლის უნდობა-მუხანათობას შაჰსა და ხონთქარს უმტკიცებდა... მოსკოვში, რა თქმა უნდა, შაჰის არგუმენტებისა — ალექსანდრე მეფის დახასიათება — არაგვის სუკროდა, ისე როგორც არც შაჰის კარზე სწამდა ვინმეს მოსკოვის არგუმენტებისა — შამხლის დახასიათება).

ყველაფერიდან ჩანდა, რომ კახეთის (ისევე როგორც საშამხლოს) საკითხი ერან-რუსეთის ურთიერთობაში გადაუწყვეტელი რჩებოდა და თუ უფრო დიდ-მნიშვნელოვანი საკითხების მოგვარების გულისათვის შაჰი რუსეთის მეფესთან მეგობრობას უფრო ძვირად ღირებდა და, ამიტომ, ამ მეგობრის პრეტენზიებს კრისტიანულ კახეთზე თუ არ ადასტურებდა, მაინც არ უარაჟყოფდა, — ეს იყო დროებითი ვითარება და ძალაში დარჩებოდა მანამ, სანამ კრებულ პოლიტიკური სიტუაცია არ შეიცვლებოდა და მოსკოვთან ურთიერთობაში შაჰის პოზიცია არ გაუმჯობესდებოდა.

ის გარემოება, რომ რუსეთი კახეთს (და მთელ საქართველოს) კრისტიანობით ეპოვებოდა, შაჰის წინაშე აქტიურად სვამდა საკითხს კახეთის (და სხვა ქართულ სამეფო-სამთავროების) კრისტიანობის შესახებ. რუსეთთან ხანგრძლივ დიპლომატიურ ურთიერთობისას შაჰ-აბასი ღრმად დარწმუნდა, რომ მოსკოვის ხელისაგან აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიის სპარსეთისათვის დაცვის საქმეში კახეთის ერთგული მორჩილება აუცილებელი იყო, ხოლო საამისო საუკეთესო გარანტია ამ კრისტიანული სამეფოს მაჰმადიანურ სახანოდ გადაქცევა იქნებოდა...

საქართველოს საკითხი შაჰ-აბასის პოლიტიკური პროგრამიდან არაქონდა ამოშლილა. მოსკოვის მეფესთან დიპლომატიურ ბრძოლაში მეგობრისათვის საქართველოზე ხელისაღებინება შაჰ-აბასის პროგრამა-მაქსიზმი იყო, რომლის შესახებ მოქნილი და რეალური ალღოს მქონე დიპლომატი ჯერჯერობით, სანამ საამისო მარჯვე დრო დადგებოდა, გონივრულად ღუშდა.

1594—1595 წელს შაჰმა ერთხელ კიდევ აგრძნობინა თავის მოსკოველ მეგობარს, რომ არც კახეთზე და არც საშამხლოზე მას საბოლოოდ ხელი არ აუღია.

მოსკოვის მეფე თავისი ელჩის, ზენიგოროდსკის, პირით საკმაო საბუთებით უმტკიცებდა შაჰს რუსეთის მოქმედების კანონიერებას კავკასიაში: შამხლის დაპყრობა-დასჯა აუცილებელია, რადგან ის ერანსაც გადაუდგა, რუსეთსაც, — ოსმალეთს მიუვიდა და ერან-რუსეთის მეგობრობას აფერხებს; მან მოსკოვისაკენ მიმავალი შაჰის ელჩი დაატყვევა, გაძარცვა, ხოლო ამავე დროს ხონთქარსა და ყირიმის მეფეს კავკასიაში ერანისა და რუსეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ იწვევს. ყაზარდოს ჩერქეზები, ეს მოსკოვის მეფის ძვე-

ლი ყმებია. ისინი ოდესმე აჯანყდნენ, მეფის ყმობა უარყვეს, „რეზანის მხარე“ დასტოვეს და კავკასიაში მთებს შემოეხიზნენ და როცა, შემდეგ, მოსკოვის მეფის ხელი კავკასიასაც სწვდა, ესენიც ისევ ძველ ხელმწიფეს დაემორჩილნენ და მისი ბატონობის უღელი იკისრეს. კახეთი ქრისტიანული ქვეყანაა და მისი დაცვა მოსკოვის მეფის ვალია; ამას წინათ ოსმალეთის მიერ შევიწროებულმა კახეთმა საუკუნო ერთგულობა შეჰფიცა ხელმწიფეს, ხოლო უკანასკნელმა მფარველობის ძლიერი ხელი დასდვა ერთმორწმუნე სამეფოს<sup>1</sup>.

ასეთი საბუთების შემდეგაც კი შაჰმა შესაძლებლად დაინახა დაეცვა საშამხლო მოსკოვის მეფის მიერ დაპყრობისაგან. შაჰმა მოსკოველ მეგობარს თხოვნა გაუმეორა, ძალით ნუ დაიპყრობს შამხალს და შეჰპირდა, რომ თვით დაუმორჩილებს მას ამ თავის ხელდებულს... შაჰ-აბასმა საჭიროდ დაინახა აქვე აღენიშნა, რომ შამხალი ერანის ყოფილი ყმაა და რომ ის ძალაუვნებურად მიუვიდა ოსმალეთს მას შემდეგ, რაც უკანასკნელმა შარვანი დაიპყრა და შაჰისა და შამხლის პატრონყმობა შეუძლებელი გახდა<sup>2</sup>.

ასეთივე მოხარკე იყო შაჰისა კახეთის მეფეც...

და როცა მოსკოვის მეფის ელჩმა შაჰს კახთა მეფის მძევლის, კონსტანტინე ბატონიშვილის, „დათმობა“ სთხოვა, შაჰმა უფლისწულის მაჰმადიანობა მოიმჩიეზა<sup>3</sup>.

შაჰის კარისკაცმა ფარჰად-ხანმა კი ალექსანდრე მეფის სხვა შვილის წაყვანა ურჩია მოსკოველ ელჩს და თანაც საჭიროდ დაინახა კახთა მეფის უარყოფითი დახასიათება: უპირო კაცია, ერანსაც ერთგულებას ეფიცება, ოსმალეთსაც, რუსეთსაც... ერთი შვილი შაჰს მისცა, მეორე ხევანთქარს... მოსკოვს ქრისტიანობით ეგედრება, შაჰთან მუსლიმანობს, ხოლო ოსმალეთს ყოველწლიურად ხარკს უგზავნის<sup>4</sup>. ასევე ახასიათებდა ალექსანდრე კახეთის მეფეს თვით შაჰიც<sup>5</sup>.

შაჰის და მისი კარისკაცის ყველა ამ „საბუთების“ აზრს მოსკოვშიაც კარგად იყვნენ მიხვედრილი. მაინც და მაინც ცხადი იყო, რომ ერანი შამხალს და კახეთს ადვილად არ დასთმობდა.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 568—569.

<sup>2</sup> В е с е л о в с к и й. Памятники..., 273—274.

<sup>3</sup> იქვე, 263—264.

<sup>4</sup> იქვე, 275—276.

<sup>5</sup> იქვე, 276.

კონსტანტინე ბატონიშვილის საკითხი მოსკოვის დიპლომატიამ ჯერ კიდევ 1593 წელს დასვა. მოსკოვში შეუფერებლად მიაჩნდათ, რომ ხელმწიფის ხელდებული ალექსანდრე მეფის მძევალი (ერთგულობის საწინდარი) სხვა ხელმწიფის, და ისიც მაჰმადიანის (თუნდაც „მეგობარი“ შაჰის), კარზე ყოფილიყო.

მეგობრობის განახლების სათხოვრად მოსულ შაჰის ელჩს აჯი-ხოსროვი რუსმა დიპლომატებმა კონსტანტინე ბატონიშვილის შესახებ გამოჰკითხეს. ელჩმა დაადასტურა, რომ კონსტანტინე ალექსანდრე კახთა მეფის მძევალია შაჰის კარზე (Веселовский. Памятники..., 186). ამავე ხანებში, ვიდრე აჯი-ხოსროვი მოსკოვს იმყოფებოდა, ბორის გოდუნოვმა ალექსანდრე კახთა მეფეს აუწყა, რათა ამიერიდან მან, ხელმწიფე-მფარველის ჩიევისა და თანხმობის გარეშე არავის მაჰმადიან ხელმწიფეს კახთა მეფის სახლისშვილი (ქალი თუ ვაჟი) არ მისცეს, ხოლო კონსტანტინე ბატონიშვილი შაჰის კარიდან უნდა უკან გამოითხოვოს მისი მოსკოვს გასაგზავნად. გოდუნოვმა აქვე აცნობა ხელდებულს, თუ რა ღონისძიებას მიიღებდა ხელმწიფე კახთა მეფის დასახმარებლად შაჰის კარიდან მძევლის უკან მიღების საქმეში (Белокуров. Сношения..., 261—262).

(ალექსანდრე მეფეს ამ საკითხზე მფარველისათვის წერილობით პასუხი არ გაუცია. არც ის ჩანს, რომ ელჩების პირით ზეპირად შეეთვალოს ზას ამ საკითხზე თავისი აზრი. არც იმის კვალი მოიპოვება, რომ კახთა მეფეს მძევლის უკან დაბრუნება ეთხოვოს შაჰ-აბასისათვის. მაგრამ, თუ ალექსანდრე მეფის რეალისტურ აღლოს, მის სიფრთხილეს გაეითვალისწინებდით, — მოსკოვის სამეფო კარს კონსტანტინე ბატონიშვილის მძევლობაც კი უშუალოდ ალექსანდრე მეფისაგან არ შეუტყვია (Белокуров. Сношения..., 261—262), — შეგვეძლო წყაროების ეს დუმილი შემთხვევით გარემოებად არ მიგვეჩნია და შაჰისაგან კახთა მეფის მძევლის გაძოყვანის ინიციატივა მთლიანად მფარველისათვის დაგვეყისრებინა).

მოსკოვში მეფე-ბოიარების თათბირზე კონსტანტინე ბატონიშვილის შაჰის კარიდან გამოყვანის საქმე ბორის გოდუნოვს დაევალა (Веселовский. Памятники..., 217). გოდუნოვმა შაჰს წიგნით მისწერა, ხოლო შაჰის ელჩს წიგნითვე და ზეპირი სიტყვითაც შეუთვალა, რათა, მისი სიტყვა ამ საგნის შესახებ შაჰისათვის მიეტანა და საქმის წარმატებისათვის შაჰის წინაშე ბეჯითად გარჯილიყო (Веселовский. Памятники..., 219).

ამავე საგანზე შაჰის კარზე საქმობა მოსკოვის მეფის ელჩს ზენიგოროდსკის ევალეზბოდა.

მოსკოვის დიპლომატებმა საქმის შესასრულებლად შესაფერისი დროც შეარჩიეს: აჯი-ხოსროვის მისიას მოსკოვის მეფის კარზე სრული წარმატება ხვდა. თედორე მეფემ შაჰის სურვილი დააკმაყოფილა. აჯი-ხოსროვი წყალობით აესებული გაისტუმრა და „მეგობრობისა და სიყვარულის“ საპასუხო ელჩი თავის მხრით შაჰს აახლო (Веселовский. Памятники..., 224—225). ოსტატურად შედგენილ წიგნში გოდუნოვი კიდევ უფრო სასიამოვნო ამბებს ატყობინებდა შაჰს და წარმტაც პერსპექტივასაც უთვალისწინებდა მას: მოსკოვის მეფის მეშვეობით შაჰი დასავლეთ ევროპის ხელმწიფეებს ადვილად დაუკავშირდება და ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო კოალიციის მოწყობა შესაძლებელი

იქნება (იგულისხმებოდა, რომ ერანისა და დასავლეთ ევროპის შემაკავშირებელი რგოლი მოსკოვია). გოდუნოვი აცნობებდა შაჰს, თუ რუდოლფ იმპერატორმა როგორ დაამარცხა ოსმალები (იმპერატორს ეს ამბავი საგანგებო მოციქულით უცნობებია მოსკოვის მეფისათვის), ატყობინებდა იმის შესახებ, თუ ხელმწიფემ როგორ დართო ნება იმპერატორის ელჩს შაჰის ელჩთან შეხვედრისა; ამასთანავე გოდუნოვი აიხედებდა შაჰს, რომ ამიერიდან „ხელმწიფის მეგობრების“ (იმპერატორისა და შაჰის) ელჩებს რუსეთზე გზად გავლის ნება მიეცემა (В е с е л о в - с к и й. Памятники..., 233—237).

და ასეთ სასიამოვნო ცნობათა და დიდმნიშვნელოვანი იმედების შემკველ წიგნს ბოლოში მიჰყვებოდა მცირე თხოვნის სახედ: „Да ведомо учинилось великому государю нашему ц. и в. кн. Федору Ивановичю в. Р., с., что у вас великого государя Аббас шахова в. грузинского Олександра царя сын в закладе для укрепления, чтоб с твоими государьством жити ему в покое, а грузинской Олександр царь веры крестьянские, а ныне учинился в воле государя нашего и оборонять его государь наш хочет для крестьянские веры ото всех его надругов. А вы, великий государь, Аббас шахово в. учинился с великим государем нашим ц. и в. кн. Федором Ивановичем в. Р. в крепкой дружбе и в любви на веки, и вам бы великому государю Аббас шахову в., для великого государя нашего его ц. в. братские любви и дружбы, Александрова царева сына с послы своими прислати к великому государю нашему к его ц. в., тем бы вашему величеству государю нашему любовь своя братская показать, а Олександр царь вашему Аббас шахову в. и без закладу будет крепок, коли с великим государем нашим ваше величество в крепкой дружбе и в любви учинился, и от вас от великих государей, государя нашего от его царского в. и от вашего Аббас шахова в., царь Олександр Иверской будет (var. не будет) николи остаточен и во всем будет крепок и вам великим государем верен“. (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 237).

შაჰი კარგად მიუხვდა მეგობარს. მძევალი ბატონიშვილის გამოყვანით მოსკოვის დიპლომატია შაჰს ხელიდან გამოაცლიდა კახეთის მეფეზე დამოუკიდებლად ხემოქმედების უძლიერეს იარაღს. კონსტანტინე ბატონიშვილის მოსკოვის მეფისათვის დათმობა შაჰის მიერ რუსეთის სასარგებლოდ კახეთზე ოფიციალურად ხელის აღებას მოასწავებდა. სწორედ ასე ესმოდათ ეს საქმე მოსკოვში, როცა ბორის გოდუნოვი შაჰს აიხედებდა, რომ კახეთის მეფე უმძევლოდაც მისი ერთგული იქნებოდა, „коли с великим государем нашим ваше величество в крепкой дружбе и в любви учинился“:—ამიერიდან კახეთის მეფე შაჰის ერთგული იმდენად და მანამ იქნება, რამდენად და სანამ შაჰი მეგობარი და საყვარელი იყო მოსკოვის მეფისა... მოკლედ; შაჰს მონარქე მორჩილი წაუვიდა და მისი მეგობრის ხელდებული შეიქმნა. ეზლა მეგობარი და საყვარელი შაჰს სთხოვ-



და მომხდარი ფაქტის დასტურს, რაც მძევალი ბატონიშვილის დათმობაში უნდა გამოხატულიყო.

ოსტატური დიპლომატიური შეტევა შაჰ-აბასმა ასევე ოსტატურად მოიგერია.

შაჰ-აბასი ნედავდა, რომ რუსეთი კახეთის საკითხს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა; კარგად ამჩნევდა, რომ მეგობარი ხელმწიფე ამიერ-კავკასიაში სულ სხვა პოზიციას იმზადებდა, ვიდრე შაჰი ვარაუდებდა მისთვის. შაჰ-აბასი რუს მეგობარს დარუბანდს და ბაქოს პირდებოდა (თუ რუსთა ჯარი ამ ქალაქებიდან ოსმალებს განდევნიდა), მაგრამ უთმობდა ისე, რომ ამ ქალაქებში მისასვლელ გზაზე მდებარე ქვეყანას, საშამხლოს, თავისთვის იტოვებდა.

მოსკოვში კი სულ სხვა გეგმა მწიფდებოდა: კახეთი (და მთელი საქართველო) ამიერ-კავკასიაში რუსეთის დასაყრდენი იქნებოდა, როგორც ოსმალეთის, ისე ერანის წინააღმდეგ. ასეთი დასაყრდენის შექმნით რუსეთი აბრეშუმით მდიდარი შარვანის (ბაქო-შამახია-დარუბანდი) მტკიცედ დაუფლებას შესძლებდა. შაჰ-აბასის დაპირება ამ საკითხში მოსკოვში არც მოცულობით და არც ფორმით არ აკმაყოფილებდათ (აბრეშუმის ქვეყნებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება, მოსკოვის პოლიტიკოსებს რომ ემჩნევათ, აბრეშუმით დიდვაჭრობის მოწოდება შეიძლება იყოს. მოსკოვის მეფის საგანგებო ყურადღების ღირსი შეიქმნა გილანელი აჰმად-ხანიც. რუსეთის მეფე მზად იყო მფარველობის ხელიც კი დაედო მისთვის, რომ შაჰ-აბასს გადაჭრილი მოქმედებით ბოლო არ მოელო მეგობრის ამ გადაჭარბებული მზრუნველობისათვის. 1592 წელს შაჰმა „ოსმალეთის მომხრე“ აჰმად-ხანი გილანიდან განდევნა და თითქმის დამოუკიდებლად ქცეული ეს ქვეყანა ერანის ჩვეულებრივ პროვინციადვე აქცია).

მოსკოვში, რა თქმა უნდა, ისიც კარგად ესმოდათ, რომ რუსეთ-საქართველოს კავშირისათვის თუ შარვანის დაუფლებისათვის საშამხლოს საკითხის ისე გადაწყვეტა, როგორც ეს შაჰ-აბასს ენება, არაღამაკმაყოფილებელი იყო.

მოკლედ, ამიერ-კავკასიაში რუსეთი ერანს ეცილებოდა საშამხლო-დალისტანს, შარვანს და საქართველოს.

მაგრამ კავკასიაში ერანსა და რუსეთს ძლიერი საერთო მტერი ჰყავდათ — ოსმალეთი. ეს ფაქტი ერან-რუსეთის მეტოქეობის სიმწვავეს შესამჩნევად ანელებდა და მათ პოლიტიკურ „მეგობრობასა“ და „სიყვარულს“ საფუძველს უქმნიდა, ასე რომ, სანამ ოსმალეთი ამიერ-კავკასიაში ბატონობდა, ერან-რუსეთის უთანხმოება დიპლომატიურ ღონისძიებათა ფარგლებს არ სცილდებოდა.

და შაჰ-აბასი მოსკოველი მეგობრის ენერგიულ დიპლომატიურ შემოტევებს შესაფერისი ენერგიითვე უკუაგდებდა, შეეხებოდა საკითხი ბაქო-დარუბანდს, საშამხლოს, თუ კახეთს.

1594 წლის 20 ოქტომბერს რუსი ელჩი ზვენიგოროდსკი ყაზვინს მივიდა. შაჰ-აბასი ამ დროს ქაშანს იყო. ყაზვინელები რუს ელჩს დიდი გამოხვეწებით შეხვდნენ. ყორჩიბაში (воевода дворянской) ალი-ყული-სულტანი და კონსტანტინე ბატონიშვილი ქალაქს გარეთ სამი გერსტის მოშორებით გაეგებნენ სასურველ სტუმრებს (В е с е л о в с к и й. Памятники., 254—255). ამ ეგრემონიალში კახი

ბატონიშვილის მონაწილეობა, უნდა ვიფიქროთ, შაჰის დიპლომატიური თავდაცვის აქტი იყო.

შაჰ-აბასმა, უეჭველია, უკვე იცოდა (ელჩი აჯი-ხოსროვის მოხსენებიდან), რომ ალექსანდრე მეფის შვილის შაჰის კარიდან გაყვანა მოსკოვის დიპლომატიას მორიგ ამოცანად დაესახა.

1595 წლის 1 იანვარს კაშანში შაჰ-აბასმა ზენიგოროდსკი მეორეჯერ ინახინა (პირველი აუდიენცია 5 ნოემბერს იყო). შაჰი ყაბახზე ერთობოდა. აქვე იყო კონსტანტინე ბატონიშვილიც. ზენიგოროდსკიმ შესაფერი დრო შეარჩია და კახი ბატონიშვილის დათმობაზე შაჰს სიტყვა ჩამოუგდო (В е с е л о в с к и й. П а м я т - н и к и . . , 263). შაჰ-აბასმა უპასუხა, რომ კახთა მეფის შვილი უკვე მაჰმადიანია. მაინც ხელმწიფის ძმური სიყვარულისათვის ის არჩევანის ნებას აძლევს კონსტანტინეს და, თუ კახი ბატონიშვილი რუს ხელმწიფესთან წასვლას ისურვებს, ის ამის წინააღმდეგი არ იქნება, და იქვე ჰკითხა მძევალ ბატონიშვილს, სურს თუ არა ხელმწიფის კარზე წასვლა. კონსტანტინემ პასუხად, აშკარა იყო, შაჰ-აბასის დასაქმული გაიმეორა: „Я ныне здесь обусурманен и оженен и учинился в холопстве у тебя шахова в., а будет захотелось отцу моему видети меня у государя, и он чего для не пошлет ко государю сына своего, брата моего, которого ни буди. Только отец мой всем государем манит, как турскому, так государю московскому, так и тебе шахову в., и верить ему никому ни в чем нелзе“ (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и . . , 264).

შაჰმა ესეც არ იკმარა და თავის გულწრფელობაში რუსი ელჩის კიდევ უფრო დასარწმუნებლად ურჩია მას, კერძოდ ეწვიოს კახ ბატონიშვილს, ან თავისთან მოიპატიჟოს ის და რუს-ხელმწიფის კარზე წასვლაში მისი დარწმუნება სცადოს და შაჰს არაფერი ექნება საწინააღმდეგო, თუ კონსტანტინე თავისი ნებით რუს-ხელმწიფის კარზე წასვლას ისურვებს. ეს კია, რომ შაჰს მუსლიმანი ბატონიშვილის ძალად გაგზავნა არ შეუძლია (იქვე).

ელჩმა ზენიგოროდსკიმ მეორე დღეს მართლაც სცადა კერძოდ ენახა კონსტანტინე, მაგრამ უკანასკნელმა ის არც ნახა, არც ინახინა და ყოვლად უიმედო სიტყვაც შემოსთვალა: თუ შაჰი მიბრძანებს, ან ეწვევი ელჩს ან თავისთან მივიწვევ, მხოლოდ ეს კია, რომ მე მასთან იმ საქმეზე სალაპარაკო არა მაქვს რაღა მე ღმერთმა შაჰის მონობა მარგუნაო („а где де мне Бог судил быти в холопстве). და კონსტანტინე ამის შემდეგ რუს ელჩს არ-შეხვედრია (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и . . , 264).

ასეთი მარცხის მიუხედავად ზენიგოროდსკი ამ საკითხის შემობრუნებას ამის შემდეგაც შეეცადა. 4 აპრილს 1595 წელს ელჩი შაჰ-აბასს ყაზვინს გარეთ ეახლა. შაჰი ყაბახზე ერთობოდა. ზენიგოროდსკიმ გოდუნოვის დანაბარები კონსტანტინე ბატონიშვილის შესახებ ეხლა შაჰის დიდ მოხელე ფარჰად-ხანს მოახსენა და მას ამ საქმეში შაჰთან შემწეობა სთხოვა (В е с е л о в с к и й. П а м я т н и к и . . , 275).

ფარჰად-ხანმა რუს ელჩს უპასუხა, რომ კახთა მეფემ კონსტანტინე ბატონიშვილი ჯერ კიდევ შაჰ-აბასის უფროს ძმას, ჰამზა-მირზას, გამოუგზავნა და რომ მძევალი

ბატონიშვილი მაშინვე „გაათათრეს“ და ცოლიც შერთეს. და ფარჰად-ხანმა იკითხა: თუ კახთა მეფე ალექსანდრე რუს-ხელმწიფის ხელისა შეიქმნა, რატომ სხვა შვილს არ უგზავნის მას მძევლად? ზენიგოროდსკიმ უპასუხა, რომ, თუ ხელმწიფე მოისურვებდა, ის კი არა, ორ შვილსაც გამოართმევდა ალექსანდრე მეფეს... მაგრამ ხელმწიფეს მხოლოდ ის სურდა, რომ შაჰს მისთვის უზადო ძმური სიყვარული და მეგობრობა ამით დაემტკიცებინა. ალექსანდრე მეფე კი უმძევლოდაც შაჰის ერთგული იქნებოდა (Веселовский Н. Памятники..., 275—276).

პასუხად შაჰის მესაიდუმლე ამეცხველდა, რომ თუ ალექსანდრე მეფე თავის სხვა შვილს რუსეთის მეფეს გაუგზავნის, შაჰიც კონსტანტინეს, მისი ცოლშვილით, „მეგობარს“ აახლებს, რომ შაჰი არა თუ ალექსანდრე მეფის შვილს, თვით ფარჰადსაც კი, თავის მონას, ხელმწიფის ძმური სიყვარულისათვის არ დაიშურებს... მხოლოდ ესაა, რომ ალექსანდრე კახთა მეფე მართალი კაცი არაა: ერთი შვილი შაჰს მისცა, მეორე ოსმალთა ხვანტქარს. ეხლაც კი ალექსანდრე მეფემ შაჰ-აბასს მრავალი ორგულობა აჩვენა და უკაცური უყო. ამ ერთი წლის წინ შაჰმა კახეთში ალექსანდრე მეფესთან მოციქული ბეგ-მირზა გაგზავნა და ბაზის სასყიდლად ასი თუმანი გაატანა. ალექსანდრემ შაჰის კაცი მოაკვლევინა და გააპარცვინა. მაშინ შაჰმა ალექსანდრე მეფეს საყვედურით და რისხვით (извѣтом и рознием) დიდკაცი შავერდი ბეგი მიუვლინა. ალექსანდრე მეფემ ეს შაჰის ელჩიც თვისთან დაიჭირა (засадил) და შაჰს კი შემოუთვალა, რომ მას მოციქული ბეგ-მირზა არ მოუკვლევინებია, არამედ მშვიდობით გამოიხტუმბა და, ჰგავს, გზაში რალაც ფათერაკი მოსვლია. შაჰმა კი დანამდვილებით შეიტყო, რომ მისი მოციქული გზაზე ალექსანდრე მეფის ბრძანებით იქნა მოკლული. ეს იქიდანაც კი ჩანს, რომ მან შაჰის ელჩიც კი თავისთან დაიჭირა და არ დააბრუნა („Шихова посла у сенья засадил“). „ალექსანდრე მეფეს ვერავენ ენდობა; როგორც თქვენს ხელმწიფეს ატყუილებს, ისე ჩვენსასაც; თქვენს ხელმწიფეს თავს უკრავს ქრისტიანობით, შაჰსაც მორჩილებასა სწერს და მაჰმადიანობას ეფიცება, ხოლო ოსმალთა ხონტქარს ყოველწლიურად ოცდაათ საპალნე აბრეშუმს უგზავნის“...

ზენიგოროდსკი არ დაიბნა. მან ფარჰად-ხანის განცხადება ისე შეიფერა, თითქო ერანის შაჰი (ფარჰადის პირით) რუსეთის მეფესთან ჩიოდა მისი (რუსეთის მეფის) ხელდებულის მიერ თავის შეურაცხყოფას და ამის სამართალსაც რუსეთის მეფესთან ეძებდა..

რუსმა ელჩმა ფარჰად-ხანი აიწედა, რომ შაჰის წინაშე ალექსანდრე კახთა მეფის დანაშაულს ის თავის ხელმწიფეს მოახსენებს და იმედი აქვს, რომ ხელმწიფე დამნაშავეს „გადაუხდევინებელს“ არ დასტოვებს. („Только будет Олександро царь перед государем вашим такие грубости показал, и я то донесу до великого государя нашего и Олександрю, чаю, за то и не пробудет от великого государя нашего“. Веселовский Н. Памятники.. 275—276).

ამის შემდეგ, იმავე დღეს, შაჰმა თითონ ჩამოუვლო რუს ელჩს სიტყვა კონსტანტინეს დათმობის თაობაზე: „ქართველი ბატონიშვილის შესახებ მელაპარაკებოდი, რათა მე ის ჩემ ძმას, თქვენს ხელმწიფეს, გაუგზავნო... და მე არა თუ

ქართველ ბატონიშვილს, არამედ („ჩემი ძმის“) სიყვარულისათვის თვით საკუთარ შვილს, სეფი მიჩნას, არ დავიშურებ, მხოლოდ ესაა, რომ ალექსანდრე მეფე სწორი კაცი არაა და უმძევლოდ მისი ნდობა შეუძლებელია“ (Веселовский. Памятники., 276). და შაჰი მოჰყოლია იმავე ამბავს, რასაც ფარჰადხანი, რომ ალექსანდრე მეფემ მას მრავალი ორგულობა აჩვენა და უკაცური ჰქადრა: „ჩემი წარგზავნილი კაცი მოკლა და ელჩი არ დააბრუნა. ხოლო უწინ ალექსანდრე ჩემი ყმა იყო და ახლა კი ასეთ დიდ უკაცრულსა მკადრებს“-ო. („А прежде того Александра (sic) был голдовник мой же а ныне мне такие великие досады делает“. Веселовский. Памятники., 276).

რუს ელჩს რალა ეთქმოდა... უპასუხა: „ჩვენმა ხელმწიფემ არ უწყის, რომ ალექსანდრე მეფეს შენი უდიდებულესობისათვის ასეთი უკაცრული უკადრებია, და რაც თქვენგან მოვისმინე, (ყველაფერს) ამას ჩემ ხელმწიფეს მოვახსენებ“-ო (აქვე).

ამრიგად, კახეთისათვის დიპლომატიური ბრძოლა ამხელად უშედეგოდ დამთავრდა. შაჰ-აბასმა „ძმას და მეგობარს“ მძევალი ბატონიშვილი არ დაუთმო. შაჰის არგუმენტებისა მოსკოვში, რა თქმა უნდა, არაფერი სწამდათ და იმასაც კარგად მიხვდრილიყვნენ, რომ კონსტანტინეს უარი რუსეთს წასვლაზე შაჰის ბრძანების შედეგი იყო. მიუხედავად ამისა, რუსეთის დიპლომატია იმედს არ ჰკარგავდა, რომ მომავალში ამ საკითხს მოსკოვის სასარგებლოდ შემოაბრუნებდა.

ამასობაში რუსეთსა და ერანს შორის პოლიტიკური ურთიერთობა სულ უფრო და უფრო მკიდრო ხდებოდა. და ბოლოს, როცა 1598 და 1600 წლებში რუსეთ-ერანის სამხედრო კავშირი უნდა გაფორმებულიყო, მოსკოვის დიპლომატიას არ დაჟიწყებია კიდევ და კიდევ ესინჯა, ვინძლო შაჰს მძევალი ბატონიშვილი მოკავშირისათვის დაეთმო და კონსტანტინესათვის მოსკოვის მეფის კარზე წამოსვლის ნება დაეთმო.

წარმატება არც ამ ახალ ცდებსა ხვდა და ალექსანდრე მეფის მძევალი შაჰ-აბასის კარზე დარჩა.

სწორედ ამივე დროს შაჰი მთელის ძალღონით ცდილობდა კახეთის მეფე ისევ თავის მხარეზე გადაეყვანა. 1595 წელს კიდევ იყო მიღწეული ერთგვარი შეთანხმება შაჰსა, სიმონ მეფესა და ალექსანდრე მეფეს შორის. ყველანი ერთად ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ლაშქრობაში მონაწილეობას აღთქვამდნენ<sup>1</sup>. დამახასიათებელია, რომ ამ შეთანხმების შესახებ არც შაჰი და არც კახეთის მეფე არაფერს ატყობინებენ მოსკოვს... (ამივე დროს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ალექსანდრე მეფე სიმონთან შერიგებას მოსკოველი მფარ-

<sup>1</sup> ამას მოწმობს სიმონ ქართლის მეფის წიგნი, რომელიც მას 1596 წელს რუდოლფ კერისისათვის გაუგზავნია. ჩვენ ხელთაა ამ წიგნის თარგმანი, შესრულებული დოც. ილია აბულაძის მიერ.

ველის წინაშე მისი ბრძანების შესრულებად ასაღებდა)... აქედან კარგად ჩანდა, რომ შაჰ-აბასი სულ სხვაგვარ კოალიციას რაზმავდა ოსმალეთის წინააღმდეგ. ყოველ შემთხვევაში, ოსმალეთის წინააღმდეგ მომავალ ომში რუსეთის ბელადობა ამიერ-კავკასიაში შაჰ-აბასს გამოარიცხულად მიაჩნდა.

ალექსანდრე მეფე, რა თქმა უნდა, კარგად იყო მიხვედრილი ერანის შაჰის განზრახვებს და რუსეთთან ურთიერთობაში სიფრთხილეს უმატებდა.

სარდალ ხვაროსტინინის ტარკიდან უკუქცევა მოსკოვის პოლიტიკის სერიოზული მარცხი იყო. რომ მფარველი „საწუნელი“ არ შექმნილიყო და ხელდებულები სხვას არ მისვლოდნენ, რუს-ხელმწიფისათვის აუცილებელი იყო საქმის სწრაფად გამოსწორება. „ურჩი“ მთავრის (= შამხლის) დამორჩილება, აპრიგად, ეხლა მოსკოვის მეფის პრესტიჟის საკითხად ქცეულიყო და კახელ ხელდებულს შეეძლო სრული იმედი ჰქონოდა, რომ მფარველი, რაც საშუალებანი კი მოეპოვებოდა, ამის ცდას არ დააკლებდა... მაგრამ ერთი გარემოება იყო, რომელშიაც კახეთის მეფე უნებურად და გულსტკივილით თანდათან რწმუნდებოდა. „საქრისტიანოს დიდი ხელმწიფე“ ისეთი ძლიერი სრულიადაც არ იყო, როგორც ამას რუსი ელჩები დაუინებით ამტკიცებდნენ და როგორიც საქირო იყო იმიერ და ამიერ-კავკასიაში ერან-ოსმალეთთან ქიშპში წარმატებისათვის. მიუხედავად ამისა, ამ ახალი ძალის გამოსვლა კავკასიის პოლიტიკურ სარბიელზე დიდმნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. ოსმალეთისა და ერანის აგრესიობებთან „ქართველობისათვის“ მებრძოლი საქართველო მორალური სიმტკიცის დასაყრდენს მძიმე და უსწორო ბრძოლაში ამ დიდ ქრისტიან მეზობელთან პოულობდა... და ალექსანდრე მეფეც „მტკიცედ მოეკიდა ხელმწიფის კალთას“<sup>1</sup> და არ ეშვებოდა, მიუხედავად იმი-

<sup>1</sup> „Ухватился же я у в. г. ц. и. в. к. Ф. И. в. Р. самодержца за его царскую полу и от его царской полы не оторвус и от его государева жалованья не отстану и по свою смерть“—განაცხადა ალექსანდრე მეფემ პურობის დროს, რომელიც რუს ელჩების, სოვინისა და პოლუხანოვის, აუდიენციას მოჰყვა 1596 წელს დეკემბერში სოფ. მატანში (Белокуров. Сношения..., 297).

სა, რომ თვალსაჩინო სარგებელი ასეთი მფარველობა-ხელდებულობისაგან ჯერჯერობით არა ჩანდა რა.

ელჩებმა ალექსანდრეს თედორე მეფის წიგნი მიუტანეს. მოსკოვის მეფე გაკვირვებას გამოსთქვამდა, რომ კახთა მეფემ ლაშქარი არ მიაშველა საშამხლოს დასაპყრობად თერგიდან წამოსულ მხედრობას<sup>1</sup>, რის გამოც ამოდენა ზარალი დაემართა ხელმწიფის ხაზინას<sup>2</sup>. მიუხედავად ამისა, „მოყვასისადმი ქრისტიანული სიყვარულით“ გამსჭვალული თედორე მეფე კვლავ ჰპირდებოდა ალექსანდრეს მისი ვედრების შესრულებას: საშამხლოსა და ყუმუხის დამორჩილებას, ყაზი-ყუმუხში ციხის აგებას, ი. ი. თერგ-კახეთის გზის გაწმენდას. მაშინო, უმატებდა თედორე მეფე, შენი ლაშქარი ჩვენს ლაშქარს შეეყრებაო და ერთად იბრძოლებენ საერთო მტრების წინააღმდეგო<sup>3</sup>. დასასრულ, მოსკოვის მეფე უწონებდა ხელდებულს მფარველის დამჯერებას: ალექსანდრე „საუკუნო სიყვარულით“ შერიგებია თავის სიძეს სიმონ ქართლის მეფეს. მოსკოვის მეფეს იმედი აქვს, რომ ქართლის მეფეც არ დააყოვნებს და ხელმწიფეს მფარველობას შეეფედრება და ასეთი მფარველობის იმედს წინასწარ აძლევს ის მომავალ ხელდებულს. —ასევე იმედი აქვს ხელმწიფეს, რომ ალექსანდრე სხვა ქართველ მეფე-მთავრებსაც ადვილად შეავედრებს „ქრისტიანობის მფარველ დიდ მეფეს“<sup>4</sup>.

ელჩებს, სოვინსა და პოლუხანოვს, თერგის ჯარის პრესტიჟის დაცვა ევალებოდათ. საშამხლოში მარცხი გამარჯვებად უნდა გაესაღებინათ, საქმის ბოლომდის მიუყვანლობის ბრალი კი ალექსანდრე მეფისათვის უნდა დაეკისრებინათ<sup>5</sup>. ამავე დროს ელჩებს უნდა დაეჩინებინათ ემრიკიციბინათ, რომ თუ შამხალი ამის შემდეგაც არ მოვა გონს და ხელმწიფის წინაშე ქედს არ მოიხრის, მას უახლოეს დროში საბოლოოდ გააქრობს თერგის მხედრობა. დანასაქმის თანახმად ელჩებს აქ უნდა ჩაერთოთ ცნობა ხელმწიფისათვის შამხლის მიერ „თავის დაკვრის“ შესახებ, რაც მათ (ელჩებმა) ვითომცდა მოსკოვი-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 226.

<sup>2</sup> იქვე, 267.

<sup>3</sup> იქვე, 267, 272.

<sup>4</sup> იქვე, 267, 268.

<sup>5</sup> იქვე, 274—275.

დან კახეთს წამოსვლის შემდეგ გზაში მოისმინეს (ჩანს, მოსკოვში სასურველად არ მიაჩნდათ, რომ კახელ ხელდებულს სცოდნოდა, თუ როგორ ჩაერია შაჰ-აბასი საშამხლოს საკითხში): შამხალმა, იმის გამო, რომ მას მდინარე კოისუს ქალა და ზღვის პირის ადგილები თერგის ჯარმა წაართვა, უკვე მოიხარა ფიცხელი ქედი და ხელმწიფის მორჩილებას შეუდგა<sup>1</sup>.

ელჩებს ალექსანდრე მეფე უნდა დაეიმედებინათ, რომ ხელმწიფის მორჩილი შამხალი კახეთის რბევას ამიერიდან ვეღარ იკადრებდა<sup>2</sup>. ელჩების ეს განცხადება მართალიც რომ ყოფილიყო, იგი საკითხის სასურველად გადაწყვეტას მაინც არ ნიშნავდა. კახეთის წინაშე ხომ მარტო შამხლის საკითხი არ იდგა... ამიტომაც იყო, რომ მფარველობა-ხელდებულობის აუცილებელ პირობად მეფე ალექსანდრეს რუსეთ-კახეთის უშუალო ტერიტორიული მეზობლობა მიაჩნდა. აქ კი (ელჩთა მონათხრობიდან) ისე გამოდიოდა, რომ საშამხლო ამიერიდან მოსკოვის მეფის მხოლოდ ყმადნაფიცი იქნებოდა. თანაც ალექსანდრეს შამხლის ამ ფიცისა არა სწამდა რა: მას ეს მთავარი მხოლოდ ოსმალეთის ერთგულად მიაჩნდა<sup>3</sup>.

ყველა ამასთან ელჩების მონათხრობი მაინც საეჭვო ჩანდა: შამხლის მიერ კახეთის რბევა რუსთა ამ ლაშქრობის შემდეგ არა თუ შენელდა, შამხალმა დალისტნის მრავალი მთავარი შეაკავშირა და კახეთის რბევა გააძლიერა კიდევ<sup>4</sup>. ასე რომ კახთა მეფე იძულებული იყო შამხლის შემორიგებას ცდილიყო და ყოველწლიური მოსაკითხიც კი ეგზავნა ამ მთავრისათვის, რათა უკანასკნელს კახეთის რბევა შეენელებინა<sup>5</sup>.

ამ უნუგეშო მდგომარეობას კიდევ ერთი ახალი სიძნელე დაემატა: იმიერ-კავკასიაში კახეთს ახალი მტერი გაუჩნდა. დიდი ხნის წინ მეფის სახასო ხევის ჩრდილო ნაპირი გამდგარიყო და მას ყაზარდოს ბატონი დაუფლებოდა. 1597 წელს ალექსანდრე მეფეს (ნუგზარ ერისთავის საშუალებით) ამ ქვეყანაზე ისევ თავისი ხელი

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 274—275.

<sup>2</sup> იქვე.

<sup>3</sup> იქვე, 302.

<sup>4</sup> იქვე, 301.

<sup>5</sup> იქვე, 302, 303.

დაუდვია. ამას ომ- მოჰყოლია. ყაბარდოს ბატონებს სოლოღს (Солог) და აიტეკ-მურზას (Айтек-мурза) ყუმუხები მოუშველებიათ და ხევი დაურბევიათ. ქართველები დადევნებიან და მოძბდურთათვის დიდი ნავნები უყვიათ. სოლოღი და აიტეკ-მურზა კვლავ აპირებდნენ ხევში ლაშქრობას. ალექსანდრე მეფეს ჩერქეზთ ბატონებს შორის ჰყავდა თავისი კაცი, ალკას-ბატონი (Алкас), აიტეკ-მურზას ძმა და სოლოღის ბიძაშვილი. ალკასმა ამ ომის დროს კახთა მეფეს დიდად უერთგულა. მან წინდაწინ გააფრთხილა მოხვედრები სოლოღისა და აიტეკ-მურზას განზრახვის შესახებ. მაგრამ ალკასი მოსკოვის მეფის „ურჩთა“ სიაში იყო, მაშინ როცა კახეთის მეფის მტრები, სოლოღი და აიტეკ-მურზა, თერგის სარდლებს მორჩილებდნენ და ამ უკანასკნელთა დახმარებით აპირებდნენ ალექსანდრეს მოძბრე ალკასის დამარცხებას.

ამრიგად, მფარველისა და ხელმძღვანელის ინტერესთა სხვაობამ აქაც იჩინა თავი. მოსკოვის სამეფო კარის გეგმით თერგის ციხე მისი ჯარით ის ცენტრი უნდა ყოფილიყო, რომლის გარშემო მოსკოვის მეფის მორჩილებაში უნდა შემოკრებულიყვნენ მთელი კავკასიის მთავრები და ყოველი მათგანი უპირველეს ყოვლისა ამ მორჩილების თვალსაზრისით ფასობდა. სხვა ცენტრი (განსხვავებული ინტერესებით) მოსკოვისათვის დაუშვებელი იყო. ალექსანდრე კახთა მეფეს კი საკუთარი გეგმა ჰქონდა საკუთარი (კახური) ინტერესებით, რომელსაც (კახთა მეფის თვალსაზრისით) თერგის ციხეც ემსახურებოდა. ალექსანდრე მეფის ეს გეგმაც საბოლოოდ ისეთ ცენტრს ჰგულისხმობდა (ასეთი ცენტრი უნდა კახეთის სამეფო ყოფილიყო), რომლის გარშემო არა მარტო ქართველი მეფე-მთავრები შეიძლება შემოკრებილიყვნენ...

სწორედ ამ საკუთარი ინტერესით ხელმძღვანელობდა ალექსანდრე მეფე, რომ მოსკოველ მფარველის ურჩ ალკასს მეგობრობდა, ხოლო ამავე მფარველის ერთგულ სოლოღს მტრობდა.

ალექსანდრე მეფე ენერგიულად ეცადა ამ თავისი მოძბრე ალკასის ხელმწიფესთან შერიგებას და ამით მის გადარჩენას განადგურებისაგან<sup>1</sup>.

სოვინი და პოლუხანოვი ტყუილად ელოდნენ სხვა ქართველ მეფე-მთავრების მოციქულებს. ალექსანდრემ სიმონ ქართლის მეფეს თითქო ელჩიც კი გაუგზავნა და ხელმწიფის საფარველში იწვევდა მას, მაგრამ პასუხი არა ჩანდა<sup>2</sup>, რაც კახთა მეფის საეჭვო განცხადების განსაკუთრებით ამახვილებდა: რომ ხელმწიფის ხელქვეშ სიმონ მეფის შემოყვანას ალექსანდრე თავს ვერ იდებდა: სიმონ მეფე თავის ქვეყანაში ხელმწიფეა და როგორც სურს, ისე იქცევა<sup>3</sup>... არც სხვა მეფე-მთავრები აწუხებდნენ თხოვნით ხელმწიფის ელჩებს.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 285, 286, 289, 304, 315.

<sup>2</sup> იქვე, 306,

<sup>3</sup> იქვე. 303.



ეს გარემოება რუსეთის პოლიტიკური მარცხის ნიშანი იყო.

მართლაც და, მოსკოვის მეფის მიერ კახეთის 12 წლის მფარველობის რეალური შედეგი საკმაოდ ფაქტი იყო, რომ სხვა ქართული სამეფო-სამთავროები სიფრთხილით მოჰყიდებოდნენ რუს-ხელმწიფის მიერ მაჰმადიან დამპყრობელთაგან საქრისტიანოს დაცვის დემონსტრაციას. 1598 წელს ალექსანდრე მეფე მოახსენებდა მფარველს ამ 12 წლის მფარველობის შედეგს: 12 წელია შენი ხელდებული ვარ... ქრისტიანობის გადასარჩენად შეგეფარე... შენმა ლაშქარმა კი ვერაფერი ლხენა მოუპოვა ვერც ჩვენს ტყვეებს, ვერც ეკლესიამონასტრებს, ვერც საერთოდ ქრისტიანებს... შენი სიტყვა კი იყო: ალექსანდრე მეფეს მფარველობის ხელი დავსდე და ყველა მტრისაგან საუკუნოდ დავიკავე მას. ჩვენ შენი სიტყვა ვირწმუნეთ. ჩვენი სასოება შენ შეიქმენ, მაგრამ სწორედ ამის შემდეგ ჩემი ქვეყანა ტყვენვა-რბევით გაოხრდა და დაიკალა, ქრისტიანები ტყვეებად აქციეს, ეკლესია-მონასტრები დაიკალა და დაყრუვდა<sup>1</sup>. მე კი მეზობელ მუსლიმანთა საკიცხველი შევიქენ: „რა გიშველა მოსკოველმა სა-

<sup>1</sup> ალექსანდრე მეფის წიგნის ეს ადგილი, შეგველია, ჩივილს გარდა მფარველზე ზემოქმედების სხვა მომენტსაც ჭგულისხმობდა. ხელდებული თითქო აფრთხილებდა მოსკოვის მეფეს, რომ ასეთ მფარველს არა თუ ახალი ხელდებული არ მიუვა, ძელიც კი არ შერჩება.

ბუნებრივად გვაგონდება რუსეთ-საქართველოს კავშირის უკანასკნელი დიდი მოღვაწე ერეკლე II, რომელიც ანალოგიური ჩივილით პრაქტიკულად მიჰმართავდა პეტერბურგში მფარველის კარს 1783 წლის „მეგობრობითი პირობის“ (ტრაქტატის) დადების შემდეგ, როცა ქართლ-კახეთს ისევ გაუთქნდა „შაჰ-აბასის დროის ოხრობის დღე“, ხოლო დიდი ერეკლე გარეშე და შინაური მტრების საკიცხველი გახდა... მაგრამ ანალოგია ამაზე შორს მიდის: ერეკლე, ისე როგორც ალექსანდრე, გულისტკივლით ჰხედავდა, რომ რუსეთი ვერ იყო ისეთი მფარველი, როგორიც ხელდებულსა სურდა. მიუხედავად ამისა, ერეკლე, ისევე როგორც მისი წინაპარი, მტკიცედ ადგა ალბუღულ კურსს, რადგან სწამდა, და ეს ღრმა სიმართლე იყო, რომ არსებულ-პოლიტიკურ ვითარებაში (ამ მხრივაც ალექსანდრეს და ერეკლეს დრო *musulis muslandis* ანალოგიურია) რუსეთის მფარველობაში შესვლა საქართველოსათვის „მაინც უმცირესი ბოროტება იყო“.

კახეთის მეფე ალექსანდრე, ამრიგად, გვიანფოდალურ საქართველოს ვითარებაში „უმცირესი ბოროტების“ საკითხის რუსეთის სასარგებლოდ გადაწყვეტის პიონერი იყო. შემდეგი დროის მოღვაწეები მის კვალს მისდევდნენ. ჩვენ არ გვაგონდება სხვა ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, რომელსაც უფრო ნათლად ჰქონდეს წარმოდგენილი როგორც ამ ბოროტების, თუმცა უმცირესის, სიმძიმე, ისე მისი შედარებითი უპირატესობა და, მაშასადამე, სასურველობა ყველა სხვა მონაცემთა შორის (ალექსანდრე მეფეს ამ მხრით მხოლოდ ერეკლე თუ შეედრება).

ხელგანთქმულმა ქრისტიანმა ხელმწიფემ, რით აგაშენა“<sup>1</sup>...

ქართველი მეფე-მთავრები ალექსანდრეს ნიშანს არ მოუგებდნენ: ეს მარცხი მხოლოდ კახთა მეფისა როდი იყო, —საერთო იყო. ამისგან დამოუკიდებლად ეს სამწუხარო ფაქტი ქართველ მეფე-მთავართათვის სიფრთხილის საკმაო გაკვეთილი იყო.

ასეთსავე სიფრთხილეს უკარნახებდა ქართველ მეფე-მთავრებს ამ დროისათვის შექმნილი პოლიტიკური მდგომარეობა. ამიერ-კავკასიაში უკვე ერან-ოსმალეთის ომის სუნი ტრიალებდა. შაჰ-აბასის ხელი სულ უფრო და უფრო საგრძნობი ხდებოდა: შაჰის აგენტები დაუცხრომლად საქმიანობდნენ. დაპირებებით, მუქარით, ათასგვარი პოლიტიკური კორებით აბრუებდნენ ისინი მოსახლეობას და ერანის გაბატონებას ნიადაგს უმზადებდნენ<sup>2</sup>. შაჰის გამოლაშქრებას დღე-დღეზე ელოდნენ გულგახეთქილი ოსმალთა ფაშები, რომელთაც ეხლა სტამბოლიდან დახმარების მცირე იმედი ჰქონდათ: ოსმალეთი აღმოსავლეთისათვის იმეამად მოუცლელად იყო, —მას ომი ჰქონდა კეისართან.

ამ დროისათვის უკვე შაჰ-აბასმა ალექსანდრეს მიმართაც თანდათან შესცვალა ტონი: თავის ყოფილ მოხარკისაგან ის ეხლა „ერთგულება-სამსახურის ჩვენებას“ მოითხოვდა. 1596 წელს შაჰმა ალექსანდრეს ქალი საზოგადო საცოლოდ. ელჩმა ბირიბეიმ მეფის ქალს შაჰისაგან დიდი საჩუქრები მოართვა: ქალი მანუჩარ დადიანის დანიშნული აღმოჩნდა. ალექსანდრემ ქალი სწრაფად დააქორწინა დადიანზე, ხოლო შაჰის წინაშე მოიბოდიშა და შესაფერი სამაგიერო მისართმეველი (ბედაურები, აბრეშუმი და სხვა მოსაკითხი — 20 საპალნემდის) გაუგზავნა<sup>3</sup>. შაჰ-აბასი მიუხვდა კახეთის მეფეს. განრისხებულმა შაჰმა 1597 წელს ელჩი ველი-ხანი მოუვლინა და კახეთის აოხრებით დაემუქრა ალექსანდრეს, თუ უკანასკნელი თავის უახლოეს ნათესავს საცოლოდ არ გაუგზავნიდა შაჰს. მუქარის რეალურობას მოწმობდა ვეზირი ფარჰად-ხანი ყიზილბაშთა დიდი ჯარით, რომელიც „საპატარძლოს შესახვედრად“ შაჰმა კახეთის საზღვრებისაკენ

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 420, 322.

<sup>2</sup> Веселовский. Памятники..., 284.

<sup>3</sup> Белокуров. Сношения..., 310, 311.

გამოგზავნა. შეშინებულმა ალექსანდრემ თავისი ცოლის ძმის ასული (ამილახორის ქალი) გაუგზავნა შაჰს და ელჩად სახლთუხუცესი იასონ ქავეკვაძე აახლო...<sup>1</sup> შაჰ-აბასმა ალექსანდრეს ელჩი დიდად შეწყალებული გამოისტუმრა. უხვი საჩუქრები გამოუგზავნა მან აგრეთვე კახთა მეფეს და მის კარს. ამის შემდეგ შაჰსა და ალექსანდრეს შორის „სიყვარული“ დამყარდა, მაგრამ კახეთის მეფემ კარგად იცოდა, რომ ყაენი მაზე გულგანმენდილი არ იყო და, როცა დროს მოიცემდა, მძიმედ გადაახდევინებდა ნაორგულევს...

კახეთის მეფე მართლაც მძიმე მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი. „ყველა მტრისაგან“ განთავისუფლების ნაცვლად მას ყველა მტერი უკლებად შერჩა, ხოლო მფარველი კი ვერ გამოადგა. შედეგის იყო, რომ კახეთის მეფე ხარკს, ძღვენს, მოსაკითხს და საჩუქრებს აძლევდა ოსმალეთის ხონთქარს, მეზობელ ოსმალთა თაშებს, ერანის შაჰს, შამხალს, ლეკებს, ჩერქეზ მთავრებს...<sup>2</sup> და არც ეს შველოდა: მტაცებლებს მაღა თან და თან ეზრდებოდათ.

რუსი ელჩების, სოვინისა და პოლუხანოვის, უკან გასტუმრება ალექსანდრე მეფემ მეტად დააყოვნა. ამის მიზეზად კახთა მეფე იმ გარემოებას ასახელებდა, რომ მას აძხვლად მაჰმადიან ხელმწიფეების დიდი ხარკი გადახდა და ამიტომ შესაფერი მოსაკითხი ხელმწიფისათვის დროზე ვერ შეამზადა.

მძიმე საყვედურად მოისმოდა ხელდებულის ასეთი განცხადება. მიუხედავად ამისა, ალექსანდრე მეფე მფარველობა-ხელდებულობის აქტის ფორმალური გაუქმების ინიციატივას არ იჩენდა. რეალისტი პოლიტიკოსი სწორად აფასებდა ახლო-აღმოსავლეთის საერთაშორისო ასპარეზზე ამ ახალი ფაქტორის გამოსვლას. „ოსმალთა“ — „ყიზილბაშობის“ საფრთხისაგან თავისი ეროვნული არსებობის („ქართველობის“) გადარჩენისათვის მებრძოლი ქართველი ხალხი ამ ძალას „ზურგად“ და დამხმარედ უყურებდა. ქრისტიანი მოკავშირე უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტი იყო საქართველოს მორალური სიმტკიცისათვის მის მძიმე ბრძოლაში.

ამიტომ იყო, რომ ხელდებულის ეს საყვედური მფარველის „დაწუნებას“ მიზნად არ ისახავდა და კახეთის მეფე რუსეთთან ურთიერთობის არა თუ შეწყვეტას, მის კიდევ უფრო გაძლიერებას ცდილობდა.

1598 წელს ალექსანდრე მეფემ საჭიროდ დაინახა რუსეთ-კახეთის ურთიერთობაში ახალი მომენტის შეტანას ცდილობდა. რუს ელჩებს, სოვინს და პოლუხა-

<sup>1</sup> Веселовский. Памятники..., 437, 441; Белокуров. Сношения., 311,

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения., 310—311, 342.

ნოვს, მან განუცხადა, ხოლო საკუთარ ელჩებს, თავად სოლომონსა და მდივან ლევანს, მოსკოვის კარზე მოსამსენებლად უბრძანა, რომ ხელმწიფემ დაიცვას ის ოსმალთა მოძალადეობისაგან და ხარკი ხონტქარს რომ მიჰქცხ, ამიერიდან მან (მოსკოვის მეფემ) წაიღოს (Белокуров. Сношения..., 314).

საინტერესოა, რომ აქამდის საკითხს აგრე არა სვამდა კახთა მეფე და კახეთ-ოსმალეთის ურთიერთობაში მფარველის აშკარა ჩარევას ერიდებოდა კიდევ. მაგრამ თანდათან ვითარება შეიცვალა. მოსკოვი სულ უფრო და უფრო დაინტერესდა ქართულ საშუალო-სამთავროებით (ამ საკმის მთავარი მოღვაწე სწორედ ალექსანდრე იყო). მეორე მხრით, მოსკოვი ერანს კიდევ უფრო დაუახლოვდა და საცა იყო მათ შორის ოსმალეთის წინააღმდეგ მიმართული სამხედრო კავშირი დაიდებოდა. ეს გარემოება ალექსანდრე მეფემ, უეჭველია, იცოდა. ამავე დროს შაჰ-აბასი კახეთის მეფეს (ქართლის მეფესთან ერთად) ოსმალეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ მოუწოდებდა. შაჰისაგან კახეთს მოსკოვის მეფე, ასე ჩანდა, დაიცავდა (კახეთი ამიერ-კავკასიაში მოსკოვის პოლიტიკური დასაყრდენი იყო, საიდანაც ის არა მარტო ოსმალეთის, თვით ერანის მეტოქეობასაც აპირებდა). ამავე დროს ოსმალეთის მდგომარეობა მძიმე ჩანდა. ევროპაში მას კეისარსა და მადიარებთან ძლიერი ომი ჰქონდა და შაჰ-აბასიც მის წინააღმდეგ ომის დაწყებას დღედღეზე აპირებდა.

ასეთ ვითარებაში რუსეთის აქტიურ გამოსვლას ამიერ-კავკასიაში კახეთისათვის (და მთელი საქართველოსთვის) დიდი სარგებლობა შეეძლო მოეტანა და ალექსანდრე მეფემაც მფარველის დაინტერესების მიზნით საჭიროდ დაინახა ახალი მომენტი შეეტანა რუსეთ-კახეთის ურთიერთობაში.

ოსმალეთისაგან კახეთის დაცვა კი მფარველს მაშინ შეეძლებოდა, თუ ის საშაშლოს დაიპყრობდა და თერგ-კახეთის გზას დაიკერდა.

მოხუცი პოლიტიკოსი ოსტატურად ცდილობდა მფარველისაგან რეალური დახმარება მიეღო, სურდა მოესწრო და თავისავე სიცოცხლეში საქართველოსათვის განვითარების მტკიცე პოლიტიკური პირობები უზრუნველყო (Белокуров. Сношения..., 319).

ალექსანდრე მეფეს ასეთს პირობებში სანუგეშო მაინც ჰქონდა: კახეთი, მისი განცხადებით, ამ დროს ერთადერთი „საქართველო“ იყო, სადაც არც „ოსმალთა“ იყო, არც „ჩიხილბაშობა“<sup>1</sup>.

1598 წელს ალექსანდრე მეფემ მეღვწესეჯერ გაგზავნა ელჩები მოსკოვს (თავადი სოლომონ და ლევან მდივანი). დაუსრულებელი ლოდინით მოთმინება-დაკარგულმა ხელდებულმა შესაფერისი ფორმით, მაგრამ სრულის სიცხადით აუწყა მფარველს თავისი გულის ტკივილი და ნაკისრ ვალდებულებათა შესრულება გადაჭრით მოსთხოვა მას.—წყალობისა და შეწევნის ქამი ახლა... და თუ ხელ-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 55, 163, 170, 220.

მწიფის წყალობას არა ღირს ვიქნებით, ესეც გვეუწყოსო<sup>1</sup>, — სწერდა ბორის გოდუნოვს ალექსანდრე მეფე და აქვე მეხუთეჯერ უმოკრებდა თხოვნას ზარბაზნის ჩამოსხმისა და სროლის ოსტატთა გამოგზავნის შესახებ. კახეთის მეფის მთავარი სათხოვარი ეხლაც შამხლის წახდენა და თერგ-კახეთის გზის გახსნა იყო<sup>2</sup>. მაგრამ ამას სხვა ახალი საზრუნავიც დართოდა. ყაზარდოს ბატონები ალექსანდრეს მტრობდნენ და არაგვის გზასაც ჩაკეტვა ემუქრებოდა. ჩერქეზთ ბატონების ასალაგმავად კახეთის მეფე მოსკოვის ხელმწიფეს ყაზარდოში ოთხი ციხის აგებას სთხოვდა<sup>3</sup>.

მხოლოდ 1601 წელს, აგვისტოში, გამოისტუმრეს მოსკოვიდან კახეთის მეფის მოციქულები და თავისი ელჩებიც თან გამოატანეს (ნაშროკინი და ლეონტიევი)<sup>4</sup>.

ამასობაში რუსეთს თედორე მეფე გარდაცვლილიყო (1598 წ.) და მეფობა მის ცოლის-ძმას ბორის გოდუნოვს დარჩენოდა. ეს გარემოება ვითარებას არ სცვლიდა. აქამდისაც სახელმწიფო საქმეები უკვე დიდი ხანია ბორისის ხელთ იყო.

ახალმა ხელმწიფემ თითქო ენერგიულად დაიწყო.

ვოევოდა რომოდანოვსკის საშამხლოში ლაშქრობა ებრძანა. მეფე ალექსანდრეს კი დიდი ლაშქარი უნდა მიეშველებინა მისთვის, რათა რუს სარდალს შეერთებული რუს-ქართველთა ჯარით შამხლისა და ყუმუხებისათვის დაეკრა. ამავე დროს ელჩებს უნდა ალექსანდრე მეფე შვილებით და დიდებულებით მეფე ბორისისა და მისი ძის ერთგულებაზე დაეუიციებინათ<sup>5</sup>.

მაგრამ ახლა კაცკასია უდიდესი ამბების მოლოდინში იყო. შაჰ-აბასმა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომის განახლების საბოლოო გადაწყვეტილება მიიღო.

ამ დროს ოსმალეთის მდგომარეობა ფრიად რთული ჩანდა: დასავლეთში გერმანიასთან და უნგრეთ-ვლახეთში უკვე დიდი ხანია ომი გრძელდებოდა. კონსტანტინოპოლში სიფაჰები აჯანყებულიყვნ-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 322.

<sup>2</sup> იქვე, 318.

<sup>3</sup> იქვე, 337.

<sup>4</sup> იქვე, 330, 346.

<sup>5</sup> იქვე, 334.

6. მასალები საქართ. და კავკ. ისტორიისათვის. ნაკვ. I, 1944. წ.

ნენ. ერაყში ბაღდადის ფაშა ურჩობდა<sup>1</sup>, მცირე აზიაშიც აჯანყება მოქმედებდა<sup>2</sup>, გამდგარი იყო ყირიმის ხანიც<sup>3</sup>.

შაჰ-აბასმა შესაფერისი დრო შეარჩია. 1600 წელს შაჰის ელჩები (ჰასანი და ინგლისელი ანტონ შერლი) ქრისტიანული ქვეყნების ჯელმწიფეებს ეწვივნენ (მოსკოვის მეფეს, საფრანგეთის კოროლს, ვენეციის დოქს, გერმანიის იმპერატორს, რომის პაპს, ტოსკანის ჯრან-დუკას). შაჰ-აბასი თავის ეპისტოლეში კავშირს სთავაზობდა ზოთ და ოსმალეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ მოუწოდებდა.

1601 წელს, როცა რუს-ქართველი ელჩები მოსკოვიდან წამოვიდნენ, შაჰ-აბასი უკვე ყაზვინს იდგა და ლაშქრის შეყრას ხელსძლევანებლობდა<sup>4</sup>. სამხედრო ოპერაციები თავიდან უნდა დაწყებულიყო 1602 წლის გაზაფხულს<sup>5</sup>.

კავკასიაში უკვე ომის სუნი ტრიალებდა. შაჰ-აბასის აგენტების სროპაგანდის შედეგები იმიერ-კავკასიაშიც იჩენდა თავს. არა ერთი „ერკეზთ ბატონი“ წაუვიდა რუს-ხელმწიფეს. ისინი შამხალს შეუთანხმდნენ, ხოლო შაჰ-აბასს „შუამდგომლობას“ სთხოვდნენ მოსკოვის მეფის წინაშე, რათა უკანასკნელს დაებრუნებინა მათთვის მძევლები<sup>6</sup>.

კახეთის მეფემ სცადა ესარგებლა ოსმალეთის საქმეთა გართულებით, რათა მოძალადისათვის ხარკი შეეწყვიტა. ოსმალებმა მყისვე აგრძნობინეს გაურჩეულ მოხარკეს, რომ ჯერჯერობით ხონთქარი არც აგრე „საწუნელი“ ხელმწიფე იყო. შამახიის ფაშა ომით წამოვიდა კახეთზე. ალექსანდრე იძულებული გახდა ფაშისათვის ხარკი მიეცა და ამით მშვიდობა ერთხელ კიდევ ეყიდა<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 352.

<sup>2</sup> იქვე.

<sup>3</sup> იქვე.

<sup>4</sup> იქვე. 348-349.

<sup>5</sup> იქვე.

<sup>6</sup> იქვე, 350. ასეთი იყო შაჰ-აბასის პასუხი იმ „მეგობრისადმი“, რომელიც ამის წინ კონსტანტინე ბატონიშვილის „დათმობას“ შუამდგომლობდა...

<sup>7</sup> იქვე. 349.

სწორედ ამ დროს შაჰ-აბასმაც მოაგონა თავი კახეთის მეფეს.

1601 წელს ერანიდან კახეთს კონსტანტინე ბატონიშვილი მოვიდა და შაჰ-აბასის მიერ გამოგზავნილი მდიდარი საჩუქრები მოართვა მეფე მამას<sup>1</sup>.

როგორც შამახიის ფაშის მუქარა, ისე ყაენის საჩუქრებიც ერთნაირად მოწმობდნენ, რომ მომავალ ბრძოლებში ორივე მოწინააღმდეგე, შაჰი და ხონთქარი, თანაბარის „უფლებით“ მოსთხოვდნენ კახეთის მეფეს „ერთგულებით სამსახურს“. კიდევ მეტი უფლებით მოითხოვდა „სამსახურს“ მოსკოვის მეფე, რომელიც, ისე ჰგავდა, ამ ახალს გართულებებთან დაკავშირებით იმიერ და ამიერ-კავკასიაში ფართო გეკმების განხორციელებას აპირებდა.

რუსეთის პოზიცია ამ ახლად შექმნილს პოლიტიკურ ვითარებაში განსაკუთრებული იყო. ოსმალეთს ის ომს არ უცხადებდა, შაჰს ხომ მეგობრობას ეფიცებოდა. ამავე დროს ორივეს ხარჯზე გაზრდა-გაძლიერებას აპირებდა—უფრო კი, „მეგობრის“ ხარჯზე.

კახეთი რუსეთისათვის ეხლა განსაკუთრებით ძვირფასი იყო. მაზე დაყრდნობით (თუ საშამხლოს დაიპყრობდა და კახეთს უშუალოდ გაუმეზობლდებოდა) რუსეთს შეეძლო ამიერ-კავკასიაში დიდი პოლიტიკური წარმატებისათვის მიეღწია. ალექსანდრე მეფე არაერთხელ უთვალისწინებდა მეფარველს ამ პერსპექტივს... მეფე ბორისი მიხვდა ამ გეგმას, მაგრამ უკვე გვიან იყო. საამისო მოსამზადებელი მუშაობა არც პოლიტიკური, არც სამხედრო რუსეთს შესრულებული არა ჰქონდა და შაჰ-აბასმაც ადვილად გააძევა საეკვო „მეგობარი“ საშიშ ადგილიდან...

სანამ ელჩები მოსკოვ-თერგის ტარიკეტ გზას ჰკეცავდნენ, კახეთიდან თერგს (19 ოქტომბერი 1601 წ.) და აქედან მოსკოვს ცნობა მიიღეს, რომ ალექსანდრე მეფე შემონაზონდა, ხოლო სამეფო ტახტი დავით ბატონიშვილმა დაიკირა. ცნობა მეტად მნიშვნელოვან მოვლენას ეხებოდა<sup>2</sup>. ახალი გარემოება გარკვევას ითხოვდა. თერგის ვოევოდებმა რუს ელჩებს, ბორის გოდუნოვის ბრძანების თანახმად, დანასაქპი დაადევნეს (ასე უნდა გაეცხადებინათ კახეთის

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 351.

<sup>2</sup> იქვე, 352. 357.

კარზე), რომ შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობის სამზადისი კახეთის ამბების გამო და იქაური საქმის გამორკვევამდის შეჩერდა და სარდალ რომოდანოვსკის ებრძანა ახალ განკარგულებამდის თერგისაკენ არ დაძრულიყო. ელჩებს კი უნდა განეგრძოთ გზა კახეთისაკენ, ადგილზე შეესწავლათ ახალი გარემოება, შეესრულებინათ დავალება და, რაც შეიძლება სწრაფად, დაბრუნებულიყვნენ, რომ ყოველივე ბორის მეფისათვის მოეხსენებინათ, რათა ხელმწიფის ვოევოდების და (შეყრილ) მოლაშქრეთა დაუფლება არ მომხდარიყო და ამის გამო სახელმწიფოს დიდი ზარალი არ მოსვლოდა<sup>1</sup>.

ნამდვილად კი ბორის გოდუნოვის ხელგეიანობა და რომოდანოვსკის ლაშქრობის შეყოვნება სულ სხვა მიზეზებით აიხსნებოდა. ამას მოწმობს, როგორც რუს ელჩებისათვის მიცემული დანასაქმი (ნაკაზი), ისე სხვა მასალაც:

ბორის მეფეს კახთა მეფის აჯა დაუცმაყოფილებია და შამხლის წინააღმდეგ დაუყოვნებლივ ლაშქრობის მოწყობა აღუთქვამს (Белокуров. Сношения..., 330). ამ ლაშქრობის შესახებ ბორის გოდუნოვს წიგნით მიუწერია ალექსანდრე მეფისათვის (Белокуров. Сношения..., 336) და რუს ელჩებს ხელმწიფის ეს „წყალობა“ მისთვის ზეპირადაც მოუხსენებიათ (Белокуров. Сношения..., 364).

მოსკოვიდან წამოსულ ქართველ ელჩებს სარდალ რომოდანოვსკისა და რუსთა ლაშქრის წამოსულა არ უნახავთ (Белокуров. Сношения..., 330). თუ ისინი (ქართველი ელჩები) რუს ელჩებს გზაში ჰკითხავდნენ რასმე, ნაშროკინლევონტივეს, დანასაქმის თანახმად, უნდა ეთქვათ, რომ ხსენებული სარდალი თავისი ჯარით მოსკოვიდან უკვე წამოვიდა და რომ ხელმწიფის ბრძანებაც სხვა მოლაშქრეთა მზაობის შესახებ კვებოურ (ვოლგისპირეთის) ქალაქებში უკვე გაიგზავნა (Белокуров. Сношения..., 330).

ამასთან ერთად დანასაქმი ითვალისწინებდა მფარველის დაპირებებისადმი ხელდებული გაცეკვიანებას, რომ კახეთში გოდუნოვის წიგნს და არც რუს ელჩების ზეპირ განცხადებას არ დაუჯერებდნენ და სინამდვილეში დასარწმუნებლად თერგზე საგანგებოდ კაცს გაგზავნიდნენ. რუსი ელჩები ასეთი შემთხვევისთვისაც მზად უნდა ყოფილიყვნენ. როცა კახთა მეფე ან მისი კაცები ელჩებს ერყოდნენ, რომ მათი განცხადება ლაშქრობის შესახებ ნამდვილი არ გამოდგა, რომ ლაშქარი თერგსა და კოისუს აქამდისაც არ მოსულა, მათ უნდა ეპასუხნათ, რომ მოსკოვიდან რომოდანოვსკის გამოგზავნის შესახებ კეშმარიტად იციან; ასევე კეშმარიტად იციან, რომ ლაშქრის მზაობის შესახებ მეფის ბრძანება კვებოურ ქალაქებს გაეგზავნა და რომ მათ (ელჩებმა) ამ ქალაქებზე გამოვლისაა ნახეს კიდევ: ჯარი მზად იყო და სარდალ რომოდანოვსკის ელოდებოდა. „ნება კი ჩვენ არ

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 353—354.



უწყით, — ასე უნდა ეთქვათ ელჩებს, — თუ რატომ შეაყოვნდაო აქამდის კნიაზ ივანე რომოდანოვსკის და ხელმწიფის ლაშქარს“ (Белокуров. Сношения..., 336). და ელჩებს აქვე უნდა ეკვი გამოეოქვათ, რომ ლაშქრობის შეყოვნება, ალბათ, ასტარხანის გადაწვით და იქ სამხედრო სურსათის დაღუპვით აიხსნება, რომ ლაშქრის მომარაგება, ალბათ, ზემო ქალაქებში ხდება და ამიტომაც, უეჭველია, სარდალს შეაგვიანდა... და ელჩებს უნდა კატეგორიული განცხადებით დაე-სრულებინათ: „თუ, ვინიციბაა, ამ ზამთარს ხელმწიფის ლაშქარმა თერგს მოსვლა ვერ მოასწრო, გარწმუნებთ, რომ ხელმწიფის სარდლები... ადრე გაზაფხულზე დიდი ლაშქრით უსათუოდ თერგზე იქნებიან... და ალექსანდრე მეფე მისი უდიდებულესობის (ე. ი. რუსთა მეფის) მოიძედე იყოს, რომ ხელმწიფის ლაშქარი შამხალზე ჩქარა წამოვა“ (Белокуров. Сношения..., 336—337).

აშკარაა, მოსკოვში გადაწყვეტილი ჰქონიათ შამხალზე ლაშქრობის შეგვიანება. უწინარეს ლაშქრობისა იქ საჭიროდ მიაჩნიათ ჭირის გოდუნოვის ერთგულების ფიცი მიაღებინონ კახთა მეფეს... და როცა, ასეთი განწყობილებისას, კახეთიდან მოსკოვს ცნობა მივიდა, რომ ალექსანდრე მეფის კარზე პოლიტიკური გართულებაა, რუსეთის მეფემ, ბუნებრივია, თავისი ელჩები შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობის წეყოვნების ამ ახალი (უფრო საფუძვლიანი) საბუთით აღჭურვა (Белокуров. Сношения..., 354).

მაგრამ ისიც უეჭველია, რომ შამხალზე ლაშქრობა, თუხდაც შეგვიანებით, ან ამ ლაშქრობის დემონსტრაცია, მოსკოველ პოლიტიკოსებს საჭიროდ მიაჩნდათ.

რომოდანოვსკის ლაშქრობის შეყოვნების ერთ-ერთი მიზეზი, როგორც ჩანს, ის იყო, რომ ალექსანდრე მეფეს გოდუნოვის ერთგულების ფიცი ჯერ მიღებული არ ჰქონდა, მაგრამ, ვფიქრობთ, ამ მოვლენის მთავარი მიზეზი მაინც სხვა იყო. ეს მიზეზი იმავე ერან-რუსეთის ურთიერთობაშია საძიებელი.

როგორც ზემოთ ვუჩვენეთ, შაჰ-აბასმა 1595 წელს რუსეთის მეფეს ოსმალეთის წინააღმდეგ სამხედრო კავშირის წინადადებით მიჰმართა. იმავე ელჩის პირით დიპლომატმა შაჰმა სთხოვა მეგობარს, არ დაიპყროს საშამხლო და ამ თავის ყმას (შამხალს) ის (შაჰ-აბასი) თითონ დაუმორჩილებს მას... (იხ. ზემოთ).

მოსკოვში შაჰის ეს წინადადება მიიღეს...

ტაუფთაქინსა და ომელჯანოვს, შაჰ-აბასთან სამხედრო კავშირის გასაფორმებლად რომ იყვნენ გაგზავნილნი, დასაქმული ჰქონდათ შაჰის დიპლომატიისათვის შამხლის შესახებ განცხადებინათ: შამხალი შაჰს წაუვიდა და პატრონ-ყაფილის სამტროდ ხონთქარსა და ყირიმის მეფეს ემოციულებოდა; შემდეგ მორჩილება და ერთგულება მოსკოვის მეფეს აღუთქვა და ხელმწიფეშაც მფარველობის ხელი დასდო მას; მაგრამ შამხალმა პირი გასტება და ისევ კვალ-უკვლმართ იწყო სვლა: შაჰის შიკრიკი, ყაია, ერანიდან მოსკოვს მიმავალი, გაძარცვა და დიდხანს თავისთან დაიჭირა; ამით მას სურდა შაჰისა და რუს-ხელმწიფის მეგობრულ ურთიერთობისათვის ხელი შეეშალა; ხელმწიფემ არაერთგზის ლაშქარი გაგზავნა მის წინააღმდეგ; ხელმწიფის სარდლებმა საშამხლო და ლაშქრეს, ტარკი, ტარკალი და სხვა ადგილები აიღეს და ააოხრეს, კოისუზე

ახალი ციხეები ჩადგეს და ამ ციხეებში (საშამხლოში) მეციხოვნეები მრავლად შეაყენეს; ეხლა შაჰმა ანდიბეკის პირით სთხოვა ხელმწიფეს, რათა შამხალს შეუნდოს, ომით დაპყრობას მისას ნუ ბრძანებს და შამხალი ამიერიდან ხელმწიფის მორჩილებაში იქნება; შაჰის გულისათვის ხელმწიფემ შამხალს შეუნდო, მის წინააღმდეგ სამტრო მოქმედების შეჩერება ბრძანა და შამხალთან თავისი მოხელე გაგზავნა, რათა ის (შამხალი) მეფის ერთგულებაზე დააფიცოს და შვილიც მძევლად გამოართვას (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 362—363).

სამხედრო კავშირის სიგლების პროექტებში,—შაჰის ფიცი და მოსკოვის მეფის ფიცი,—ტაფუიაკინს და ომელჯანოვს მოსკოვის დიპლომატებმა დამზადებული რომ გაატანეს, ჩვენთვის საინტერესოა: დარუბანდს, შამახიას და ბაქოს შაჰ-აბასი უთმობს ხელმწიფეს. ოსმალეზს ამ ქალაქებს შაჰი წაართმევს. მოსკოველი მოკავშირე მას მხოლოდ ლაშქრით ეხმარება... არც საშამხლოზე და არც კახეთზე ამ პროექტებში არაფერია ნათქვამი. ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ მოკავშირენი ურთიერთის ტერიტორიულ საზღვრების ხელუხლებლობას მტკიცედ დაიცავენ, მაგრამ ეს საზღვრები აქ გარკვეული არაა... ყურადღებას იქცევს: პროექტებში შაჰი წოდებულია ერანის, თურანის და შარფანის ქვეყნების პატრონად. საქართველო აქედან, როგორც ვხედავთ, ყოველ შემთხვევაში, გამოირიცხულია, ასევე საშამხლოც. მაგრამ ვერც მოსკოვის მეფე სცნობს შესაძლებლად თავის წოდებულებაში შეიტანოს „и государя Иверские земли грузинских царей и Кабардинские земли черкасских и горских князей“. მოსკოვის მეფის ტიტულატურის ეს ნაწილი, უკვე დიდი ხანია მიღებული, შაჰთან ურთიერთობისას განზრახ ამოღებული ჩანს... (В е с е л о в с к и й. Памятники..., 377). ამრიგად, საშამხლოს და კახეთის იურიდიული საერთაშორისო მდგომარეობა ამ პროექტით გაურკვეველი რჩებოდა. მოსკოვის დიპლომატები, ჩანს, ამჯობინებდნენ არ დაესვათ ეხლა ეს საკითხები და მათი საბოლოო გადაწყვეტა მომავლისათვის გადაედოთ. მოსკოვში კარგად იცოდნენ, რომ შაჰს საქართველოზე. ისე როგორც საშამხლოზე, ხელი არ აუღია. მაგრამ არც შაჰი გაიძახის ეხლა თავის ამ „უფლებებზე“, თუმცა არც ერთ საბაბს არ უშვებს, რომ „მეგობარს“ აგრძნობინოს ამ საკითხებზე თავისი შეხედულება... ჩანს, არც შაჰ-აბასს პიაჩნია ხელსაყრელად ეს საკითხები გადასაჭრელად დასევას ეხლა, როცა „მეგობრის“ პოზიციები აგრე ძლიერია..

თითქო შეიძლება ითქვას, რომ მოსკოვის დიპლომატები შეედნენ, თუ სხვა რამ საპატიო მიზეზი, ჩვენ რომ არ ვიცით, არ ჰქონდათ: რუსეთს უნდა ესარგებლნა თავისი პოზიციების უპირატესობით და საშამხლოსა და კახეთის საკითხები ეხლავე გაერკვია, სანამ შაჰი იძულებული იყო დამთმობი მოკავშირე ყოფილიყო..

ტაფუიაკინ-ომელჯანოვის ელჩობას (1597—1599 წ.წ.) ფათერაკი შეემთხვა. ელჩებიცა და საელჩოს სხვა მხლებელნიც რაღაც კირმა იმსხვერპლა. ელჩობა არ შედგა. თედორე მეფისა და გოდუნოვის წიგნები და მოსაკითხი შაჰს საელჩოს ბაზიერებმა და მეთოფეებმა გადასცეს. საელჩოს ნაშთი მოსკოვს მხოლოდ 1599 წელს 13 იანვარს დაბრუნდა (В е с е л о в с к и й. Памятники..., I, 433—453).

ამ ხანებში შაჰ-აბასის საქმეები სულ უფრო და უფრო მეტ წარმატებაში შედიოდა. 1598 წელს ერანის მტერი და ოსმალეთის მოკავშირე აბდულა ბუზარელი გარდაიცვალა. შაჰ-აბასმა მარჯვე დრო იხელთა და ოზბეგებს შეუტია (В е с е л о в с к и й. Памятники..., I. 427—429). ამავე წელს შაჰმა ქურთისტანს ილაშქრა. ოსმალეთის მომხრე ქურთების მეთაური მოკლულ იქნა (იქვე, 436). მეორე მხრით შაჰ-აბასის სარდლებმა მაზანდარანი ომით აიღეს და მისი მფლობელი, ოსმალეთის მომხრე, ოზბეგებთან გაიქცა (იქვე, 438).

შაჰი შესანიშნავად მოღვაწეობდა. ოსმალეთთან გადამწყვეტი ომისათვის ემზადებოდა. ხონთქართან ზავის განმავლობაში (1590-1602 წ. წ.) შაჰმა შემოიმტკიცა გილანი, მაზანდარანი, ქურთისტანი. განდევნა ამ ქვეყნებიდან ოსმალეთის მომხრეები და მომავალ ომში ხონთქრის პოზიციები ამით ერთბაშად შეასუსტა. შარვან-ადერბაიჯანშიაც კი, სადაც ოსმალთა გარნიზონები ისხდნენ, შაჰის მომხრეები სკარბობდნენ (იქვე, 449 და სხვ.), ოზბეგების მიერ დაპყრობილ ხორასანშიაც შაჰს ელოდნენ (იქვე, 450). ეხლა (1598 წელს) შაჰი ოზბეგების გასანადგურებლად ემზადებოდა, რათა ოსმალეთისათვის ეს უკანასკნელი მოკავშირეც ჩამოეცილებინა და ხონთქრის წინააღმდეგ საომრად საბოლოოდ ხელები გაეხსნა... ამავე ხანებში შაჰი დიდი მოხერხებით და ენერგიით ცდილობდა რუსეთისა და დას. ევროპის ძალები ოსმალეთის წინააღმდეგ მოეშველებინა...

შამხალს მოსკოვიდან მართლაც მიუვლინეს მოხელე (პეტრე ნეელოვი), მაგრამ შამხალმა დანაპირები არ შეასრულა, რუსთა მეფის ერთგულების ფიცი არ მიიღო და არც შვილი გაგზავნა მძევლად (В е с е л о в с к и й. Памятники... II, 44). ერთგულების ფიცის პირობად შამხალმა მოსკოვის მეფეს კოისუზე ციხის მოთხრა მოსთხოვა (იქვე, II, 28).

ჩანდა, რომ შამხლის ასეთ გაბედულებას ვიღაც მხარს უჭერდა.

საშამხლოში რუსეთი ოსმალეთის რაიმე განსაკუთრებულ უფლებას არ სცნობდა (იქვე, 53). ამ საკითხში რუსეთი ანგარიშს მხოლოდ შაჰს უწევდა. შამხალმა ეს კარგად იცოდა და ამიტომაც იყო, რომ, როგორც კი მას რუსეთის მხრით საფრთხე რაიმე დაუდგებოდა, უმალ შაჰს ზიარებოდა...

1598 წელს მოსკოვს მოვიდა შაჰის შიკრიკი ანდი-ბეგი. შაჰის წიგნებთან ერთად შიკრიკმა შამხლის წიგნიც მოიტანა (იქვე, II, 8, 9, 27—28). შამხალი მოსკოვის მეფეს ერთგულებას ჰპირდებოდა, ოღონდ კოისუზე ციხის მოთხრას მოითხოვდა. შაჰიც ამასვე სთხოვდა მეგობარს. ანდი-ბეგის მიმართ მოსკოვში ექვი გაუჩნდათ, რომ ეს „შაჰის შიკრიკი“ შამხალთან შეთქმული მატყუარაა და რომ მის მიერ მოტანილი შაჰის წიგნი ყალბია (იქვე, II, 8 და სხვ.).

მოსკოვის კარს გაუბედავობა ეტყობოდა. ანდი-ბეგის მატყუარობაში საბოლოოდ დარწმუნებული არ იყვნენ და შაჰის თხოვნა შამხლის დანდობის შესახებ ანგარიშგასაწევი გარეგნობა იყო, განსაკუთრებით ეხლა, როცა თავისი ელჩები, ტაუფიკინ-ომელჯანოვი, სამხედრო კავშირის გასაფორმებლად შაჰის კარზე ეგულებოდნენ...

ამრიგად, შამხალი ამხელადაც გადაურჩა საფრთხეს... 1600—1601 წელს, როცა ბორის გოდუნოვმა კვლავ სცადა შაჰ-აბასთან სამხედრო კავშირის დადება

და ამ მისიით კნიაზი ზახეკონი ერანს გაგზავნა, დანასაქმით ამ ელჩს შამხლის შესახებ იგივე უნდა ეთქვა, რაც ტაუფიაკინს (იხ. ზემოთ), მხოლოდ უნდა დაერთო ისიც, თუ რა მოხდა იმ ელჩობის შემდეგ: რომ შამხალმა დანაპირები არ შეასრულა და მოსკოვის მეფის მიერ მასთან მიუღწეული მოხელე შეურაცხყოფილი გამოისტუმრა, რომ ამის გამო ბორის მეფე საშამხლოზე ლაშქრის გაგზავნას აპირებდა და რომ ამ დროს მას (ბორის მეფეს) ანდი-ბეგის ხელით შაჰის წიგნი მოუვიდა, რომლითაც შაჰი შამხლის დაულაშქრობას და კოისუზე ციხის მოთხრას სთხოვდა მეგობარს, რომ ხელმწიფემა (შაჰის თხოვნისამებრ) საშამხლოზე ლაშქრობა მოშალა (იქვე, 49). და თუ შაჰი ან მისი კარისკაცები რუს ელჩს სიტყვას ჩამოუგდებდნენ შამხალზე და აღმოჩნდებოდა, რომ ანდი-ბეგი ნამდვილად შაჰის შიკრიკი ყოფილა და კოისუზე ციხის მოთხრა მართლაც შაჰს უთხოვია, ზასეკინს დასაქმული ჰქონდა განცხადებინა, რომ ბორის მეფე შაჰ-აბასის სიყვარულისათვის კოისუზე ციხის მოთხრას ბრძანებს, ოღონდ შაჰმა შამხალს უბრძანოს, რათა უკანასკნელმა ბორის მეფის ერთგულებაზე დაიფიცოს და შეილიც თერგის ციხეში მძევლად გამოგზავნოს (იქვე, 45).

სწორედ ამ დროს, როცა რუსი დიპლომატები ზასეკინს ასეთ დანასაქმს უწერდნენ, მოსკოვს იყო ალექსანდრე კახთა მეფის ელჩი თავადი სოლომონ (Веселовский. Памятники... II; 48, Белокуров. Сношения..., №14—346) და მფარველის წინაშე ხელდებულის აჯის შესრულებისათვის საქმობდა.

ამრიგად, ერთსა და იმავე დროს (1601 წელს) ნაშჩოკინ-ლეონტიეფს ალექსანდრე მეფესთან შამხლის წინააღმდეგ რუსთა ლაშქრობის ცნობა — მაჰქუნდათ, ხოლო ზასეკინს შაჰ-აბასთან მიჰქონდა ცნობა, რომ ბორის მეფემ შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობა შაჰის თხოვნით მოშალა...

რომოდანოვსკის ლაშქრობის დემონსტრაციას მოსკოვის დიპლომატია რამდენიმე მიზანს უსახავდა. ლაშქრობის შესახებ ცნობა (საინტერესოა, რომ მოსკოვში ეხლა საჭიროდ არ მიაჩნდათ, როგორც ეს სხვა დროს ხდებოდა, ლაშქრობის საშუალისი საიდუმლოდ ჩაეტარებინათ) გავლენას მოახდენდა, როგორც შამხალზე, ისე მის მფარველზე, შამხალი მორჩილება-ერთგულების მეტ სურვილს გამოიჩენდა, ხოლო შაჰი უფრო მეტის ენერგიით დაარწმუნებდა თავის ხელდებულს მოსკოვის მეფისადმი მორჩილება-ერთგულების აუცილებლობაში. ამავე დროს არც კახელი ხელდებული ჩანდა მფარველის მიერ უიმედოდ დატოვებული.

ეხლა აშკარაა: რომოდანოვსკის ლაშქრობა დემონსტრაციად დარჩებოდა, სანამ მოსკოვის მეფე ერანიდან გარკვეულ ცნობებს არ მიიღებდა, რომლის შედეგად ეს ლაშქრობა ან ნამდვილად მოეწყობოდა, ან კიდევ საბოლოოდ მოიშლებოდა.

(რუსეთის მეფე მძიმე მდგომარეობაში იყო. ის შაჰს მეგობრობდა და მის საწყევლს ერიდებოდა. შაჰი მეგობარს შამხლის დანდობას სთხოვდა. კახთა მეფე კი მფარველისაგან გადაჭრილ მოქმედებას მოითხოვდა შამხლის წინააღმდეგ... როცა მოსკოვის კარის წინაშე არჩევანი იდგა: ალექსანდრე მეფე თუ შამხალი, ის უყოვანოდ პირველს ირჩევდა, მაგრამ არჩევანისას: კახთა მეფე თუ ერანის შაჰი, მას ხაშუალებაც არ ჰქონდა აქ საბოლოო არჩევანი მოეხდინა და მოსკოვის კარი ამ საკითხების მორჩეობას დიდხანს უნაყოფოდ ცდილობდა...).

ყოველივე ცდის მიუხედავად ელჩებმა მხოლოდ 1602 წლის ბირველ ივლისს მიაღწიეს კახეთს და მეფე დავითს წარუდგნენ<sup>1</sup>.

ამ ხანებში კახეთში მართლაც მნიშვნელოვანი ამბებო მომხდარიყო.

\* \*

ისე როგორც ყოველს ფეოდალურ ქვეყანაში, კახეთშიაც ფეოდალებს საერთო ინტერესების გვერდით დაუსრულებელი შინაკლასობრივი მტრობა-ქიშპი ჰქონდათ. მიწა-მამულისა, ყმებისა თუ სახელოს ქონების ნიადაგზე გვარი გვარს ეცილებოდა, ოჯახი ოჯახს, მსხვილი ფეოდალი წვრილს ავიწროებდა, „სახლის“ უფროსი უმცროს წევრებს მძლავრობდა, საერო ფეოდალებს საეკლესიო ყმამამულის დატაცებაზე ეჭირათ თვალი. არც თვით საეკლესიო ფეოდალებს შორის სუფევდა მხოლოდ „სათნოება და სიყვარული“.

(ალავერდელი პირველობას იჩემებდა და მცხეთისაგან დამოუკიდებლობის მოპოვებას ცდილობდა. კახთა მეფეები ალავერდელს ამაში მხარს უჭერდნენ, პოლიტიკური მოსაზრებით მათ ეს სასურველად მიაჩნდათ. ზიგრაძე მცხეთის კათალიკოზი დასაყრდენს სხვა ეპისკოპოსებში ჰპოულობდა, რომელთაც არაფრად მოსწონდათ ალავერდელის მიტროპოლიტობა და მისი უკანონო „თვითმწყობა“).

მეფე ყველა ამათი „გამკითხავი“ იყო. ზოგს სტუქსავდა, ზოგს „ხელს აუპყრობდა“. რა თქმა უნდა, მეფე, როგორც ერთ-ერთი დიდი ფეოდალი და ფეოდალური შინაკლასობრივი ბრძოლის მონაწილე, „თვალუხვამი“ არ იყო და მისი სამართალი ამ ფეოდალთა მიმართაც კი ყოველთვის „მართალი“ როდი იყო...

მეფე ერთი ფეოდალთაგანი იყო. სხვა ფეოდალური „სახლების“ მსგავსად მეფის „სახლსაც“ ჰქონდა სახასო ქვეყნები, ხოლო ამ „სახლის“ შვილებს საუფლისწულო, სათავისთავო, ნასყიდი, ნამზითვი, ნასისხლი და სხვა საკუთარი ქონება, ყმა, მიწა-წყალი... ურთიერთშორის ქიშპი მეფის „სახლშიაც“ ისეთივე ბუნებრივი ამბავი იყო, როგორც რომელიმე თავადის სახლში...

ერთიმეორის მოქიშპე ფეოდალები, ბუნებრივია, ჯგუფებად ერთიანდებოდნენ. მოპირდაპირე ჯგუფები დასაყრდენს ურთიერთ-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 362.

შორის მოქიშვე ბატონიშვილებში ჰყოლობდნენ. იქმნებოდა მეფის, ან ამა თუ იმ ბატონიშვილის მომხრე ფეოდალთა დასები... ასეთი პირობები ხელსაყრელი სარბიელი იყო უცხოელ დამპყრობელთათვის. მოძალადე-აგრესორები ყოველთვის ხმლით როდი მოდიოდნენ. პროპაგანდა იმ დროსაც იცოდნენ და ის ერთ-ერთ ნაცად საშუალებად იყო ცნობილი ამა თუ იმ ქვეყნის დაპყრობის საქმეში. მტრების აგენტები ქრთამით, საჩუქრებით, პატივისა და „გაკეთების“ დაპირებით ადვილად იჩენდნენ მომხრეებს ფეოდალურ ჯგუფებს შორის და ქვეყნის დაპყრობის ხელსაყრელ ნიადაგს ამზადებდნენ... იქმნებოდა ფეოდალური „ორიენტაციები“: „ციხე შიგნიდან ტყდებოდა“...

კახთა მეფე ალექსანდრეს ხუთი ვაჟი ჰყავდა: ერეკლე, დავითი, გიორგი, კონსტანტინე და როსტომი. ეს უკანასკნელი ყმაწვილობაშივე გარდაიცვალა (ის 1579 წლის შემდეგ აღარა ჩანს). კონსტანტინე ჯერ კიდევ შვიდი წლის ბავშვი იყო, როცა ერანში მძევლად წაიყვანეს. ამ დროიდან (1584 წ.) კონსტანტინე შაჰის კარზე იმყოფებოდა. იქ ბუსლიმანობა მიაღებინეს მძევალ ბატონიშვილს და შაჰ-აბასი კახეთის სამეფო ტახტის მომავალ პრეტენდენტს „მამობრივ მზრუნველობას“ არ აკლებდა. ერეკლე 1589 წ. „გაქცა“ ოსმალეთს ხვანთქრის კარზე და იქ ჩქარა გარდაიცვალა. ასე რომ უფროსი, და, მაშ, ტახტის მემკვიდრე ამიერიდან იყო დავითი. ალექსანდრე მეფეს, როგორც ჩანს, კახეთის მეფობა გიორგი ბატონიშვილისთვის უნდოდა. ბატონიშვილებს შორის, ბუნებრივია, შური და უნდობლობა გაჩენილიყო. ბატონიშვილების გარშემო ურთიერთის მოქიშვე ფეოდალთა ჯგუფები იყრიდნენ თავს... სანამ მეფე ალექსანდრე არ მოხუცებულყო და არც ერან-ოსმალეთის მეტოქეობა ამიერ-კავკასიაში გადამწყვეტ ფაზაში შესულიყო, ბატონიშვილების ეს ურთიერთ შორის უნდობლობა საშიში არ იყო. მაგრამ კახთა მეფის თანდათან მოხუცებისა და ერან-ოსმალეთის ბრძოლის გადამწყვეტი მომენტის მოახლოებანსთან ერთად დავითსა და გიორგის შორის ქიშპიც უკიდურეს ხასიათს იღებდა.

ერანი და ოსმალეთი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რათა მომავალ შეტაკებისას კახეთი თავის მხარეზე ჰყოლოდათ. შაჰის წყალობა-საჩუქრები მარტო მეფეს როდი მოსდიოდა.—და არც ოსმალეთი სჯერდებოდა ომით აკლების მუქარას და კახი ფეოდალების ზიზხრობას სხვა საშუალებებითაც ცდილობდა.

1598 წელს სიმონ ქართლის მეფემ ოსმალთა წინააღმდეგ დროებით შეწყვეტილი ომი განაახლა. სიმონ მეფე შაჰ-აბასთან შეთანხმებით მოკმედებდა. ალექსანდრე კახთა მეფემ ისარგებლა ოსმალთა საქმის გართულებით და ხონთქარს ხარკი შეუწყვიტა. მაგრამ, ვიდრე შაჰ-აბასი გამოილაშქრებდა, სიმონ მეფეს უბედურება ეწია. 1600 წელს ის ტყვედ ჩაუვარდა მტერს. ოსმალთა ამ წარმატებამ აიძულა ალექსანდრე მეფე ოსმალეთის მიმართ აღებული პოლიტიკური კურსი შეეცვალა. 1601 წელს კახთა მეფე დამორჩილდა შამახიის ფაშის მუქარას და ხარკი მისცა ხონთქარს ამ მოხელეს<sup>1</sup>. ამიერიდან ალექსანდრე მეფე ოსმალეთის მიმართ ისევ დაჟვავების პოლიტიკას ადგა. ასეთ საქციელს, უეჭველია, შაჰი ერთგულებად არ ჩამოართმევდა კახეთის მეფეს. მაგრამ დიდ პოლიტიკოსს, შაჰ-აბასს, ისე როგორც არავის მის თანამედროვეს, ადვილად ეხერხებოდა, საჭიროებისდა მიხედვით, რისხვა დამნაშავის თავს წყალობის სახედ დაეტება. ასეთი „დანაელთა ძღვენი“ იყო შაჰის ის დიდი „წყალობა-საბოძვარი“, კონსტანტინე-მირზამ რომ მოართვა მეფე-მამის და მთელ სამეფო კარს 1601 წელს<sup>2</sup>. უხვ „წყალობას“ თან სდევდა კიდევ უფრო უხვად დარბეული ხმები, რომ მომავალ გაზაფხულს შაჰი ურიცხვი მხედრობით გამოილაშქრებდა თავრიზის, განჯისა, შამახიისა, დარუბანდისა და ერევნის ფაშების წინააღმდეგ<sup>3</sup>.

და შემთხვევით არც ის იყო, რომ სწორედ კონსტანტინე მირზას ამ სტუმრობის შედეგ კასეთის სამეფო კარზე ტრაგედია დატრიალდა.

მოხუცი მეფე 1601 წლის ზაფხულს მძიმე ავად შექმნილა. ფეოდალთა დასებს ბატონიშვილები შეუგულიანებიათ. დავითის მომხრეთა — დასი, ჩანს, უფრო ძლიერი ყოფილა. გიორგი ბატონიშვილს ოსმალებთან გაქცევა დაუპირებია. ვერ მოუსწრია. მოქიშპე უფლისწულები მორიგებულან. ურთიერთისათვის შეუფიცნიათ. მეფობა დავითს დარჩენია. გიორგი საუფლისწულოზე დამჯდარა<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения.

<sup>2</sup> იქვე, 351.

<sup>3</sup> იქვე.

<sup>4</sup> იქვე, 388—389.

ამასობაში მეფე ალექსანდრეს უკეთობა დასტუბია. დავითს ყოყმანი დაუწყია, მაგრამ მომხრეებს შეუგულიანებიათ და შვილს მამისათვის სამეფო ნიშნების გამოგზავნა მოუთხოვია. ავადმყოფ ალექსანდრეს შეუტყვია, რომ დავითი არ დაინდობდა მას და მოძლადისათვის სამეფო ღროშა, გვირგვინი, სარტყელი და ხმალი გაუგზავნია. ალექსანდრე შემონაზონებულა. დავითი კი კახეთის მეფედ დამჯდარა (1601 წ. ოქტომბერი). ამით მშვიდობა არ ჩამოვარდნილა. მალე გიორგი ბატონიშვილი ყველა უკმაყოფილოს იმედი გამხდარა. ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის მომხრე ფეოდალებს იარაღი არ დაუყრიათ. მათ დავითის მოკვლა განუზრახავთ და გიორგი ბატონიშვილისათვის მოუთხოვიათ, რომ ამ საქმეს უთავოს. დავით მეფის მოწინააღმდეგედ გამოსულა აგრეთვე ნუგზარ არაგვის ერისთავი. მას უარუყვია კახეთის მეფის ყმობა. გიორგი ბატონიშვილისა და მის მომხრეთა საიდუმლო განზრახვა გამჟღავნებულა. დავით მეფეს მოუსწრია და შეთქმულების მონაწილენი მრავლად შეუპყრია. გიორგი ბატონიშვილი გაქცეულა და მცხეთის კათალიკოზს „შეხვეწია“. გიორგი ქართლის მეფე ამ საქმეში დავითის მხარეზე ყოფილა. მისი დახმარებით დავით მეფეს აჯანყებული ძმა ხელთ შეუპყრია, დაუბორკავს ის და საპყრობილეში ჩაუგდია. შეთქმულების მონაწილე ფეოდალები დავით მეფეს სასტიკად დაუსჯია. ვინც ხელთ ჩაუგდია, სულ ყველა დაუხოცია. თორმეტი მონაწილეთაგანი ჭოეთის ციხის კედლებიდან გადმოიყურია, ზუთისათვის თავი გაუგდებინებია. მონაზონი ალექსანდრე ალავერდის მონასტერში მდგარა. დავით მეფეს მონაზონი მამა თავისი მოწინააღმდეგე ფეოდალების იმედად მიაჩნდა. ამიტომაც ის უპატიოდ ეპყრობოდა შვილით უკმაყოფილო მამას. ბოლოს, როცა დავით მეფეს ალავერდის ეკლესიის კარებში დაუჩივნებია ალექსანდრე მეფის ერთი ყველაზედ უფრო მისანდო პირი, ღვთისმშობლის ხატს შეხვეწილი, მამა მონაზონს შვილი მეფე საშინელის წყევლით შეუჩვენებია<sup>1</sup>.

\* \*

რუსმა ელჩებმა დავით მეფეს, მისამართის შეცვლით, ყველაფერი მოახსენეს. აცნობეს დიდი ლაშქრის გამოსტუმრება შამალის

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 388—389.



წინააღმდეგ. ამ ლაშქრის სარდალთან შეთანხმებით დავით მეფეს თავის მხრით ომი უნდა დაეწყო შამხლის წინააღმდეგ. გარდა ამისა, დავით მეფეს ევალეზოდა სხვა ქართველ მეფე-მთავრების რუსეთის ხელმწიფის საფარველს ქვეშ მოზიდვა. მაგრამ, უპირველეს ყოვლისა, კახეთის მეფესა და მის კარს ხელდებულობის ახალი ფიცის წიგნი უნდა დაედოთ ახალი მფარველის, ბორის მეფისა და მისი ძის, წინაშე<sup>1</sup>.

დავით მეფეს საჭიროდ დაუნახავს რუსი ელჩების მიღებას მონაზონი მამაც დასწრებოდა<sup>2</sup>.

ერთგულების ახალი ფიცის წიგნის დაღებას თურმე წინ უძღოდა ხანგრძლივი მსჯელობა. ამ ახალს პირობებში ეს სრულიად ბუნებრივი იყო: ერან-ოსმალეთის დიდი ომი იწყებოდა, მოუფიქრებელი პოლიტიკური ნაბიჯი შეიძლება საბედისწერო გამბდარიყო...

ელჩების მოხსენებით და ბორის მეფის წიგნით დაჯერებულს კახეთის სამეფო კარს შესაძლებლად დაუნახავს ერთხელ კიდევ დაეფიცა მოსკოვის ხელმწიფის ერთგულებაზე.

კახეთის სამეფო კარს საოცნებო პერსპექტივების რეალური შესაძლებლობა ეხატებოდა. ამ კრიტიკულ მომენტში რუს-ხელმწიფეს ამიერ-კავკასიის საქმეებში აქტიურად ჩარევა გადაეწყვიტა. ახალი ძალა (პლჟუს საქართველო) მომავალ კიდილში სხვაზე ნაკლები ფალავანი არ ჩანდა. ასეთი ძალით თუ მუსლიმანთა საერთო შემუსვრა არა, საქართველოს საბოლოო ხსნა მუსლიმან აგრესორთაგან კახ პოლიტიკოსებს რეალურ საქმედ ესახებოდათ. მოსკოვის მეფის დიდი ჯარი, რომელიც უკვე წამოსული იყო, ასე აცხადებდნენ ელჩები, საშამხლოს სწრაფად დაიპყრობდა და საქართველო (კახეთი) დიდ საქრისტიანო ქვეყანას უშუალოდ გაუძეზობლდებოდა. ამის შემდეგ ვერც ერანი და ვერც ოსმალეთი საქართველოს ველარ დაიმონებდნენ..

დავით მეფემ, მისმა ძემ თეიმურაზმა და მეფის მამამ ალექსანდრემ სამეფო კართან ერთად ბორის მეფის ერთგულების ფიცი მიიღეს<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> იქვე, 332—335, 337—338, 362—363.

<sup>2</sup> იქვე, 362.

<sup>3</sup> იქვე 361—362.

ელჩების სწრაფად გასტუმრებას აპირებდნენ, მაგრამ ნუგზარ ერისთავის განდგომით დარიალის გზა ჩაიკეტა კახეთისათვის. დავით მეფემ იმავე ზაფხულს ერისთავის წინააღმდეგ გაილაშქრა. მეფესა და ერისთავს შორის მოციქულობა ვამართულა. ბოლოს და ბოლოს ნუგზარ ერისთავი დავით მეფეს დამორჩილებია და ერთგულების საწინდრად მეფისათვის შვილიც მძევლად მიუბრუნებია<sup>1</sup>. დავით მეფემ ბოლოდ ოქტომბერში დაბრუნებულა გრემს. 16 ოქტომბერს რუსი ელჩები მიუღია და მათ სწრაფად გასტუმრებას შეჰპირებია, მაგრამ უეცრად მძიმე ავად შექმნილა და 21 ოქტომბერს გარდაცვლილა<sup>2</sup>.

დავითის გარდაცვალების უმაღლესად ალექსანდრე ისევ მეფე იქმნა. მან პატიმარი შვილი, გიორგი, საპყრობილედან გამოიყვანა და სახელმწიფო საქმეების მართვას შეუდგა. გასაგებია, რომ დავით მეფის მომხრე ფეოდალთა დასი შეშფოთდებოდა და ხიფათისაგან თავის დასაღწევ საშუალების ძიებას შეუდგებოდა. ასეთებისათვის კი შაჰ-აბასის კარი საიმედო თავშესაფარი იყო. შაჰის აგენტები სწორედ ასეთებს ეძებდნენ... სახიფათო ჩანდა უფლისწული თეიმურაზის მდგომარეობაც. შექცეული იყო, რომ მოხუცი შაჰის გარდაცვალების უმაღლეს კახეთის ტახტს გიორგი ბატონიშვილი დაიპყრდა, რომელიც შეეცდებოდა თავიდან მოეშორებინა ტახტის კანონიერი მემკვიდრე. ამიტომ ქეთევან დედოფალმა (დავითის მეუღლე) ყმაწვილი ბატონიშვილი შაჰის კარზე გაგზავნა აღსაზრდელად (1604 წ.). შექცეულია, ამ საქმეში აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღოს დავითის მომხრე ფეოდალთა დასს. ეხლა ესენი შაჰ-აბასის საშუალებით ცდილობდნენ თავიანთი შერყეული მდგომარეობის გამოსწორებას.

შაჰ-აბასისათვის ეს დიდი პოლიტიკური გამარჯვება იყო. ამიტომაც იყო, რომ ყაენი განსაკუთრებული მზრუნველობით ეპყრობოდა კახეთის ტახტის მემკვიდრეს. ერანის სამეფო კარი ამიერიდან თავშესაფარი ხდებოდა ყველა „უსამართლოდ დასჯილისათვის“, ყველა მიძლავრებულისათვის...

ბუნებრივია, ალექსანდრე მეფე და გიორგი ბატონიშვილი იქვის თვალთ უყურებდნენ შაჰ-აბასის ასეთ პოლიტიკას და თავის მხრით მის საწინააღმდეგო ძალას ეძებდნენ.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 362—363, 382, 388.

<sup>2</sup> იქვე, 363.

მეფე ალექსანდრე რუსი ელჩების გასტუმრებას იმავე 1602 წლის შემოდგომაზე აპირებდა. ამ დროს თერგიდან დაბრუნდა შიკრიკი, რომელიც შამხლის წინააღმდეგ რუსთა ლაშქრობის საქმის ვითარების გასაგებად დავითსა და ალექსანდრეს გაეგზავნათ. შიკრიკმა აცნობა მეფეს, რომ თერგზე შამხლის წინააღმდეგ ლაშქრობისათვის არ ემზადებიან. რუსეთიდან ლაშქარი იქ არ მოსულა და არც მისი მოსვლის შესახებ ისმის რა. ალექსანდრეს საყვედურით აუესია რუსი ელჩები და არც მათი განმარტებისა უწყამებია რა. ამასთან ერთად მეფეს რუსი ელჩების გასტუმრება გაზაფხულისათვის გადაუდვია<sup>1</sup>. ოფიციალურად ელჩების დაყოვნების მიზეზად ალექსანდრე მეფე დავითის გარდაცვალების გამო გლოვას ასახელებდა.

კახეთს უნებური ზამთრობისას რუს ელჩებს შემთხვევა ჰქონდათ იმ ხშირი ელჩობის მოწამენი ყოფილიყვნენ, კახეთის მეფის კარზე რომ ჰქონდა ადგილი ერან-ოსმალეთის დიდი ომის დაწყების წინ. ოსმალთა ჩაუშვებს, ხარკისათვის რომ მოდიან, შაჰის ელჩები სცვლიან, ამათ კიდევ ოსმალთა ფაშა<sup>2</sup>...

ნიჭიერი დიპლომატი და რეალისტი პოლიტიკოსი ალექსანდრე მეფე მხოლოდ დაპირების (თუნდაც მფარველის მხრით) მოიმედვე არასდროს დარჩენილა. მით უფრო ეხლა, ამ ქართველის წინ, როცა სხვისი ხელის შემაცქერლობა საბედისწერო შესაძლებელია აღმოჩენილიყო.

ამიტომაც იყო, რომ თეიმურაზ ბატონიშვილი შაჰის კარზე აღმოჩნდა და არა მოსკოვის ხელმწიფის კარზე.

თუმცა ალექსანდრე მეფეს ბატონიშვილი თეიმურაზ საკუთარი ინიციატივით არ გაუგზავნია შაჰის კარზე, მაგრამ ისიც უეჭველია, რომ მოსკოვის მეფის წინაშე ვალდებულება შაჰის ასეთ მოთხოვნის საწინააღმდეგო არგუმენტად კახეთის მეფეს არ წამოუყენებია.

ალექსანდრე მეფე ისევე რეალურად უყურებდა „ფიცის წიგნს“, როგორც მოსკოვის ხელმწიფე თავის „წყალობის სიგელს“...

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 363—364

<sup>2</sup> იქვე, 379, 386, 387.

მეორე მხრით, ალექსანდრე ისეთ ურთიერთობაშია ოსმალეთთან, რომ რუსი ელჩები ბორის მეფისადმი მოხსენებაში მოსკოვის ხელდებულს ოსმალეთის მოკავშირეობასაც კი აბრალებდნენ...

1603 წელს ალექსანდრე მეფეს განჯის ფაშა სწვევია. ფაშა და მეფე დამძახლებულან. გიორგი ბატონიშვილს ფაშის ქალი ცოლად შეურთავენ<sup>1</sup>.

ანრიგად, კახთა მეფე ნაცად პოლიტიკურ ხერხებს მიჰმართავდა: ორივე აგრესორს უყვავებდა და, ვინც უძლიერესი აღმოჩნდებოდა, იმის „სამსახურისათვის“ ნიადაგს ამზადებდა.

(მართალია, განჯის ფაშა ჩამომავლობით ქართველი იყო—მესხეთის ათაბაგის ყვარყვარეს შვილი—და მისი ოჯახის წევრები ყველანი ქრისტიანები იყვნენ<sup>2</sup>, მაგრამ ქაიხოსრო ფაშა მაინც „გათათრებული“ და ოსმალთა მოხელე იყო).

კახთა მეფე ამავე დროს არც რუსეთს იფიწყებდა. მისთვის ყველაზე სასურველი, რა თქმა უნდა, ეს მფარველი იყო, მაგრამ ის თექვსმეტი წელი იყო მხოლოდ იმედით ჰყვებოდა ყოველი მხრით შევიწროებულ ხელდებულს. მიუხედავად ამისა, ალექსანდრე მეფე მოსკოვთან კავშირს არ სწყვეტდა და ამიერკავკასიის საქმეებში მის ჩათრევას მთელი ძალღონით ცდილობდა...

ზემოაღნიშნულ პოლიტიკურ საქმიანობას ალექსანდრე მეფე მფარველზე დიპლომატიური ზემოქმედების საშუალებადაც, უეჭველია, უყურებდა..

კახთა მეფემ რუსი ელჩები თავის დიდკაცებს საყვედურებით აავსებინა. გადაკრული სიტყვები არც თითონ დააკლო. ამავე დროს რუს ელჩებს განზრახ აჩვენა საჭუთარი ღონისძიებანი: შაჰის ელჩს ალექსანდრეს კარზე ოსმალთა ჩაეში სცვლის; მოსკოვის მეფის ხელდებული თანაბრად დიდ პატივს სცემს მათ (ნაზიროკინი და ლეონტიევი, მყარველის ელჩები, მათთან შედარებით თავს შეურაცხყოფილად გრძნობენ); ხონთქარს ხარკს უგზავნის, განჯის ფაშას ემოყვრება, შამხალ-ყუმუხებთან მორიგებას ცდილობს... ამის შემდეგ ხელდებულმა მფარველს ელჩები გაუგზავნა, სავალდებულო „მოსაკითხი“ გაატანა მათ და ვედრების წიგნიც მიართვა, სადაც შესაფერ ფორმებში რუსეთ-კახეთის 16 წლის ურთიერთობის შედეგი თავისი ქვეყნისათვის უარყოფითად დაახასიათა. და, მიუხედავად ამისა, ერთგულმა ხელდებულმა „საქრისტიანოს იმედს“—ხელმწიფეს ერთხელ კიდევ გაუშვორა ვედრება კახეთის გამომხსნისა „უსჯულო მტაცებელთა მიერ აღგვის“ საფრთხისაგან... (Белокуров. Сношения..., 393—394).

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 387.

<sup>2</sup> იქვე, 387; ქრონიკები II, 424, 433.

რუსი ელჩები კახეთიდან მხოლოდ 1603 წლის ივნისში წავიდნენ<sup>1</sup>. ალექსანდრემ მათ საკუთარი ელჩებიც გააყოლა: ბერძენი არქიმანდრიტი კირილე ქსანტოპულო და მდივანი საბა<sup>2</sup>. რუსმა ელჩებმა ჯერ კიდევ ასტარხნიდან ააბლეს ხელმწიფეს მოხსენება, ხოლო მოსკოვს მისვლის უმაღლესი ლეონტიევმა (მეორე ელჩი ნაშჩოკინი გზაში გარდაიცვალა) სიტყვიერადაც დაადასტურა, რომ ალექსანდრე მეფემ არაერთგზის სიტყვით შეურაცხყო ხელმწიფე, ხოლო მის ელჩებს შეუფერებელი უპატივობა აკადრა<sup>3</sup>. მოსკოვის მეფეს სრული საფუძველი ჰქონდა ხელი აეღო კახეთის მფარველობაზე და უმადურ ხელდებულთან ყოველივე ურთიერთობა შეეწყვიტა. მართლაც, ალექსანდრე მეფის ელჩები ნიჟნიში შეაჩერეს და მათ უკანვე დაბრუნებას აპირებდნენ, მაგრამ, შემდეგ, საჭიროდ დაინახეს მიეღოთ ისინი, მოესმინათ მათი და რუსი ელჩების მოხსენებების სინამდვილე გამოეცკიათ. რა თქმა უნდა, ეს იმის ნიშანი იყო, რომ მოსკოვის მეფეს კახეთთან ურთიერთობის გაწყვეტა არ სურდა.

კირილე და საბა მოსკოვს მივიდნენ 16 თებერვალს 1604 წელს. 18 თებერვალს დაჰკითხეს მათ<sup>4</sup>. რუსი ელჩების ბრალდებებზე ალექსანდრეს ელჩმა მუხლობრივ გასცა პასუხი.

4 მარტს ელჩები ბორის ხელმწიფემ მიიღო ელჩებმა ხელმწიფეს კახთა მეფის „თაყვანის-ცემა“ მოახსენეს. წიგნი გადასცეს და „მოსაკითხი“ (ოთხი ბედაური) მიართვეს<sup>5</sup>. აუდიენციის შემდეგ ელჩმა კირილემ დუმის მოხელეებს მიართვა საჩივრის წიგნი ხელმწიფის სახელზე. მასში აღწერილი იყო კახეთში რუსი ელჩების შეუფერებელი ყოფაქცევა<sup>6</sup>. როგორც მოსალოდნელი იყო, კირილე არქიმანდრიტის ახსნა და საჩივარი სარწმუნოდ, ხოლო ნაშჩოკინ-ლეონტიევის მოხსენება ცილისწამებად იქნა ცნობილი. ხელმწიფის სახელის გამტეხი ყოფაქცევისათვის და ალექსანდრე მეფის შეურაცხყოფისათვის ნაელჩარ

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 394.

<sup>2</sup> იქვე, 372, 398.

იქვე, 363, 377.

<sup>3</sup> იქვე, 377.

<sup>4</sup> იქვე, 390.

<sup>5</sup> იქვე, 391, 392.

<sup>6</sup> იქვე, 395—397.

ლეონტიევს სიკვდილად დასჯა გადაუწყვეტეს, ხოლო რუსი ელჩების მხლებელ მეთოფეებისა და კაზაკებისაგან დაზარალებულ კახელ გლეხებს და ვაქრებს საზღაურად ხუთასი მანეთი გამოუგზავნეს<sup>1</sup>.

კახეთში ნაშროკინ-ლეონტიევის ყოფაქცევა ელჩისათვის შეუფერებელი იყო<sup>2</sup>, ხოლო მათი მოხსენება განზრახ დამუქებულ ბრალდებებს შეიცავდა. მაგრამ ეს მოხსენება ყოველგვარ საფუძველს მოკლებული მაინც არ ყოფილა. რუს ელჩებს რომ დავით მეფე განსაკუთრებულ პატივს არ სცემდა, ამას არც კირილე არქიმანდრიტი უარყოფდა<sup>3</sup>. ალექსანდრე მეფე რომ ოსმალთა ჩაუშვებს და ფაშებს ეხლა განსაკუთრებით უყვავებდა, ესეც სარწმუნოა. ასე რომ, რუს ელჩებს შეეძლოთ მართლაც ეფიქრათ, რომ კახეთის მეფის მხრით მათ ნაკლები ყურადღება ექცევა, ვიდრე ზონტქრის მოციქულებს. სარწმუნოა, აგრეთვე, რომ ალექსანდრე მეფე მწვავე საყვედურებსაც არ დააკლებდა რუს ელჩებს, მით უფრო მას შემდეგ, რაც მათი ცნობა შამხალთან საომრად რუსთა ლაშქრის გამოგზავნის შესახებ ტყუილი გამოდგა. ცნობილია, რომ ასეთ საყვედურებს ალექსანდრე მეფე წერილობითაც გამოსთქვამდა. სტრელცების მეთაურს შირონოსოვს მეფე სწერდა კიდევ, რომ ელჩებმა ის „შოატყუეს“<sup>3</sup>, ხოლო თავის მოსკოველ „პატრონს“ არა ერთგზის წერილობით უსაყვედურებდა, რომ ხელმწიფის არც ერთი დაპირება დღემდის არ შესრულდა და მთარეელის დაპირებათა მოიმედე ქვეყანა ეხლა უფრო, ვიდრე ოდესმე, ოხრდება და ნადგურდება. და თუ. მიუხედავად ამისა, მოსკოვში საკუთარი ელჩებისა არა ისმინეს რა, არამედ ისინი „ყოვლადვე გაამტყუნეს“ და სასტიკად დასაჯეს, ეს იმის შედეგი უფრო იყო, რომ ბორის ხელმწიფემ კავკასიის საქმეებში ენერგიული ჩარევის მტკიცე გადაწყვეტილება მიიღო. ხოლო ასეთ პირობებში კახელი ყმის „ერთგულება“ განუზომლად უფრო ძვირფასი იყო, ვიდრე საკუთარი ხეპრე-მედიდური ელჩების სიმართლე...

მიუხედავად შამხალისეული ატესტაციისა, მოსკოვში სავსებით დარწმუნებული იყვნენ, რომ ალექსანდრე მეფე რუსეთის ერთგული მომხრე იყო, რომ მას

<sup>1</sup> იქვე, 400, 428—429.

<sup>2</sup> იქვე, 381.

<sup>3</sup> იქვე, 364.

უკეთ, ვიდრე ეინშე სხვას, შეგნებული ჰქონდა რუსეთთან კავშირის სიკეთე და, მაშასადამე, კახთა მეფისადმი სრული ნდობის საფუძველიც ჰქონდათ. მოსკოვში კარგად იცოდნენ, რომ ალექსანდრე მეფე აღნიშნავდა რუსეთის მხრით მფარველობა-ხელდებულობის აქტით გათვალისწინებულ პირობების შეუსრულებლობას და ამის გამო კახეთის განსაკუთრებით დაზარალებას ჩიოდა. მაგრამ მოსკოვში,

უცქველია, გრძნობდნენ ამ ჩივილის საფუძველიანობასაც, თუმცა სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობის ეთიკის თვალსაზრისით აქ სააუგო მოსკოვისათვის არაფერი იყო და არც, მაშასადამე, კახთა მეფის ეს სამართლიანი ჩივილი იყო სხვა დროს ყურადღება მისაქცევი. მაგრამ ეხლა მდგომარეობა შეცვლილიყო. მოსკოვში ამიერ-კავკასიაში (განსაკუთრებით შარვანში) მტკიცედ ფეხის მოკიდება გადაწყვიტა. კახეთი (და, შემდეგ, მთელი საქართველო) ამ მიზნისათვის საუკეთესო დასაყრდენი იყო, საიდანაც ოსმალეთის (და ერანის) მოქიშპედ გამოსვლა წარმატებით შეიძლებოდა. ამ საქმის შესრულებას შამხალი შუა გზაზე გადასდგომოდა. (როგორც ერანისათვის, ისე ოსმალეთისათვის შამხლის ეს პოზიცია ძვირფასი ჩანდა. საშამხლო, ერთის მხრით, შარვანის დამცველი ციხე-ბურჯი იყო თერგის ციხიდან შექმნილი საფრთხის წინააღმდეგ, მეორეს მხრით, იგი თერგის ციხესა და კახეთს შორის ამართული კედელი იყო. თერგის ციხის მხრიდან შარვანის დაცვა არა მარტო მის იმდროინდელ მიმტაცებელ ოსმალეთს ბინტერესებდა, არანაკლებ ბინტერესებდა ეს შაჰ-აბასსაც, რომელიც ამ ქვეყნის ერანისათვის დაბრუნებას, ე. ი. მისს კვლავ მიტაცებას—ცდილობდა. ასევე, არა მხოლოდ ოსმალეთი იყო დაბინტერესებული რუსეთ-კახეთის შეკავშირების ხელისშეშლაში. აღნიშნული შეკავშირება კიდევ უფრო აწუხებდა შაჰ-აბასს, რომელიც კახეთს,—და მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს, ერანის საკუთრებად სთვლიდა. ამიტომ იყო, რომ საშამხლოს დაცვას რუსეთის მიერ დაპყრობისაგან თანაბრად ცდილობდნენ როგორც ხონთქარი, ისე შაჰიც). ასეთ პირობებში საშამხლო-დალისტინის დაპყრობა მოსკოვისათვის ის იყო, საიდანაც უნდა დაუყოვნებლივ საქმე დაწყებულიყო.

9 მარტს სასანლის ბოიარებმა მოიწვიეს ელჩი კირილე და ხელმწიფის ნება გამოუცხადეს<sup>1</sup>. გადაწყვეტილი იყო შამხლის წინააღმდეგ დიდი ლაშქრის გაგზავნა და ალექსანდრე მეფის თხოვნის თანახმად საშამხლოში ციხეების აგება<sup>2</sup>. კახეთის მეფეს შამხლის საბოლოოდ დასამორჩილებლად და თერგ-კახეთის გზის გასახსნელად საჭიროდ მიაჩნდა, რათა რუსთა მხედრობას ციხეები აეგო ტარკსა, ტუზლუკსა და ბოინაკში<sup>3</sup>. ელჩმა კირილემ ადვილად გააქარწყლა ეოვეოდა ხეოროსტინინის მოსაზრება დასახელებული

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 398.

<sup>2</sup> იქვე.

<sup>3</sup> იქვე. 395.

ადგილების საამისოდ შეუფერებლობის შესახებ და კახეთის მეფის დებულების სასარგებლოდ სრულიად დამაჯერებელი არგუმენტები წამოაყენა<sup>1</sup>. ლაშქრობისათვის სასურველ დროდ ელჩმა ივნის-ივლისი დაასახელა. კირილემ საჭიროდ დაინახა აღენიშნა, რომ საშამხლოს დაპყრობა ეხლა განსაკუთრებით ადვილია: შამხალი მოხუცდა და დაბრმავდა, შვილები წაუვიდნენ, ყუმუხებიც კი არ მორჩილებენ მას; შამხალს რუსთა დიდი შიში აქვს; მან ხეობებში ყველა ციხე მოათხრევინა, რათა ისინი ხელმწიფის ჯარმა არ დაიჭიროს; დამხმარე მას არაყინა ჰყავს: ოსმალთა ფაშები ხელმწიფის ჯარის წინააღმდეგ გამოლაშქრებას ვერ გაბედავენ... ალექსანდრე კახეთის მეფეს ოცდა ათი ათასი მოლაშქრე ჰყავს. მისადგომი რომ ყოფილიყო, შამხლის ქვეყანას ის ხელმწიფის დაუხმარებლადაც ადვილად დაიპყრობდა<sup>2</sup>.

12 მარტს ბოიარები კვლავ ესაუბრნენ ალექსანდრე მეფის ელჩს მომავალ ლაშქრობასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. ამავე დროს ქართველი ელჩების თვალწინ ჯალათებმა წკეპლის ცემით ჩაატარეს ნაელჩარი ლეონტიევი, რომელიც კირილეს ვედრების თანახმად შეიწყალა ხელმწიფემ და სიკვდილად დასჯა სამუდამო პატიმრობად შეუცვალა<sup>3</sup>.

ამის შემდეგ კახეთის მეფის ელჩები პატრიარქმა მიიღო (17 მარტს)<sup>4</sup>, ხოლო 21 აპრილს ხელმწიფესთან იყვნენ ისინი დიდის გამოჩვენებით გამართულ გამოსათხოვარ აუდიენციაზე<sup>5</sup>.

22 მაისს მოსკოვიდან ალექსანდრეს ელჩებთან ერთად კახეთისაკენ წამოვიდნენ ხელმწიფის ელჩებიც—ტატიშჩევი და ივანოვი.

იმ მნიშვნელობისდა შესაფერისად, როგორსაც ამ ელჩობას მოსკოვში აძლევდნენ, ელჩები დიდის თადარიგით გამოისტუმრეს.

ტატიშჩევს და ივანოვს უხვი „წყალობა“ მოჰქონდათ ალექსანდრე მეფისა, გიორგი ბატონიშვილისა, დავით მეფის ცოლყოფილისა და კახეთის სამეფო სახლის სხვა წევრებისათვის<sup>6</sup>. არ დაევიწყე-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 401.

<sup>2</sup> იქვე, 401.

<sup>3</sup> იქვე, 402—403.

<sup>4</sup> იქვე, 406—409.

<sup>5</sup> იქვე, 412—415.

<sup>6</sup> იქვე, 420—421.



ბიათ არც დიდი თავადები და განსაკუთრებით ნუგზარ არაგვის ერისთავი<sup>1</sup>. ალექსანდრე მეფესთან წყალობის წიგნთან ერთად ელჩებს თან მოჰქონდათ „ფიცის წიგნი“, რომლითაც კახთა მეფეს და მის მემკვიდრეს უნდა შეეფიცათ ბორის მეფისა და მისი შვილისათვის<sup>2</sup>. ტატიშჩევი და ივანოვი გაფრთხილებული იყვნენ, რომ, ვინცობაა, ალექსანდრე აღარ მეფობდეს და მის ადგილს გიორგი გამეფებულიყოს, ამასთან ისაქმონ. ელჩებს უნდა საჩღუმლოდ შეენახათ და კახეთს მისვლამდის არ გაემგლავნებინათ ცნობა ბუტურლინის სარდლობით შამხლის წინააღმდეგ დიდი ლაშქრის გამოგზავნის შესახებ<sup>3</sup>. მას შემდეგ კი, რაც შამხლის წინააღმდეგ ხელმწიფის ლაშქრის წამოსვლას ალექსანდრეს ახარებდნენ, ელჩებს უნდა ხელმწიფის სახელით მოეთხოვათ კახთა მეფისათვის, რათა თერგის ვოევოდებთან მას პაემანი დაედო და დათქმულ დროს კახეთის ჯარით საშამხლოს შესეოდა.

ამასთან ერთად ელჩებს თან მოჰქონდათ „წყალობის სიგელთა“ მთელი კონა, ან კიდევ ასეთი სიგლების ნიმუშები. ამ უკანასკნელთა მიხედვით, საჭიროებისას, ელჩებს ხელმწიფის ამ „წყალობაების“ გამრავლება შეეძლოთ. არავინ იყო დავიწყებული: ყაბარდო-ჩერქეზეთის მფლობელები, ნუგზარ არაგვის ერისთავი, გიორგი ქართლის მეფე და მისი ძმები, როსტომ იმერთა მეფე და გიორგი ბატონი-შვილი, დასავლეთ საქართველოს მთავრები და<sup>4</sup>... ყველა, ვინც კი რუს-ხელმწიფის ძლიერ საფარველში შესვლას მოისურვებდა. ქართველ მეფე-მთავრებისათვის სანიმუშო „წყალობის წიგნის“ შესავალი მოწოდებით იყო შემკული. ბორის მეფე ქართველ მეფე-მთავრებს საქართველოს ერთობა-ძლიერებას მოაგონებდა, დაშლა-დაქსაქსვისა და ურთიერთშორის მტრობის დამლუპველ შედეგებს უთვალისწინებდა, მოჰყავდა „საბერძნეთის“ დალუპვის ასეთივე მიზეზები და ქართველ მეფე-მთავრებს ძალთა გაერთიანებისაკენ მოუწოდებდა მოსკოვის ხელმწიფის საფარველს ქვეშ<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> იქვე, 421.

<sup>2</sup> იქვე, 427.

<sup>3</sup> იქვე, 423.

<sup>4</sup> იქვე, 421, 433—434.

<sup>5</sup> იქვე, 433—436; როგორი ფორმა უნდა მიეღო საქართველოს მეფე-მთავართა

ტატიშჩევსა და ივანოვს განსაკუთრებული დავალებაა ჰქონდათ: ტახტის მემკვიდრე თედორე ბორისისძისათვის საცოლედ, ხოლო მეფის ასულ ქსენიასათვის საქმრო უნდა შეერჩიათ საქართველოში. უეჭველია, ამ საქმეში ახალკაცის ძველისძველ სამეფო გვართან დანათესაუების სურვილის გვერდით მნიშვნელოვანი იყო, და ეს უმთავრესია, პოლიტიკური კავშირის განმტკიცების სურვილი ერანოსმალეთ-რუსეთის მიჯნაზე მდებარე ქრისტიანულ ქვეყანასთან.

საშამხლოს დაპყრობა, კახეთისა და სხვა ქართულ სამეფო-სამთავროების შემოფიცება, მოსკოვმა რომ ეხლა აგრე მტკიცედ განიზრახა, ხელმწიფის დიპლომატიების მიერ ოსმალეთის საწინააღმდეგო მოქმედებად და ერანისადმი მეგობრობის აქტად იყო გამოტანილი. მაგრამ შაჰ-აბასი სავსებით მართალი იყო, რომ ამ „მეგობრულ“ აქტებს იქვის თვალთ უყურებდა. მართლაც და, თუ შაჰის „ძმა“ და „მეგობარი“, მოსკოვის ხელმწიფე, კავკასიაში ოსმალეთს რასმე წაართმევდა, ეს უპირველეს ყოვლისა აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში მდებარე ქვეყნები იყო: დარუბანდ-შარვანი, განჯა, კახეთი, ქართლი (საშამხლო ამ ქვეყნებისაგან მისავეალი გზა იყო). მაგრამ ეს ქვეყნები ერანს თავისად მიაჩნდა და სწორედ მათი უკან დაბრუნების მიზნით ეომებოდა ის ეხლა ოსმალეთს...

ბაქო-დარუბანდის შესახებ შაჰმა აქამდისაც არა-ერთხელ

გაერთიანებას, ამის შესახებ მოსკოვში, როგორც ჩანს, მტკიცე და ნათელი წარმოდგენა ჯერ კიდევ არ ჰქონიათ. ცხადი იყო ერთი: ყველა ეს მეფე-მთავრები მოსკოვის მეფის ხელდებული უნდა ყოფილიყვნენ და როგორც საკუთარის, ისე მოსკოვის მეფის მტერთა წინააღმდეგ საერთო ძალით რუს სარდლებთან ერთად უნდა გამოსულიყვნენ. ერთგვარი უპირატესობა, რომელსაც დანასაკმე აღექსანდრე მეფისათვის ამ გაერთიანებაში თითქო ჰგულისხმობდა, იქიდან გამომდინარეობდა, რომ მოსკოვში კახეთის მეფე საქართველოს სხვა მეფეებს შორის უფროსად ეგულებოდათ...

საქართველოს პოლიტიკური ორგანიზაცია არაერთხელ ზღვარა აქტიურ საკითხად რუს პოლიტიკოსთა წინაშე რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის გრძელ მანძილზე (ზორის გოდუნოვის დროს, პეტრე I დროს, XVIII-ს ს-ის 70-80-ან წლებში, 1800-იან წლებში...). სხვადასხვანაირად წყდებოდა იქ ეს საკითხი სხვადასხვა დროს და ეს გარემოება აიხსნებოდა არა მარტო საქართველოს ვითარებით და ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური პირობებით, არამედ, უმთავრესად, თვით რუსეთის პოლიტიკური ვითარებით...

აგრძნობინა მეგობარს, რომ ამ ქალაქების დაუფლებისათვის მოსკოვს მათი ორმაგი დაპყრობა დასჭირდებოდა: ჯერ ისინი ოსმალთა ჯარისაგან უნდა გაეთავისუფლებინათ და ამის შემდეგაც კი შაჰ-აბასი ამ ქალაქებს მხოლოდ განსაკუთრებულს პირობებში თუ შეეღწეოდა მეგობრის სასარგებლოდ... რაც შეეხება მოსკოვის მეფის პრეტენზიებს ქრისტიანული ქვეყნების მფარველობაზე, შაჰს, მართალია, მეგობრის ეს უსიამოვნო პრეტენზიები ოფიციალურად არ უარუყვია, მაგრამ არც არასოდეს უცვნიდა ისინი... კიდევ უფრო გარკვევით ამტკიცებდა შაჰი თავის პოზიციას საშამხლო-დაღისტანის საკითხში, როცა ერანის ამ საყმოს დაპყრობისაგან თავის შეკავებას მეგობარს დაეინებოთ სთხოვდა...

რუსეთი და ერანი ურთიერთს საჭიროებდნენ: ძლიერი ოსმალეთი ორივეს მტერი იყო. ამათი მეგობრობაც ამ საფუძველს ემყარებოდა. მაგრამ რუსეთი შარვანს მუშტრის თვალთ უყურებდა. ახლად გაჩაღებულ ერან-ოსმალეთის დიდ ომში მრავალი რამ იყო მოსალოდნელი და შესაძლებელი. საჭირო იყო მზად ყოფნა, რათა მოსეჩხებულ დროს უსარგებლოდ არ ჩაეყო. თერგი ამ მიზნისათვის შორს იყო. ხოლო თერგიდან უახლოესი კახეთი (შემდეგ, შეიძლება, ქართლიც), მდიდარი, მაგარი და ერმრავალი, — საუკეთესო პოზიცია იყო.. თერგს კი კახეთისაგან მტრის ქვეყანა ჰყოფდა. ეს მაქსიმალური საშამხლო-დაღისტანი იყო. ამ ქვეყნის საბოლოოდ დამორჩილება, ამიტომ, აუცილებელი ჩანდა.

სწორედ ასეთი გადაწყვეტილება მიიღეს მოსკოვში 1604 წელს. ამოცანის შესაფერისი საგანგებო ლაშქარი შეჰყარეს და განსაკუთრებული დავალებით შორეულ კავკასიისაკენ გამოისტუმრეს.

რუს ელჩებს ევალებოდათ დაერწმუნებინათ ალექსანდრე მეფე, რომ ყველაფერი ეს მისი თხოვნის თანახმად ხდებოდა. კახელი ხელდებულისათვის არ იყო საჭირო, ეჭვი შეეტანა მფარველის უანგარო მოქმედებაში... ელჩებისათვის დანასაქმი კი მეტად დამახასიათებელ დარიგებებს შეიცავდა: თუ, ვინიცობაა, მეფე ალექსანდრე უკვე დაზავებია შამხალს და გააცხადებდა, რომ მას მფარველის დახმარება აღარ სჭირია და არც საშამხლოში რუსეთის მხედრობის ლაშქრობაა მისთვის სასურველი, — ელჩებს უნდა უარეყოთ კახეთის მეფის წინადადება და მტკიცედ გაეცხადებინათ: ხელმწიფემ ალექ-

სანდრე მეფისა და შამხლის დაზავების შესახებ არა იცოდა რა და ამოდენა ხარჯი სწორედ ხელდებულის თხოვნის თანახმად გაიღო. ამიტომ ალექსანდრე მეფემ უნდა თავისი მოვალეობა შეასრულოს და შამხლის წინააღმდეგ გამოილაშქროს. ელჩებს უნდა დაერწმუნებინათ ალექსანდრე მეფე, რომ შამხალი ვერაგია, მისი ნდობა არ შეიძლება, ის უნდა დაპყრობილ იქნას. თუ ალექსანდრე მეფე (დანასაქში ამასაც ითვალისწინებდა) მაინცდამაინც გაჯიუტდებოდა და შამხლის წინააღმდეგ დაწყებული ლაშქრობის შეჩერებას მოითხოვდა, ელჩებს გაქიანურებული მოლაპარაკებით მანამ უნდა შეექციათ მეფე, სანამ ბუტურლინის ლაშქარი საშამხლოს უმთავრეს ციხე-ქალაქებს დაიპყრობდა და მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა დათანხმებულიყვნენ მეფის შუამდგომლობას და მისთვისე დაევალებინათ ხელმწიფის ერთგულებაზე შამხლის დაფიცება და მძევლების გამოყვანაც<sup>1</sup>.

დანასაქმის ეს ნაწილი იმით იყო გამოწვეული, რომ მოსკოვში მდროს უკვე მიღებული ჰქონდათ ალექსანდრე მეფის წიგნი, 1603 წელს თერგის ციხისთავს რომ გაუგზავნა. კახეთის მეფე აცნობებდა ციხისთავ ტრახანოტოვს, რომ ის უკვე დაეზავა შამხალსა და ყუმუხებს, რომ მათ ურთიერთ დახმარების კავშირიც შეკრეს, რომ შამხალი და ლეკები ხელმწიფის საუკუნო მორჩილების სურვილს აცხადებენ...<sup>2</sup> და, მიუხედავად ამისა, ან უკეთ, სწორედ ამიტომაც მოსკოვში საჭიროდ დაინახეს, რათა (აქამდის უჩვეულო სისწრაფით და ენერგიით) „დაეხმარონ“ მოაჯე ხელდებულს და საშამხლო-დალისტანი დაიპყრან (თუნდაც ამავე ხელდებულის სურვილის წინააღმდეგ).

ვიდრე კახეთის ელჩები, კირილე და საბა, მოსკოვს იყვნენ, ალექსანდრე მეფეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური წარმატებისათვის მიუღწევია. ლეკეთ-საშამხლოსა და კახეთს შორის ზავი ჩამოვარდნილა. დალისტნელებს და ალექსანდრე მეფეს ურთიერთში პირობა დაუდევიათ, რომ ამიერიდან ერთპირი იქნებიან საერთო მტრის წინააღმდეგ. გარდა ამისა, საშამხლო-დალისტნელთ სურვილი განუცხადებიათ, რომ მათ მოსკოვის მეფის ხელქვეშ ყოფნა სურთ და აღუთქვამთ, რომ საამისო თხოვნით ისინი რუს-ხელმწიფეს მიჰმართავენ კიდევ.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 430—431.

<sup>2</sup> იქვე, 412, 430.

ალექსანდრე მეფე საჩქაროდ ატყობინებს ამ ამბავს თერგის ჯარის სარდლებს და სთხოვს, მასაც აცნობონ, მივიდნენ იქ თუ არა საშამხლო-დალისტნელნი და როგორის აჯით—„ჩვენსა და მათ შუა კი ზავიაო“—ამთავრებს თავის წიგნს კახთა მეფე (Белокуров. Сношения..., 412).

ეინ იყო ამ საქმის ინიციატორი, არ ჩანს. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს შამხლის მორიგი პოლიტიკური სვლა იყო, იქითკენ მიმართული, რათა დრო მოეგო და რუსთა ჯარის შემოსევის საფრთხე თავისი ქვეყნისათვის აეცდინა. შამხალი, უნდა ვიფიქროთ, ვარაუდობდა, რომ მის ქვეყანას რუსთა მიერ ეხლა აუცილებელი დაპყრობა ელოდა. ოსმალეთი, კარგა ხანია, თერგის ჯარის მიერ შევიწროებულ შამხალს ვერ იცავდა. შაჰ-აბასი მოსკოვის მეფის მეგობარი იყო და მასთან სამხედრო კავშირს ეძებდა. საშამხლოს ერანის შაჰი თავისად სთელიდა, მაგრამ სხვა საშუალება, გარდა დიპლომატიური ღონისძიებისა, ამ ქვეყნის დასაცავად რუსეთის მიერ დაპყრობისაგან აქ დროს მას არ გააჩნდა.

ამ მოსაზრების გათვალისწინებით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შაჰ-აბასი შამხალს ისევე ურჩევდა „დრომდის“ „მორჩილების პირზე“ შეექცია მოსკოვის მთავრობა, როგორც უკანასკნელი 1590-ან წლებში თავის ხელდებულ ალექსანდრე მეფეს ურჩევდა ასეთივე „მორჩილების პირზე“ „დრომდე“ უტყუებინა ოსმალეთის მთავრობა. რათა მისთვის ქვეყნის დაპყრობის რაიმე მიზეზი არ მიეცა (Белокуров. Сношения..., 176).

მოსკოვში კი ამხელად ნამდვილად გადაეწყვიტათ საშამხლოს დაპყრობა. რა ვითარებაჲ უკარნახა ბორის მეფეს ასეთი გადაწყვეტილების მიღება, ამის შესახებ პირდაპირი ჩვენება არ ზოიპოვება. სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით შაჰ-აბასთან ზასეკინის ელჩობის ბედი. ვიცით მხოლოდ, რომ სამხედრო კავშირი ბორის მეფესა და შაჰ-აბასს ბორის არ დადებულა. მაგრამ ისიც ვიცით, რომ ამით მოლაპარაკება და ელჩების ტარება ერანის შაჰსა და რუსეთის მეფეს ზორის არ შეწყვეტილა. ხოლო შაჰ-აბასი გვიანაც კი, როცა სოციალურ კარტეზილს გამოვლილი რუსეთი თავის საგარეო პოლიტიკის გაწყვეტილ კურსში კვლავ ედგოდა, მიხეილ მეფეს, „მას“ და „მეგობარს“, საუკუნო ერთობასა და კავშირს სთავაზობდა (Веселовский. Памятники..., II, 295). საფიქრებელია, რომ შაჰ-აბასი საკავშირო პირობებმა, ზასეკინმა რომ მოსკოვიდან მიიტანა, არ დააკმაყოფილა და შაჰმაც დიპლომატიური მოლაპარაკების გაგრძელება ირჩია. რაც შეეხება საშამხლოს საკითხს, შაჰი საკიროდ სცნობდა მის სწრაფად მოგვარებას: შამხლისაგან შაჰი, უეჭველია, შეიტყობდა, რომ რუსეთის მეფე საშამხლოს დასაპყრობად ემზადებოდა (რომოდანოვსკის ლაშქრობა). და, საფიქრებელია, შაჰ-აბასმა სათანადო პოლიტიკური სვლა გააკეთა: შამხალს უბრძანა, რომ ალექსანდრე მეფეს დაეზავოს, მასთან ერთობის პირი დასდოს, ხოლო მოსკოვის მეფეს მორჩილებით თავი დაუკრას. ამით შაჰ-აბასი საშამხლოს საკითხში მოსკოველ „მეგობარს“ აკმაყოფილებდა (მოსკოვის მეფეს უმორჩილებდა შამხალს და რუსთა ჯარს თერგ-დარუბანდის გზას უხსნიდა...). მაგრამ შაჰი ამავე აქტით კახეთზედ ბულად იწვდიდა ხელს (ეს ამბავი—შამხლისადა კახეთის მეფის დაზავება—1603

წელს მოხდა, როცა შაჰ-აბასმა ოსმალეთის წინააღმდეგ ომი უკვე დაიწყო და ამიერ-კავკასიის საზღვრებსაც მოატანა...).

მოსკოვში, როგორც ჩანს, სწორად შეაფასეს შექმნილი ვითარება. უსამოვნო იყო ერანთან კავშირის დადების შეუძლებლობა: ოსმალეთის წინააღმდეგ შაჰ-აბასს ომი უკვე დაეწყო, ხოლო ბაქო-შამახია-დარუბანდის საკითხი რუსეთსა და ერანს შორის ისევ გაურკვეველი რჩებოდა. შაჰი კი ამ საკითხის გარკვევას არ ჩქარობდა (ერან-რუსეთის მოლაპარაკებაში რომ სწორედ ბაქო-შამახია-დარუბანდის საკითხი რჩებოდა გადაუწყვეტელი, ეს რუსი ელჩების, ტატიშჩევისა და ივანოვის, პასუხიდან ჩანს, 1604 წელს რომ უთხრეს გიორგი ბატონიშვილს ამ უკანასკნელის წინადადებაზე, რათა რუსთა ჯარს ყაზი-ყუმუზის მაგივრად დარუბანდისკენ ელაშქრნა (Белокуров. Сношения..., 475—476)).

ასეთ პირობებში შაჰის (ოსაშუალებობით შამხლის) პორჩილება საეკვოც იყო და არც სასურველი: ამ მოხერხებული სელით შაჰ-აბასი ამიერ-კავკასიის საქმეებიდან მოსკოვის გარიყვას ცდილობდა. რუსეთისათვის, ამიტომ, აუცილებელი იყო სწრაფი მოქმედება, რათა თვრამეტი წლის დიპლომატიური კირნახულის მომკის დრო ხელიდან არ გაეშვა და მოსკოვშიაც დამოუკიდებლად და სწრაფად მოქმედება გადაწყვიტეს: არც ოსმალეთს ომს გამოუცხადებენ, შაჰ-აბასთანაც მეგობრულ მოლაპარაკებას განაგრძობენ და ამავე დროს ამიერ-კავკასიაში ძლიერ პოზიციას მტკიცედ დაიკვირენ: საშამხლოს დაიპყრობენ, კახეთს უშუალოდ გაუმეზობლდებიან და სხვა „საქართველოებსაც“ რეალურ მფარველობას გაუწევენ. ერთ მთლიან ძალად მათ შეკავშირებას შეეცდებიან... ამის შემდეგ ბაქო-შამახია-დარუბანდის საკითხიც უფრო ადვილად და სასურველადაც გადაწყდება...

მოქმედების სისწრაფეს მოსკოვს სხვა გარემოებაც უკარნახებდა. ეხლა, როცა ერან-ოსმალეთის ომი იწყებოდა, საშამხლოს საკითხს ოსმალეთისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ოსმალეთში კარგად იცოდნენ ერან-რუსეთის მეგობრობის შესახებ. ამიტომ ეკვის საფუძველიც ჰქონდათ, რომ ეს მეგობრები ოსმალეთის წინააღმდეგ საერთო ძალით გამოვიდოდნენ.

ოსმალთა მხრით სიფრთხილის ზომების მიღება ბუნებრივად მოსალოდნელი იყო. სარწმუნო ჩანდა, ამიტომ, დარხეული ხმები, რომ შაჰხალ-ყუმუზები (და ზოგიერთი ჩერქეზთ-ბატონი) ოსმალთა მოსულას ელოდნენ (შამახიის მხრიდან), რათა საერთო ძალით რუსთა ციხეებისათვის შეეციათ კოისუზე თუ თერგზე.

ასეთ ვითარებაში დასწრებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. საშამხლო-დალისტანში სწრაფად შეკრით და შამხალ-ყუმუზების დამარცხებით რუსეთი თერგსა და კოისუზე ოსმალ-დალისტანელთა მოსალოდნელ შეერთებულ ლაშქრობას მოშლიდა (Белокуров. Сношения..., 449).

ამრიგად, საშამხლოს სწრაფად დაპყრობა ყოველი მხრით დროული და აუცილებელი ჩანდა.

როლები შეიცვალა. თუ აქამდის, თექვსმეტი წლის განმავლობაში, კახეთის მეფე უსაბუთებდა მფარველს საშამხლოს დაპყრობის აუცილებლობას, ეხლა მოსკოვის მთავრობა არწმუნებს ამაშივე კა-

ხელ ხელდებულს, რომელმაც ეს საკითხი ეხლა სწორედ ისე მოაგვარა, როგორც ეს აქამდის მფარველს ყველაზე სასურველად მოაჩნდა.

ელჩები მოსკოვიდან 1604 წლის 2 მაისს წამოვიდნენ<sup>1</sup>. ბრძანების თანახმად ელჩებმა „დღე და ღამე გაასწორეს“. ჩქარა დაეწინაურნენ და უკან მოიქცნენ მათზე უფრო ადრე გამომგზავრებული ლაჩინ-ბეგი, შაჰ-აბასის ელჩი<sup>2</sup>. ამის შესახებ ელჩებმა საგანგებოდ აცნობეს ხელმწიფეს. ასტარხანში ელჩებმა 23 ივნისს პირველი საშიში ცნობა მიიღეს. თერგის ციხისთავი ატყობინებდა ასტარხნის ციხისთავს დალისტნიდან მოტანილ ცნობას, თითქო შაჰ-აბასმა მეფე ალექსანდრე მოკლა იმის გამო, რომ უკანასკნელი დაყოვნებით ეახლა შაჰს და არც ლაშქარი მიუყვანა საკმაო რაოდენობით. გიორგი ბატონიშვილი კი შაჰმა თითქო კახეთშივე დააპატიმრებინა. ამავე დროს სხვა ხმებიც მოვიდა, თითქო შაჰ-აბასმა კახეთში კონსტანტინე-მირზა გამოგზავნა და მეფე ალექსანდრეს მოკლა უბრძანა. კონსტანტინემ თითქო მართლაც მოკლა მამა და მასთან ერთად 700-მდე თავად-აზნაური დახოცა, თვით კი მეფედ დაჯდა<sup>3</sup>.

ეს ამბები ელჩებმა ასტარხნიდან მოსკოვში აფრინეს. მეორე მხრით შიკრიკი გაგზავნეს არაგვის საერისთაოში. მას უნდა შექველდი ცნობები მოეტანა საქართველოს მეფე-მთავრების შესახებ.

1 ივლისს ელჩები თერგს მივიდნენ. აქ მათ მოუსწრო მოსკოვიდან სასწრაფოდ გამოგზავნილმა დანასაქმმა (ნაკაზმა). აქვე უფრო სანდო ცნობებიც მიიღეს ალექსანდრე მეფისა და კახეთის შესახებ<sup>4</sup>.

როგორც აღვნიშნეთ, მოქმედების ეს სისწრაფე, რაც აქამდე აგრე არ ახასიათებდა მოსკოვის მთავრობას, გამოწვეული იყო აბლო-აღმოსავლეთის პოლიტიკური ამბებით. რუსეთში იცოდნენ, რომ ერან-ოსმალეთის ზავის დღეები დათვლილი იყო, რომ დღეს თუ არა, ხვალ მათ შორის ომი დაიწყებოდა და რომ ამიერ-კავკასია ამ ომის ერთ-ერთი მთავარი ასპარეზი იქნებოდა.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 420.

<sup>2</sup> იქვე, 420.

<sup>3</sup> იქვე, 445.

<sup>4</sup> იქვე, 448.

1602 წელს დარბეული ხმა გამართლდა. ერან-ოსმალეთის ომი დაიწყო. პირველი დიდი შეტაკება 1603 წლის ოცდა ექვს სექტემბერს მოხდა ადერბაიჯანში. ოსმალები დამარცხდნენ და შაჰ-აბასმა პირველ ოქტომბერს თავრიზს ალყა შემოარტყა. ოცი დღის ბრძოლით თავრიზი აიღო და კავკასიისკენ გამოეშურა. ერანელთა ლაშქარმა ადვილად იგდო ხელთ თავრიზ-ერევნის გზაზე მდებარე მცირე ციხეები და 16 ნოემბერს 1603 წელს შაჰ-აბასი უკვე ერევანს შემოადგა. ერევანი საგანგებოდ გამაგრებული ციხე-ქალაქი იყო. ამიტომაც მისი ალყა დიდხანს გაგრძელდა. ციხე მხოლოდ 1604 წლის გვიან გაზაფხულზე დაეცა.

შაჰ-აბასმა ქართლისა და კახეთის „ყმები“ ამ ომის დასაწყისშივე იხმო. გიორგი ქართლის მეფეს შაჰმა სომხითის ათაბაგის ძმა, გამაჰმადიანებული თამაზ-ყული-ბეგი მიუვლინა, ხოლო ალექსანდრე კახთა მეფეს მისივე ვაჟი კონსტანტინე-მირზა. გიორგი მეფე ჩქარა ეახლა შაჰ-აბასს. ალექსანდრეს კი დიდი ყოყმანი დაეტყო. ბოლოს, როგორც იქნა, კონსტანტინემ დაარწმუნა მამა და კახეთის მეფეც საგანგებო ლაშქრითა და მისართმეველით ეახლა შაჰ-აბასს, როცა უკანასკნელი, უკვე კარგა ხანი იყო, ერევანს შემოსდგომოდა.

შაჰ-აბასმა მეფეები დიდის პატივით მიიღო.

21 ივნისს 1604 წელს კოისუდან თერგს კახელი ვაჰარი მისულიყო და თერგის ციხისთავისათვის ალექსანდრე მეფის სპარსულად ნაწერი წიგნი მიეტანა. ელჩებმა ამ ვაჰარისაგან შეიტყვეს, რომ კახეთის მეფე ამა წლის აპრილში ექვსი ათასამდე მოლაშქრით ერევანს ეახლა შაჰ-აბასს. შაჰმა თითქო კახეთის ლაშქრის უმრავლესობა უკან დააბრუნა და თავისთან მხოლოდ მეფე და მისი ლაშქრის თავადაზნაურული ნაწილი დაიტოვა. კონსტანტინე-მირზა იქვეა ერევანს, გიორგი ბატონიშვილი კი კახეთს განაგებს და შაჰის ბრძანებას ელის, რომ ერანის ჯართან ერთად შარვანში ოსმალთა წინააღმდეგ ილაშქროს. ამავე ვაჰარისაგან ელჩებმა შეიტყვეს, რომ არაგვის ერისთავი ისევ მორჩილებს კახეთის მეფეს და, მაშ, დარიალ-კახეთის გზა მათთვის გახსნილია<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 449.



\* \*

ახალმა ომმა კვლავ ააფორიაქა კავკასიის ხალხები. ბუტურლინის ლაშქარი ჯერ კიდევ ასტარხანს არ მისულიყო, რომ შამხალმა და ყუმუხებმა უკვე იცოდნენ ამ ლაშქრობის შესახებ<sup>1</sup>. მოსკოვის მეფისადმი დამორჩილებას ისინი არ აპირებდნენ და ოსმალთა დახმარების მოიმედენი იყვნენ. შამხლის შვილები და ყუმუხები შამახიის ფაშას ეახლნენ. ოსმალები მეშველ ჯარს ელოდნენ და თერგის წინააღმდეგ გალაშქრებას აპირებდნენ<sup>2</sup>. ამგვარად, სამთა ბრძოლაში შამხალი და ყუმუხები ისევ ოსმალეთის მხარეზე დადგნენ. ამასვე აპირებდა ყაბარდოს ზოგიერთი მთავარი<sup>3</sup>, მაგრამ ოსმალეთის ლაშქრის გამოჩენამდის გამოსვლას ვერ ბედავდნენ და ხელმწიფის ყმობაში რჩებოდნენ.

ალექსანდრე მეფესა და შამხალ-ყუმუხებს შორის ზავი და კავშირი, ბუნებრივია, დაირღვა. კახეთის მეფე ამათი ყველაზე საძულელი მტერი იყო: ბუტურლინის ლაშქარი საშამხლოს წინააღმდეგ მისი თხოვნით მოდიოდა.

იენისში შამახიიდან ოსმალ-ყუმუხთა შეერთებული ლაშქარი ძეგამს დაეცა. მდიდარი ქალაქი აიკლეს. მცხოვრებლები გაწყვიტეს ან დაატყვევეს, მეფის ქარვასლა გაძარცვეს, დაანგრიეს და დიდი ნადავლით უკუიქცნენ<sup>4</sup>. ამიერიდან ლეკთა თავდასხმები კახეთში კიდევ უფრო გაძლიერდა<sup>5</sup>. ხმები ალექსანდრე მეფის მოკვლისა და კონსტანტინე-მიროზას კახეთში გამეფების შესახებ, ამრიგად, არ გამართლდა. ამისდა მიუხედავად, ეს ცნობა საყურადღებოა. კავკასიაში კარგად იცოდნენ შაჰ-აბასის ალექსანდრე მეფესთან დამოკიდებულება. შაჰს სძულდა ალექსანდრე — „ოსმალეთის მომხრე“ და რუსეთის მომყვანი... სძულდა და შესაფერისს მომენტს ეძებდა მის დასაღუპავად. ეს იცოდნენ და ნასკვის გახსნას ელოდნენ — ზოგი შიშით, ზოგი სიხარულით... ასეთ პირობებში ადვილად ითხზებოდა მეტნაკლებად შესაძლებელი ამბები.

<sup>1</sup> იქვე, 445—446, 449.

<sup>2</sup> იქვე, 449.

<sup>3</sup> იქვე.

<sup>4</sup> იქვე, 465.

<sup>5</sup> იქვე.

ალექსანდრე მეფემ სხეებზე უკეთ იცოდა შაჰის განზრახვები. იცოდა და სახიფათო მდგომარეობიდან თავის დაღწევას ნაცადი ხერხებით ლამობდა.

\* \*

ელჩებმა დიდი სიფრხილით გამოვლეს იმიერ-კავკასია. ამასობაში კახეთიდან შიკრიკი დაბრუნდა და ახალი ცნობები მოიტანა, ხოლო კირილე არქიმანდრიტს ნუგზარ ერისთვის დედისაგან წიგნი მიაართვა. „დედაბერი ანა“ არქიმანდრიტს ატყობინებდა, რომ შაჰის მოწოდებაზე ალექსანდრე და გიორგი მეფენი და მათთან ერთად არაგვის ერისთავიც თავიანთი ლაშქრით მას ეახლნენ; რომ ერანის ლაშქარი ამჟამად სამცხეში ებრძვის ოსმალებს, ხოლო თავით შაჰი ალექსანდრე მეფესთან ერთად ერევანსა დგას და სამცხის ომიდან ცნობებს ელოდება; ხმებია, რომ ოსმალთა დიდი ლაშქარი შაჰისა და ალექსანდრეს ჯარების წინააღმდეგ მოდის. შაჰმაო, უმატებს „დედაბერი ანა“, საბოძვარით აავსო მეფეები, ჩემი შვილი და მათი ლაშქარიო. მიუხედავად ამისა, ამ მანდილოსანს ქრისტიანთა მტერი მუსლიმანებისა არა სწამს რა. ის „დიდი ხელმწიფის“ მლოცველია<sup>1</sup>.

ლარსში ელჩებმა შეიტყვეს, რომ მტრობა და ქიშპი ყაბარდოს მთავარს სოლოლსა და ერისთავს შორის გრძელდებოდა. სოლოლის ძმა სწორედ იმ ზაფხულს დასცემოდა მთიულეთს<sup>2</sup> და ალექსანდრე მეფის სოფელი ხადა დაერბია<sup>3</sup>. ხევში შესულ ელჩებს სამ აგვისტოს ყაბარდოელი აიტეკ-მურზას ხელქვეითი მოხვედრები დაეცნენ, თუმცა უშედეგოდ<sup>4</sup>. ჩქარა ელჩებს არაგვის ერისთვის კაცი ეახლა და აცნობა, რომ გიორგი ქართლის მეფე და ნუგზარ ერისთავი შაჰმა ლაშქრობიდან გაათავისუფლა, რომ გიორგი მეფე ამჟამად ქართლშია დანუგზარ ერისთავიც მას ახლავს<sup>5</sup>. ამავე დროს ელჩებმა შეიტყვეს, რომ ამჟამად ერისთავი გიორგი მეფესა ყმობს, თუმცა არც ალექსანდრე მეფესა მტრობს. ნუგზარის უმცროსი ვაჟი ქართლის მეფესთან

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 455—456.

<sup>2</sup> იქვე, 454.

<sup>3</sup> იქვე, 454.

<sup>4</sup> იქვე, 456.

<sup>5</sup> იქვე, 457.

არის მძევლად, ხოლო უფროსი ვაჟი (ბაინდურ) დანიშნულია ამავე მეფის ქალზე. ერთგულების საწინდრად ნუგზარ ერისთავს ალექსანდრე მეფესთანა(კ) ჰყავდა ერთი ვაჟი<sup>1</sup>.

ნუგზარის შინ არყოფნის გამო რუს ელჩებს ერისთვის შვილი ბაინდური გაეგება. ბაინდურს ელჩებმა ხელმწიფის სიგელი და წყალობა გადასცეს. საერისთაოდან ელჩები კახეთის საზღვრამდის მშვიდობით მიაცილეს<sup>2</sup>.

\* \*

როგორც აღვნიშნეთ, ერან-ოსმალეთს შორის 1590 წელს დადებული ზავის ინიციატორი შაჰ-აბასი იყო. იგივე იყო ამ ზავის დარღვევის ინიციატორიც 1602 წელს.

ოსმალეთთან ზავის დრო ნიჭიერმა შაჰმა ფრიად ნაყოფიერად გამოიყენა.

ამ ხნის განმავლობაში ერანის საშინაო და საგარეო პირობები საგრძნობლად გაუმჯობესდა.

შაჰ-აბასი დიდი პოლიტიკური მოღვაწე იყო.

ერანის შაჰი კარგად ჰხედავდა, რომ ოსმალთა სამხედრო უზიარატესობა ლაშქრის უკეთესად შეიარაღებულობაში როდი იყო მხოლოდ...

შაჰმა ერანის სამხედრო ძალის რეორგანიზაციით დაიწყო. როგორც ცნობილია, სეფიანთა ერანის ძირითად სამხედრო ძალას ყიზილბაშთა ტომები შეადგენდნენ. ამათგან გამოდიოდა 60.000 მხედარი. თითოეულ ტომს, ისე როგორც ამ ტომიდან გაშოსულ ლაშქარს, სათავეში ტომის მეთაური ედგა. ტომის მეთაურის სამმართველოს წარმოადგენდა მთელი ის ტერიტორია, ამ ტომს მიჩენილი რომ ჰქონდა საცხოვრებლად. ასე რომ ტომის მეთაური ერთსა და იმავე დროს თავისი „სახლის“ „უხუცესიც“ იყო, სამხედრო მოხელეც და ადმინისტრაციული ხელისუფალიც. ტომების მეთაურთა შორის შური და ქიშპი ბუდობდა. თითოეული ცდილობდა პირველობა შაჰის კარზეც მას დარჩენოდა, და მართლაც, შაჰი უძლიერეს ტომებს მეთაურთა ნებისაებრ იჯდა ტახტზე.

<sup>1</sup> იქვე, 457 ~ 458.

<sup>2</sup> იქვე.

უფლისწულების ურთიერთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ტომთა მეთაურები აქტიურად მონაწილეობდნენ. თითოეულ ტომთაგანს ერანის ხელმწიფედ თავისი „კანდიდატი“ ჰყავდა, რომლის „უფლებებსაც“ ის მთელი ძალდონით იცავდა. ასე რომ სისხლიანი დინასტიური ომები, შაჰის გარდაცვალებისას შაჰზადებს შორის რომ იმართებოდა, ყიზილბაშთა ტომების ურთიერთ შორის ბრძოლას ემყარებოდა, ამ ბრძოლით საზრდოობდა.

შაჰ-აბასმა ძირიანად შეცვალა მდგომარეობა. აქამდის არსებულ ყიზილბაშურ ტომების გვერდით მან ახალი ტომი შექმნა—შაჰის მეგობართა ტომი („შაჰი-სევან“). ახალ ტომში შესვლა ყველა მსურველს შეეძლო. ამ ახალი ტომის მეთაურად თვით შაჰი ითვლებოდა. „შაჰსევანებს“ დიდი პრივილეგიები ჰქონდათ. ადვილი გასაგებია, რომ ჩქარა ახალი ტომი ყველაზე დიდი და ძლიერი გაერთიანება გახდა.

ამავე დროს შაჰმა შეამცირა ყიზილბაშური ტომებისაგან გამოშვალ მხედართა რაოდენობა. ამიერიდან ყიზილბაშთა ტომები ყველა ერთად ოცდა ათი ათას მხედარს იძლეოდნენ. ასეთი ზომის გვერდით შაჰ-აბასმა სხვა ღონისძიებაც მიიღო. მან ოსმალთა იანიჩარის მსგავსი რეგულარული ჯარი შექმნა, რომელიც უმთავრესად გამაჰმადიანებულ ქრისტიანებისაგან შედგებოდა.

ჯარის ორგანიზაციის გარდაქმნასთან ერთად შაჰ-აბასმა მთავარი ყურადღება ამ ჯარის შეიარაღებას მიაქცია. აქამდის ერანის ლაშქარი თითქმის მხოლოდ ცივი იარაღით იყო აღჭურვილი. ინგლისელ „ავანტურისტთა“ დახმარებით შაჰ-აბასმა თანდათან ძლიერი არტილერია გაიწყო. ამავე დროს თავისი ლაშქრის რეგულარული ნაწილი შაჰმა თოფით შეიარაღა. ასე რომ ხანგრძლივი გეგმიანი საქმიანობის შედეგად ერანის შაჰს უდისციპლინო ფეოდალური მხედრების ნაცვლად გაწრთენილი, ხელთოფითა და არტილერიით შეიარაღებული და უსიტყვოდ მორჩილი ლაშქარი ჰყავდა. მართალია, ერანის ეს ლაშქარი რიცხვით ოსმალეთისაზედ მცირე იყო, მაგრამ შეიარაღებით ის მოწინააღმდეგეს არაფრით ჩამოუვარდებოდა, ბოლო დისციპლინა-ორგანიზაციით დიდად სჯობნიდა უკვე გათავებული იენიჩარებსა და გაფეოდალებულ ოსმალ სიფაჰებს. ერანის ლაშქარს მოწინააღმდეგესთან შედარებით, გარდა ამისა, ერთი დიდი

უპირატესობაც ჰქონდა; მისი საქმე იმ კაცის ხელთ იყო, რომელსაც იმდროინდელ მსოფლიოში ვერც ერთი პოლიტიკური მოღვაწე ვერ შეედრებოდა.

ამასთან ერთად შაჰ-აბასის ამ სამხედრო ღონისძიებებს დიდი სოციალ-პოლიტიკური მნიშვნელობაც ჰქონდა. აღნიშნული რეფორმების შედეგად ყიზილბაშური ტომების მეთაურთა ძალა და მნიშვნელობა სათანადოდ შემცირდა. ამისდა შესაბამისად სახელმწიფო კარზე მათი გავლენაც შემცირდა. სახელმწიფო მმართველობის სათავეში ახალი ხალხი გაჩნდა. შაჰის ძალა და ავტორიტეტი განუზომლად გაიზარდა.

თურქულ-ყიზილბაშურ მალალ ფეოდალების წინააღმდეგ ბრძოლაში შაჰ-აბასის დასაყრდენს სპარსელი თუ თურქი წვრილი მიწისმფლობელები, ვაქარ-მოქალაქეები და ხელოსნები შეადგენდნენ. ასეთი პოზიცია შაჰ-აბასს თანამედროვეთა შორის სამართლიანობისათვის მეგრძოლისა და ხალხის მფარველის სახელს უქმნიდა...

ასეთივე ენერგიით მოღვაწეობდა შაჰ-აბასი ერანის ეკონომიური წარმატებისათვის. ქვეყნის ყველა მნიშვნელოვან კუთხეში გაყვანილ იქმნა ხიდ-ქარვასლებით მოწყობილი შარა-გზები (ზოგჯერ ქვაფენილი), რაც არა მარტო საქონლის უცხოეთში გატანას, ან შემოტანას ემსახურებოდა, არამედ თვით ერანის პროვინციათა შორის საგაც-ვლა-გამოცვლო ურთიერთობასაც დიდად ხელს უწყობდა.

იმდროინდელი ერანის უმთავრესი გასატანი საქონელი აბრეშუმი იყო. აბრეშუმით უცხოეთთან ვაჭრობის საქმე შაჰის მონოპოლიად იქმნა გამოცხადებული, რაც უდიდეს სარგებელს აძლევდა ხელმწიფე-ვაჭარს. შაჰ-აბასის ხელში ამ საქმეს მხოლოდ ეკონომიური მნიშვნელობა როდი ჰქონდა. აბრეშუმით ვაჭრობის მონოპოლიას შაჰი ხერხიანად იყენებდა საგარეო პოლიტიკურს ურთიერთობაში. მისი საშუალებით შაჰ-აბასი ერთი მხრით ევროპაში „მეგობართა“ მოპოვებას, ხოლო მეორე მხრით ოსმალეთის ეკონომიურ დასუსტებას ცდილობდა (შაჰი დაეინებოდა ეძებდა ახალ გზებს, რათა ერანის აბრეშუმი ევროპაში ოსმალეთზე გაუტარებლად შეეტანა. ამ შემთხვევაში ოსმალეთს უდიდესი საბაჟო შემოსავალი დააკლდებოდა).

ახლად შექმნილ გარემოებათა შესაბამისად ერანის სხვადასხვა პროვინციების მნიშვნელობაც სათანადოდ შეიცვალა. ქვეყნის ჩრდი-

ლო-დასავლეთმა ძველი მნიშვნელობა დაკარგა და შაჰ-აბასმაც სამეფო ტახტი აქედან (ყაზვინიდან) სამხრეთ-აღმოსავლეთში (ისპაჰანში) გადაიტანა.

1597 წელს შაჰ-აბასმა სასტიკად დაამარცხა ოსმალეთის მოკავშირე ოზბეგები. ამ დროიდან ერანსა და მის აღმოსავლეთის მეზობელს შორის დიდი ხნით მშვიდობა ჩამოვარდა. შაჰ-აბასმა ოსმალეთის წინააღმდეგ ხელები გაიხსნა.

სწორედ ამავე ხანებში, როცა შაჰ-აბასი აგრე ნაყოფიერად მოღვაწეობდა და ერანს მომავალი დიდი ომისათვის ყოველ მხრივ ამზადებდა, მის მოწინააღმდეგე ოსმალეთს ყურზე ეძინა.

ოსმალეთი ამ დროს მსოფლიოში უდიდეს და უძლიერეს სახელმწიფოდ ითვლებოდა. მართალია, მას აღმავლობის ხანა უკვე განვლილი ჰქონდა და აუცილებელი დაცემის უტყუარი ნიშნები სულ უფრო და უფრო იჩენდნენ თავს (რასაც უკვე ოსმალთა იმდროინდელი ზოგიერთი პოლიტიკური მოღვაწეც ამჩნევდა და, საშიში სიმპტომების სწორად შეფასების უნარს მოკლებული სახელმწიფოს ძველი ჯანსაღობის აღსადგენ ზომებს უნაყოფოდ ეძებდა), მაგრამ ეს ნიაღვრად დასაწყისი იყო და ოსმალთა დიდი სახელმწიფო, თავის უძლეველობაში დაჯერებული, ერანის საფუძვლიან გადახალისებას ვერც კი ამჩნევდა.

1592—1606 წლის ომში ოსმალებმა უკვე არაერთხელ განიცადეს ახალი ევროპის სამხედრო ძლიერების სიმძიმე. ამის შემდეგ ოსმალეთის ტერიტორიული გაფართოება ევროპის ხარჯზე აღარ მომზდარა და ჩქარა ახალი ევროპის სამხედრო (და ყოველმხრივი) უპირატესობა დაცემის გზაზე შემდგარ აზიურ სახელმწიფოზე (კბადად აღმოჩნდა. ამიერიდან იწყება ოსმალეთის დამარცხებათა და მისი ევროპიდან განდევნის გრძელი ხანა.

\* \*

ერან-ოსმალეთის ამ ახალ ომში, 1602 წელს რომ დაიწყო, შაჰ-აბასი საკუთრივ ოსმალეთის ტერიტორიის მიტაცებას ოფიციალურად მიზნად არ ისახავდა. ის აქტიური თავდაცვის პოლიტიკას ადგა და მისი მიზანი 1578 წლამდე არსებული ვითარების აღდგენა იყო (ომის ეს მიზანი შაჰმა ნათლად გამოსთქვა სიპონ მეფის იმ წერილის პასუხში,

რომელიც ოსმალთა სახელმწიფო კარის სურვილით ტყვე მეფემ სტამბოლიდან ერანის შაჰს გამოუგზავნა 1603 წელს).

შაჰ-აბასმა კარგად იცოდა, და საუკუნოვანი გამოცდოვებით ეს იმ დროს სხვებსაც ესმოდათ, რომ მდიდარი შარვანის (შაჰის წლიური შემოსავალი ამ პროვინციიდან 25.200.000 ასპრს ანუ 504.000 დუკატს უდრიდა), განჯა-ყარაბაღის და ადერბაიჯანის ოსმალეთის მიერ მიტაცებისაგან დასაცავად აუცილებელი იყო, რათა ოსმალეთს საქართველო ერანისავე მტკიცე ზღოვებლობაში დარჩენილიყო.

„გურჯისტანის“ საკითხი, ამიტომ, შაჰ-აბასის წინაშე ერთი უდიდესი ამოცანათაგანი იყო. ამ საკითხის მიზანშეწონილად გადაწყვეტაზე დადად იყო დამოკიდებული, თუ მომავალში როგორის წარმატებით დაიცავდა თავს ერანი საქართველოს მხრით მოსულ დამპყრობელთაგან.

1578—1590 წლის ომის დროს შაჰ-აბასი დარწმუნდა, რომ ქართველთა „მორჩილება“ ერანის ამ ინტერესების უზრუნველსაყოფად საკმაოდ არ იყო. საქართველოს ქრისტიან მმართველებს (მეფეები, მთავრები) თავისი ქვეყნები ერანის განუყოფელ ნაწილად სრულიადაც არ მიაჩნდათ და თავიანთ თავს უფლებამოსილად სთვლიდნენ შეათერის პირობებში ამ მოძალადეს ჩამოშორებოდნენ და, თუ ამას საქართველოს ინტერესები მოითხოვდა, ერანის მტრის მხარეზედაც კი დამდგარიყვნენ. ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეთათვის ერანი და ოსმალეთი ორივე ერთი ფასის მოძალადენი იყვნენ („ალი და ოსმანი ორივე თათარია“).

1578—1590 წ. ომში ალექსანდრე კახთა მეფემ, ასე მსჯელობდა შაჰ-აბასი, „უღალატა“ ერანს, მაგრამ არც სიმონ ქართლის მეფის „სამსახური“ იყო შაჰისათვის უეჭველად ერთგული.

სანამ ერან-ოსმალეთს შორის ზავი გრძელდებოდა (1590—1602), ერანს ქართლ-კახეთზე ხელი არ მიუწვდებოდა. 1590 წლის ზავით საქართველო მთლიანად ოსმალეთის სამფლობელოდ იყო ერანის მიერ ცნობილი. მაგრამ შაჰ-აბასი ამ ზავს დროებითი საშუალებად სთვლიდა და მოჰაველ ომში, რომლის დაწყებასაც ის აპირებდა, „გურჯისტანს“ ოსმალეთის წინააღმდეგ ომს ავალებდა.

ქართველებს კი ამ საკითხზე საკუთარი თვალსაზრისი ჰქონდათ. მართალია, ორ აგრესორს შორის არჩევანის იძულებული ქართვე-

ლები უფრო ერანს ირჩევდნენ, მაგრამ ეს წინასწარ აღიარებული უთუო და უთუმცაო დებულება სრულიად არ ყოფილა. მე-16 საუკუნეში ერან-შაჰების ცდები საქართველოში ყიზილბაშური წესწყობილების შემოღებისა ჯერ კიდევ სუსტი იყო. ყაენი იძულებული იყო ქართლ-კახეთის და მესხეთის მოხარკეობით დაკმაყოფილებულიყო. ამდენადვე ქართველობას მე-16 საუკუნეში ერანის მხრით უშუალო საფრთხე არ უდგა. თავისი მეტოქისაგან განსხვავებით ოსმალეთი იმთავითვე საქართველოს მიმართ დაპყრობის (ინკორპორაციის) პოლიტიკას ახორციელებდა. „ოსმალეთის“ (ე. ი. ოსმალური სოციალ-პოლიტიკური წესწყობილების) დანერგვით „ქართველობის“ მოსპობას ცდილობდა (თუმცა უკომპრომისო არც ოსმალეთის ეს პოლიტიკა იყო და, სადაც დაპყრობას ვერ ახერხებდა, იქ მოხარკეობასაც სჯერდებოდა) და რამდენადაც და სანამ ეს ასე იყო, ქართველთა არჩევანიც ერანის მხარეზე იყო... ორ ბოროტებას შორის საქართველო უმცირეს მათგანს ირჩევდა.

1590-ანი წლიდან საქართველოს საკითხში ახალმა მომენტმა იჩინა თავი. კავკასიის პოლიტიკურ ასპარეზზე მოსკოვის სახელმწიფო კვლავ გამოვიდა. თუმცა ეს ახალი ძალა ოსმალეთის მოწინააღმდეგედ, ხოლო ერანის მეგობრად გამოდიოდა, მაგრამ შორსმჭვრეტ შაჰ-აბასს ამიერ-კავკასიაში ამ „მეგობრის“ ფეხის მოკიდება (და ისიც ერანის ხარჯზე) ნაკლებად სახიფათო საქმედ როდი ეჩვენებოდა, ვიდრე ოსმალეთის აგრესია.

ქართველები კი ამ საკითხშიაც სრულიად საწინააღმდეგო თვალსაზრისს ადგენენ. ქრისტიანულ რუსეთში ქართველებს ახალი ბიზანტია ეჩვენებოდათ. ამ ძალის შემწეობით ისინი მაჰმადიან აგრესორთა (ერანის და ოსმალეთის) შემუსრვაზე და საქართველოს ძველი ძლიერების აღდგენაზე ოცნებობდნენ.

კახეთის მეფე უყოყმანოდ გახდა მოსკოვის ხელმწიფის ხელდებული, რითაც ერთხელ კიდევ „ულალატა“ ერანს (შაჰის თვალსაზრისით).

მოსკოველი „მეგობრის“ გეგმები კახეთზე შორსაც მიდიოდა. რუს-ხელმწიფე ამიერ-კავკასიის ქრისტიანულ ხალხთა და სამეფო-სამთავროთა „მფარველობის“ განსაკუთრებულ უფლებას ოფიციალურად აცხადებდა და კახელი ხელდებულის საშუალებით ამის განხორციე-



ლებას ცდილობდა კიდევ... ასე რომ ერანის ყოფილი „გურჯისტან-ნიდან“ კახეთს გარდა ქართლისა და სამცხე-საათაბაგოს მფარველობასაც შაჰის მოსკოველი მეგობარი აპირებდა.

შაჰ-აბასს, რა თქმა უნდა, არც ის ავიწყდებოდა, თუ ამ „მოკავშირეს“ რა მუცლის ტკივილი სჭირდა შარვანის მიმართ...

ერთი სიტყვით, ერანს ამიერ-კავკასიაში მოსისხარ ოსმალეთზე ნაკლებად არ ემუქრებოდა მეგობარი რუს-ხელმწიფე და, ვინ იცის, ეს „მეგობრობა“ შეძლებს რა სახეს მიიღებდა, რომ რუსეთში ატეხილ საქოქალაქო ომს მოსკოვის მთავრობა ამიერ-კავკასიის პოლიტიკური ასპარეზიდან დიდი ხნით არ გამოერიცხა.

კახელი მოხარკის ერანისადმი „ლალატი“ მეტად მძიმე იყო. მაგრამ შაჰ-აბასმა ისიც იცოდა, რომ საამისო მოხერხებულ პირობებში ამგვარ „ლალატს“ არც სხვა ქართველი მოხარკეები დააყოვნებდნენ...

ამრიგად, საქართველოს საკითხი ერანის წინაშე ეხლა კიდევ უფრო მწვავედ დადგა, ვიდრე ის ერან-ოსმალეთის პირველი ომის დროს (1500—1553 წ.წ.) იდგა... და შაჰ-აბასმაც მისთვის დამახასიათებელი სიმედგრით, ენერგიით და გაბედულობით სცადა ამ საკითხის ერთხელ და საბოლოოდ ერანის სასარგებლოდ გადაჭრა და, თუ მან ვერ შესძლო საქართველოს საკითხის ლიკვიდაცია, ამის მიზნები მხოლოდ ქართველი ხალხის ის ამოურწყველი სასიცოცხლო ძალა და გმირობა იყო, რომლის წინაშე — ისე როგორც ყველა სხვა წინა თუ შემდგომდროინდელი მტაცებლები — ეს დამპყრობელიც უძლური აღმოჩნდა.

\* \*

ერევნის ციხე კარგა ხნის დაცემული იყო, როცა რუსი ელჩებმა კახეთს მივიდნენ<sup>1</sup>. შაჰ-აბასს ალექსანდრე მეფე თავისთან დაეტოვებინა. კახეთის საქმეებს კი გიორგი ბატონიშვილი განაგებდა.

რუსი ელჩები გიორგი ბატონიშვილმა 19 აგვისტოს მიიღო. დარბაზობაზე მან თავისი მცირეწლოვანი შვილი იესეც დაისწრო<sup>2</sup>.

თუმცა გიორგი ბატონიშვილმა მოსკოვის მეფის „წყალობა“ მიიღო და ელჩებს ხელმწიფის ყველა ბრძანების შესრულება

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 465.

<sup>2</sup> იქვე, 461—462.

აღუთქვა, მაგრამ, როგორც თვითვე განაცხადა, ასეთი დიდი საკითხების საბოლოოდ გადაწყვეტა მამის დაუკითხავად მას არ შეეძლო<sup>1</sup>, და ელჩებიც იძულებული იყვნენ ელოდნათ, ვიდრე ალექსანდრე მეფე დაბრუნდებოდა.

16 სექტემბერს ელჩებმა ხელმწიფეს მისწერეს კავკასიის ამბები. შაჰ-აბასს აქამდის მხოლოდ თავრიზი, ერევანი და ნახჭევანი აელო. თითონ შაჰი ახლა ზენგიჩს იდგა. იქვე იყო მასთან ალექსანდრე მეფეც თავისი ლაშქრით. ერანის ჯარს ალავერდი-ხანის სარდლობით სომხეთში თურქები დაემარცხებინა. შაჰ-აბასს გიორგი ქართლის მეფე ავადმყოფობის გამო დაუთხოვია. ნუგზარ ერისთავიც მისთვის გამოუყოლებია. ორივესთვის ლაშქრის შეყრა და თბილისზე დაცემა უბრძანებია. ელჩები განსაკუთრებით აუწყებენ ხელმწიფეს, რომ დარუბანდი, ბაქო და შამახია ჯერ ისევე ოსმალთა ხელშია და მათი აღების მიზნით ლაშქრობას შაჰი გვიან შემოდგომაზე აპირებს. ამავე დროს ქართლიდან ცნობა მოსულა, რომ ოსმალთა დიდი ჯარი შამახიას წაჰოსულა. აქედან ოსმალები ამავე შემოდგომაზე კახეთისა და ქართლის დაპყრობას აპირებდნენ<sup>2</sup>. ბუტურლინის ლაშქრობისა კი ჯერჯერობით არაფერი გვსმენიაო, სწერენ ელჩები<sup>3</sup>.

რუს ელჩებს მოქმედება მეტად რთულ პირობებში უხდებოდათ. კახეთი აფორიაქებული იყო. ერთი მხრით ოსმალთა რაზმები, მეორე მხრით ლეკები წარამარა თავს ესხმოდნენ ქვეყანას. ამავე დროს მოელოდნენ ოსმალთა დიდი ჯარების შემოსევას. გიორგი ბატონიშვილი განუწყვეტელ ომსა და ბრძოლაში იყო. კახეთის საუკეთესო ჯარი კი ალექსანდრე მეფეს ახლდა და არავინ იცოდა, შაჰ-აბასი როდის დაითხოვდა კახთა მეფეს ამ საპატიო ტყვეობიდან<sup>4</sup>... ალექსანდრე მეფე შაჰის ბანაკიდან ატყობინებდა გიორგი ბატონიშვილს ოსმალთა შესახებ და თადარიგს უბრძანებდა<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> იქვე, 464.

<sup>2</sup> იქვე, 465—466.

<sup>3</sup> იქვე, 465—466-467.

<sup>4</sup> იქვე, 467—469.

<sup>5</sup> იქვე, 471—472.

კახეთში ბატონიშვილის კარზე რუს ელჩებს შაჰ-აბასის მოციქული მაჰმად-ბეგი დახვდა. ის ამ ორა თვის წინ მოსულიყო თეიმურაზ ბატონიშვილისა და მისი დის ელენეს წასაყვანად. რუს ელჩებს დავალება ჰქონდათ ბორის გოდუნოვის ვაჟისათვის საცოლე, ხოლო ქალისათვის საქმრო შეერჩიათ. თეიმურაზ დავითის-ძე მათ შესაფერის სასიძოდ მიაჩნდათ. ელჩებმა დაჟინებით მოითხოვეს მისი რუსეთს გაგზავნა, მაგრამ უშედეგოდ: ალექსანდრე მეფე შაჰის კარიდან კატეგორიულად მოითხოვდა უფლისწულის ერანში გაგზავნას და გიორგი ბატონიშვილს აფრთხილებდა, რომ შაჰ-აბასის ტყუეობიდან მეფის განთავისუფლება ამაზე იყო დამოკიდებული. გიორგი ბატონიშვილმა თეიმურაზ და ელენე შაჰთან გაგზავნა. შვილებს თან გაჰყვა დედა ქეთევანიც. შაჰმა ელენე ცოლად შეირთო<sup>1</sup>.

ეს აქტი რუს-ხელმწიფის პოლიტიკური მარცხი იყო. კახეთის მეფე მოსკოვის მეფის ხელდებული იყო. ბორის გოდუნოვი ჯერ კიდევ 1593 წელს მოითხოვდა ალექსანდრესაგან, რათა კახთა მეფეს ამიერიდან მოსკოვის ხელმწიფის თანხმობის გარეშე მძევალი მაჰმადიან ხელმწიფისათვის არ მიეცა. ამავე დროს ის შეეცადა, თუმცა უშედეგოდ, კონსტანტინე ბატონიშვილი, შაჰის კარზე რომ იყო მძევლად, მოსკოვს წაეყვანა. ეხლა კი, 1604 წელს, მოსკოვის მეფის ეს ხელდებული თვითახლდა შაჰს თავისი ლაშქრით და მთარველის ნებართვის გარეშე და მისი სურვილის წინააღმდეგ ახალ მძევლებს აძლევდა ერანის შაჰს. თეიმურაზ ბატონიშვილი მძევლად ერანის შაჰის კარზე, — ეს იყო შაჰ-აბასის საქმიანი პასუხი მოსკოველ მეგობრისადმი, რომელიც უკვე 16 წელი იყო დაჟინებით ცდილობდა შაჰისათვის კახეთზე ხელი აეღებინა. საქმეს არ შველოდა და მარცხს არ ანელებდა რუსი ელჩების ულონო და რამდენადმე უსაფუძვლო მტკიცება, რომ ამ მძევლების გაგზავნის მიზეზი ერანის შაჰი კი არა, თვით ალექსანდრე მეფე და გიორგი ბატონიშვილი იყვნენ...

მიუხედავად ამისა, რუსი ელჩები ნირს არ იტეხდნენ და ენერგიულად საქმობდნენ. ერთი მხრით ისინი დაჟინებით მოითხოვდნენ

<sup>1</sup> იქვე, 492—493.

გიორგი ბატონიშვილისაგან, რომ მას ხელმწიფის ერთგულების ფიცი მიეღო<sup>1</sup>, ხოლო მეორე მხრით ქართლის მეფის ნახვას ცდილობდნენ<sup>2</sup>. ელჩებმა შეიტყვეს, რომ ქართლის სამეფო სახლში ხელმწიფის სარძლოც მოიპოვება და სასიძოც<sup>3</sup>. ამავე დროს ელჩებს იმედი ჰქონდათ, რომ ქართლის მეფე ადვილად შევიდოდა ხელმწიფის საფარველს ქვეშ და ერთგულების ფიცსაც მიიღებდა. მაგრამ რუსი ელჩები მოულოდნელ სიძნელეებს შეხვდნენ. ალექსანდრე კახთა მეფე და გიორგი ბატონიშვილი გიორგი ქართლის მეფეს მტრობდნენ. 1602 წელს კახეთის სამეფო კარზე მომხდარ ბრძოლაში გიორგი მეფე ალექსანდრესა და გიორგი ბატონიშვილის წინააღმდეგ გამოვიდა. მან დავით ბატონიშვილს დაუჭირა მხარი. ამის შემდეგ ქართლის მეფემ ნუგზარ ერისთავიც გადაიბირა.

გიორგი ბატონიშვილი „მამის ნებართვის გარეშე“ რუს ელჩებს ქართლის მეფესთან მიწერ-მოწერის ნებას არ აძლევდა. ამის მიუხედავად, ელჩებმა საიდუმლოდ მისწერეს გიორგი მეფეს. აცნობეს ხელმწიფის „წყალობა“ და აუდიენცია სთხოვეს მას. ქართლის მეფემ სამცხეზე ამხედრება მოიმიზეზა და ელჩების ქართლს მისვლა და ხელმწიფის „წყალობის“ მოსმენა და მიღება გაზაფხულისათვის გადასდო<sup>4</sup>. ამავე დროს მან რუსი ელჩების მოციქული ლიხთიმერეთს არ გაატარა: დადიანის ოსმალთა მომხრეობა მოიმიზეზა<sup>5</sup>. რუს ელჩებს გიორგი მეფის მიერ დასახელებული მიზეზები არა სწამდათ და მისი საქციელის ნამდვილი მიზეზების გაგებას ცდილობდნენ, თუმცა ეს ძნელი მისახვედრი არ იყო: ახლად-ატეხილი ძლიერი პოლიტიკური ქარიშხალი განსაკუთრებულ სიფხიზლეს და სიფრთხილეს ავალებდა ქართველ პოლიტიკურ მესაქეებს. ასეთ დროს ამ ახალი პოლიტიკური საქმის წამოწყება მეტად სახიფათო ჩანდა და ქართლის მეფეც ფრთხილობდა ისევე, როგორც გიორგი ბატონიშვილი, რომელიც, ელჩების დაჟინების მოუხედავად, მოსკოვის მეფისადმი ერთგულების ფიცის მიღებას დაუსრულებლად აყოვნებდა.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 477-478.

<sup>2</sup> იქვე, 470—472.

<sup>3</sup> იქვე, 470.

<sup>4</sup> იქვე, 469—470.

<sup>5</sup> იქვე, 471, 472.

რუსი ელჩები გიორგი ბატონიშვილის უკმაყოფილონი იყვნენ: თეიმურაზი შაჰს გაუგზავნა და არა ხელმწიფე-მფარველს; ფიცის მიღებას, ისე ჩანდა, არ აპირებდა, თუმცა ჰპირდებოდა კი; სხვა ქართველი მეფე-მთავრების შემოყვანას რუსეთის საფარველს ქვეშ არა თუ არ ცდილობდა, რუს ელჩებსაც კი ასეთ საქმეში დაბრკოლებებს უქმნიდა (ასე მსჯელობდნენ ისინი).

სექტემბრის გასულს გიორგი ბატონიშვილმა აცნობა ელჩებს, რომ ხელმწიფის ჯარი ჯერ საშამხლოს არ შესევია და არც რაიმე ხმა ისმის ამ ლაშქრის შესახებ. ამავე დროს მან სთხოვა ელჩებს, მისწერონ ჯარის უფროსებს, რომ საშამხლოზე ლაშქრობის ნაცვლად მათ დარუბანდი აიღონ<sup>1</sup>. ბატონიშვილი უსაბუთებდა: ამეამად კახეთისათვის შამხლისა და ლეკთა საკითხი აღარ იყო მთავარი. შარვანის მხრიდან ოსმალეთი მოდიოდა. რუსეთის ლაშქარს კახეთის დახმარება ეხლა სწორედ დარუბანდის მხრიდან შეეძლო. ბატონიშვილის მოციქულებმა მოახსენეს ელჩებს, რომ ტარკ-ბოინაკის რუსთა მიერ დაპყრობა ამეამად კახეთისათვის უსარგებლოა, რომ ხელდებულს მფარველი ეხლა მხოლოდ ოსმალეთისაგან თავის დასაცავად სჭირია<sup>2</sup>.

დარუბანდ-ბაქო-შამახის ხსენება რუსეთის პოლიტიკოსებს განსაკუთრებულ გრძნობებს აღუძრავდა ხოლმე. დიდი დაფინებით და ხერხებით ატრიალეს მათ ეს საკითხი გასული საუკუნის 90-იან წლებიდან შაჰ-აბასთან, მაგრამ ერანელმა დიპლომატმა აჯობა რუსეთის მეფის კარს და შაჰ-ხუდაბანდას მარცხი, — რუსეთისათვის ბაქო-დარუბანდის დაპირება ოსმალთა წინააღმდეგ დახმარების საფასურად, — მოხერხებულად გამოასწორა: შაჰ-აბასმა ეს დეკლარაციული დაპირება არც უკან წაიღო და არც საჭირო გარკვეულობით დაამტკიცა ის. ასე რომ 16 წლის დიპლომატიური ურთიერთობის სიგრძეზე ეს საკითხი ისევ გაურკვეველი რჩებოდა და რუსეთის მეფის კარი ეხლა (1598--1603 წ.წ.) დაფინებით ცდილობდა, რათა სამხედრო კავშირის ხელშეკრულებაში, ერან-რუსეთს შორის რომ უნდა დადებულიყო, შაჰის მიერ ამ ქალაქების რუსთა მეფისათვის დათმობა შეტანილი ყოფილიყო...

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 475.

<sup>2</sup> იქვე, 475.

დარუბანდის ხსენებაზე ელჩებმა ყურები სცქვიტეს. დიდის ხალისით ალაპარაკდნენ. რუს-ხელმწიფის ჯარი დარუბანდს კი არა, ბაქო-შამახიასაც აქამდის დაიჭერდა, რომ ეს ქვეყნები ხელმწიფის მოკავშირე შაჰის საკუთრება არ იყოს.. ეხლა ელჩებს სურთ იცოდნენ: წინადადება დარუბანდის დაპყრობის შესახებ ალექსანდრე მეფეს ხომ არ მოუწერია, იცის თუ არა ამის შესახებ შაჰ-აბასმა, და ხომ არ უთმობს შაჰი დარუბანდს ხელმწიფეს?. გიორგის მოციქულებმა ელჩებს ხალისი გაუფუქეს: სანატრელი წინადადების ავტორი მხოლოდ გიორგი ბატონიშვილი იყო<sup>1</sup>.

კახეთში კარგად ესმოდათ, რომ ოსმალთა ხელში მყოფი დარუბანდ-შარვანის საკითხი უალრესად ერანის ინტერესებს ეხებოდა. მით უფრო საინტერესოა გიორგი ბატონიშვილის ეს წინადადება. ჩანს, ბატონიშვილის პოლიტიკურ სურვილებს ეთანხმებოდა, თუ რუსეთი არა მარტო ოსმალეთის, ერანის მოქიშპედაც გამოვიდოდა.

რაკი ეს ცდა უშედეგო აღმოჩნდა, გიორგი ბატონიშვილის მოციქულმა ელჩებს თხოვნით მიჰმართა, მისწერონ თერგის ციხისთავებს, რათა მეთოფეთა ჯარი მოაშველონ კახთა მეფეს, როგორც კი კახეთზე ოსმალთა გამოლაშქრების შექველი ცნობა მიუვათ<sup>2</sup>. ელჩებმა უმაღლესი საუბრის კილო: მეფე ალექსანდრეს ასეთი რამ ხელმწიფისათვის არ უთხოვნიო და საამისთ ბრძანებაც არა გვაქვსო. ასეთი ბრძანება მართლაც არ უნდა ჰქონოდათ ელჩებს, მაგრამ ლაშქრით შემწეობა რომ „წყალობის სიგლით“ იყო გათვალისწინებული, ამას დაეინებით ივიწყებდა მფარველი (და მისი ელჩები), თუმცა არ ივიწყებდა კონტრაგენტი. გიორგი ბატონიშვილმა საკითხი კატეგორიულად დასვა. მისმა მოციქულმა ელჩებს მოახსენა: შამხლის შესამუსრავად თითქო წამოსული რუსთა ლაშქარი ჯერ კიდევ არსად ჩანს (ეს იყო 1 ოქტომბერს); შამხლის შვილმა სულთან მაჰმუდმა კი, ამასობაში, განჯა-შამახის ფაშები კახეთის წინააღმდეგ ამხედრა; ისინი ძეგამზე მოდიან; განზრახვა აქვთ ეს ქალაქი დაიპყრან და იქ ციხე ააგონ; ძეგამი კახთა მეფის მარჩენალია; ლეკებიც, მეორე მხრით, წამოსულან კახეთზე; თუ მტერმა ძეგამი აიღო, კახეთი ოს-

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 475—476.

<sup>2</sup> იქვე, 476.

მალეთს დამორჩილდება და რუს-ხელმწიფეს წაუვა; დახმარება-მფარველობის დრო ესაა. ხელმწიფის „წყალობის სიგლის“ თანახმად ბატონიშვილის მოციქულმა ელჩებს მეთოფეთა ის რაზმი სთხოვა, მათ რომ ახლდა<sup>1</sup>.

— თუმცა ეს რაზმი მეტად მცირეა, ურთავდა მოციქული, მაგრამ ამას მაინც დიდი მნიშვნელობა ექნება: ყველა დაინახავს, რომ კახეთი მარტო არაა და მას დიდი ხელმწიფე ნამდვილად მფარველობს. ელჩებმა ბევრი იფიქრეს. ოსმალთა წინააღმდეგ ომში რაზმის მიწვევლება სახიფათო პოლიტიკური აქტი იყო, მაგრამ სხვა გამოსავალიც არ ჩანდა: უარის თქმას შესაძლებელია კიდევ უფრო არასასურველი შედეგები მოჰყოლოდა და ელჩებმა გიორგი ბატონიშვილს ოსმალთა წინააღმდეგ ომში ორმოცი მეთოფე აახლეს<sup>2</sup>.

მართლაც, განჯა-შამახიის ფაშების ლაშქარი ძეგამზე წამოსულიყო. ხუთიათასი კაცისაგან შემდგარი კახთა ჯარი გამოიყვანა გიორგი ბატონიშვილმა მათ წინააღმდეგ. ომი მოხდა ძეგამის აღმოსავლეთით ერთი დღის სავალზე. ფაშები სასტიკად დამარცხდნენ. ოთხი დროშა დაკარგეს, მრავალი ტყვე და მოკლული დასტოვეს (1604 წ. 7. X). აქედან გიორგი ბატონიშვილი უმაღლესადაა წინააღმდეგ წამოვიდა. ლეკები ოსმალთა გამარჯვების იმედით მეორე მხრიდან მრავლად მოსდგომოდნენ ქვეყანას და მდიდარი ნადავლის მოლოდინში იყვნენ. გამარჯვებული კახელების დანახვაზე ლეკებმა თავიანთ სოროებს მიჰმართეს.

ოთხ თვეს ელოდნენ ელჩები ალექსანდრე კახთა მეფის დაბრუნებას, გიორგი ბატონიშვილის ფიცს, ბუტურლინის მიერ საშამხლოს დაპყრობას.

საქმეს წარმატება არ ეტყობოდა. ალექსანდრე მეფისაგან, უკვე დიდი ხანია, ცნობაც კი არ მოდიოდა, ბუტურლინის ლაშქრობაც იგვიანებდა; გიორგი ბატონიშვილი, ისე ჩანდა, ფიცის მიღებას არ აპირებდა, ხელმწიფის სასიძო თეიმურაზი შაჰმა წაიყვანა, გიორგი ქართლის მეფემ რუსი ელჩები არც კი ინახვინა, ვერც იმერეთის

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 476.

<sup>2</sup> იქვე, 476.

მეფე მთაერებთან გააბეს ელჩებმა კავშირი: მათი მოციქული ქართლის მეფემ იპერეთისაკენ არ გაატარა.

ელჩებმა მოთმინება დაკარგეს. შაჰ-აბასს მოციქული მიუვლინეს, ზოლო გიორგი ბატონიშვილს ერთგულების ფიცის მიღება კატეგორიულად მოსთხოვეს.

საბუთები, ანგარიშები, საყვედური, მუქარა, — ყველა ერთად მოიმარჯვეს ელჩებმა გიორგი ბატონიშვილის გასატეხად: ხელმწიფემ ალექსანდრე მეფის თხოვნით ააგებინა ციხეები თერგზე, კოისუზე, სუნჯაზე; ყველა ამ ადგილებში მრავლად მეციხოვნეებს თავისი ხარჯით ინახავს; დიდ ქონებრივ ხარჯს გარდა ამ საქმემ დიდი ლაშქარი იმსხვერპლა; უკანასკნელადაც კახთა მეფის ვედრების თანახმად ხელმწიფემ დიდი ლაშქარი გამოგზავნა შამხლის წინააღმდეგ და ტარკსა, ტარკალსა და ტუზლუკს ციხეების აგება უბრძანა. მარტო ამ ჯარის მომარაგება და გამოგზავნა 300.000 მანეთი დაჯდა. და გიორგი კახთა მეფისძეს ხელმწიფის ერთგულების ფიცის მიღებაც კი არ სურს და ალექსანდრე მეფის წამოწყებულ საქმეს შლის... თუ ეხლაც არ გამოასწორებს თავის დანაშაულს და ერთგულების ფიცს არ მიიღებს, ბატონიშვილი ხელმწიფის მოღალატე შეიქმნება და ხელმწიფეც ასეთი უპატიობისა და დიდი ზარალისათვის შურს იძიებს ბატონიშვილისაგან. ხელმწიფის ჯარებმა კახეთისაკენ გზა იციან. მოვლენ, გრემხა, ძეგამსა თუ სხვა ადგილებში ციხეებს ააგებენ და მაშინ ბატონიშვილი ხელმწიფეს სადღა წაუფა<sup>1</sup>.

უეჭველია, ამ საბუთებისა და მუქარის შედეგი არ ყოფილა, რომ გიორგი ბატონიშვილმა ხელმწიფის ერთგულების ფიცის მიღებაზე თანხმობა განაცხადა. კახეთში კარგად ესმოდათ ამ საბუთებისა თუ მუქარის ფასი, მაგრამ ისიც კარგად ესმოდათ, თუ რა ძვირფასი იყო რუსეთის „ქედელი“ იმ მძიმე ბრძოლაში, კახეთი რომ „ქართველობისათვის“ აწარმოებდა ოსმალებისა და ყიზილბაშების წინააღმდეგ... გარდა ამისა, რუსეთი, მართალია, სასურველზე ნაკლების ენერგიით, მაგრამ მაინც რეალურ დახმარებას უწევდა კახეთს შამხალთან ბრძოლაში.. ეხლაც ხელმწიფის დიდი ლაშქარი უკვე შესეოდა საშამხლოს და კახეთის ამ დაუძინებელ მტერს სასტიკად

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 477—478.



ავიწროებდა... უკანასკნელი გარემოება, უეჭველია, ყველაზე ძლიერი არგუმენტი იყო, რამაც გიორგი ბატონიშვილი აიძულა რუს-ხელმწიფის ერთგულების ფიცი მიეღო, მიუხედავად იმისა, რომ კარგად იცოდა, თუ როგორ სახიფათო პოლიტიკურ ნაბიჯსა სდგამდა. ფიცის მიღების წინ გიორგი ბატონიშვილი აფრთხილებდა ელჩებს, რომ, თუ ცნობა ამ ფიცის შესახებ შაჰის ყურამდის მივიდა, ვერც ალექსანდრე მეფე და ვერც ვინმე მისი მხლებელი შაჰ-აბასს ცოცხალი ვერ გადაურჩება<sup>1</sup>.

ელჩები საწადელს ეწივნენ. 1605 წელს 1 იანვარს გიორგი ბატონიშვილმა თავისი უახლოესი დარბაისლებით მოსკოვის მეფის ერთგულების ფიცი მიიღო<sup>2</sup>.

რვა იანვარს ელჩებს სარდალ ბუტურლინისაგან შიკრიკი მოუვიდათ. ხელმწიფის დიდი ლაშქარი საშამხლოს შესეოდა, ტარკი აეღო, ყუმუხები დაემარცხებინა. ელჩებმა მიღებული ამბავი ბატონიშვილს აცნობეს და სთხოვეს მას, რათა რუს-ხელმწიფის ეს დიდი წყალობა ალექსანდრე მეფისათვის მიეწერა. ბატონიშვილს, აღმოჩნდა, ეს ამბავი მთიელთაგან კარგა ხანია უკვე სმენოდა<sup>3</sup>.

ერან-ოსმალეთის ომისას რუსეთის ეს აქტიური გამოსვლა უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო. ამიერიდან ამიერ-კავკასიის ასპარეზზე ორი კი არა, სამი დიდი ძალა ეჭიშპება ერთიმეორეს. ამიერ-კავკასიის ქრისტიან ხალხთათვის რუსეთი ამიერიდან მართლაც „უფრო ახლო იყო“, ვიდრე სტამბოლი ან ყაზვინი..

რუსთა ლაშქრის მიერ შამხალ-ლეკთა წახდენის ცნობა გიორგი ბატონიშვილმა კათალიკოსს, ალავერდელს, ეპისკოპოსებს, მონასტრებს და საწინამძღვრო ეკლესიებს დაუგზავნა და მათ ხელმწიფისათვის საჯარო ლოცვა უბრძანა<sup>4</sup>. ასეთ მძიმე დროს ეს სასიხარულო ცნობა, რა თქმა უნდა, დიდი მორალური დახმარება იქნებოდა ომით შეშფოთებული საზოგადოებისათვის.

ელჩებმა გიორგი ბატონიშვილს ჯარის შეყრა და ლეკთა წინააღმდეგ გალაშქრება მოსთხოვეს. ბუტურლინის ჯარისაგან ლტოლ-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. С н о ш е н и я . . , 479.

<sup>2</sup> იქვე, 478—479.

<sup>3</sup> იქვე, 480—481.

<sup>4</sup> იქვე, 481.

ვილი ლეკები ძეგამის ახლო მთებში შეხიზნულიყვნენ და თვით ძეგამშიაც მრავლად მოსულიყვნენ. გიორგი ბატონიშვილმა ამხელად ლეკეთზე ლაშქრობა შეუძღვებლად (ცნო: საუკეთესო ჯარი ალექსანდრე მეფეს ახლდა, ხოლო დანარჩენით გიორგი ბატონიშვილი კახეთს იცავდა: განჯა-შამახის მხრიდან თურქები განუწყვეტლივ მოდიოდნენ ქურდულად და ქვეყნის ნაპირებს არბევდნენ... ბატონიშვილი ელჩებს ლეკეთზე ლაშქრობას იმ დროისათვის ჰპირდებოდა, როგორც კი ალექსანდრე მეფე ერანიდან დაბრუნდებოდა<sup>1</sup>.

ამ კრიტიკულ მომენტში რუსეთის ჯარის გამოჩენამ მოსკოვის მეფისადმი ნდობა აღადგინა კახეთის მეფის კარზე. გიორგი ბატონიშვილი დარწმუნდა, რომ რუსეთი კავკასიისა და ამიერ-კავკასიის ურთიერთობაში საქმიანად ჩაერია. ამავე დროს ბატონიშვილი კარგად ამჩნევდა, რომ მოსკოვის ეს გამოსვლა მხოლოდ ოსმალების წინააღმდეგ როდი იყო მიმართული, რომ რუსეთი არა ნაკლებ ემუქრებოდა ამიერ-კავკასიაში „მეგობარი“ ერანის ბატონობას. უფლისწულმა კარგად იცოდა, თუ როგორ აკმუნებდა შაჰ-აბასს მოსკოვის მეფის ეს „დახმარება“. და ფრთხილმა პოლიტიკოსმა, გიორგი ბატონიშვილმა, შესაძლებლად დარწმუნდა დიპლომატიური ნილაბი აეხადა და რუსი ელჩებისათვის საკუთარი გულმსნადები გაემჟღავნებინა (და აღმოჩნდა, რომ „ოსმალთ მოყვარე“ ბატონიშვილი, — შაჰ-აბასი, მისი აგენტები და ამათ ხმას აყოლილი უმეცრები ოსმალთა მომხრეობას აბრუნდნენ გიორგი ბატონიშვილს, — იმავე იდეით სულდგმულობდა, რითაც „ერანის მოყვარე“ სიმონ მეფე, ან კილე, „არავერს მოყვარე“ ალექსანდრე მეფე სულდგმულობდნენ. ეს იდეა იყო „ქართველობა“, რომლისათვის ბრძოლა, არა ერთი საუკუნე იყო, ყოველი პატიოსანი ქართველის ცხოვრების შინაარსს შეადგენდა).

გიორგი ბატონიშვილმა თავის უაზროეს დარბაისლებთან მოითათბირა და რუს ელჩებს მიჰპირდა, მოეხსენებინათ ხელმწიფისათვის, რათა უკანასკნელს ებრძანებინა და კახეთში შესაფერ აღწილებში ერთი ან ორი ციხე აეგებინა; ამ ციხეებში მეციხოვნეები შეეყენებინა, „რომ ოსმალთა და ყიზილბაში მტრები არ გვემუქრებოდნენ“.

ამის შემდეგ, რასაც ხელმწიფე ინებებს და კახეთს გადაუკვეთს,

<sup>1</sup> იქვე, 481.

ქვეყანაც შეძლებისამებრ გაიღებს და ხელმწიფის ყველა მტრის წინააღმდეგ მთელი ძალით თავდაუზოგველად ილაშქრებს.

თუ ციხეები აიგება და ხელმწიფის ჯარი, თუნდაც მცირე, შიგ ჩადგება, კახეთი ოცი ათასს მოლაშქრეს, ბედაურებზე მსხდომს და სრული საქურველით, გამოიყვანს და მაშინ ოსმალთ ხონტქარი და ყიზილბაში შაჰი თვალებში შემოხედვასაც ვერ გაგვიბედავენ. ჩვენი სახელმწიფო, თითონ ჰხედავთ, მაგარიან. ის ტყიანია და მთებით გარემოცული; შიგ შემოსასვლელები მცირეა და ძნელი და როცა, ამას გარდა, ქართლის მეფე გიორგი სიმონის-ძეც ხელმწიფის ხელდებული შეიქნება და ჩვენც შემოგვირიგდება,—ხოლო ლაშქარი მასაც ჩვენოდენი ჰყავს,—მაშინ ვერც ერთი მტერი ვერაფერს დაგვაკლებს“.

აქვე კახი დიპლომატი აუწერდა ელჩებს კახეთის სიმდიდრეს. „თითონ ჰხედავთ, ყველაფერი უხვადაა: (კახური) აბრეშუმი (გასასყიდად) მრავალ ქვეყანაში გადის, პური აქ კარგი მოდის, ღვინო—უხვად, ცხენები ხომ ასეთი არსადაა, და (სხვა) ოთხ-ფეხი აურაცხელი. ასეთ სამეფოებს დიდი ლაშქრით (ომით) თუ ეშოვნიან, ხელმწიფეს კი ღმერთი გაურჯელად (ძაღვად) აძლევს“. და კახი ბატონი-შვილი განაგრძობდა: ოსმალთა და ყიზილბაში მრავალი წელია გვეომებთან, სურთ ჩვენს ქვეყანაში ციხეები ააგონ<sup>1</sup> და შიგ თავისი მეციხოვნეები შეაყენონ. ჩვენ კი, ღვთის შემწეობით, (მტკიცედ) წინააღმდეგით; ზოგჯერ ხარკსაც და შეილებსაც კი ვაძლევდით (მოსაძალადებდით), მაგრამ არა და არ დავემონეთ და) განაზრახის შესრულება მათ არ დაეცნებოთ. აწ მოიღოს ჩვენზე წყალობა ხელმწიფემ, მაჰმადიან ხელმწიფეებისად ნუ დაგვაგდებს, ქრისტიანულ სარწმუნოებად დაგვაგდებს“.

<sup>1</sup> კახეთში ისე ესმოდათ, რომ ერანისა თუ ოსმალეთის მიერ ამ ქვეყანაში ციხეების ჩადგმა იქნებოდა მისი გაშაქადიანება-ვადაგვარების დასაწყისი და მართალიც იყვნენ: არსად საქართველოში მაჰმადიანობას ფეხი არ მოუკიდია, ვიდრე დამპყრობელმა ქვეყანაში ციხე არ ჩადგა (ასე იყო სამცხე-საათაბაგოს, აფხაზეთში, სამეგრელოში, გურიაში, ქართლში, კახეთში, იმერეთში: ციხე დამპყრობელთა მეციხოვნეებით იყო საშუალო საუკუნეებში ქვეყნის დაპყრობის ნიშანი და ამ დაპყრობის გარანტიაც, ხოლო გამაჰმადიანება-ვადაგვარების პროცესი შეიძლებოდა მხოლოდ ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ დაწყებულიყო.

ნოებას გასარყვნელად, ხოლო წმიდა ეკლესიებს დასანგრევად ნუ მისცემს მათ“<sup>1</sup>.

ქვეყნის ძალა დამბლა-დაცემულია. ქვეყანას ყოველი მხრით მტერი ემუქრება: ოსმალთ, ლეკი, ყიზილბაში. „ზურგი“, მისაყრდენი არსადაა. ყოველ ქართველს სურს თავისი „სახლის“ და საქრისტიანოს (სამშობლოს) ხსნა, მაგრამ სწორედ ეს სამშობლო მთლიანი ვერაა და ეს მიუხედავად იმისა, რომ ქართველ პოლიტიკოსს ბს ერთობის საპირობების შეგნებაჲ აქვთ და მისი სარგებლობისაჲ ესმით... თავადური ქვეყნის სუსტი შეკავშირება წარმატებით ვერ ებრძვის დამრღვევ გავლენებს (საგარეოს თუ საშინაოს), ვერ იქმნება ძლიერი მტკიცე ხელისუფლება. გარეშე მტრის ხანგრძლივი მოძალება უსასობას წარმოშობს. იციან, რომ კახეთიც (მტკიცედ ორგანიზებული) უკუაგდებდა დამპყრობელებს (მას ოცი ათასზე მეტი მხედარი მოეპოვება), მით უფრო ქართლ-კახეთი ერთად (ქართლსაც კახეთის ოდენი სამხედრო ძალა აქვს), რომ არაფერი ეთქვათ მთელ საქართველოზე.. იციან და ხსნას მაინც გარეთ ეძებენ. სხვა გზა არ იყო: დაჩიხულს, თავადურ საქართველოს თვითორგანიზების გრძელ ვადას, არსებული სოციალ-პოლიტიკური საფეხურის (თავადური სისტემის) გადალახვის საშუალებას გარეშე მტერი არ აძლევდა...

(საქართველოში კარგად იცოდნენ, რომ ოსმალთ-ყიზილბაშ დამპყრობელთაგან ხსნა ქვეყნის ძალთა გაერთიანებაში იყო. მაგრამ ამ ცოდნის პრაქტიკული ზორცშესხმა ვერ ხერხდებოდა. ამის უმთავრესი მიზეზი ორი იყო: საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური წყობილება—თავადურ-ბატონყმური სისტემა—და უცხოელ დამპყრობელთა ცდები ქვეყნის დასაშლელად. მიუხედავად ამისა, გვიანდელდღური ხანის არც ერთ მომენტში ქვეყნის გაერთიანებისაჲნ მიმართული ცდები არასოდეს შეწყვეტილა. სხვადასხვა გზებით ცდილობდნენ ქართველი პოლიტიკოსები ქვეყნის გაერთიანების წინაშე ამართულ დაბრკოლებათა გადალახვას. ქვეყნის გაერთიანებას ცდილობდნენ ოსმალეთის ხელქვეშ (სიმონ ქართლის მეფე, ალექსანდრე კახთა მეფე, გიორგი იმერეთის მეფე, გიორგი სააკაძე, თეიმურაზ I, ერეკლე II), ერანის ხელქვეშ (გიორგი სააკაძე, ვახტანგ V), რუსეთის ხელქვეშ (ალექსანდრე კახთა მეფე, თეიმურაზ I, ვახტანგ VI, ერეკლე II) და ყველა „მფარველისაგან“ დამუოკიდებელად (დავით ქართლის მეფე, ლუარსაბ I „სამისავე ტახტის გამაერთიანებელი“, ბაგრატ იმერეთის მეფე, თეიმურაზ I, გიორგი და არჩილ, ვახტანგ VI). ასე რომ, ბრძოლა ქვეყნის გაერთიანებისათვის არასოდეს შეწყვეტილა, ხოლო, თუ ეს ბრძოლა წარმატებით არ დასრულდა, ამის მიზეზი დამშლელი ძალების სიკარბე იყო: ქართველი თავადი (ქართული ბატონყმური სინამდვილის ისტორიული წარმონაქმი) გაერთიანების მოღვაწე ვერ იქნებოდა, მთელი საქართველო კი სათავადოების კრებული იყო. ვერც ერანი და ოსმალეთი იქნებოდნენ საქართველოს გაერთიანების მოღვაწენი: მათი ინტერესები ჩვენი ქვეყნის დაშლა-დასუსტებას ითხოვდა (თუ ერანი ან ოსმალეთი საქართველოს ერთ პოლიტიკურ ორგანიზაციად გადააქცევდა, ეს „საქართველო“ კი აღარ იქნებოდა, არამედ ყიზილ-

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 481—482.

ბაშური „გურჯისტანი“—სახანო, ან ოსმალური „გურჯისტანის ვილაიეთი“—საფაშო, ე. ი. ყოფილი საქართველო გამაჰმადიანებულ-გადაგვარებული..). ამდენადვე ყოველი ცდა ერანის ან ოსმალეთის ხელქვეშ და მათი დახმარებით საქართველოს გაერთიანება-გადარჩენისა უნდა მარცხით დამთავრებულიყო. ასეც ხდებოდა. და ქართველი პოლიტიკური მოღვაწენი ღრმად რწმუნდებოდნენ, რომ არც ერანი („ფოცხვერი“) და არც ოსმალეთი („ბაბრი“) ჩვენი ქვეყნის ქართველობით გაერთიანება-გაძლიერებას მზარს არასოდეს დაუჭერდნენ.

სხვაგვარად ეჩვენებოდათ ქართველ პოლიტიკოსებს საქართველოს გაერთიანების საკითხი ერთმორწმუნე რუსეთის დახმარებით, მოსკოვის მეფის მფარველობის ქვეშ. რელიგიური ერთობა (ესოდენ დიდმნიშვნელოვანი მომენტი შუა-საუკუნეებში და, განსაკუთრებით, ახლო აღმოსავლეთის საერთაშორისო ურთიერთობაში) თითქო მკვიდრი საფუძველი უნდა ყოფილიყო ამ ორი ხალხის კავშირისათვის, თითქო ძლიერი მოკავშირე-ხელდებული შორეულ ამიერ-კავკასიაში ხელსაყრელი და სასურველი უნდა ყოფილიყო მოსკოვის აღმოსავლური პოლიტიკისათვის. და ქართველ პოლიტიკოსებს ღრმად სწამდათ, რომ რუსეთ-საქართველოს ინტერესთა ეს თანხმობა მტკიცე საფუძვლად დაედებოდა საქართველოს გაერთიანება-გაძლიერებას, მის „გამოხსნას და აღდგომას“. ქართველთა ამ რწმენის განმტკიცებას ხელს უწყობდა რუს-პოლიტიკოსთა მოკმედებაც: მოსკოვიდან არაერთგზის მოუწოდებდნენ ქართველ მეფე-მთავრებს ქვეყნის ძალთა გაერთიანებისაკენ, რუსეთის მეფის მფარველობის ქვეშ საქართველოს ძველი ძლიერების აღდგენისაკენ (გოდუნოვი, ეკატერინე II), არა ერთ ქართველ მეფეს ჰპირდებოდნენ გაძლიერებას (პეტრე I—ვახტანგ VI, ეკატერინე II—ერეკლე II). ასე რომ, დებულება რუსეთ-საქართველოს ინტერესთა თანხმობის შესახებ ურყევი ჩანდა და ქართველ პოლიტიკოსებს რუსეთის პოლიტიკის მესვეურთა გულწრფელობაში შეეკვების საფუძველი არ ჰქონდათ, მიუხედავად იმისა, რომ ეს მოწოდებანი უკმ სიტყვებად რჩებოდნენ, რამდენადაც დაპირებანი დახმარება-მფარველობის შესახებ სასურველი ეფექტურობით ვერ სრულდებოდა. მაგრამ ხეშაღიშნულ დებულებას ერთი კორექტივი ახლდა, რომელიც დროთა განმავლობაში კი არ მცირდებოდა და ქრებო, და, არამედ სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა, მნიშვნელოვანი ხდებოდა, სანამბოლოს, მსენებულმა კორექტივმა თვით ეს დებულება საბოლოოდ არ გააუქმა. ეს კორექტივი ის იყო, რომ მფარველ რუსეთისათვის ხელდებულის გაძლიერება-გაერთიანება უთუო და უთუმცაო, ყოველ დროს და ეაშში სასურველი ვითარება არ ყოფილა. სანამ რუსეთს ამიერ-კავკასიაში მეტოქეები ძლიერი ჰყავდა, ხოლო მათ დასაპირისპირებლად საკმაო საკუთარი ძალა არ გააჩნდა, ძლიერი მოკავშირე-ხელდებული მისთვის მისაღები იყო (ამ საფუძველს ემყარებოდა როგორც გოდუნოვისეული გეგმა საქართველოს ძალთა გაერთიანებისა მოსკოვის მეფის ხელქვეშ, ისე პეტრე პირველისეული გეგმა, ვახტანგ მეექვსეს ამიერ-კავკასიის საქრისტიანოს მეფედ რომ ჰგულისხმობდა რუსეთის იმპერატორის მფარველობის ქვეშ. პეტრესეული გეგმის დაგვიანებული გამოვრება იყო ეკატერინე მეორის კარის არაერთგზისი, თუმცა არაერთხმობლივი, სახეიშო დაპირება ერეკლე მეორის მფარველობა-გაძლიერების შესახებ). მაგრამ დრო გადიოდა, მოსკოვის

სახელმწიფო ძლიერდებოდა. ამიერ-კავკასიას ის თანდათან უახლოვდებოდა; ამ ოდესმე შორეული ქვეყნის უზუალოდ დაუფლება შესაძლებელი ხდებოდა, ძველი მეტოქეები კი სულ უფრო და უფრო სუსტდებოდნენ, ხოლო რუსეთის ინტერესები ამიერ-კავკასიისადმი იზრდებოდა, — ამდენადვე ძლიერი და ერთიანი საქართველო მფარველისათვის საჭირო აღარ იყო, პირიქით, ის ამიერიდან არა სასურველიც იყო. (რუსეთში პეტრეს გეგმის ნაგვიანევი დამცველები — ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუუქმებლობის მომხრეები — თავიანთ მოსაზრებას იმით ასაბუთებდნენ, რომ რუსეთისათვის ეს ქვეყანა, ე. ი. საქართველო შორსაა, რომ მისი ათვისება ძნელია, ე. ი. აყენებდნენ იმ საბუთს, რომელიც ძველად ზართლაც ძლიერი იყო, მაგრამ დროთა განმავლობაში თანდათან ძალას ჰკარგავდა.

ამ-ვე მიზეზს ასახელებდა 1770 წელს ეკატერინე II პირველი მინისტრი პანინი, როცა ავანტიურისტ გენერალ ტიტლებენს საიდუმლოდ ატყობინებდა, რომ საქართველოს დაპყრობა რუსეთის სამეფო კარს ჯერჯერობით განზრახული არ ჰქონდა). ანეირიდან არა თუ გაერთიანებული საქართველო ამიერ-კავკასიაში ჰეგემონობის პრეტენზიით (ქართველი პოლიტიკოსები XVIII საუკუნის მიწურულშიაც კი ამ იდეას პოლიტიკური ჰეგემონობისას არ ეხსენებოდნენ და მას სამოქმედო მიზნად აღიარებდნენ), გაურთიანებული მცირე სამეფოების არსებობაც კი აღარ ეთანხმებოდა ამიერ-კავკასიის დაპყრობის რუსულ გეგმას (რამდენადაც ამ მცირე ერთეულებსაც რუსეთის ინტერესებისაგან განსხვავებული საკუთარი ინტერესები ჰქონდათ და, რაც განსაკუთრებით უსიამოვნო იყო, საქართველოს გაერთიანება-გაძლიერების იდეას არ ეხსენებოდნენ).

ასე თანდათან რუს პოლიტიკოსთა თვალში „საქართველომ“ თავისი დრო მოსკომა. კავკასიის მთაგრეხილს გადმოღმა ამიერიდან მეფის რუსეთის პოლიტიკოსები ჰხედავენ მხოლოდ ტერიტორია Закавказье-ს, რომელიც დიდი გარჯით გააერთიანეს კიდეც, მაგრამ არა საქართველოდ, არამედ რუსულ „გუბერნიებად“.

გიორგი ბატონიშვილის ამ წინადადებიდან ირკვევა: კახელები თანაბრად მტრად სთვლიდნენ როგორც ოსმალებს, ისე ყიზილბაშებს; მაჰმადიან დამპყრობელებთან ბრძოლაში ქართველთა სისუსტე მათ სიმცირეზე როდი იყო დამოკიდებული, — ქართველები არც აგრე რიცხვ-მცირენი ყოფილან. ქართველების სისუსტის მთავარი მიზეზი ფეოდალური დაქსაქსულობა იყო. მაჰმადიანებით ყოველმხრივ გარემოცული, სამხედრო ტექნიკაში ჩამორჩენილი, ფეოდალურად დაქსაქსული და საუკუნოვანი ომით გატეხილი ქართული სამეფო-სამთავროები მორალურსა და მატერიალურ დახმარებას საჭიროებდნენ. კახი პოლიტიკოსები ჰხედავდნენ, რომ ერან-ოსმალეთის ამ ახალ კიდილში საქართველო ვერ გადაურჩება დამპყრობელთა მიერ კიდევ უფრო დამონებას. მძიმე ბრძოლაში გამარჯვებისათვის, „ქართველობის“ დაცვისათვის საჭირო იყო საქართ-

ველოს ფეოდალურ ძალთა გაერთიანება და მათი დარაზმვა მომხდურთა წინააღმდეგ. ამ საქმის ორგანიზაცია არც ერთ ქართულ სამეფო-სამთავროს ამ დროს არ შეეძლო. აუცილებელი იყო გარეშე ძალის დახმარება. ასეთ ძალად საქართველოს დასამხრად იმჟამად მხოლოდ ქრისტიანული რუსეთი ჩანდა. და კახი პოლიტიკოსები საამისოდ მოუწოდებდნენ მოსკოვის მეფეს.

გიორგი ბატონიშვილის წინადადებას მოსკოვისა და კახეთის ურთიერთობაში ახალი მომენტი შეჰქონდა. ახალ გარემოებას ჰქმნიდა ის მთელ ამიერ-კავკასიაშიაღ და მის გარეთაც. ჰქონდა თუ არა მოსკოვის სამეფო კარს გათვალისწინებული მოვლენათა ასეთი განვითარება, ცნობილი არაა, მაგრამ მისთვის მოულოდნელი იქ თითქოს არა უნდა ყოფილიყო რა. ყველაფერი ეს იმ პოლიტიკის ბუნებრივი განვითარება იყო, რომელსაც რუსეთი ფრთხილად და ნახევრად ფარულად აწარმოებდა წარსული ოცი წლის მანძილზე. ერან-ოსმალეთის ომმა მხოლოდ დააჩქარა მოვლენათა განვითარება და მოსკოვის მეფის წინაშე მისი პოლიტიკური გეგმის სააშკარაოზე გამოტანის საკითხი კატეგორიულად დასვა. რუსეთი ეხლა ან უნდა აქტიურად გამოსულიყო ამიერ-კავკასიის პოლიტიკურ ასპარეზზე, როგორც ამას კახი პოლიტიკოსები ითხოვდნენ, ან არა და სრულიად უნდა გასცლოდა აღნიშნულ ასპარეზს.

დამახასიათებელია, რომ რუსი ელჩები ჩვეულებრივზე მეტი ხალისით მოეკიდნენ ახალ წინადადებას. ურჩიეს გიორგი ბატონიშვილს, რომ ალექსანდრე მეფემ და მან ელჩები გაგზავნონ მოსკოვის მეფესთან საამისო თხოვნით, თავის მხრით კი მოსკოვს დაბრუნებისას რუსი ელჩებიც მოახსენებენ ხელმწიფეს. გარდა ამისა, ელჩებმა საჭიროდ დაინახეს საგანგებო შიკრიკის საშუალებით სასწრაფოდ ეცნობებინათ მოსკოვის მეფისათვის ეს ახალი გარემოება<sup>1</sup>.

\* \*

ერევნის ბრძოლაში მონაწილეობისათვის შაჰ-აბასმა ხელმწიფური სიუხვიით დააჯილდოვა ქართლისა და კახეთის მეფეები. მაგრამ ქართველ მეფეებთან ერანის შაჰის ნამდვილი დამოკიდებულება

<sup>1</sup> Белонуров. Сношения..., 482.

ამ ფეოდალურ ეტიკეტში როდი მოჩანდა. საქმის უმეცარნი არც ქართველი მეფენი ყოფილან და შაჰ-აბასის უხვი „წყალობა“ მათ ხელს არ უშლიდა იმ მზაკვრული ხერხების ნამდვილ აზრს მიხვედრილობენ, ქართლისა და კახეთის დასასუსტებლად ერანის შაჰი რომ მიჰმართავდა. შაჰ-აბასს კარგად ესმოდა, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქართლისათვის ლორის ციხეს და მდინარე დებედას ხეობას. უკვე ორი საუკუნე იყო, რაც ქართველები თავკამოდებით იცავდნენ ქართლის ამ ალაყაფს ერანელ თუ მცირეაზიელ დამპყრობელთა მიერ მიტაცებისაგან.

შაჰ-აბასი ყველა მის წინა დროის მტაცებელზე უფრო ნიჭიერი და თანამიმდევარი დამპყრობელი იყო. ლორე-აღჯაყალისათვის საუკუნოვანი ბრძოლა მან სწორად შეაფასა და სათანადოდ შეაჯამა კიდევაც. დიდმნიშვნელოვანი კუთხე მან ერანის „ერთგულ“ ქართლის მეფის მფლობელობაშიც კი არ დასტოვა. შაჰ-აბასმა ლორე-დებედა თავისთვის საჩუქრად გამოსთხოვა გიორგი ქართლის მეფეს. ეს მხარე შაჰმა ცალკე მაჰმადიანურ სახანოდ შექმნა. ხანად ადგილობრივი რენეგატი ფეოდალი დანიშნა. ლორის ხანი ამიერიდან უშუალოდ შაჰს ემორჩილებოდა. ამავე დროს შაჰმა დებედას ქვემო წელში თურქმანული ტომი „ბორჩალუ“ ჩამოასახლა და ის აღჯაყალის ციხისათვის დაუქვემდებარა. ამრიგად, შაჰ-აბასმა ლორე-დებედას საკითხი საბოლოოდ გადაჭრა: ქართლს ალაყაფი მოარღვია და ქვეყნის თავდაცვის უნარიანობას ერთის დაკვრით დამბლა დასცა.

გიორგი ქართლის მეფეს შაჰ-აბასმა სამაგიეროდ სამასი თუმანი ყოველწლიური ჯამაგირი გაუჩინა და ერანში რამდენიმე თემი სახარაჯოდ უბოძა. გიორგი მეფეს ამის გამო თავისი უკმაყოფილება არ დაუფარავს<sup>1</sup>.

ასეთივე „წყალობა“ უყო შაჰ-აბასმა კახეთის მეფესაც. ალექსანდრე მეფემ შაჰის თხოვნით კახეთში საცხოვრებელი ადგილი მიუჩინა ერთ-ერთ თურქმანულ მომთაბარე ტომს<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> ამ ნიადაგზე შეიძლება შეკმნილიყოს გადმოცემა, თითქო ქართლის მეფე გიორგი ერანის შაჰის ბრძანებით საიდუმლოდ მოსწამლეს.

<sup>2</sup> Белокуров. Сношения..., 484.



ამავე დროს ალექსანდრე მეფემ შაჰ-აბასს დაუთმო კახეთის აღმოსავლეთის კარი: კაკ-ენისელი. აქედან შაჰმა ცალკე მაჰმადიანური სასულტნო შექმნა და ერთს რენეგატ კახელ თავადს უწყალობა. კაკ-ენისელის სულტანი ამიერიდან უშუალოდ შაჰს ემორჩილებოდა.

სამაგიეროდ შაჰმა ალექსანდრე მეფეს ყოველწლიური ჯამაგირი შვიდასი თუმანი გაუჩინა. ფრთხილი პოლიტიკოსი ალექსანდრე გარემოებას გაეწყო და ხელმწიფის „წყალობა“, ქართლის მეფისაგან განსხვავებით, შესაფერისი „მადლობით“ მიითვალა.

\* \*

როგორც ვიცით, ერევნის აღების შემდეგ შაჰ-აბასმა ალექსანდრე კახთა მეფე თან იახლა ერანში და მხოლოდ 1605 წლის იანვარში გამოისტუმრა ის. შაჰ-აბასს უკიდურესად სძულდა კახეთის მეფე. საქართველოში ერანის ინტერესები, შაჰ-აბასის აზრით, უსათუოდ მოითხოვდა ალექსანდრე მეფის თავიდან მოშორებას და შაჰიც სათანადო მომენტს ელოდა.

ალექსანდრე მეფეს არა ნაკლებ სძულდა ერანის ხელმწიფე, კარგად იყო მიხვედრილი მის მზაკვრულ განზრახვებს და, რაც შეძლება ჰქონდა, საშიშ მტრისაგან თავს იცავდა.

ეს დაუნდობელი ბრძოლა გარეგნულად „წყალობა“ „ერთგულებისა“ და „სიყვარულის“ ფორმებში მიმდინარეობდა. ალექსანდრე მეფე „თავს არ ზოგავდა“ ერანის ხელმწიფის „სამსახურზე“, შაჰ-აბასი „უშურველ წყალობას“ არ აკლებდა კახთა მეფეს...

ალექსანდრე მეფეს შაჰის „ძმა და მეგობარი“ მოსკოვის მეფე მფარველობდა. თვით ალექსანდრე თავის ქვეყანაში მეტად პოპულარული იყო, ხოლო კახეთი ანგარიშგასაწევი ძალა იყო. ყველა ამიტომ ალექსანდრე მეფის დალუპვა ერანის შაჰისათვის ადვილი საქმე არ იყო.

კახეთის საქმეები შაჰ-აბასს მით უფრო არ ასვენებდა, რომ მოხუც ალექსანდრეს მემკვიდრედ, დავითის სიკვდილის შემდეგ, გიორგი ბატონიშვილი გამოდიოდა, რომელიც, მართალია, ოსმალეთის მიმდგური არ იყო (ეს შაჰმა კარგად იცოდა), მაგრამ მას არც ერანის ერთგულება სჭირდა. გიორგი ბატონიშვილი ალექსანდრე მეფის პოლიტიკის გამგრძელებელი იყო. ამიტომ, მარტო ალექსანდრე მეფის

დალუპვა შაჰ-აბასისათვის საზიანოც იყო. უპირველეს ყოვლისა საკი-  
რო იყო გიორგი ბატონიშვილის ხელში ჩაგდება..

შაჰ-აბასმა სხვა ზომებიც მიიღო კახეთში ერანის პოზიციების  
განსამტკიცებლად. შაჰის აგენტები დაუცხრომლად მუშაობდნენ კახ-  
ეთოდანებსა და ვაქრებს შორის და ერანის მომხრეთა წრეებს ქმნიდ-  
ნენ. შაჰმა მოხერხებულად ისარგებლა 1602 წელს კახეთის სამეფო  
კარზე მომხდარ დინასტიური ბრძოლით. მან „უპატრონოდ არ დააგ-  
დო“ ალექსანდრე მეფის და გიორგი ბატონიშვილის მოწინააღმდეგე-  
თა ჯგუფი, რომელიც დავით მეფის გარდაცვალების შემდეგ ქეთევან  
დედოფლისა თუ უფლისწული თეიმურაზის გარშემო იყრიდა თავს.  
შაჰ-აბასმა არ დააყოვნა თავის საფარველს ქვეშ მიეღო როგორც  
თეიმურაზ ბატონიშვილი, ისე ეს ჯგუფიც. შაჰის კატეგორიული  
მოთხოვნით თეიმურაზ ბატონიშვილი ერანს გაგზავნეს. ამიერიდან  
ერანის შაჰის კარზე იზრდებოდა კახეთის მეფის კანონიერი მემკვიდ-  
რე. აქვე თავს იყრიდნენ მისი მომხრე ფეოდალებიც. ყველა ესენი  
მწყალობელი შაჰისაგან მოელოდნენ „ხელის აპყრობას“.

თეიმურაზ ბატონიშვილის გარდა შაჰის კარზე მეორე უფლის-  
წულიც იყო: კონსტანტინე-მირზა. მაგრამ სიყრმიდანვე თავის ქვე-  
ყანას მოშორებულს, გამაჰმადიანებულ-გასპარსელებულ ბატონიშვილს  
კიდევ უფრო ნაკლებად შეეძლო ალექსანდრე მეფისა და გიორგი  
ბატონიშვილის მეტოქეობა, ვიდრე ახალგაზრდა თეიმურაზს. შაჰ-  
აბასი ხედავდა, რომ აქტიური ოპერაციის გარეშე კახეთის საქმეები  
მის სასარგებლოდ არ წარიმართებოდა და ერანის ლომიც გა-  
დამწყვეტი ნახტომის გაკეთების წინ სისხლიანი თვალებით მანძილს  
თოკავდა..

\* \*

ერევნის აღების შემდეგ შაჰ-აბასი ყარსს მივიდა. ციხეს ალყა  
შემოარტყა, ხოლო მოთარეშენი ბასიანისა და მის დასავლეთით  
ქვეყნებს გაუსია. ამასობაში ჯაშუშებმა მას ცნობა მოუტანეს, რომ  
ოსმალთა დიდი ლაშქარი ჯიგალ-ოღლის (=სინან-ფაშა) სარდლობით  
უკვე ირზრუმს მოსულიყო. შაჰმა შეიტყო, რომ მოწინააღმდეგე ამ-  
ხელად მაზე უფრო ძლიერია. ამიერ-კავკასიაში საოპერაციო პირო-  
ბები ოსმალებს უკეთესი ჰქონდათ: ქვეყნის უდიდესი ნაწილი ჯერ  
კიდევ მათ ხელში იყო. შაჰ-აბასმაც გადაწყვიტა ომის მთავარი ას-

პარეზი აღერბაიჯანში გადაეტანა. მტრის პოზიციების შესუსტების მიზნით შაჰმა უკან დახევისას ერევნის და ნახჭევანის მხარეთა მკვიდრი მოსახლეობა (სომხები) ააყრევინა და შიგნით ერანში გადაასახლა. ჯიგალ-ოლლიმ გაიარა ყარსი, ერევანი და ნახჭევანს დადგა.

შაჰ-აბასი ამ დროს უკვე თავრიზს მისულიყო.

1604 წელი მიწურულიყო. გაუდაბურებული სომხეთი ლაშქრისათვის საზამთრო სადგომად არ გამოდგებოდა და ჯიგალ-ოლლიც ვანს წავიდა დასაზამთრებლად. ვანიდან ოსმალთა სარდალმა რაზმი გამოგზავნა ერევან-ნახჭევანის მხარეების დასაქერად. შაჰ-აბასმაც თავრიზიდან ამირგუნა-ხანი გამოისტუმრა და მას ოსმალთა ამ რაზმის წინააღმდეგ ბრძოლა დაავალა. ერან-ოსმალეთის მთავარი ძალები თავრიზსა და ვანს იდგნენ და გაზაფხულს (1605 წ.) ომისათვის ემზადებოდნენ.

ასეთი იყო საქმის ვითარება, როცა რუსი ელჩების მოციქული კამენევი შაჰ-აბასს ეწვია და კახეთის საქმის ყველაზე უსიამოვნო გარემოება მოაგონა. მოსკოვის მეფისაგან ელჩებს უკვე მიეღოთ შაჰ-აბასისათვის მისართმევი წიგნი, რომელშიაც ბორის მეფე თავის „ძმას“ და „მეგობარს“ თეიმურაზ ბატონიშვილის დათმობასა სთხოვდა. ამ სიგლის მისართმევად და აგრეთვე ხელმწიფის სხვა ბრძანების ზეპირად მოსახსენებლად რუსი ელჩები აუდიენციას სთხოვდნენ ერანის შაჰს. ამავე დროს კამენევმა ელჩების სახელით ალექსანდრე მეფის კახეთში გამოსტუმრება მოსთხოვა შაჰ-აბასს: „ალექსანდრე მეფე ქრისტიანია და ხელმწიფის ხელდებული; ხელმწიფის საქმეებით ჩვენ მასთან ვართ მოვლენილნი და შაჰმაც გამოუშვას ალექსანდრე მეფე თავის ქვეყანაში, რომ ხელმწიფის საქმე ვისაქმოთო“ — ატყობინებდნენ შაჰს კახეთიდან რუსი ელჩები<sup>1</sup>.

მეფე ალექსანდრე კარგად ჰხედავდა საფრთხეს, რომელიც მას ემუქრებოდა, და ამ საფრთხისაგან თავის დაღწევას დიდი ოსტატობით ცდილობდა: „პატრონისათვის“ ძვირფასი მისართმეველი, ომში კარგის ლაშქრით ხლება და ხელმწიფისათვის „ხელის გამოღება“... ამით მოხერხებული მეფე გაეკვიანებული შაჰის ნდობის კვლავ მოპოვებას ფიქრობდა. ალექსანდრე მეფე და გიორგი ბატონიშვილი

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения., 493, 571.

1604 წელს ოსმალთა წინააღმდეგ გამოდიოდნენ: შაჰი იმარჯვებდა, ოსმალეთი კი აჯანყებათა აღში იყო გახვეული. კახეთის მეფეც ახალი ვითარების შესაბამისად ამოქმედდა. მან ოსმალეთს ხარკი შეუწყვიტა და ერანის შაჰთან ძველი ურთიერთობა აღადგინა: ერევნის ომში დიდის ლაშქრით და უცხო მისართმეველით კახეთის მეფე შაჰ-აბასს ეახლა. ამას განჯა-შამახიის საფაშოებთან კახეთის ურთიერთობის გამწვავება მოჰყვა. დაირღვა შამხალ-ლექებთან შეთანხმებაც და, როგორც ვიცით, ამის შედეგი იყო 1604 წლის შემოდგომაზე ძეგამის ომი და ოსმალ-ლექთა დაუსრულებელი თავდასხმანი კახეთზე.

ყველა ამის მიუხედავად შაჰ-აბასი ალექსანდრე მეფის ერთგულებას მაინც იქვის თვალთ უყურებდა და კახეთში მის გამოშვებას არ ჩქარობდა.

შაჰ-აბასმა რუსი ელჩები არ ინახვინა. სიშორე მოიმიზეზა და აუდიენცია მათ იმ დროისთვის გადაუდო, როცა შაჰი ამიერ-კავკასიაში დაბრუნდებოდა<sup>1</sup>. ჩანდა, შაჰი გაურბოდა ეხლა მოსკოვის მეფესთან კახეთის საკითხის აშკარად დასმას.

1605 წლის დამდეგს შაჰ-აბასმა თეიმურაზ ბატონიშვილი თავისთან დაიტოვა და ალექსანდრე მეფე კი კახეთს გამოსტუმრა, მაგრამ, რა თქმა უნდა, არა კამენევის მოციქულობის შედეგად (თუმცა დიპლომატ შაჰს იმის საწინააღმდეგო არაფერი ექნებოდა თუ მოსკოვის მეფე შაჰის ამ აქტს მისდამი მეგობრობის ნიშნად ჩაითვლიდა<sup>2</sup>).

ალექსანდრე მეფის კახეთს გამოსტუმრების მიზეზი ამ დროისათვის შექმნილი პოლიტიკური ვითარება იყო. 1604 წლის ბოლოსა

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 493.

<sup>2</sup> რუსი ელჩები, როგორც ჩანს, ფიქრობდნენ, შეიძლება ერანელი დიპლომატები არწმუნებდნენ მათ, რომ შაჰმა ალექსანდრე მეფე ელჩების მოთხოვნის შედეგად გამოუშვა კახეთს. მაგრამ თეიმურაზ ბატონიშვილის არ მოცემა და შემდეგ ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის თავს დატეხილი უბედურება უცილობლად მოწმობდნენ, რომ შაჰ-აბასს კახეთიდან „მეგობრის“ გაძევება მტკიცედ გადაუწყვიტა და მოსკოვშიაც კარგად დაინახეს, თუმცა დაგვიანებით, რომ „шах... Иверскую землю от царского величества отводит“ (Б е л о к у р о в. Сношения..., 573).

და 1605 წლის დასაწყისს ერანის საქმე ოსმალეთთან ომში სასურველად ვერ მიდიოდა. ინიციატივა ოსმალებმა იგდეს ხელთ და ამიერ-კავკასიიდან განდევნილი და თავრიზს მდგომი შაჰ-აბასი იძულებული იყო ჯიგალ-ოლლის შემდგომი ოპერაციების საწინააღმდეგოდ მზად ყოფილიყო. კერძოდ, ამიერ-კავკასიაში შაჰ-აბასის საქმე კიდევ უფრო ცუდად იყო. თუმცა ამირგუნა-ხანმა ოსმალთა რაზმი დააპარცხა და ერევანი მტრის ალყას გადაარჩინა, მაგრამ საფრთხე მაინც დიდი რჩებოდა. გაუდაბურებულ სომხეთს გარდა უშუალოდ ერანს ამიერ-კავკასიაში არც ერთი ქვეყანა არ ემორჩილებოდა, მაშინ როცა ოსმალთა ხელში იყო მდიდარი და ვრცელი პროვინციები მათი ციხე-ქალაქებით. 1604 წლის წარმატებანი ამიერ-კავკასიაში ერანს საფრთხით რომ არ გაქარწყლებოდა, მისთვის აუცილებელი იყო სასწრაფო ზომების მიღება. საამისოდ საკმაო ლაშქრის გამოყოფა შაჰ-აბასს ეხლა არ შეეძლო: ის ოსმალთა მთავარ ძალებთან შებმის სამზადისში იყო. ალექსანდრე მეფემ ოსტატურად შეარჩია დრო და შაჰს თხოვნით მიჰმართა, გამოსცადოს მისი ერთგულება და დაავალოს შარვანის დაპყრობა. შამახიის ფაშას ამ ზამთარს დამხმარე ვერსაიდან მიუვა და შარვანს კახთა მეფე უეჭველად დაუპყრობს ერანის ხელმწიფეს.

ალექსანდრეს გულწრფელობისა შაჰ-აბასს არა სწამდა. მაგრამ მისი აჯის დაკმაყოფილება მაინც შესაძლებლად დაინახა. ოსმალთა უპირატესობა არც აგრე უეჭველი იყო, რომ ფრთხილი ალექსანდრე ხელაღებით ერანს ამ მტრის მხარეზე დამდგარიყო. უფრო დამაფიქრებელი ალექსანდრე მეფის მოსკოვის ხელმწიფისადმი ერთგულება იყო. ბუტურლინის ლაშქარი უკვე საშამხლოს შესეოდა (რუსეთი ამ ქვეყნის დაპყრობით კახეთში შემოსვლას ლამობდა, რათა, აქ მტკიცედ ფეხმოკიდებული, ის მზად ყოფილიყო მეგობრისაგან მიეღო არა მარტო ბაქო-დარუბანდი, შაჰის მიერ არაერთხელ აღთქმული, არამედ შამახიაც, ე. ი. მთელი შარვანი...). მაგრამ კახთა მეფის გაუშვებლობა კიდევ უფრო საზიანო ჩანდა. ალექსანდრეს შესახებ კახეთში ათასი ხმები მოდიოდა და აქ შაჰისადმი უნდობლობა და შიში ძლიერდებოდა. გიორგი ბატონიშვილი ისედაც საეჭვო ჩანდა და მამადატყვევებული ხომ ოსმალთა წინააღმდეგ ომში სრულიად არ გამოდგებოდა. ერთი სიტყვით, თუ შაჰს კახეთის გამოყე-

ნება სურდა, მას უნდა აქ თავისი თავისადმი ნდობა აღედგინა. და შაჰ-აბასმა მიიღო სათანადო გადაწყვეტილება<sup>1</sup>. შარვანი, რომელიც კახეთის ლაშქარს უნდა დაეპყრა, შაჰმა კონსტანტინე-მირზას უწყალობა და უკანასკნელი მამასთან ერთად გამოისტუმრა. შაჰ-აბასმა მამაშვილს კახთა ჯარი და მრავლად მძევლებიც, თეიმურაზს გარდა, გამოატანა. გარდა ამისა, მათვე აახლო შაჰმა ხანებისა და სულტნების მთელი წყება ყიზილბაშთა ჯარით. კონსტანტინე-მირზას ეს ყიზილბაში დიდკაცები ზოგი შარვანის სხვადასხვა ოლქში უნდა მმართველებად დაედგინა, ზოგთ კიდევ განჯა-ყარაბაღის დაპყრობა ევალებოდა. ოფიციალურად შაჰმა ყიზილბაშთა ჯარს ალექსანდრე მეფისა და კონსტანტინე-მირზას კახეთის საზღვრამდის ზღედა უბრძანა, შემდეგ კი ეს ჯარი განჯას უნდა შემოსდგომოდა დასაპყრო.

<sup>1</sup> მაგრამ იყო აგრეთვე სხვა არანაკლებ მნიშვნელოვანი გარემოებაც: შაჰ-აბასმა მისთვის ჩვეული გამჭრიახობით შეაფასა პოლიტიკური ვითარება. რუსეთის მეფე ოსმალეთს ომს არ უცხადებდა, ხოლო „მეგობარ“ ერანს საშამხლოს ართმევდა. შაჰი კი არა ერთხელ სთხოვდა რუს-ხელმწიფეს, რომ მას არ დაეპყრა ერანის ეს საყმო ქვეყანა. შაჰს არც კახეთზე აუღია ხელი რუსთა მეფის სასარგებლოდ (თუმცა მეგობარი ამას დაჟინებით ცდილობდა). ამის მიუხედავად მოსკოვის მეფე კახეთიდან (და ქართლიდანაც) შაჰს საბოლოოდ აძევებდა. ხოლო თუ რუსეთი საშამხლო-დაღისტანს დაიპყრობდა და საქართველოს (კახეთს, ქართლს) შემოიშტკიცებდა, მდიდარი შარვანის გასაღებიც მის ხელში აღმოჩნდებოდა... ასე რომ ამიერ-კავკასიაში სწრაფ მოქმედებას შაჰისაგან მოიხლოვდა არა მარტო ოსმალეთთან ომი, არამედ (და ეს კიდევ უფრო) მოსკოველი მეგობრის პოზიციაც. ვიდრე ბუტურლინის საშამხლო-დაღისტანს დაიპყრდა, შაჰ-აბასს საჭიროდ მიაჩნდა კახეთის შემოშტკიცება და აქედან შარვანს ლაშქრობა. კახთა ჯარით და კონსტანტინე-მირზას სარდლობით შარვანის დაპყრობა ორივე მიზნის ოსტატური გადაწყვეტა იქნებოდა.

მოსკოვმა დააგვიანა. შაჰ-აბასმა აქამდის მოხერხებულად შეიქცია მეგობარი. და ეხლა, როცა მოსკოვმა გადაწყვიტა და დიდი საქმე დაიწყო, შაჰმა დაასწრო და მეგობარს ხელიდან გამოაცალა ერთგული ხელდებული. ამით შაჰ-აბასმა ნათლად აგრძნობინა რუსეთის მეფეს, თუ როგორ მოითმენს ეოანი ახალ პარტნიორს აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში.. ცხადად ჩანდა, რომ შაჰი მხად იყო მეგობართან კონფლიქტსაც კი არ მორიდებოდა, ოღონდ კახეთის (და, მაშასადამე, მთელი აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიის) საკითხი ერანის სასარგებლოდ გადაეწყვიტა (თუმცა აშკარა კონფლიქტს დიდი პოლიტიკოსი — შაჰ-აბასი — ოსტატურად ერიდებოდა, სანამ დიპლომატიური გზით ბრძოლის მოგების მცირე შესაძლებლობაც კი ჯერ კიდევ არსებობდა).

ბად. მიღებული ზომები, ფიქრობდა შაჰი, საკმაო უნდა ყოფილიყო ალექსანდრე მეფის გასაერთგულებლად... განსაკუთრებული პატივი, შაჰ-აბასმა რომ ალექსანდრე მეფეს მიაპყრა მისი კახეთს გამოსტუმრების წინ, საქმისა და მდგომარეობის შესაფერისი ეტიკეტი იყო. ის არც შაჰს მიაჩნდა კახეთის მეფის გაერთგულების განსაკუთრებულ საშუალებად და არც ალექსანდრე მეფე უყურებდა ამ „წყალობას“ შაჰ-აბასის გულგაწმენდილობის უეჭველ ნიშნად...<sup>1</sup>

დაუნდობელი ბრძოლა მტაცებელსა და მის მსხვერპლს შორის შეუწელებლად გრძელდებოდა.

8 მარტს ალექსანდრე მეფე ძეგამს მოვიდა. მას მოჰყვა კონსტანტინე-მირზა მცირე ამალით, ოთხი ხანი და ექვსი სულტანი კი 2000 ყიზილბაშ მეთოფით და სხვა მოლაშქრეებით კახეთის საზღვარზე დადგნენ. გიორგი ბატონიშვილი სამი ათასი კაცით მამას კახეთის საზღვარზე შეეგება. ჩქარა ბატონიშვილი ძეგამიდან თავისი ლაშქრით თორღვას დაბრუნდა და ელჩებს აცნობა, რომ ალექსანდრე მეფე, სანამ კონსტანტინე-მირზას კახთა ლაშქარს შეუგროვებდეს და შარვანს გაისტუმრებდეს, ძეგამს დარჩება. მეფეს კი სურს ეხლავ ინახულოს ელჩები, რათა ხელმწიფის ბრძანება მოისმინოს და მის საკმევებზე იზრუნოს. რუს ელჩებამდის ხმები მოდიოდა: კონსტანტინე-მირზა განზრახ არის გამოგზავნილი, რომ შაჰმა მას დააეღა შეიპყრას გიორგი ბატონიშვილი და შაჰს მიჰგვაროს, ან მოკლას. ელჩებმა განაგონი ბატონიშვილს აცნობეს და ურჩიეს მას, ერიდოს ყიზილბაშებს და ნურც მათთან მივა. ელჩების გადმოცემით ბატონიშვილმა ამ ხმებს ყურადღება არ მიაქცია, შეყრილი ჯარი სახლში დაითხოვა. თითონ კი ძეგამს მამასთან წავიდა.

ძეგამს მივიდნენ ელჩებიც, სადაც ისინი მეფის სადგომის შორი-ახლო მოათავსეს<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> „ხალათი“, შაჰ-აბასმა რომ ალექსანდრე მეფეს უწყალობა, განსაკუთრებული სახისა იყო: ძვირფასი სამოსელი, სამეფო გვირგვინი—ჯილა, სამეფო სარტყელი. ასეთი „ხალათი“ (ინვესტიტურა) იმის აშკარა ნიშანი იყო, რომ ერანის შაჰმა კახთა მეფეს „საპატრონოდ“ ხელი დასდო. ეს ფაქტი კი, პირველ ყოვლისა, იმას მოწმობდა, რომ შაჰ-აბასი მეგობარ რუს-ხელმწიფეს ხელდებულს ართმევდა, ქრისტიანთა მფარველს საქრისტიანო კახეთზე (=საქართველოზე) ხელს აღებინებდა.

<sup>2</sup> Б е л о к у р о в. Сношения..., 483, 484

ალექსანდრე მეფემ რუს ელჩებს აუდიენცია 12 მარტს დაუნიშნა<sup>1</sup>.

შაჰ-აბასს იმედი არ გაუმართლდა. კახეთს მოსულს ალექსანდრე მეფეს შარვანს ლაშქრობის საკითხში ყოყმანი დაეტყო. მართლაც, და საყოყმანო ბევრი ჰქონდა ფრთხილ მეფეს. ტახტის მემკვიდრე გიორგი ბატონიშვილი კიდევ უფრო ნაკლებად იყო ერანის საყმოდ განწყობილი, ვიდრე მამა-მისი<sup>2</sup>.

კონსტანტინე-მირზას გიორგი ბატონიშვილი, ბუნებრივია, ეჭვის თვალთ უქურებდა. გაყიზილბაშებულ ძმაში ის კახეთის ტახტის მაძიებელს ჰხედავდა. სახიფათოდ მიაჩნდა, ამიტომ, გიორგი ბატონიშვილს თავის მეტოქისათვის კახთა დიდი ჯარის მიცემა შარვანს სალაშქროდ.

ეს გარემოება, უეჭველია, ალექსანდრე მეფესაც აფიქრებდა...

გარდა ამისა, აქ სხვა მომენტებიც იყო. დამპყრობელთა ურთიერთ შორის ომში ერთი მათგანის მხარეზე ხელაღებით გამოსვლას კახეთის მეფე, ბუნებრივია, ერიდებოდა, მით უფრო რომ ოსმალეთი იმჟამად დამარცხებულ მხარედ არ შეიძლებოდა ჩათვლილიყო. დამპყრობელთა ძალების ასეთ შეფარდებისას კახთა მეფე, ორივეს დაყვავებით, „ნეიტრალიტეტის“ დაცვას ამჯობინებდა.. შაჰი კი კახელი ყმისაგან „თავდადებით სამსახურს“ დაუყოვნებლივ მოითხოვდა და მცირე ყოყმანსაც კი მას ლალატად უთვლიდა<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> იქვე, 484.

<sup>2</sup> გიორგი ბატონიშვილი ოსმალთა მოყვარული ისევე არ ყოფილა, როგორც ერანის. მისი ზრახვების შესახებ ჩვენ ეხლა უკვე ვიცით. უეჭველია, შაჰ-აბასმაც იცოდა ეს. მიუხედავად ამისა გიორგის ოსმალთა მომხრეობის შესახებ ხმები უხვად ვრცელდებოდა ერანის შაჰის კარის მიერ. ეს ოსტატი მტრის ანგარიშში შედიოდა. საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მეტრძოლი ბატონიშვილის დასაღუპავად მისი „ოსმალთა მომხრეობა“ შაჰ-აბსს „საბუთად“ სჭიროდა. გიორგის დაღუპვა შაჰს გადაწყვეტილი ჰქონდა. ამაში გვარწმუნებს კონსტანტინე-მირზას განცხადება რუს ელჩებთან ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის მკვლელობის გამო შემდგარ აუდიენციაზე (Б е л о к у р о в. Споминения..., 485, 487).

<sup>3</sup> მართალია, ალექსანდრე მეფემ მონაწილეობა მიიღო ერევნის აღებაში და გიორგი ბატონიშვილს ოსმალეთთან უკვე ჰქონდა ომი 1604 წელს, მაგრამ არც პირველსა და არც მეორეში კახეთი ინიციატორი არ ყოფილა; ერევნის ომში მოძალადე ყაენმა გაიყვანა კახეთის მეფე, ხოლო ძეგამის ომში (რომელიც ოსმალთა ფაშებმა, უეჭველია, იმის საპასუხოდ მოაწყვეს, რომ ალექსანდრე მეფე შაჰ-აბასს მიუფიდა) გიორგი ბატონიშვილი თავს იცავდა ლეკ-ოსმალთა თავდაშხმელთაგან.



მესამე მომენტი კიდევ უფრო რთული იყო. კახეთის მეფეს თითქო ოცნება უსრულდებოდა. მოსკოვის მეფის დიდი ლაშქარი საშამხლოს და დაღისტანს შესეოდა, ციხეები დაეპყრო და ახლო მომავალში მოსალოდნელი იყო, რომ დიდი საქრისტიანო სახელმწიფო კახეთს უშუალოდ გაუმეზობლდებოდა... და მაშინ ხოშ საფრთხეს ერანოსმაღლეთის მხრით სამუდამოდ ბოლო მოეღებოდა და საქართველოს ძველი ძლიერების აღდგენას მტკიცე საფუძველი დაედებოდა.. ბუტურლინი და რუსი ელჩები ლეკეთზე კახთა გალაშქრებას მოითხოვდნენ. გიორგი ბატონიშვილი გარკვევით შეჰპირდა ელჩებს ასეთ ლაშქრობას მამის დაბრუნების უმალ. შამხალზე რუსთა საბოლოო გამარჯვების იმედი კახეთში დიდი იყო. ამიტომ ლეკეთზე კახთა ლაშქრობა დროული და სასურველი ჩანდა. ერანი კი კახთა ლაშქარს შარვანის ომში ითხოვდა.

ერთიმეორის გამომრიცხველი საკითხები, ამრიგად, ალექსანდრე მეფის წინაშე კატეგორიულად დაისვა. დიპლომატიური მანევრების შესაძლებლობა უკიდურესად შეიზღუდა. აუცილებელი შეიქნა გადაკრით დადგომა ერთს ან მეორე მხარეზე. ერანის მხარეს დადგომას, ე. ი. შარვანს გალაშქრებას კონსტანტინე-მირზა მოითხოვდა, რუსეთის მხარეს დადგომას (ე. ი. ლეკეთზე ლაშქრობას და რუსთა ჯარის კახეთში მოწვევას) გიორგი ბატონიშვილი ასახიერებდა.

შაჰ-აბასმა ეს (უარესი) შესაძლებლობაც გაითვალისწინა. რენეგატ კონსტანტინესა და მის ყიზილბაშებს, როგორც ჩანს, შაჰმა ალექსანდრე მეფის მოკვლის უფლება მისცა, თუ უკანასკნელს „ლაღატი“ შეემჩნეოდა. გიორგი ბატონიშვილის საქმე გათავებული იყო. კახეთის სამეფო ტახტზე ერანის ამ „მოლაღატეს“ შაჰ-აბასი ვერ მოითმენდა: „ოსმალთა მომხრეს“ მას ეხლა კახეთში რუსეთი შემოჰყავდა. კონსტანტინე-მირზას გიორგი ბატონიშვილის მოკვლის დასტური მიღებული ჰქონდა შაჰ-აბასისაგან. კახეთის ტახტის მეორე მემკვიდრე,

თეიმურაზი, შაჰმა, როგორც ვიცით, თავისთან დაიტოვა. ასე რომ კახეთის შემომტკიცების საქმეში, გიორგის მოკვლის შემდეგ, „გათათრებულ“ კონსტანტინეს ხელს ველარაფერი შეუშლიდა და ამით კახეთის საკითხიც საბოლოოდ ერანის სასარგებლოდ გადაწყდებოდა. ამრიგად, გიორგისა და კონსტანტინეს ურთიერთ შორის ბრძოლა მოსკოვისა და ერანის ინტერესთა აშკარა შეჯახებაც იყო.

ალექსანდრე მეფემ და გიორგი ბატონიშვილმა საბედისწერო შეცდომა დაუშვეს. ყიზილბაშთა ჯარი, კონსტანტინეს რომ მოჰყვა, ერთობ მცირე ჩანდა. მოსალოდნელი არ იყო, რომ კონსტანტინე-მირზა ასეთი მცირე ძალით გიორგი ბატონიშვილის წინააღმდეგ კახეთში რასმე გაბედავდა. თანაც ეს მცირე ჯარიც ხომ კახეთში არ შემოუყვანია და შორს საზღვარზე დააყენა. სარწმუნო ჩანდა, ამის გამო, რომ ყიზილბაშებს ანხელად მეფე მამა-შვილის მიმართ თითქო სამტრო რაიმე განზრახვა არ შეიძლებოდა ჰქონოდათ. ამის შედეგი იყო, საფიქრებელია, ორი საბედისწერო შეცდომა: ალექსანდრე მეფემ ძეგამს მოსელის უმაღლეს სახელში დაითხოვა, ჩანს, კახელთა ის რჩეული ლაშქარი, რომელიც მას ერანს ახლდა და იქ დანვე მოჰყვა; ასევე გაყარა გიორგი ბატონიშვილმა სამი ათასი მეომრისაგან შემდგარი ჯარი, რომლითაც ის მამასა და ძმას კახეთის საზღვარზე შეეგება. და ჯარ-შემოცლილი მამა-შვილი დარბაისელთა მცირე ამალით დასხდნენ ძეგამს მეფის სასახლეში, სადაც სამი დიდი სახელმწიფოს ინტერესთა გადამწყვეტი კიდილი იყო გამართული.

რუს ელჩებზე უწინ ძეგამს მისულიყვნენ კახეთის საზღვარზე დატოვებული ყიზილბაშები. ამ დროს გიორგი ბატონიშვილი უკვე ძეგამს იყო მისული. ყიზილბაშთა ეს მოულოდნელი მოსვლა საფრთხეს მოასწავებდა. მაგრამ უკვე გვიან იყო. ალექსანდრე მეფე, გიორგი ბატონიშვილი და მისი დარბაისლები მაინც არ თიქრობდნენ, როგორც ჩანს, რომ კონსტანტინე და მისი ყიზილბაშები ღალატს გაბედავდნენ<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> გიორგი ბატონიშვილი, როგორც აღვნიშნეთ, მამასა და ძმას სამიათასი მოლაშქრით შეხვდა. ეს ამოდენა ჯარით შეგება მოწმობდა, რომ გიორგი ბა-

ალექსანდრე მეფის მოციქულები 12 მარტს რამდენიმეჯერ მოვიდნენ რუს ელჩებთან მეფის მიერ მათი მიღების შესათანხმებლად. უკანასკნელად მოსული მოციქულები — ნეკრესელი ზაქარია და თავადი აბელ — ის იყო უკან დაბრუნდნენ, რომ ტრაგედიაც დატრიალდა.

12 მარტს დილიდანვე კონსტანტინე-მირზა და მისი მხლებელი ხანები და სულტნები ალექსანდრე მეფის სადგომს ეწვივნენ. ხანგრძლივი ბკობა გაიმართა. ბკობას ცხარე კამათი მოჰყვა. საკითხი, თითქო, შარვანს სალაშქროდ ჯარის გამოყვანას შეეხებოდა.

მოულოდნელად კონსტანტინე-მირზა გიორგი ბატონიშვილსა სწვდა. ყიზილბაშებისათვის ეს იყო საქმის დაწყების ნიშანი. ალექ-

ტონიშვილი კონსტანტინეს ამ ვიზიტს იქვის თვალთ უყურებდა (Белокуров. Сношения..., 483). არ არის ცხადი, თუ რატომ ღა დაითხოვა გიორგიმ შეყრილი ლაშქარი? უეჭველია, მან ეს მამასთან შეთანხმებით მოიმოქმედა. როგორც ჩანს, ყიზილბაშთა მოლაშქრეების კახეთის საზღვარზე გაჩერებას (Белокуров. 483) გიორგი ბატონიშვილი მდგომარეობის უშიშროებაში დაურწმუნებია (Белокуров. Сношения..., 484).

ასეთი გაუფრთხილებლობით ისარგებლა კონსტანტინემ და, როგორც კი გიორგი ბატონიშვილმა ლაშქარი დაითხოვა და თითონ ძეგამს ჩავიდა, რენეგატმა კახეთის საზღვარზე მდგომ ყიზილბაშთა ჯარს ძეგამს მოსვლა უბრძანა (Белокуров. Сношения..., 484).

როგორც საფიქრებელია, ალექსანდრე დარწმუნებული იყო, რომ შაჰ-აბასი ამხელად კახთა მეფისა და მისი მემკვიდრის წინააღმდეგ ხელს არ გამოიჭებდა. ერან-ოსმალეთის ომის სიმძიმე, ალექსანდრეს მფარველ რუსეთთან ურთიერთობა და კახთა მეფის პოპულარობა თავის ქვეყანაში თითქო სიფრთხილეს უკარნახებდნენ შაჰს. ხოლო თუ შაჰის ბრძანებით არა, კონსტანტინე-მირზა თავისით ვერას გაბედავდა... მაგრამ ის, რაც ფრთხილი ალექსანდრე მეფისათვის კანონზომიერი და სწორი ჩანდა, გაბედული შაჰ-აბასისათვის მიუღებელი აზრი იყო. გადამწყვეტი მომენტი იდგა. შაჰ-აბასისათვის აუცილებელი იყო შარვანის დაქერა, სანამ რუსთა ჯარი საშამხლოს დაიპყრობდა. თუ რუსეთი მოასწრებდა და საშამხლო-დალისტანს დაიკერდა, მას უმაღ კახეთი შეუერთდებოდა. ამის შემდეგ მოსკოვის ხელმწიფე შაჰ-აბასთან „მეგობრობით“ შარვანზე ხელს გაიწვდიდა, ქართლსაც ხომ გაუმფარველდებოდა და, ამრიგად, რუსეთ-ერანის სახელმწიფო საზღვარს განჯის სახანოზე (მტკვარზე) გაავლებდა... და ასეთ დროს ალექსანდრე მეფე შაჰის წამოწყებულ შარვანში ლაშქრობას შლიდა...

სანდრე მეფემ საყვარელი შვილისათვის ხელი გამოიღო. შაჰმირ-ხანი და ალი-ხან მოვაფეკ მოხუც მეფეს მიესივნენ, სხვა სულტნები და ყიზილბაში მხედრები კახ დარბაისლებს დაერივნენ. ამ ნიშანზე ქალაქში ყიზილბაშებმა კახელების ხოცვა და ძარცვა იწყეს.

რუს ელჩებს მეფის სადგომიდან ხმაურობა შემოესმათ. გამოქცეულ კახელებისაგან ელჩებმა შეიტყვეს, რომ კონსტანტინესა და ყიზილბაშებს ომი აქვთ გიორგისა და ალექსანდრესთან. ელჩებმა სწრაფად გაგზავნეს მოციქული კამენევი და მას კონსტანტინე-მირზას გაფრთხილება დაავალეს, რათა სისხლი არ დაღვაროს. როდესაც რუსი ელჩების მოციქული კამენევი მეფის სადგომში მივიდა, უკვე ყველაფერი გათავებული იყო. ალექსანდრე მეფე, გიორგი ბატონიშვილი, რუსთველი ეპისკოპოსი და მისი ძმა აბელ და ხუთი სხვა კახელი დარბაისელი დახოცილები ეყარნენ. კონსტანტინე-მირზას წინ ყიზილბაშ მხედარს მეფე ალექსანდრეს მოკვეთილი თავი ეჭირა <sup>1</sup>.

კონსტანტინე-მირზამ შაჰის დავალება შეასრულა. მამისა და ძმის მოკვეთილი თავები ამ გადაგვარებულმა შაჰ-აბასს გაუგზავნა ერანს, ხოლო თვითონ კახეთის „მეფედ“ დაჯდა და შარავანს ლაშქრობის თადარიგს შეუდგა <sup>2</sup>.

შაჰისავე დავალების თანახმად კონსტანტინე დაჟინებით უარყოფდა მომხდარ მკვლელობაში შაჰის მონაწილეობას. საქმის ვითარების გათვალისწინებით და ქართველებისა თუ ყიზილბაშების გამოკითხვით რუსი ელჩები დარწმუნდნენ, რომ ეს საქმე შაჰ-აბასის ბრძანების თანახმად მოხდა. ელჩებმა თავიანთი შთაბეჭდილება და უკმაყოფილება ოფიციალურად განუცხადეს შაჰის აგენტ კონსტანტინეს. უკანასკნელმა ერთხელ კიდევ უარყო ამ საქმეში შაჰის მონაწილეობა, ელჩებს ერან-რუსეთის მეგობრობა მოაგონა და კახეთ-რუსეთის კიდევ უფრო დაახლოვებას, ხოლო მოსკოვის ხელმწიფისადმი „სამსახურს“ შეჰპირდა მათ <sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров, Сношения..., 485

<sup>2</sup> იქვე.

<sup>3</sup> იქვე, 486—487.

რუსეთმა წააგო. შაჰ-აბასმა გაბედული დაკვირვებით გააქარწყლა კახეთში მოსკოვის მეფის ოცი წლის დიპლომატიურ-პოლიტიკური მონაპოვარი და ჩრდილოელ მოკავშირეს ენერგიულად აგრძნობინა, რომ ერანი აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში არ მოითმენს არა მარტო მოსისხარ ოსმალეთს, არამედ „მეგობარ“ რუსეთსაც კი.

ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის დაღუპვის შემდეგ რუსი ელჩები შეეცადნენ საბოლოოდ გაერკვიათ, თუ რა ვითარებასთან ჰქონდათ საქმე კახეთში და ჩქარა დარწმუნდნენ, რომ მოსკოვის მეფის პოლიტიკამ აქ მარცხი განიცადა. კონსტანტინე-მირზასთან არა ერთგზის საუბრის შედეგად ცხადი გახდა, რომ ამიერიდან კახეთი პოლიტიკურად იგივე ერანი იყო, ხოლო „მეფე“ კონსტანტინე—შაჰ-აბასის მუსლიმანი მოხელე.

საქმის ვითარების სათანადოდ ვერ შეფასებით უნდა აიხსნას ელჩების გულუბრყვილო წინადადებანი კონსტანტინესადმი მისი გაქრისტიანების და მოსკოვის მეფისადმი ერთგულების ფიცის მიღების შესახებ... კონსტანტინემ ცხადად აგრძნობინა თავის მოსაუბრეებს, რომ მათ ვერ გაუგიათ. ან არ სურთ გაიგონ მომხდარი ამბავის პოლიტიკური აზრი, ვერ მიხვდრილან აქ რუსეთის პოლიტიკის დამარცხებას.—„ჩემი რუსთ-ხელმწიფისადმი ერთგულებაზე დაფიცება ან ქრისტიანობისადმი დაბრუნება-შაჰის გამოისობით ამეამად შეუძლებელიაო“—უთხრა კონსტანტინემ ელჩებს გამოსათხოვარი აუდიენციის დროს.—„მომავალში კი ენახოთ, მაგრამ ამისათვის საჭიროა, რათა ხელმწიფისაგან ხურგი მაგარი მქონდეს, რომ მაზე დაყრდნობა საიმედო იყოსო“—Белокуров. Сношения..., 488—490. „Надобно деи то, чтоб был хребет крепок от государя, на чтои было опереться и надежа держать“—თითქო ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის მაგიურად უსაყვედურა ელჩებს მათ ამ უღირსმა მემკვიდრემ...

ალექსანდრე მეფისა და გიორგი ბატონიშვილის სიკვდილით ბუტურღინის ლაშქრობა (და საერთოდ, რუსეთის პოლიტიკა კავკასიაში, განსაკუთრებით კი ამიერ-კავკასიაში) საფრთხეში ჩავარდა. შაჰ-აბასმა მოუშალა რუსეთს საიმედო დასაყრდენი, საიდანაც მოსკოვი ფართო აქტიური პოლიტიკის წარმოებას აპირებდა. კახეთის დრამა უალრესად არა-მეგობრული აქტი იყო შაჰ-აბასის მხრით. და ეს ასეც გაიგეს მოსკოვში. შაჰი არ მოერიდა ისეთ სერიოზულ რისკს, როგორც იყო მოსკოვის მეფის მომდურება, არ მოერიდა რისკს მეგობართან კონფლიქტისას, რადგან შაჰ-აბასი ნათლად ჰხედავდა, რომ, თუ ეხლა მეგობრის წყგნას მოერიდებოდა (შაჰმა კარგად იცოდა, რომ მოსკოვის მეფე ეხლა კახეთისათვის ომს ერანის წინააღმდეგ ვერ დაიწყებდა), მას ჩქარა ომი დასჭირდებოდა ამიერ-კავკასიაში ჩამომდგარ რუსეთთან. ამდენადვე შაჰის მოქმედება დროული და მიზანშეწონილი იყო. და, მიუხედავად იმისა, რომ შაჰმა ვერ შესძლო და თა-

ვისი „კანდიდატი“ კახეთის „ხანად“ ამხელად ვერ დაამკვიდრა, ის იმ მთავარ მომენტში მაინც მოგებული იყო, რომ რუსეთის მომხრე დასს კახეთში და თვით რუსულ საქმეს ამიერ-კავკასიაში გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენა... მალე შაჰ-აბასს ამ საქმეში, ე. ი. ამიერ-კავკასიიდან რუსეთის განდევნის საქმეში, თვით ოსმალეთი დაეხმარა: შამახის ფაშისა და შამხლის ჯარმა ბუტურლინის ლაშქარი გასწვრიტა.

რუსეთმა კახეთი დაკარგა. მაგრამ ეს მარცხი კახეთის მაშტაბით როდის ისაზღვრებოდა. როგორც ვიცით, ბუტურლინის ლაშქრობის ინიციატორები ამ ლაშქრობას ფართო პოლიტიკურ მიზნებს უსახავდნენ ამიერ-კავკასიაში, ხოლო კახეთს ამ პოლიტიკის წარმატებაში არსებითი მნიშვნელობის როლს აკისრებდნენ. უკახეთოდ, ამიტომ, თუ მთლად არა, სანახევროდ მაინც, რუსთა ლაშქრის მიღწევებს საშამხლო-დაღისტანში აზრი ეკარგებოდა. ამ მწარე სინამდვილის გამოხატულება იყო, რომ დაბნეული ელჩები კონსტანტინემირზას ეკითხებოდნენ, სჭირია თუ არა მას, როგორც კახეთის „მეფეს“, საშამხლო-დაღისტანში მომქმედი რუსთა ლაშქარი, რომელიც მეფე ალექსანდრეს ვედრების თანახმად ხსენებული ქვეყნების დასაპყრობად გამოგზავნა დიდმა მეფემ<sup>1</sup> (კონსტანტინეს პასუხი ჩვენთვის საინტერესო არაა. ელჩები კი ჩქარა მიხვდნენ, რომ ამ „მეფის“ არც ჰო-სა და არც არა-ს არავითარი პოლიტიკური ფასი არა ჰქონდა).

შაჰ-აბასის ბრძანების თანახმად კონსტანტინემ კახეთიდან ჩქარა გაისტუმრა რუსი ელჩები, რომლებიც, ჩანს, შაჰ-აბასს აცნობეს, მეტს ლაპარაკობდნენ, ვიდრე მათ პოლიტიკურ მდგომარეობას იმჟამად შეეფერებოდა.

31 მარტს ელჩები ქართლისაკენ გაემართნენ<sup>2</sup>. ქართლში ისინი გიორგი მეფეს ეწვივნენ.

კახეთში დამარცხების შედეგები აქ უკვე საგრძნობი იყო ელჩებისათვის. ქართლის მეფის კარზედ არა ერთხელ მოაგონეს მათ, რომ რუსეთი შორსაა, მტრები კი ახლოს არიან, რომ მოსკოვის მეფის „მფარველობა“ ამიტომ, სახიფათოც კია. ალექსანდრე მეფისა და მისი შვილის ბედი ამის კარგი საბუთი იყო. ხანგრძლივი მო-

<sup>1</sup> Белокуров, Сношения..., 488.

<sup>2</sup> იქვე, 489—490, 494.

ლაპარაკების შემდეგ რუსმა ელჩებმა აქ მაინც ერთგვარ წარმატებას მიაღწიეს: ბორის ხელშეწყობის ვაჟისათვის საცოლედ (გიორგი მეფის ქალი ელენე), ხოლო ქალისათვის საქმრო (ვახტანგ მუხრან ბატონის-ძე ქაიხოსრო) იშოვეს<sup>1</sup>.

გარდა ამისა ქართლის მეფემ, მეტად ფრთხილად, პოლიტიკური დაპირებაც მისცა რუს ელჩებს<sup>2</sup>, რისთვისაც ხელშესახები დახმარება იმთავითვე მოითხოვა. ელჩები იძულებული იყვნენ აღეთქვათ, რომ თერგს მისვლის უმაღლეს გიორგი მეფეს 150 რუს მეთოფეს გამოუგზავნიდნენ. ქართლის მეფე პირობას იძლეოდა, რომ ხსენებულ მეთოფეებს ის მხოლოდ იმ ოსთა წინააღმდეგ გამოიყენებდა, კავკასიონის მთებიდან რომ ჩამოდიოდნენ და ქართლიდან ტყვეებს იტაცებდნენ.

4 ივნისს რუსი ელჩები უკვე არაგვის ერისთავის მამულში იყვნენ და თერგიდან მხლებელთა რაზმის მოსვლას უცდიდნენ. აქ მათ საშიში ცნობები მიიღეს: ყირიმის ხანი იმიერ-კავკასიით შარვანისაკენ მიდიოდა ოსმალთა დასახმარებლად. მეორე მხრით ლეკები და ოსმალები იმ ციხეების ასაღებად ემზადებოდნენ, ბუტურლინმა რომ ააგო საშამხლო-დაღისტანში.

რუსმა ელჩებმა ქართლის მეფის ელჩები და ხელშეწყობის სასიძო ქაიხოსრო (გიორგი მეფემ თავისი ქალი ამხელად ელჩებს არ გაატანა, მაგრამ თედორე გოდუნოვის საცოლედ მისი შენახვა აღუთქვა მათ) ერისთვის მამულში დასტოვეს, თვითონ კი სასწრაფოდ თერგს წავიდნენ. 10 ივნისს ისინი უკვე თერგის ციხეში იყვნენ. აქ კიდევ უფრო საშიში ამბები დახვდათ: თერგის ჯარში უკვე აჯანყება ღვოვდებოდა. ჯარისკაცები მეფის სარდლებს აღარ უსმენდნენ. ამავე დროს ცნობა მოვიდა, რომ ყუმუხებმა და ოსმალებმა ბუტურლინის ლაშქარი დაამარცხეს და ტარკი აიღეს<sup>3</sup>.

კარგა ხნის ამოაო ლოდინის შემდეგ ქართლის მეფის ელჩები და ქაიხოსრო მუხრანბატონიშვილი არაგვის საერისთავოდან უკან დაბრუნდნენ.

<sup>1</sup> იქვე, 496—511

<sup>2</sup> იქვე, 512—514, 515.

<sup>3</sup> იქვე, 514, შესავალი C X; Полное собрание Русских летописей XIV, 57-58, ვსარგებლობ E. C. Завак-ის მიერ ამოკრებილი მასალით: Материалы о сношении с Персией, 66.

1607 წელს რუსეთი ერთხელ კიდევ შეეცადა კახეთის საქმეში ჩარევას. მეფე ვასილი შუისკიმ შაჰ-აბსთან ელჩი რომოდა-ნოვსკი მიაღწინა და ხელმწიფის სახელით შაჰისათვის ენერგიული პროტესტის განცხადება დაავალა კახეთში მომხდარი მკვლელობის გამო, რაშიაც მოსკოვის მეფე კატეგორიულად ერანის შაჰსა სდებდა ბრალს. ამავე დროს ელჩს გადაჰქრით უნდა მოეთხოვა შაჰისაგან, რათა უკანასკნელს ამიერიდან ხელი აელო მოსკოვის მეფის ხელდებულ კახეთზე...<sup>1</sup> სამწუხაროდ, ამ ენერგიულ დიპლომატიურ გამოსვლას თან არ ახლდა ის არგუმენტი, რომელსაც ყველაზედ დიდი ფასი და პატივისცემა აქვს სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობაში:—რეალური ძალა. ეხლა რუსეთს იმიერ-კავკასიაშიაც კი აღარ ედგა ფეხი.. ამიტომ, უეჭველია, ვასილ მეფის ამ ენერგიულ ხელის ქნევას შაჰ-აბასი აღვილად გაანელებდა.. მაგრამ საქმე არც აქამდის მივიდა. რომოდანოვსკიმ ერანს ვერ მიაღწია, ის აჯანყებულებმა მოკლეს სარატოვში<sup>2</sup>. ამავე დროს რუსეთში სოციალური ჭარბილი ახალი ძალით ავარდა და მოსკოვის სახელმწიფო კავკასიის საქმეებს დიდი ხნით მოსწყდა.

\* \*

მეფისა, მისი მემკვიდრის და სამეფო საბჭოს წევრთა გაწყვეტამ კახეთში მეტად მძიმე შთაბეჭდილება მოახდინა. საერთო აზრით ყველაფერი ეს შაჰ-აბასის საქმე იყო და კონსტანტინე-მირზა აქ მხოლოდ ჯალათის საძაგელს როლს ასრულებდა. გაკვირვება, შიში, ზიზღი და აღშფოთება ერთი მეორეს სცვლიდნენ..

შაჰ-აბასმა გაბედულად და თავის დროზე დაჰკრა მოწინააღმდეგეს. ეს საქმის წარმატების საწინდარი იყო. მაგრამ კეიხანმა შაჰმა საკუთარ ძალთა შეფასებაში გადააქარბა. „გათათრებულ“ კონსტანტინეს გამეფება კახეთში გაგებულ იქნა, როგორც „ყიზილბაშობის“ შემოღების ცდა და შაჰ-აბასი ჩქარა დარწმუნდა, რომ კახეთი ცოცხალის თაფით „ქართველობას“ არ დასთმობდა; დარწმუნდა, რომ ხალხის ნება აქ ურყევია, ხოლო რისხვა საშიში და მოქნილმა პოლიტიკოსმა სწრაფად და დროულად უკან დაიხია.

კონსტანტინეს გამეფებისთანავე კახეთში აჯანყების ცეცხლი

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 571—576.

<sup>2</sup> იქვე, 576.



იბოლდა. რენეგატის საქციელით შეშფოთებულმა კახელებმა რუს ელჩებს აცნობეს, რომ ქართველობა საფრთხეშია, რომ კონსტანტინეს ყიზილბაშები ქრისტიანობას ავიწროვებენ<sup>1</sup>. რუსმა ელჩებმა კონსტანტინეს მიჰმართეს და მას ქრისტიანობის ხელუხლებლობა და ყიზილბაშთა აღაგმვა მოსთხოვეს. შაჰის აგენტი შეჰპირდა ელჩებს მათი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას<sup>2</sup>, მაგრამ რამდენად გულწრფელი იყო ეს დაპირება (ისე როგორც ყველა სხვა მისი დაპირება), იქიდან ჩანს, რომ კონსტანტინემ (შაჰის ბრძანებით) ჩქარა გაისტუმრა კახეთიდან ეს უსიამოვნო სტუმრები, ხოლო ყიზილბაშთა მძლავრებით შეშფოთებულმა კახეთის საზოგადოებამ ბატონიშვილი ბაგრატ იესეს-ძე რუსეთს გაგზავნა და მოსკოვის მეფეს შეელა სთხოვა<sup>3</sup>.

ეს ბაგრატ ბატონიშვილი თავის მამა იესესთან ერთად ალექსანდრე მეფეს დიდხანს ჰყავდა ციხეში პატიმრად. იესე ალექსანდრეს უფროსი ძმა იყო და კახეთის სამეფო ტახტის მამიებელი. მხოლოდ იესეს გარდაცვალების შემდეგ, 1598—99 წელს, გაათავისუფლა ალექსანდრე. მეფემ ბაგრატ ბატონიშვილი და სარჩო მამულიც მისცა მას. შაჰ-აბასის მიერ მიწოდებისას 1603 წელს კახთა მეფემ სიფრთხილისათვის ძმისწულიც თან წაიყვანა. შემდეგ, როცა შაჰ-აბასმა, 1605 წელს, ალექსანდრე მეფე კახეთს გამოისტუმრა, ბაგრატმა სთხოვა ბიძას და, იქვე ერანში დაჰყავდა, მას ესტუმრა. როცა, ცოტა ხნის შემდეგ, ბატონიშვილი კახეთს დაბრუნდა, მას აქ მეფედ უკვე კონსტანტინე დახვდა. ქრისტიან ბატონიშვილს და ტახტის კანონიერ მემკვიდრეს, ბაგრატს, აქ ან სიკვდილი, ან ისევე პატიმრობა ელოდა. ბატონიშვილმა, ჩანს, გადაწყვიტა, მოსკოვის მეფის დახმარებისათვის მიემართა. კონსტანტინეს მოწინააღმდეგეებმა საჭირო რწმუნებით ალკურეს ბედის მამიებელი და მფარველ ხელმწიფეს მაჰმადიანთა მძლავრებისაგან კახეთის დაცვა სთხოვეს. ბაგრატი გილანს წავიდა. აქედან ასტარხანს გაჰყვა შაჰის მოციქულს და პაჰის ელჩს. ბატონიშვილი თავისთავს სპარსელად ასაღებდა. ასტარხანში მას გაუმზღაუნდა ვინაობა, რასაც კინალამ შეეწირა. პაჰის ელჩმა იხსნა უფლისწული შაჰის მოციქულის მიერ სიკვდილისაგან. ბაგრატს არც ამის შემდეგ ულიმოდა ბედი. რუსეთი გლეხების აჯანყებათა ალში გაეხვია. კახეთისათვის მოსკოვში აღარავის ებელოდა. ელჩი-ბატონიშვილი ორ წელს იყო იქ უწყურადღებოდ უკიდურეს გაჭირვებაში. მხოლოდ ვასილ მეფემ მოიცალა კავკასია-ერანის საკითხებისათვის. ამის შემდეგ ელჩ-ბატონიშვილსაც მოუსმინეს და სათანადო პატივიც მიაპყრეს. მაგრამ ამ დროს კახეთში უკვე ქრისტიანი თემურაზი მეფობდა. (Беломуrow. Сношения., 521—524). კახელებმა ფრიად ოსტატურად ისა-

<sup>1</sup> იქვე, 488.

<sup>2</sup> იქვე, 489.

<sup>3</sup> იქვე, 521, 524.

ქმეს, რომ ბაგრატ ბატონიშვილი მოსკოვს გაგზავნეს. უეჭველია, ეს გარემოება შაჰ-აბასს შეაშფოთებდა... და ამის შემდეგ, როცა კახელებმა კონსტანტინე მოკლეს და ქრისტიანი თეიმურაზი შაჰისაგან კახეთის მეფედ ითხოვეს, შაჰ აბასი, გასაგებია, ასეთ გამოსავალს დაეთანხმებოდა (შან ის ზომ არ იცოდა, თუ მოსკოვს როგორი პოლიტიკური უდროობა დაატყდებოდა..): მოსკოველ მეგობარს შეეძლო ბაგრატის კახეთს გამეფებისათვის ენერგიულად მხარი დაეჭირა და ამ აქტის ცნობა შაჰისათვის კატეგორიულად მოეთხოვა.. შაჰ-აბასმა აქაც დასწრება გადაწყვიტა. მან ქრისტიან ბაგრატს ქრისტიანივე თეიმურაზი დაუპირისპირა..

აჯანყება ქიზიყიდან დაიწყო. მაჰმადიანი „მეფის“ მორჩილებაზე ქიზიყმა უარი განაცხადა. კონსტანტინე სწრაფად გაეშურა ყიზილბაშებთან და თავის მომხრე კახელებთან, რათა აჯანყება ძირშივე ჩაეჭრო. აჯანყებულნი შეგროვდნენ და საომრად გაემზადნენ. ქიზიყელები კონსტანტინეს გაქრისტიანებას მოითხოვდნენ. უკანასკნელმა ქიზიყის ასისტავებსა და სხვა უფროსებთან მოლაპარაკება გამართა. დიდი საჩუქრებით და დაპირებით მოისყიდა ისინი. უკანასკნელთაც ისაქმეს და აჯანყებული ქვეყანა დროებით დაამშვიდეს. ქიზიყმა „მეფეს“ მორჩილება განუცხადა, და შარვანს ლაშქრობაში მონაწილეობის მიღება აღუთქვა. მარტის დაშლევს კონსტანტინე ქიზიყიდან გრემს მოვიდა<sup>1</sup>. შაჰის აგენტმა კახთა შემოკრიგება სცადა: თავადებსა და სხვა თავკაცებს უხვი წყალობა და დიდი პატივი უყო, ბესისხლეობას მოერიდა, ყიზილბაშებს აუკრძალა ქრისტიანთა სარწმუნოებრივი შეურაცხყოფა. კონსტანტინემ შაჰის სახელით შარვანს ლაშქრობა გამოაცხადა და მოლაშქრეებს ხელმწიფისაგან გაკეთებას შეჰპირდა. ამ გზით რენეგატმა პოლიტიკურ წარმატებას რამდენადმე მიაღწია. კახეთში ამ დროს ტახტის მეკვიდრე სხვა აღარავინ იყო. თეიმურაზ დავითის-ძე შაჰის კარზე იყო ერანს; მცირეწლოვანი იესე გიორგის-ძე კონსტანტინეს ჰყავდა თან; ბაგრატ ბატონიშვილი რუსეთს წასულიყო. აჯანყებას, იდეური ხელმძღვანელი არ გააჩნდა. ასეთ პირობებში კონსტანტინემ ზემოაღნიშნული საშუალებებით მოახერხა აჯანყების დროებით შეჩერება. მართალია, საბოლოოდ და გულგაწმენდით არა, მაგრამ უმჯობესის მოლოდინში, დროებით მაინც, კახთა მნიშვნელოვანი ნაწილი კონსტანტინეს ბატონობას შეუკრიგდა.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения..., 489.

ჩქარა შარვანს სალაშქროდ ათი ათასი კახი მხედარი გამოვიდა. კახთა და ყიზილბაშთა ჯარით კონსტანტინე შაქში შევიდა. შაქის ოსმალო მმართველი მეჰმედ-ემინ-ფაშა ომში დაიღუპა. კახ-ყიზილბაშები არეშს შემოადგნენ. შაქის საშველად წამოსული შარვანის ფაშა მაჰმუდი გზაზე, მდინარე აღსუს ნაპირზე, კონსტანტინეს ძლიერ რაზმს წააწყდა. ომში ორი ათასი კაცი დაეღუპა და დამარცხებული ფაშა შამახიას დაბრუნდა. ოსმალებმა ამის შემდეგ შაქი დასცალეს და შარვანს გაიქცნენ. კონსტანტინემ შაქი სამმართველოდ შაჰმირ-ხანს ჩააბარა. ჩქარა კახ-ყიზილბაშთა ლაშქარი შამახიას შემოადგა. ქალაქის ალყა გაგრძელდა. ოსმალები მხნედ იცავდნენ თავს. ხანგრძლივ ომს უჩვევი კახთა ფეოდალური ლაშქარი შეწუხდა. აჯანყების ინიციატორებმა დრო მოიცეს და მოლაშქრეთა უკმაყოფილება ხერხიანად გამოიყენეს. შეთქმულებმა კონსტანტინეს მოკვლა და ბატონიშვილების გატაცება გადაწყვიტეს (სიფრთხილისათვის კონსტანტინეს თან წამოეყვანა თავისი მცირეწლოვანი ძმისწულები). რენეგატმა ადრე შეიტყო მოლაშქრეთა უკმაყოფილებისა და შეთქმულების შესახებ. მოლაპარაკებით და წყალობის დაპირებით სცადა მან საკმის მოგვარება, მაგრამ ამაოდ. ღამით შეთქმულები დაეცნენ კონსტანტინეს კარავს. რენეგატმა გაასწრო და ერთ-ერთი ყიზილბაში ხანის კარავში დაიშალა. შეთქმულებმა „მეფის“ კარავი დაიფორიაქეს. ბატონიშვილები წამოიყვანეს და წამოვიდნენ. დილით კონსტანტინემ კახ-მოლაშქრეთა შეჩერება სცადა, მაგრამ ურყევ ნებას წააწყდა. მოლაშქრეები მზად იყვნენ შებმოდნენ მას, თუ ის ძალას მიჰმართავდა, და კატეგორიულად უცხადებდნენ რენეგატს, რომ მას, „გათათრებულს“, კახეთის მეფედ არასოდეს იცნობდნენ. კახელებმა ბრძოლის ველი დასტოვეს და სახლში დაბრუნდნენ. შამახიის ალყა მოიშალა. მარტოდ დარჩენილი ყიზილბაშები ერანს გაიქცნენ. კონსტანტინე-მირზა არდაველს მივიდა.

ამავე ხანებში ოსმალებს კავკასიაში მეორე წარმატებაც ხვდა. შამხალმა და ყუმუხებმა შამახიის ფაშის დახმარებით რუსთა ჯარი დაამარცხეს, ჯერ კოისუ და შემდეგ ტარკი აიღეს<sup>1</sup>. ბუტურლინი თავის 7000 მეთოფით ამ ომში დაიღუპა. კახეთს რუსეთის კედელი

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения., 514.

მოეშალა<sup>1</sup>. ამ გარემოებამ, უეჭველია, გავლენა იქონია კახთა პოლიტიკურ განწყობილებაზე.

იმ დროს, როცა დამარცხებული კონსტანტინე-მირზა ღრდა-ველს მივიდა, შაჰ-აბასს ჯიგალ-ოლლიზე გამარჯვებოდა. ოსმალთა სარდალი არზრუმს წასულიყო და გადამწყვეტი ომისათვის გამალებით ემზადებოდა. შაჰ-აბასიც თავის მხრით საჭირო ზომებს იღებდა.

ერანის შაჰს, რომ კონსტანტინესათვის მიეცა, ასეთი ლაშქარი ეხლა არ გააჩნდა. თანაც შაჰი სულ უფრო და უფრო რწმუნდებოდა, რომ კახეთი მაჰმადიან მმართველს, თუნდაც საკუთარ ნეფის შვილს, არ იგუებდა. ამდენადვე კონსტანტინეს საქმე საეჭვო ჩანდა.

ამავე დროს შაჰ-აბასთან აჯანყებული კახელების მოციქულები მოვიდნენ. კახელები შაჰს მორჩილებას უცხადებდნენ და მეფედ კონსტანტინეს ნაცელად ქრისტიან თეიმურაზს ითხოვდნენ. ეხლა, ერან-ოსმალეთის გადამწყვეტი ომის წინ, როცა ჯიგალ-ოლლი დიდის ენერგიით იძენდა მომხრეებს და ყველას ერანის წინააღმდეგ რაზმად, შაჰ-აბასმა შესაძლებლად ვერ დაინახა მოაჯე კახელებისათვის გადაჭრით უარი ეთქვა. შაჰმა ალექსანდრე მეფის სიკვდილის გამო მწუხარება გამოსთქვა, მოციქულებს მოუსმინა და იმედით გამოისტუმრა, ისინი თუმცა ამხელად თხოვნა კი არ შეუსრულა. არც კონსტანტინეს ჰქონდა ხელი შაჰმა. მართალია, ლაშქარი ვერ მიაშველა, სამაგიეროდ საშუალება მისცა რენეგატს სხვა გზით ეძია თავისი საქმე.

არდაველიდან წამოღებული ხაზინით კონსტანტინემ დიდი ჯარი დაიჭირავა. ყიზილბაშ-თურქმანებისა, ლეკებისა და სხვა მძარცველთა ბრბოებით ტახტის მაძიებელმა შაჰი ამოიარა. აქ მას შაჰმირზანი შეუერთდა თავისი ლაშქრით. კონსტანტინე კახეთში შემოიჭრა და ძეგამს დადგა. რენეგატმა ნაცად ხერხს მიჰმართა, მისი აგენტები მოედნენ ქვეყანას და კონსტანტინეს სახელით პატიებას აღუთქვამდნენ ყველას, ვისაც მის წინაშე რაიმე დანაშაული მიუძღოდა. რენეგატის აგენტები უხვად აბნევდნენ ხაზინას, მომხრეებს მოისყიდდნენ და ქვეყანას კი მშვიდობას. და შაჰის წყალობას ჰპირდებოდნენ. ზოგი გულმართლად ეახლა მამის მკვლელს, ზოგი კიდევ განზრახ მიუვიდა. კონსტანტინეს მოწინააღმდეგენი თეიმურაზის დედის ქე-

<sup>1</sup> იქვე, შესავალი, CX.

თევან დედოფლის გარშემო იყრიდნენ თავს. უკანასკნელთ თან ჰყავდათ ბატონიშვილი იესე გიორგის ძე, რომელიც, თუ მემკვიდრე ბატონიშვილს თეიმურაზს შაჰისაგან ვერ დაიბრუნებდნენ, სამეფოდ ჰყავდათ განზრახული.

შაჰისაგან მიღებულმა იმედის სიტყვამ კონსტანტინეს მოწინააღმდეგენი გაამხნევა. ქეთევანმა გიორგი ქართლის მეფეს დახმარება სთხოვა. უკანასკნელმა პაპუნა ამილახორი მოაშველა მას ზემო-ქართლის ჯარით. სამშობლოსა და ქართველობის დამცველები ჯალაბობით მოვიდნენ და თავისუფლების დროშის ქვეშ ურთიერთს შეჰფიცეს, ცოლ-შვილი დროშასთან დატოვეს და თითონ გადამწყვეტ ომში გავიდნენ. კონსტანტინეც ძეგამიდან გამოვიდა. მტრები ერთი-მეორეს ბელაქნის წყალზე შეხვდნენ (18 ოქტომბერი, 1605 წ.). სასტიკი ომი დიდხანს შედეგს არ იძლეოდა. კონსტანტინე, შაჰმირ-ხანი და ალი-ხან სულტანი შამსედინლუ ყიზილბაშთა ლაშქრის ცენტრში იყვნენ. კონსტანტინე გამოეყო მოსაგრეებს და ლაშქრის მარჯვენა ფრთას მიაშურა. აქ ქართველებს დაემარცხებიათ ყარჩიხა სულტნის რაზმი და ცენტრისაკენ უკუექციათ ის. კონსტანტინე შეეცადა ლტოლვილთა შეჩერებას და მცირე ამალით ქართველების რაზმში შეიჭრა. კახელებმა იცნეს ის და სწრაფად მიეტევნენ. დავითმა<sup>1</sup>, თამაზმა და ბებურმა<sup>2</sup> ბოლო მოუღეს სამშობლოს მოღალატეს.

სასიხარულო ცნობა სწრაფად გავრცელდა ქართველ მებრძოლთა შორის. ქეთევანმა ეს წარმატება მტრის საბოლოო გასატეხად მოიმარჯვა. ქართველებმა მოციქულები მიუგზავნეს ყიზილბაშ ხანებს, კონსტანტინეს მოკვლა აცნობეს და ზავი შესთავაზეს. ამავე დროს ქეთევანის მოციქულები აცხადებდნენ, რომ კახეთი შაჰს მორჩილებს და წყალობას და ბრძანებას მისგან მოელის. ყიზილბაშები მიუხვდნენ მოწინააღმდეგეს. მათ არ მიიღეს ქეთევანის წინადადება და შაჰის დავლების შესრულებისათვის „უკიდურესად მოიჭირვეს“. ხანებმა ლაშქარს კონსტანტინეს სიკვდილი დაუბალეს. სურდათ როგორმე ომი მოეგოთ, იესე ბატონიშვილი ხელთ ეგდოთ და შაჰისათვის მიეყვანათ. მათი ცდა ამაო იყო. გამხნევებულმა ქართველებმა ისე

<sup>1</sup> ჯანდიერი.

<sup>2</sup> ვაჩნაძე.

ძლიერად შეუტეეს მოძალადეებს, რომ მათი წინააღმდეგობა საბოლოოდ გასტეხეს. უგზოუკვლოდ გარბოდნენ კახეთის დასამონებლად და მის გასაოხრებლად კარს მომდგარი მტაცებლები.

მომხდარი ამბავის შესახებ ხანებმა შაჰს აცნობეს.

შაჰ-აბასი ამ დროს თავრიზს იყო. ოსმალთა სარდლები ჯიგალოლი და ნასიფ-ფაშა 100000 მეომრისაგან შემდგარი ლაშქრით უკვე აღერბაიჯანში შესულიყვნენ და თავრიზს უახლოვდებოდნენ. ოსმალებთან გადამწყვეტი ომის წინ შაჰ-აბასს ეხლა კახეთისათვის არ ეცალა. 25 ოქტომბერს 1605 წელს შაჰ-აბასი ურმიის ტბის ნაპირზე 60.000 მეომრით შეხვდა მტერს და გენერალური ბრძოლა ბრწყინვალედ მოიგო. დამარცხებულ ოსმალთა ჯარის ნაშთები თავზარდაცემული უკუიქცნენ. მოწინააღმდეგე დასცალა აღერბაიჯანი და ამიერ-კავკასიის ციხეებში მდგომი გარნიზონები ბედის ანაბარა დასტოვა. შაჰ-აბასი დიდი გამარჯვების ნაყოფის მომკას შეუდგა.

1606 წელს გაზაფხულზე შაჰ-აბასი ყარაბაღს მოვიდა. აქ მას ქეთევან დედოფლისგან ელჩები მიუვიდნენ. კონსტანტინე-მირზას სიკვდილის გამო კახელები პატიებას სთხოვდნენ ხელმწიფეს, მორჩილება-სამსახურს აღუთქვამდნენ მას, კახეთს გასაბატონებლად ბატონიშვილს თეიმურაზს ითხოვდნენ და ერთგულების ნიშნად შაჰის კარზე სხვა კახი ბატონიშვილების მოყვანას ჰპირდებოდნენ.

კახეთის სამეფო კარი ქეთევანის მეთაურობით ბერხიანად მოქმედებდა. მოსკოვის მეფის მფარველობა საიმედო არ ჩანდა, ოსმალეთი მარცხდებოდა და კახეთი იმ ურთიერთობის შენარჩუნებისათვის იბრძოდა, მე-16 საუკუნეში ერანთან რომ ჰქონდა. ეხლა, მას შემდეგ, რაც კახეთმა დაუმტკიცა შაჰს, რომ ქართველობის საკითხში ქვეყანა ცოცხალის თავით არაფერს დასთმობდა და რომ კახეთის ძალით გატეხა არც ადვილი საქმე იყო, ამის შემდეგ შაჰისადმი მორჩილების გამოცხადება მით უფრო ძვირფასი იყო, რომ ერანის გამარჯვება-წარმატებათა მიუხედავად ჯერჯერობით არც „მეგობარი“ რუსეთი და არც მოსისხარი ოსმალეთი ამიერ-კავკასიიდან ხელის აღებას არ აპირებდნენ.

შაჰ-აბასი დარწმუნდა, რომ კახეთის მაჰმადიანურ სახანოდ გადაქცევის ცდა ამხელად მარცხით დაუსრულდა და მოხერხებულად უკან დაიხია, მით უფრო, რომ თეიმურაზის ქრისტიანობით შეწყა-

ლებას კახეთის ტახტზე ეხლა უკვე ის სიმწვავე აღარ ახლდა, რაც ამ ახლო წარსულში: ბუტურლინი საშამხლოში უკვე დამარცხებულიყო და კახეთში რუსთა შემოსელის საფრთხე, ჯერჯერობით მაინც, აღარ არსებობდა. ამავე დროს ეს აქტი (თეიმურაზის ქრისტიანობით მეფედ შეწყალება) დიპლომატ შაჰს ადვილად შეეძლო მოსკოვის მეფისადმი მეგობრობის ნიშნად გაესაღებინა, ხოლო მოსკოვის მეფის კანდიდატი ბაგრატი (ნაკლები უფლების მქონებული, ვიდრე მეფის ძე თეიმურაზი) ამ აქტით გაეუფასურებინა. თანაც დაეით მეფის შვილი თეიმურაზი ხომ „ერანის მომხრე“ კახ ფეოდალთა კანდიდატი იყო... უხეირო კონსტანტინე-მირზა რა მოსანაღვლები იყო. გადმოგვცემენ: კონსტანტინეს სიკვდილის ცნობა შაჰს „ნამეტნავად ეწყინა, მაგრამ სოფლის საფერისად ასრე ბრძანა: კელიმც შერჩებისო, მამის მკვლელს უარესი უნდა დაემართოსო“.

კახ ელჩებს შაჰმა სრული იმედი მისცა.

ჩქარა კახელი ბატონიშვილები შაჰ-აბასს მიჰგვარეს, შაჰმა კი „შვილივით საყვარელი“ თეიმურაზი კახეთს სამეფოდ გამოისტუმრა. თეიმურაზი კახეთის მეფედ ძველი ქართული წესით იქვე, შაჰის კარზე, დალოცეს. შაჰ-აბასმა საამისო ცერემონიაში უშუალო მონაწილეობა მიიღო. მოქნილმა პოლიტიკოსმა აქაც ორლესულად ისაქმა: კახეთსა და მის მეფეს განსაკუთრებული ყურადღება და პატივი აღირსა, ხოლო მეორე მხრით ერან-კახეთის ძველ ურთიერთობაში არსებითი ხასიათის ცვლილება შეიტანა: ამიერიდან კახთა-მეფის დალოცვა შაჰმა თავის კარზე გადაიტანა...

პატრონ-ყმის ეს სიამტკბილობა მხოლოდ მოსაჩვენარი იყო. შაჰ-აბასს თეიმურაზისადმი სასიყვარულო სრატყერი ჰქონდა: თეიმურაზი ქრისტიანი იყო (შაჰს კი კახეთში შაჰმადიანი მმართველი სურდა ჰყოლოდა), მას მოსკოვის მეფის ერთგულების ფიციც კი ჰქონდა მიღებული (შაჰ-აბასი ამიერ-კავკასიაში მოსკოვის სახელს ვერ ითმენდა) და, ბოლოს, ეს უმთავრესი იყო, თეიმურაზის გამეფება შაჰის სურვილის წინააღმდეგ კახთა მედგარი პრძოლის შედეგად მოხდა. ამდენადვე, ქრისტიანი თეიმურაზი კახეთის ეროვნული თავისუფლების („ქართველობის“) აღამი იყო. რა თქმა-უნდა, არც ყმას უცემდა გული პატრონის სიყვარულით: აღექსანდრეს მკვლელი შაჰ-აბასი „ქართველობის“ მხოლოდ მოსისხარი მტერი შეიძლებოდა ყოფილიყო...

1606 წელს თეიმურაზი დიდი გამოჩენებით გამოისტუმრა შაჰმა კახეთში. ქვეყანას სიხარული მართებდა: ქართველობა მხნე ბრძოლით მონაპოვარი ჰქონდა („მუნ ჩვენ ხელთ იყო ჩვენობა“).

მაგრამ კახეთში კარგად ესმოდათ, რომ შაჰ-აბასი ისეთი მტერია, რომელსაც არ სძინავს. საჭირო იყო ფხიზლობა. ბრძოლა გრძელდებოდა.

ყარაბაღის საქმეების მოწესრიგების შემდეგ, იმავე 1606 წელს, შაჰ-აბასმა განჯა აიღო. აქედან შაჰი ლორე-დმანის-თბილისის დასაპყრობად წამოვიდა. ოსმალთა მთავარი ლაშქრის დამარცხების შემდეგ ხსენებული ციხე-ქალაქების ოსმალთა გარნიზონები ერანელების წინააღმდეგ ბრძოლას უიმედოდ და ზედმეტად სთვლიდნენ და მხოლოდ თავის გადარჩენაზე ზრუნავდნენ. ლორის ციხისთავმა შაჰ-მად-ფაშამ იმდენი მოახერხა, რომ არა მარტო შაჰისაგან უვნებლობას ელირსა, არამედ მან იგივე ციხე ეხლა უკვე ერანელთა გარნიზონით შაჰისაგან სამმართველოდ მიიღო.

ლორის მხარეიდან შაჰ-აბასი (დებედას ხეობით) ალგეთზე მოვიდა და მარნეულს დადგა. აქ მას დმანისიდან მოციქულები მოუვიდნენ. ციხე-ქალაქის ოსმალთა გარნიზონი შაჰს ნებდებოდა და უვნებლობის წყალობას ითხოვდა. შაჰმა დააკმაყოფილა მათი თხოვნა. ციხე ერანელთ დანებდა. ოსმალთა გარნიზონის ნაწილი შაჰის სამსახურში შევიდა (შაჰმა ორჯერ უფრო მეტი ჯამაგირი გაუჩინა, ვიდრე მათ ოსმალთა მთავრობა აძლევდა), სხვები კიდევ თავიანთ კოლშვილით მშვიდობით გაუშვეს ოსმალეთში. ალგეთზე მდგომ შაჰს მოციქული მოუვიდა თბილისიდან, ოსმალთა მმართველისაგან. აბდალ-ლატიფ-ფაშა ციხე-ქალაქს სთმობდა, მაგრამ შაჰისაგან ოსმალთა გარნიზონისათვის შეწყნარება-უვნებლობის სიგელს ითხოვდა. შაჰმა აღუთქვა ოსმალთა მოხელეს სათხოვრის შესრულება. ციხე-ქალაქის ოსმალთაგან ჩასაბარებლად გაგზავნილ იქმნა ყიზილბაში ალი-ყული-ხან შამლუ. თბილისის ციხეში ოსმალთა გარნიზონი ერანელებმა შესცვალეს. ამის შემდეგ შაჰ-აბასი თვით ეწვია თბილისს. ქალაქისა და მისი ციხის უფროსობა შაჰ-აბასმა ყიზილბაშ მუჰამედ ზულტან შამსედინლუს ჩააბარა. თბილისიდან შაჰი ჩქარა ნახჭევანს წავიდა.

საქართველოში ამ ექსპედიციის დროს შაჰ-აბასმა ქართლის მე-



ფომა 14 წლის ლუარსაბ გიორგის ძეს დაულოცა (გიორგი მეფე ამ ხანებში უეცრად გარდაცვლილიყო). უფლისწულ ლუარსაბთან ერთად შაჰის მოციქულ მაჰმადბეგს თან ჩამოჰყვა თბილისში ქართლის თავადობა და ხელმწიფეს წარუდგა. შაჰ-აბასმა ხელმწიფური სიუხვით უყო წყალობა „ერთგულთ“. მაგრამ ქართლის პოლიტიკის მესვეურთა სიხარულს დიდი ჩრდილი ახლდა. შაჰ-აბასმა ქართლის თავისუფლება კი არ აღადგინა (ან კი როდის ყოფილა, რომ დამპყრობელს მისივე მსხვერპლის თავისუფლება თავისი ნებით აღედგინოს...), არამედ ოსმალთა, ბატონობა ერანის ბატონობით შესცვალა. ლორე, დმანისი, თბილისი შაჰ-აბასმა ქართლის მეფეს არ დაუბრუნა, ხოლო მდინარე დებედას ხეობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ჩამოგლიჯა ქართლსა და იქ თურქმანული ტომი ბორჩაღუ „ერთგული ყმის“ (ქართლის მეფის) მეთვალყურედ ჩამოასახლა. თბილისი, აღჯაყალა, ლორე, დმანისი ისევ უცხოელთა ბატონობის იარაღად რჩებოდნენ და თავისუფლებისა და ქართველობის დაცვა-შენარჩუნების პრობლემა ქართლის წინაშე ისევ შეუწინებელი სიმწვავეით იდგა.

---

**ალექსანდრე კახთა მეთეს საზოგადოებრივი წიგნი (შინაარსი)**

ალექსანდრე კახთა<sup>1</sup> მეთეს<sup>2</sup> შვილებით<sup>3</sup> და უახლოესი დარბაის-  
ლებით<sup>4</sup> ფიცით აცხადებდა, რომ:

1. მან (ალექსანდრე მეთეს) როსთ ხელმწიფე თედორე ივანეს-  
ძესთან თავისი ელჩები იოაკიმუ მღვდელი, კირილე ბერი და  
ხურშიტ-ალა გაგზავნა აჯით, რათა ხელმწიფეს შეეწყალებინა ის,  
კახეთი თავის ხელქვეშ დაექირა, მისთვის (კახეთისთვის) თავისი  
(ხელმწიფის) სახელი დაედვა და ალექსანდრე მეთესა და მისი ქვეყ-  
ნის ყველა მტრისაგან დაცვა ებრძანებინა;

<sup>1</sup> როგორც ამ საბუთში, ისე სხვაგანაც, რუსეთთან ურთიერთობისას, კახე-  
თის მეთეს ალექსანდრე რუსულად იწოდება მეთეს (თუ მთავრად) *иверские земли*.  
ტერმინი *иверская земля* რუსულს ბერძნულიდან ძველ დროსვე შტუთვისებია  
(მაინც და მაინც XV ს-ში ეს ფაქტი დადასტურებულია),

შემდგომ არსებობას (უკვე წიგნურს. ამ ტერმინისას, რომელსაც თანდათან  
სცვლის (XVI საუკუნეშივე) მაჰმადიანურ სამყაროდან შემოსული *грузинская*  
*земля* (Грузи), ხელს უწყობს ის გარემოება, რომ დიპლომატიური მიმოწერის  
ენა მოსკოვ-კახეთს შორის ამ დროს ჯერ კიდევ უმთავრესად ბერძნულია.

ტერმინი *иверская земля* იხმარება „საქართველოს“ შესატყვისად და აღნიშ-  
ნავს ხან მთელ საქართველოს (Белокуров, Сношения... CVII, 55, 390, 471,  
472, 497, 502, 435, 434, 433, 515; Посольство дьяка Федота Елчина и свя-  
щенника Павла Захарьева в Дадрианскую землю“, 272, 284; М. Брос-  
се, Переписка на иностранных языках грузинских царей с российс-  
скими государями, 19-20, 23) ხან კიდევ მის ერთ-ერთ ნაწილს (ჩვენს შემთხვე-  
ვაში — კახეთს).

<sup>2</sup> ალექსანდრე მეთეს ამ საბუთში ჯერ კიდევ *княз*-ობით იხსენიება. მოსკო-  
ვის დიპლომატიამ ეს წოდებულება, როგორც საფიქრებელია, ალექსანდრე მე-  
ფის მოთხოვნით, ჩქარა შეცვალა და უკვე წყალობის სიგელში და ამის შემდეგ  
კახთა მეთეს *цар*-ობით იხსენიებენ.

<sup>3</sup> როგორც ვხედავთ, ალექსანდრე მეთეს შვილებს შორის აქ კონსტანტინე  
არაა დასახელებული (უმცროსი როსტომი ამ დროს უკვე ცოცხალი არ უნდა  
ყოფილიყო). ეს გასაგებია: კონსტანტინე ბატონიშვილი ამ დროს უკვე კარგა ხა-  
ნი იყო, რაც შაჰის კარზე მძევლად იქყოფებოდა. მეთეს სახელით გაცემულ სა-  
ბუთებში ალექსანდრე სხვა შვილებს შორის ჩვეულებრივ კონსტანტინეს დასახე-  
ლებასაც არ ივიწყებდა. ამ დოკუმენტში კი ასეთი რამ მოუხერხებული იყო:  
საფიცო-სწიგნში მოხსენიებული პირები საზარებასა და ჯვარზე ძთხვევით, საკუ-  
თარი ხელის მოწერით და ბეჭდის დასმით ამტკიცებდნენ თავიანთ ფიცს.

<sup>4</sup> „უახლოესი დარბაისლებით“ ჩვენ გადმოვეცით რუსული ტექსტის *санов-  
ные люди* (გვ. 32), რომელთაც სხვა ადგილას „чиновные люди“ („გვ. 21,  
22, 37, 40, 41, 169, 88) ან კიდევ *ближние люди* (გვ. 334, 362, 344 — 345)  
ეწოდება. ჩვენი ეს გამოთქმა „უახლოესი დარბაისლები“ მეტისმეტად ზოგადია  
და *сановные люди*-ს ზუსტი განპარტების პრეტენზიებს მოკლებულია. რა  
ინსტიტუტი იგულისხმება „сановные люди“-ს ამ ჯგუფში (რომელშიაც ექვსი  
დარბაისული შედის), ცალკე გამოსაკვლევი და ამ სპეციალური საკითხის კვლე-  
ვის ადგილი აქ არაა.

2. რომ ხელმწიფემ შეიწყალა ის (კახთა მეფე), მფარველობის ხელი დასდო მას და მის ქვეყანას და მტრებისაგან დაცვა (ალექსანდრესი და მისი ქვეყნისა) თავის სარდლებს უბრძანა;

3. რომ (ამიერიდან) ის (ალექსანდრე მეფე) თავისი შვილებით და მთელი ქვეყნით მკვიდრად და წაუვალად იქნება თედორე მეფისა და მისი შვილების ხელქვეშ;

4. რომ ის (ალექსანდრე მეფე) თავისი შვილებით და მთელი ქვეყნით ხელმწიფისა და მისი შვილების ავსა და საზიანოს არაფერს ისურვებს და არც გონებაში გაივლებს; არავის ხელმწიფის მტერს არ მიუდგება და არც თავის ხალხს არსად ხელმწიფის ქვეყანაზე სალაშქროდ მიაშველებს მათ;

5. რომ (ამიერიდან) ხელმწიფის მეგობარს ისიც თავის მეგობრად მიიჩნევს, ხოლო ხელმწიფის მტერს თავის მტრად დაიგულებს და მტრადაც აღუდგება მას;

6. რომ ის (ალექსანდრე მეფე) გამოიძიებს, დასჯის და ხელმწიფის სარდლებს გაუგზავნის ყველას, ვინც კი მისი ქვეშევრდომი თერგსა და ასტარხანს ხელმწიფისა და მისი კაცების მოღალატედ და ავისმოქმედად აღმოჩნდება<sup>1</sup>;

7. რომ ის (ალექსანდრე მეფე) შვილებით და მთელი ქვეყნით ხელმწიფის სამსახურს შეუდგება წაუვალად, გულმართლად და თავდადებით;

<sup>1</sup> საფიქრის წიგნის ეს მუხლი ექვს იწვევს. მიუხედავად იმისა, რომ ის სიტყუასიტყვით გამეორებულია როგორც ამ საფიქრის წიგნის პროექტში (Белокуров. Сношения..., 28), ისე იმ საფიქრის წიგნის ტექსტშიაც, ბორის გოდუნოვმა რომ გაატანა ნაშროკინსა და ლეონტიეს 1602 წელს ალექსანდრე კახთა მეფის დასაფიცებლად ახალი მფარველის ერთგულებაზე (იქვე, 345). ამ მუხლში მოცემული დებულება — რომ ხელმწიფისა და მისი კაცების ავისმომქმედი და ბოროტისმოქმედი კახელები სძებნოს, დასაჯოს და თერგ-ასტარხანის ციხისთაგან გაუგზავნოს (отсылати), — შინაარსობრივ გაუგებრობის გარდა (თუ უნდა გაუგზავნოს, — ცხადია, დასაჯელად, — რატომღა უნდა დასაჯოს, ხოლო თუ უნდა დასაჯოს — მაგალითად, სიკვდილად ან ნასადლით ან სულ მცირედ, — როგორღა უნდა გაუგზავნოს ან რატომღა უნდა გაუგზავნოს...) უფლებრივი მოსაზრების დაბრკოლებასაც შეიცავს: ხელმწიფის (კახთა მეფის) სუვერენული უფლების ასეთი დაზიანება ამ საფიქრის წიგნით ვერ წარმოიდგინება. ამიტომ, ვფიქრობთ, ამ მუხლის ადგილი: ... велети мне казнити и отсылати на Төрку и в Астарахан по государским вое-

8. რომ ის (ალექსანდრე მეფე) თავს იღებს ყოველწლიური მოსაკითხი ჟღავენოს ხელმწიფეს, — ნაცვლად 50 ოქრონემსული ყიზილბაშური ფარჩისა და 10 ოქრო-ვეცხლით ქსოვილი ნოხისა ისეთი ლარით, რაც მია ქვეყანაში მოიპოვება<sup>1</sup>.

водам „უნდა შესწორდეს შემდეგნაირად:... велети мне казнити и о том отписать на Терку и в Астарахан..., როგორც ამას უკერს მხარს თედორე მეფის წყალობის სიგლის სათანადო ადგილი, სადაც ლაპარაკია ჩვენ მიერ იქვით ქვეშ დაყენებულ საფიცრის წიგნის მუხლებზე:... и тебе, Александру царю, и детям твоим про тех лихих людей сыскивая, велети их казнити и к нашим воеводам к Астараханским и Терским о том отписать“ (გვ. 89).

ჩვენს ამ შესწორებას მხარს უკერს ის გარემოებაც, რომ სხვა საფიცრის წიგნები თუ ასეთი წიგნების პროექტები (თეიმურაზ კახთა მეფისა, ლევან დიდუიანის და ალექსანდრე იმერთა მეფისა) ჩვენი საფიცრის წიგნის ამ ადგილს არ იმეორებენ. დასახელებულ წყაროებში ეს ადგილი არსებითად ერთნაირია და იკითხება:... и мне тех своих людей (Иверцкие земли ан Дидианские земли ан Меретинские земли), сыскивая про их вины, казнити и от воровства унимати“ (როგორც ვხედავთ, ამ საფიცრებში არა თუ отсылати, აღარც отписать მოიპოვება. ჩანს, სინამდვილეში ეს უკანასკნელიც კი არაჩეაღური აღმოჩენილა და უარუკუიანთ კიდევ...).

ჩვენი საფიცრის წიგნის (ისე როგორც მისი ასლის) ეს შეტეობა გრაფიკულ ნიადაგზე შესაძლებელია წარმოსდგებოდეს და ან გამომცემელს უშუალოდ ან კიდევ მის წყაროს მიეწერებოდეს.

<sup>1</sup> Б е л о к у р о в. Сношения... 32—33.

## აღმოსავლელი მეფის უცხოელებსადმი

Целую крест великому государю царю и великому князю Федору Ивановичу всея Руси я, Александр начальник княз Иверские земли, и з детми своими Ираклием и Давитом и Георгием и с своими сановными людьми Иясоном и Горджасном и Шермазаном и Залом и Давитом и Андерманом и за всю Иверскую землю на том, что посылал есми к великому государю царю и великому князю Федору Ивановичу всея Руси бити челом людей своих священника Иакима и Кирила старца и Хуршита, чтобы великий государь царь и великий князь Федор Иванович всея Руси меня пожаловал и мою всю Иверскую землю, держал под своею царскою рукою и своим царском именем и оборонят бы меня и мою землю ото всяких моих недругов велел.

И великий государь царь и великий князь Федор Иванович всея Руси своим великим жалованьем пожаловал меня и мою Иверскую землю, под свою царскую руку взял и быти велел своим воеводам от наших недругов оберегати меня и мою землю велел.

И мне, Александру князю, и моим детям и всей моей Иверской земле быти под государя царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси под его царскою рукою быти от великого государя царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси и от его детей, которых ему государю вперед бог даст, неотступну быти и лиха мне и моим детям и всей земле Иверской великому государю царю и великому князю Федору Ивановичу всея Руси и его детям, Которых ему государю вперед бог даст, ни которого не хотети, ни мыслити и от великого государя царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси к иным ни к которым государевым недругом не приставати, людей

своих к ним на помоч на великого государя царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси земли и ни на которые места не посылати и государя царя и великого князя Федора Ивановича всея Руси другу другом быти, и недругу недругом быти. А хто будет государю царю и великому князю Федору Ивановичю всея Руси друг, тот и мне, Александру князю, друг; а хто государю царю и великому князю Федору Ивановичю всея Руси недруг, тот и мне недруг.

А которые мои люди Иверские земли учнут государю царю и великому князю и государевым людям, которые будут в государеве городе на Терке и в Астрахани, лихо мыслити,--и мне тех своих людей Иверские земли, сыскивая про их вины, которые учнут приежжая в государев город на Терку вороват и какую измену делати, велети мне казнити и отсылати на Терку и в Астарахан ко государским воеводам.

И служити мне и моим детем и людям всею Иверской землею великому государю царю и великому князю Федору Ивановичю всея Руси и от него не отставати ни которыми обычай ни которою хитростью и быти неотступну со всею Иверскою землею и во всем государю мне прямити по сей записи и до своего живота, как в сей записи писано.

И поминки мне к великому г. ц. и в. князю Федору Ивановичю всея Руси посылати по все лета против пятидесяти камок кизылбашских золотных да десяти з золотом и с серебром ковров тем которые узорочья в моей земле есть.

---

**თედორა მეთის წყალობის წიგნი (შინაარსი)**

წყალობის სიგელში მფარველი (თედორე მეფე) უცხადებდა ხელდებულს (ალექსანდრე მეფეს):

1. ამას წინათ ელჩები იოაკიმე მღვდელი, კირილე ბერი და ხურშიტი მოგვივლინეო, წიგნითაც გვეაჯეო და ელჩებისთვისაც ზეპირი სიტყვით მოხსენება გებრძანებიაო, რათა შეგიწყალო, შენ და შენს ქვეყანას მფარველობის ხელი დავსდო, ხოლო თერგზე ციხეების აგება ვბრძანო და შიგ ჩემი მეციხოვნეები შევაყენო;

2. ჩვენც შენი აჯა ვისმინეთო, შეგიწყალეთ და შენ, შენს შვილებს და მთელ ივერიის ქვეყანას მეფური (მფარველობის) ხელი დაგდევიტო და შენთვის თერგზე ციხის აგება ვბრძანეთო და შიგ ჩვენი ჯარი განვაწესეთო და შენი და შენი ქვეყნის დაცვა ყველა შენი მტრისაგან ჩვენს ასტარხნის და თერგის სარდლებს უბრძანეთო;

3. და სიმტკიცისათვის, თუ როგორ უნდა ეგებოდეთ შენ და შენი ქვეყანა ჩვენი წყალობის ქვეშ, მოციქულები როდივონ ბირკინი და პეტრე პიოვი გამოგვზავნეთო და შენ, ალექსანდრე მეფემ, შენმა შვილებმა ერეკლემ, დავითმა და გიორგიმ და შენმა მოხელეებმა მთელი ქვეყნის პირით ჩვენი მოციქულების წინაშე ერთგულება შემოგვფიცეთო და საფიცრის წიგნი შენ, ალექსანდრე მეფის მიერ ხელჩართული და დაბეჭდული ჩვენი მოციქულების ხელით გამოგვიგზავნეო და შენი ელჩები: თავადი ყაფლანი, კირილე ბერი და ხურშიტი ვედრების წიგნით გვაახელო და ზეპირი სიტყვითაც მოგვახსენესო, რათა შენ და შენი ქვეყანა შეგიწყალოთ, დაგიფაროთ და ურჯულოთა ხელში არ მიგცეთო, ხოლო შამხალს ლაშქარი გაუსიოთ და გზა შენი ქვეყნიდან ჩვენს სახელმწიფომდის გავწმინდოთ;

4. და ჩვენ, თედორე მეფემ, შეგიწყალეთ და შენ, ალექსანდრე მეფე, შენი შვილები და მთელი შენი ქვეყანა ჩვენი მფარველობის ქვეშ მიგიღეთო და შენი და შენი ქვეყნის დაცვა ყველა შენი მტრისაგან ჩვენს ასტარხნის და თერგის სარდლებს უბრძანეთ, ხოლო ჩვენს ურჩსა და შენს მტერს შამხალზე ჯარის გასევას და გზის გაწმენდას შენი ქვეყნიდან ჩვენ სახელმწიფომდის ვბრძანებთო; შე-

ნი ელჩები, შეწყალებულნი, ჩვენს ელჩებთან, თავად სიმონ ზენიგოროდსკისთან და მდივან ტორხ ანტონოვთან ერთად გამოვისტუმრეთო და ეს წყალობის სიგელი, ოქრობეჭდით, ჩვენი ელჩების ხელით გამოგიგზავნეთო;

5. შენ, ალექსანდრე მეფე, შენი შვილებით და მთელი შენი ქვეყნით (ამიერიდან) ჩვენი წყალობისა და ხელქვეშ უნდა იყო და ჩვენ და ჩვენს შვილებს და ჩვენს სახელმწიფოს არ უნდა წაგვიხვიდე და არავის ჩვენს მტერს არ უნდა მიუდგე და არც შეილი რომელიმე ჩვენს მტერს ჩვენი ჯარის წინააღმდეგ დაახმარო, არამედ შენ და შენი შვილები მთელი შენი ქვეყნით ჩვენი მტრების წინააღმდეგ უნდა დადგეთ ჩვენს ასტარხნისა და თერგის სარდლებთან ერთად;

6. და ხარკი შენ, ალექსანდრე მეფემ, უნდა ყოველწლიურად გვიგზავნო (იმ საქონლით), როგორი ლარიც კი შენს ქვეყანაში მოიპოვებო;

7. ვინც მთავარი, მურზა, ჩვენი ურჩი აღმოჩნდება, ჩვენს მამულ ასტარხანსა და თერგის ციხეს არ მიუდგება და ჩვენი წყალობის ქვეშ ყოფნას არ ისურვებს,—იქნება ის შამხალი, ჩერქეზთ მთავარი, თუ სხვა მთიელი ვინმე მთავარი,—შენ, ალექსანდრე მეფემ, შენი შვილებით და მთელი შენის ქვეყნით, იმ ჩვენი ურჩის წინააღმდეგ ჩვენს ასტარხნის და თერგის სარდლებთან ერთად უნდა გამოხვიდე ან შენი ლაშქარი უნდა გამოგზავნო და ჩვენ ჯართან ერთად ის ჩვენი უსმინარნი ჩვენი ნებისაებრ ჩვენს მამულ ასტარხანს და თერგის ციხეს მოიყვანოთ და მძევლები გამოართვათ იმის საწინდრად, რომ ამიერიდან ისინი ჩვენ სარდლებთან და შენთან ერთად ჩვენი მტრების წინააღმდეგ დადგებიანო;

8. და თუ ვინმე ჩვენს მამული ასტარხანისა და თერგის ციხის წინააღმდეგ გამოვა, შენ, ალექსანდრე მეფე, შენი შვილებით და მთელი შენი ქვეყნით უნდა ჩვენს მამულ ასტარხანსა და თერგის ციხეს მიეშველო და ჩვენი მტრების წინააღმდეგ ჩვენს სარდლობასთან და ჯართან ერთად გამოხვიდეო;

9. ასევე, ვინც შენი მტერი შენს წინააღმდეგ შენს ქვეყანაზე წამოვა ან ლაშქარს მოგისევს,—ჩვენი ასტარხნის და თერგის სარდლები უნდა შენ საშუელად გამოვიდნენ და ყველა შენი მტრის წინააღმდეგ შენთან ერთად დადგნენო;



10. და შენ, ალექსანდრე მეფემ, შენი შვილებით და მთელი შენი ქვეყნით არა რაი ზაკვა და ბოროტი ჩვენი ხალხის წინააღმდეგ არ უნდა ისაქმოვო და თუ ვინმე შენი ქვეყნის კაცი ჩვენი სარდლებისა და ჯარის წინააღმდეგ ასტარხანსა თუ თერგის ციხეში ან სხვაგან სალაშქროს დალატსა და ორგულობას იკადრებს და შენ შეიტყობ, უნდა შენ, ალექსანდრე მეფემ, და შენმა შვილებმა ის დამნაშავე აღმოაჩინოთ და დასაჯოთ, ხოლო ამის შესახებ ჩვენს სარდლებს ასტარხანსა და თერგში მისწეროთ;

11. და შენ, ალექსანდრე მეფემ, შენი შვილებით და მთელი შენი ქვეყნით უნდა გულმართლად გვემსახურო ისე, როგორც ეს საფიცრის წიგნით აღგვითქვი და როგორც ამ წყალობის წიგნში სწერიაო;

12. უაღრესი სიმტკიცისათვის ამ ჩვენს წყალობის წიგნს ჩვენი ოქრობეჭედი ჰკიდიაო<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Белокуров. Сношения... 87—89.

თბილისი 80806 წმინტის 70860

(После богословия и полного титула)... и иных многих государств государь Иверские земли начальнику Александру царю милостивное наше царское слово с великим жалованьем и крепкое защищенье богопособные наши царские власти тебе, Александру царю, и всей твоей Иверской земле, бестрашное пребывание в нашем царском защищении ото всех твоих недругов.

Преж сего присылал еси к нашему царьскому величеству людей своих священника Иакима да старца Кирила да Хуршита с своею грамотою; а в грамоте своей к нашему царьскому величеству писал еси и речью с людьми своими нашему царьскому величеству бити челом приказывал еси, чтобы нам тебя, Александра царя и всю твою Иверскую землю пожаловати, принять под свою царскую руку и держати в своем царском имени и во обороне ото всяких твоих недругов для христьянские веры и на Терке б нам велети города поставит и людей своих в тех городах держати.

И мы, грамоту твою и речи выслушав милостивно, твое челобитье приятно учинили и тебя, Александра царя, и детей твоих и всю землю Иверскую пожаловали есмя, под свою царскую руку приняли и город на Терке для тебя поставити есмя велели и людей своих в нем учинили и тебя, Александра царя, и твою землю ото всех твоих недругов своим Астараханским и Терским воеводам обороняти велели есмя.

А для укрепленья, как тебе и твоей земле в нашем царском жалованье быти, посылали есмя к тебе гонцов своих Родивона Биркина да Петра Пивова. И ты, Александр царь, и дети твои царевичи Ираклий и Давыд и Юрьи и твои чиновные люди за всю Иверскую землю на-

шему царскому величеству перед нашими гонцы перед Родивоном Биркиным да перед Петром Пивовым правду учинили, на записи крест целовали и запис целовалную ты, Александр царь, за своею рукою и за печатью к нашему царскому величеству с нашими гонцы прислал; а с ними вместе прислал если к нашему царскому величеству послов своих князя Каплана да старца Кирила да Хуршита с своею грамотою и с речми.—А в грамоте своей к нашему царскому величеству писал еси и речью бити челом приказывал, чтоб нам тебя и твою землю пожаловати, под своею царскою рукою держати и от твоих недругов обороняти и неверным не подат и на Шевкаларать своя послати и дорога в наши государства ис твоей земли очистити.

И мы великий государь царь и великий князь Федор Ивановичь всея Русии тебя, Александра царя, твоих детей и всю твою Иверскую землю пожаловали, под свою царскую руку приняли и обороняти тебя и твою землю ото всех твоих недругов нашим Астараханским и Терским воеводам велели есмя и на нашего непослушника, а на твоего недруга, на Шевкала рат свою послать и дорогу в наше государство ис твоей Иверской земли очистить велим. И послов твоих, пожаловав своим жалованьем, к тебе отпустили вместе с своими послы со князем Семеном Григорьевичем Звенигородским да з дияком с Торхом с Онтоновым; и сее свою жаловалную царскую грамоту з золотою печатью послали есмя к тебе с послы с нашими.

И тебе, Александру царю, и твоим детем со всею своею Иверской землею быти в нашем царском жалованье под нашею царскою рукою и от нас и от наших детей, которых нам вперед бог даст, и от наших государств не отстати и нашим недругом ни х которым не приставати и детей своих в помоч нашим недругом против наших людей не давати, а стояти тебе, Александру царю, и твоим детем со всею своею Иверской землею с нашими с Астарахан-

скими и Терскими воеводами на всех наших недругов заодин.

Да и дан тебе, Иверскому Александру царю, к нашему царскому величеству присылать ежегод, что ся у тебя лучит в твоей земле которое узорочье.

А которые будет князи и Мурзы нашему царскому величеству непослушны будут и к нашей отчине к Астарахани и к Терскому городу не пристанут и в нашем жалованье быти не хотят—Шевкал и Черкаские и горские князи хто из них,—и тебе, Александру царю, и твоим детем и всей твоей Иверской земле на тех на всех наших непослушников с нашими с Астараханскими и с Терскими воеводами самому на них ходити и рат своя посылати и в нашу волю их к нашей отчине к Астарахани и к Терскому городу под нашу царскую руку приводити с нашими людьми вместе и заклады у них имати для укрепления, что им с нашими воеводами и с тобою вместе стояти за один на всех наших недругов.

А которой будет наш недруг пойдет к нашей отчине к Астарахани или к Терскому городу или людей своих пошлет,—и тебе, Александру царю, и детем твоим со всею своею землею Иверскою нашей отчине Астарахани и Терскому городу помогати и против наших недругов стояти с нашими воеводами и ратными людьми заодин.

Также которой будет твой недруг пойдет на тебя, Александра царя и на твою землю Иверскую или людей пошлет,—и нашим воеводам Астараханским и Терским тебе, Александру царю, спомогати и за тебя и за твою землю Иверскую против всех твоих недругов стояти с тобою заодин.

А тебе, Александру царю, и твоим детем и всем твоим людем, над нашими людьми некоторые хитрости не чинити. А которые будет твои люди Иверские земли нашего царского величества над воеводами и над ратными людьми,

которые в нашей отчине в Асатрахани и в Терском городе или где в походе будут, учнут какую измену или хитрость или какое лихо мыслити хто из твоих людей, а ты то сведаешь, — и тебе Александру царю, и детем твоим про тех лихих людей сыскивая, велети их казнити и нашим воеводам к Астараханским и Терским о том отписать.

И быти тебе, Александру царю, и твоим детем и всей твоей Иверской земле в нашем жалованье под нашей царской рукою и нам служить и прямити о всем потому, как еси нам з детми своими и с лутчими людьми за всю Иверскую землю перед нашими гонцы перед Родивоном Биркиным и перед Петром Пивовым правду дал и на записи крест целовал и как в сей нашей царской жаловалной грамоте писано.

К сей нашей царской жаловалной грамоте на большое утверждение печать нашу золотую велели есмя привесити.

Писана в государства нашего царствующем граде Москве лета от создания миру 7097 апреля месяца, индикта второго, государства нашего 6-го, а царств наших Росийского 43-го, Казанского 37-го, Астараханского 35-го.

---